

**НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГОРДІЄНКО Алла Іванівна

УДК 027.625(477):021

Дисертація

**ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА ЯК КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ ФЕНОМЕН:
УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД**

Спеціальність 26.00.01 – Теорія та історія культури (культурологія)

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата культурології

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело.

_____ А. І. Гордієнко

Науковий керівник –
доктор філософських наук, професор
ГУМЕНЮК Тетяна Костянтинівна

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Гордієнко А. І. Дитяча бібліотека як культуротворчий феномен: український досвід. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата культурології за спеціальністю 26.00.01 Теорія та історія культури (культурологія). Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Міністерство культури України. Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дитячій бібліотеці як культуротворчому феномену, діяльність якої підпорядкована збереженню й використанню культурної спадщини як основи національно-культурної ідентичності. Метою роботи є з'ясування культурної складової процесу формування громадянського світогляду підлітків засобами дитячих бібліотек у діалектиці його соціокультурної сутності та проявів.

Виникнення дитячих бібліотек як показник рівня розвитку культури в цілому пов'язане із соціально-економічними і політичними реформами, що проводилися державою з початку ХХ ст., а також певними передумовами соціально-культурного характеру, зокрема державною політикою в сфері культурного будівництва та розвитком національної культури й освіти.

Сьогодні дитячі бібліотеки роблять вагомий внесок у розвиток культури сучасного українського суспільства. Разом з тим, збільшення інформаційного потоку, складність систематизації та каталогізації літератури, впровадження сучасних технологій обробки книг, потреба в створенні нової методології і теорії управління дитячою бібліотекою призвели до необхідності радикальної зміни структури бібліотеки й адекватного розуміння її як культурного та інформаційного центру. Діяльність дитячих бібліотек України повинна бути підпорядкована одній загальній і глобальній меті – оптимальному культурно-інформаційному забезпеченню життєдіяльності суспільства в цілому і кожного читача зокрема. При цьому однією з головних цілей діяльності бібліотек, особливо дитячих, має стати формування громадянського

світогляду дітей і підлітків через залучення їх до читання, виховання любові до книги, до рідного слова, до культури рідної країни, тобто виховання свідомого громадянина своєї країни.

Ефективність виховного впливу дитячих бібліотек на формування активної громадянської позиції підлітків повинна ґрунтуватися на врахуванні таких умов: інтеграція результатів педагогічних, культурологічних і бібліотекознавчих досліджень проблем сприйняття дітьми літератури про Україну; орієнтація на гуманітарні основи розвитку виховної діяльності загальнодоступних бібліотек; забезпечення широти доступу і повноти інформації про історію та сучасний процес реформування багатьох сфер життєдіяльності; диференціації виховної діяльності бібліотек з урахуванням вікових, національних і соціальних особливостей підлітків; цілеспрямованості краєзнавчої діяльності бібліотек з формування громадянського світогляду підростаючого покоління.

Здатність дитячої бібліотеки моделювати сучасну суспільну культуру, відображаючи складом свого фонду найбільш соціально значущі риси культурної реальності, дає підстави розглядати дитячу бібліотеку як соціокультурний інститут, як необхідний елемент суспільної структури, одну з форм регулювання суспільного життя. Отже місія або загальна настанова для сучасної дитячої бібліотеки полягає в сприянні соціокультурному становленню особистості через створення контенту саморозвитку, який передбачає доступність сукупного знання людства і формування системи цінностей, що ґрунтується на принципах гуманізму. Це визначення стало вихідним положенням для розроблення обґрунтованої моделі діяльності дитячої бібліотеки як відкритої культурної інституції, призначеної для сприяння використанню накопиченого людством знання шляхом вільного доступу до нього, зберігання документованого знання як суспільного надбання, забезпечення дітям оптимальних умов для культурного розвитку, формування і задоволення їхніх освітніх, комунікативних та інших потреб.

У дисертаційному дослідженні використано міждисциплінарний підхід, що включає філософський та бібліотекознавчий аспекти. В якості методологічної основи застосовано підходи і принципи сучасної культурології. Використання в дисертації різних категорій (культурологічних, бібліотекознавчих, загальнонаукових) дало можливість простежити динаміку розвитку бібліотеки як культурної форми, а також комплексно розглянути дитячу бібліотеку як соціокультурний інститут, який виконує освітню, виховну і культурозберігаючу, культууроутворюючу функції.

Вивчення бібліотеки як соціокультурного інституту передбачає її розгляд у контексті політичного, соціального, економічного і культурного життя людського суспільства, розкриття закономірностей розвитку бібліотеки як відображення еволюції духовних цінностей суспільства. При цьому культурологічний підхід до бібліотеки як світу духовності може узгоджуватися з технологічним підходом. В іншому разі перший стане безсильним, а другий сприятиме наростанню відчуження людини від книги як свого творіння.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження вибудовано логіку і структуру роботи. Дисертація складається зі вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел. Основна частина має три розділи, які за тематикою і стилем викладення можна визначити як теоретичний, практичний та моделюючий. У *першому розділі* розкрито концептуальні засади діяльності дитячої бібліотеки, стан наукової розробки даної проблеми в сучасній культурології, виявлено особливості становлення дитячої бібліотеки як соціокультурного інституту та її роль у формуванні гуманістичного вектору культурних процесів в Україні. У *другому розділі* простежується еволюція дитячих бібліотек, зокрема з'ясовані передумови їх становлення, характерні ознаки їх розвитку протягом 1945-1991 рр., а також виявлені інноваційні форми їх діяльності на сучасному етапі. У *третьому розділі* розкрито специфіку формування громадянського світогляду підлітків

засобами діяльності дитячих бібліотек та втілення новітніх культурологічних підходів в їхній діяльності, а також висвітлено розроблену модель дитячої бібліотеки у векторі її культуроутворюючої функції. У *висновках* викладено основні положення роботи, обґрунтовано необхідність формування та розвитку дитячих бібліотек як соціокультурного інституту, описано розроблену модель діяльності дитячої бібліотеки як відкритої культурної інституції, призначеної для сприяння використанню накопиченого людством знання шляхом вільного доступу до нього, зберігання документованого знання як суспільного надбання, забезпечення дітям оптимальних умов для культурного розвитку, формування і задоволення їхніх освітніх, комунікативних та інших потреб.

Ключові слова: бібліотека, дитяча бібліотека, соціокультурний інститут, культурна спадщина, громадянський світогляд, підлітки.

SUMMARY

Gordienko A. I. Children's Library as a Cultural-Phenomenon: Ukrainian Experience. Manuscript copyright.

Thesis for a candidate degree in cultural science (doctor of philosophy) in specialty 26.00.01 Theory and History of Culture (Cultural Studies). National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky, Ministry of Culture of Ukraine. Kyiv, 2018.

The thesis is devoted to the children's library as a cultural phenomenon, whose activities are subordinated to the preservation and use of cultural heritage as the basis of national-cultural identity. The aim of the work is to find out the cultural component of the process of forming the civic outlook of adolescents by means of children's libraries in the dialectic of his socio-cultural essence and manifestations.

The emergence of children's libraries as an indicator of the level of cultural development in general is related to socio-economic and political reforms

undertaken by the state since the beginning of the 20th century, as well as a number of preconditions for socio-cultural character, in particular, the state policy in the field of cultural construction and the development of national culture education.

Today, children's libraries make a significant contribution to the development of the culture of modern Ukrainian society. At the same time, the increase of the information flow, the complexity of systematization and cataloging of literature, the introduction of modern technologies for the processing of books, the need to create a new methodology and the theory of management of the children's library led to the need for a radical change in the structure of the library and an adequate understanding of it as a cultural and information center. Activities of children's libraries in Ukraine should be subordinated to one common and global goal - optimal cultural and informational provision of life of society as a whole and every reader in particular. One of the main goals of the activity of libraries, especially children, should be the formation of the civil outlook of children and adolescents through their involvement in reading, education of love for the book, the native word, the culture of the native country, that is, the education of a conscious citizen of his country.

The effectiveness of the educational impact of children's libraries on the formation of an active civic position of adolescents should be based on the following conditions: integration of the results of pedagogical, cultural and librarianship studies of children's perception of literature about Ukraine; orientation on the humanitarian basis of the development of educational activities of publicly accessible libraries; ensuring the breadth of access and completeness of information on history and the modern process of reforming many spheres of life; differentiation of educational activity of libraries taking into account age, national and social characteristics of adolescents; purposefulness of regional libraries' work on the formation of the civic outlook of the younger generation.

The ability of the children's library to model the contemporary culture of society, reflecting the composition of its fund, the most socially significant features

of cultural reality, provides grounds for considering the children's library as a socio-cultural institution, as an essential element of the social structure, one of the forms of regulation of social life. Therefore, the mission, or the general direction for a modern children's library, is to contribute to sociocultural formation of the individual through the creation of content of self-development, which involves the availability of cumulative knowledge of mankind and the formation of a system of values based on the principles of humanism. This definition became the starting point for developing a well-founded model of activity of the children's library as an open cultural institution designed to promote the use of knowledge accumulated by humanity through its free access to it, the preservation of documented knowledge as a social asset, providing children with the optimal conditions for cultural development, the formation and satisfaction of their educational, communicative and other needs.

In the dissertation research the interdisciplinary approach, which includes philosophical and librarian aspects, is used. As a methodological basis applied approaches and principles of modern culturology. Using in the dissertation of different categories (cultural, librarianship, and general sciences) it was possible to trace the dynamics of the development of the library as a cultural form, as well as comprehensively consider the children's library as a sociocultural institute, which performs educational, educational and cultural-preserving, cultural-forming functions.

The study of the library as a socio-cultural institution implies its consideration in the context of the political, social, economic and cultural life of human society, the disclosure of the laws of the development of the library as a reflection of the evolution of the spiritual values of society. At the same time, the cultural approach to the library as a world of spirituality can be reconciled with the technological approach. Otherwise, the first will become impotent, and the second will contribute to the rise of the alienation of man from the book as his creation.

In accordance with the object, subject, purpose and objectives of the study, the logic and structure of work are constructed. The dissertation consists of the

introduction, the main part, conclusions, list of sources used. The main part has three sections, which by subject and style of presentation can be defined as theoretical, practical and modeling. The first chapter reveals the conceptual foundations of the children's library activity, the state of scientific development of this problem in contemporary cultural studies, reveals the peculiarities of the formation of the children's library as a sociocultural institution and its role in shaping the humanistic vector of cultural processes in Ukraine. In the second section, the evolution of children's libraries was traced, in particular, the preconditions of their formation were characterized, characteristic signs of their development during 1945-1991, as well as the innovative forms of their activity at the present stage. In the third section the specifics of the formation of the civic outlook of adolescents by means of activity of children's libraries and the implementation of the latest culturological approaches in their activities are revealed, as well as the developed model of the children's library in the vector of its cultural-forming function is illuminated. The conclusions outline the main provisions of the work, grounded the need for the formation and development of children's libraries as a socio-cultural institution, described the developed model of activity of the children's library as an open cultural institution designed to promote the use of knowledge accumulated by humanity through its free access to it, the storage of documented knowledge as a social asset, for children the optimal conditions for cultural development, the formation and satisfaction of their educational, communicative and other needs.

Keywords: library, children's library, socio-cultural institute, cultural heritage, civic outlook, teenagers.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях та наукових виданнях інших держав

1. Гордієнко А. Дитяча бібліотека як чинник детермінації культурних процесів // Вісн. Маріупол. держ. ун-ту. Сер. Філософія, культурологія, соціологія : зб. наук. пр. Маріуполь, 2016. Вип. 11. С. 78–84.

2. Гордієнко А. Діяльність дитячих бібліотек України з формування громадянського світогляду // Культура України. Сер. Культурологія : зб. наук. пр. Харків, 2016. Вип. 52. С. 301–310.

3. Гордієнко А. Передумови становлення дитячої бібліотеки як культурно-просвітницького інституту (1917–1920) // Міжнародний вісн. : Культурологія. Філологія. Музикознавство, 2016. Вип. 1. С. 87–92.

4. Гордієнко А. Формування громадянського світогляду підлітків як один із напрямів діяльності дитячої бібліотеки // Культура і мистецтво у сучасному світі, 2016. Вип. 17. С. 43–52.

5. Гордієнко А. Діяльність дитячих бібліотек України з виховання підростаючого покоління у перші повоєнні роки // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. Київ, 2016. Вип. XXXVI. С. 80–90.

6. Гордієнко А. Дитяча бібліотека як ретранслятор національної культури // Humanities and Social Sciences, 2017. № 21. С. 7–10.

Статті в інших наукових виданнях та збірниках матеріалів конференцій

7. Гордієнко А. Місія дитячої бібліотеки як культурологічна проблема // Матеріали Десятої Міжнародної науково-творчої конференції «Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології», 20 квітня 2017 р. / НАКККіМ. Київ, 2017. С. 37–39.

8. Гордієнко А. Функції дитячої бібліотеки / Матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. «Національні культури в глобалізованому світі», 6–7 квітня 2017 р. // КНУКіМ, 2017. Київ, 2017. С. 103–105.

9. Гордієнко А. Модель діяльності дитячої бібліотеки у контексті культуруотворюючої функції // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Креативні технології, підприємство і менеджмент в організації соціокультурної сфери XXI ст.», 25–26 травня 2017 р. Київ, 2017. С. 121–122.

10. Гордієнко А. Дитяча бібліотека як формоутворення культури // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі», 21–22 квітня 2016 р. м. Київ / КНУКіМ. Київ, 2016. С. 35–41.

11. Гордієнко А. Бібліотеки для дітей як елементи реалізації культурної політики в Україні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Традиційна культура України XXI століття як складова культурної політики: сучасний стан, загрози, перспективи», 21 жовтня 2016 р. : у 2-х т. Т. I / Укр. центр культур. досліджень. Київ, 2016. С. 11–14.

12. Гордієнко А. Дитяча книга, дитяче читання, залучення дітей до читання... [Електронний ресурс] // Бібліотека у форматі Д°, 2016. № 1. С. 3–4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/103#page/2/mode/2up>.

13. Гордієнко А. Культуроутворююча роль діяльності бібліотек для дітей у формуванні нового покоління [Електронний ресурс] // Читання у соціокультурному просторі дитинства: діапазон можливостей і партнерства : міжнар. наук.-практ. конф., 5–6 квіт. 2016 р. : зб. матеріалів / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Є. Ю. Подокопна. Київ, 2016. С. 6–10. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/213#page/8/mode/2up>.

14. Гордієнко А. Особливого значення для успішної діяльності сучасної бібліотеки набуває здатність держави створювати надійну соціально-правову базу [Електронний ресурс] : слово головного редактора // Бібліотека у

форматі Д°, 2016. № 2. С. 3–4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/104#page/2/mode/2up>.

15. Гордієнко А. [Про Всеукраїнський конкурс «Мрії про Україну: дитячий погляд» та програму літніх читань «Бібліотечне літо юного українця-2016» в НБУ для дітей] [Електронний ресурс] : слово головного редактора / А. Гордієнко // Бібліотека у форматі Д°, 2016. № 3. С. 3–4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/105#page/2/mode/2up>.

16. Гордієнко А. Цивілізаційні ідеї Івана Франка й сучасні виклики перед Україною і українством. Бібліотечна реальність [Електронний ресурс] // Цивілізаційні ідеї Івана Франка й сучасні виклики перед Україною і українством. Бібліотечна реальність : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. директорів обл. б-к для дітей, Вінниця, 4–6 жовт. 2016 р. / Нац. б-ка України для дітей. Київ, 2016. С. 5–16. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/236#page/4/mode/2up>.

17. Гордієнко А. Бібліотеки для дітей у системі бібліотечного обслуговування населення України: за матеріалами наукового дослідження «Історія державних бібліотек України для дітей» [Електронний ресурс] // Бібліотеки для дітей в контексті культурно-історичного розвитку України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 20 листоп. 2015 р., м. Київ. Київ, 2015. С. 6–11. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/183#page/6/mode/2up>.

18. Гордієнко А. Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в інформаційній діяльності бібліотек для дітей // Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості : зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф. і XXII Всеукр. пед. читань, 24–25 верес. 2015 р., м. Херсон. Херсон, 2015. Ч. 3. С. 24–31.

19. Гордієнко А. І. Патріотичне виховання у бібліотеці: традиції минулого і сучасного досвіду [Електронний ресурс] // Патріотичне виховання у бібліотеці: традиції минулого і сучасного досвіду : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. директорів обл. б-к для дітей, 28–30 жовт. 2015 р.,

27. Гордієнко А. Про бібліотеки і не тільки... : [про поїздку до США у 2011 р. в рамках програми «Відкритий світ», досвід роботи з дітьми публ. б-ки Хедбергів м. Дженсвілл штату Вісконсин] // Шкільна бібліотека, 2012. № 15–16. С. 24–28.

28. Гордієнко А. Американський світ – очима бібліотекаря : [про поїздку до США у 2011 р. в рамках програми «Відкритий світ»] // Світ дитячих бібліотек, 2011. № 4–5. С. 21–23.

29. Гордієнко А. І. Творчий бібліотечний трикутник: книга, читач і... : [проблеми та популяризація дитячого читання в Україні] // Світ дитячих бібліотек, 2010. № 4–5. С. 11–14.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1 ДИТЯЧІ БІБЛІОТЕКИ В ІНФРАСТРУКТУРІ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	24
1.1 Становлення дитячої бібліотеки як соціокультурного інституту ...	24
1.2 Концептуальні основи діяльності дитячої бібліотеки. Стан наукової розробки проблеми в сучасній культурології	35
1.3 Роль дитячих бібліотек у формуванні гуманістичного вектору культурних процесів в Україні	66
Висновки до розділу	95
РОЗДІЛ 2 ПІДВИЩЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СТАТУСУ ДИТЯЧОЛІ БІБЛІОТЕКИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО ПОСТУПУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ	
2.1 Передумови становлення дитячих бібліотек в Україні у 1917-1941 роках: спроба перетворення європейського досвіду у культурно- історичних реаліях від I до II світових воєн	97
2.2 Розвиток дитячих бібліотек в контексті трансформаційних процесів в культурі України періоду 1945–1991 років	125
2.3 Інноваційні форми діяльності дитячої бібліотеки – нові засоби залучення підлітків до книжної культури	150
Висновки до розділу	165
РОЗДІЛ 3 ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА ЯК РЕТРАНСЛЯТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ	
3.1 Специфіка формування громадянського світогляду підлітків	166

сучасними засобами діяльності дитячих бібліотек	
3.2 Втілення новітніх культурологічних підходів у діяльності сучасних дитячих бібліотек	181
3.3 Модель діяльності дитячої бібліотеки у векторі її культуроутворюючої функції: стратегії перетворення дитячої бібліотеки на сучасний культурно-інформаційний центр	205
Висновки до розділу	220
ВИСНОВКИ	223
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	227
ДОДАТОК	280

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні стратегії розвитку української культури актуалізують питання збереження й використання культурної спадщини як основи національно-культурної ідентичності. Надважлива роль у вирішенні цих питань відводиться культурно-просвітницьким закладам, серед яких значне місце посідають дитячі бібліотеки. Вони створюють унікальні умови для збереження й долучення світової духовної спадщини до системи цінностей нових поколінь. Дитячі бібліотеки сьогодні постають важливою ланкою в структурі управління знаннями, а розвиток та модернізація їхньої діяльності є одним із показників цілеспрямованої політики держави з просування у соціум ідеї ціннісного ставлення до дитячого читання, привертання уваги громадськості до їх значущості у справі виховання юних громадян. Вивчення набутого у цій царині вітчизняного досвіду має істотне теоретичне та практичне значення не тільки щодо осмислення даного соціокультурного феномена, а й надання актуальної інформації про нього. До того ж, сучасні дитячі бібліотеки як суспільні інституції, узяті в їх ціннісно-світоглядному та культуротворчому вимірі, що дає змогу осмислити їх значення у формуванні гуманістичного вектору суспільних процесів в Україні, здатні найбільш ефективно інтегрувати вітчизняні просвітницькі заклади у світовий культурний простір. Це зумовлює необхідність та доцільність ґрунтовного дослідження всього розмаїття інноваційних форм діяльності дитячих бібліотек, нових засобів залучення дітей і підлітків до книжної культури, до читання, до формування суспільства знань.

Культурологічні дослідження дитячої бібліотеки як соціокультурного інституту ще не знайшли належне місце в структурі наукової галузі і не набули відповідного теоретико-дослідницького статусу в змісті і основних напрямках культурологічного знання. Крім того, ці унікальні просвітницькі заклади не розглядалися як функціонально цілісний об'єкт, який забезпечує

трансляцію цінностей і традицій світової і вітчизняної книжної, читацької культури. Специфіку їхньої культурно-освітньої роботи щодо збереження й презентації духовної спадщини, залучення підлітків до книжної культури та формування їх громадянського світогляду у сучасному вітчизняному культурознавстві не висвітлено.

Отже, потреба теоретичного осмислення діяльності дитячих бібліотек України, необхідність практичного використання набутого ними досвіду збереження культурного спадку і забезпечення широкого доступу юних громадян до нових знань для вирішення актуальних питань розвитку сучасного українського суспільства з одного боку, та недостатня розробленість проблеми – з іншого актуалізують обрану тему дисертаційної роботи.

Об'єктом дослідження є дитяча бібліотека як культуротворчий феномен у розвитку творчого та інтелектуального потенціалу суспільства та у формуванні громадянського світогляду підлітків.

Предмет дослідження – діяльність дитячих бібліотек України у контексті історичного поступу суспільства в аспекті їх становлення, розвитку, поступового підвищення їх соціокультурного статусу та перетворення на сучасні культурно-інформаційні центри.

Метою дисертації є з'ясування культурної складової процесу формування громадянського світогляду підлітків засобами дитячих бібліотек у діалектиці його соціокультурної сутності та проявів.

Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність **вирішення таких завдань:**

– розглянути генезу та становлення дитячої бібліотеки як соціокультурного інституту та дослідити її роль у формуванні гуманістичного вектору культурних процесів в Україні;

– виявити концептуальні основи діяльності дитячої бібліотеки як важливої складової інфраструктури культурно-просвітницьких закладів України;

- простежити соціокультурні чинники, що вплинули на підвищення статусу дитячої бібліотеки під час історичного поступу українського суспільства;
- дослідити розвиток дитячих бібліотек в контексті трансформаційних процесів в культурі України;
- виявити та проаналізувати інноваційні форми діяльності дитячої бібліотеки щодо залучення підлітків до книжної культури;
- з'ясувати особливості культурно-освітньої діяльності дитячих бібліотек України щодо збереження і трансляції світової й національної культурної спадщини;
- розкрити специфіку формування громадянського світогляду підлітків сучасними засобами діяльності дитячих бібліотек;
- узагальнити виявлені дані щодо втілення новітніх культурологічних підходів у діяльності сучасних дитячих бібліотек;
- дослідити модель діяльності дитячої бібліотеки у векторі її культууроутворюючої функції та стратегії перетворення на сучасний культурно-інформаційний центр.

Методологія дослідження визначається специфікою об'єкта теоретичного аналізу, його метою й ґрунтується на застосуванні комплексу підходів та методів. Основою дослідження є міждисциплінарний підхід, застосування якого у поєднанні з принципами системності та історизму дало змогу сформувавши теоретичне підґрунтя для культурологічного вивчення дитячої бібліотеки як культуротворчого феномена. Саме культурологічний підхід надав можливість обґрунтування закономірності виникнення і функціонування явища у широкому соціокультурному контексті, підкреслення значення дитячої бібліотеки для розвитку демократичних та гуманістичних засад українського суспільства.

Методологію базових підходів доповнено комплексом дослідницьких методів, зокрема теоретико-аналітичного, проблемно-хронологічного,

історико-культурного та порівняльного аналізу, що допомогли вирішенню основних завдань дослідження.

Теоретичне підґрунття дослідження полягає у системному теоретичному аналізі та узагальненні основних положень наукових праць з різних галузей гуманітарного знання.

Основні теоретико-методологічні підходи до дослідження бібліотеки представлені в працях М. С. Слободяника [396; 397; 398], А. В. Соколова [401; 402; 403], Ю. М. Столярова [414; 415; 416; 417].

Діяльності бібліотек як загальнонаціональних установ культури, як «дзеркалам епохи» присвячені роботи Б. Ф. Володіна [77; 78; 79; 80], З. Фрейда [464], Е. Фромма [466], К. Юнга [514] та сучасних зарубіжних вчених Е. Гідденса [93], Е. Еріксона [511] та ін.

У ХХ ст. бібліотека як культурний феномен, як соціальне явище розглядається в працях знакових постатей сучасної світової культури Х.-Л. Борхеса [49; 50], У. Еко [507; 508; 509; 510].

Осмилення бібліотеки як феномена культури представлено також у ґрунтовних працях сучасних дослідників Є. Ю. Генієвої [89; 90; 91], А. І. Гордієнко [108; 109; 110; 111; 112; 113; 114; 115; 116; 117; 118; 119; 120; 121; 122; 123; 124; 125; 126; 127; 128; 129; 130; 131; 132; 133; 134; 135; 136], Т. В. Добко [162], Ю. О. Гриханова [140; 141], Т. Б. Маркової [291; 292], С. Г. Матліної [299; 230; 231], І. П. Тікунової [427; 428]. Як сховища книг у різний час розглядали бібліотеки зарубіжні дослідники – С. І. Вехов [75], О. Г. Глухов [97], А. А. Гінкен [95], Б. П. Іванов [200] та ін.

Специфіка бібліотеки як соціокультурного інституту, її роль як культурного інституту у сучасному суспільстві відображена в роботах О. І. Алімаєвої [10], Н. Р. Вакулич [283] і Н. П. Лисикової [282; 283; 284], М. Я. Дворкіної [150; 151; 152; 153; 154], Н. В. Жадько [179; 180], В. М. Зайцева [186], Т. Б. Ловкової [279], О. Є. Матвійчук [295; 296; 297; 298], Р. С. Мотульського [313; 314; 315], Г. К. Олзоевої [328], Л. Г. Петрової [343], М. С. Слободяника [396; 397; 398], А. С. Чачко [481; 482] та ін.

Методологічні і теоретичні основи формування особистості з глибоким почуттям громадянськості, патріотизму, любові до Батьківщини розкриті у працях А. М. Бойко [45], Д. І. Чижевського [39] та ін.

Наукова новизна дослідження полягає в культурологічному аналізі передумов виникнення, організації діяльності та сучасного розвитку дитячих бібліотек в Україні.

Вперше:

– обґрунтовано необхідність виокремлення дитячої бібліотеки в інфраструктурі культурно-просвітницьких закладів України для її культурологічного вивчення як соціокультурного інституту, діяльність якого передбачає формування гуманістичного вектору культурних процесів у державі;

– доведено значущість і роль дитячих бібліотек у вихованні громадянського світогляду підлітків, а також у формуванні в суспільній свідомості ідеї ціннісного ставлення до дитячого читання як духовного ресурсу культури;

– виявлено вплив соціокультурних чинників на генезу та становлення дитячих бібліотек; доведено, що основною серед них є необхідність використання юними громадянами бібліотизованої духовної спадщини для вирішення актуальних питань суспільного розвитку в певний історичний період;

– встановлено зумовленість концептуальних засад діяльності дитячих бібліотек культурно-просвітницькою та виховною специфікою закладу, пріоритетами цілеспрямованої культурної політики держави щодо підвищення їх статусу у справі активного залучення дітей і підлітків до книги і читання для розвитку творчого та інтелектуального потенціалу суспільства;

– визначено соціокультурну обумовленість змісту і завдань діяльності дитячої бібліотеки у контексті її культуроутворюючої функції, що забезпечується комплексністю інноваційної моделі практичної роботи, заснованої на принципах інформаційності, комунікативності,

інтерактивності, компетентності, системності, інтегративності, партнерства, кооперативності;

удосконалено:

– теоретико-методологічну базу вивчення дитячої бібліотеки передусім як соціокультурного явища, що віддзеркалює культурно-історичний поступ українського суспільства;

– методологію дослідження культуротворчого діалогу бібліотекознавчої науки та надбань світової та вітчизняної гуманітаристики з позицій сучасної культурології;

– проблемне коло бібліотекознавчих досліджень у векторі культурології, введено до наукового обігу значний масив нових джерел з проблеми розвитку дитячої бібліотеки в Україні;

набули подальшого розвитку:

– змістовні аспекти діяльності дитячої бібліотеки як зберігача культурного спадку людства, що виводить культурологічний дискурс на рівень полілогу культурно-просвітніх закладів та установ в поліфонії культури України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано на кафедрі теорії та історії культури Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського згідно з планом науково-дослідницької роботи кафедри. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради академії (протокол № 14 від 29 червня 2017 р.), вона відповідає темі № 3 «Українська музична культура: культурологічні, соціологічні, художньо-естетичні, педагогічні та виконавські аспекти» перспективного тематичного плану науково-дослідницької діяльності Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (2015–2020 рр.).

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів визначається можливістю їх використання під час систематизації й уточнення відомостей з бібліотечної справи України, зокрема діяльності

дитячих бібліотек у контексті соціокультурного розвитку; у подальших наукових розвідках з проблем вивчення явищ української культури та засобів і форм виховання юних громадян; у процесі написання навчальних та методичних посібників і підручників з культурології, бібліотекознавства, а також при розробці курсів лекцій з теорії та історії української культури, спеціальних курсів з проблем сучасної культурної політики України, дитячої педагогіки та виховання, прикладної культурології; для посилення взаємодії та координації діяльності мережі дитячих бібліотек України в процесі долучення духовної спадщини до системи цінностей нових поколінь.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою, здійсненою в галузі теорії та історії культури. Теоретичні обґрунтування, практичні розробки, фактологічні дані, висновки й положення наукової новизни здобуті автором у результаті самостійних досліджень на підставі власного професійного досвіду. Всі наукові публікації є одноосібними.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри теорії та історії культури Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського згідно з планом роботи кафедри.

Результати досліджень і висновки, що містяться в дисертації, доповідалися та обговорювалися на 13 наукових, науко-теоретичних, науково-практичних конференціях, зокрема й міжнародних: «Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології» (Київ, 2017 р.), «Креативні технології, підприємство і менеджмент в організації соціокультурної сфери XXI ст.» (Київ, 2017), «Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі» (Київ, 2016), «Читання у соціокультурному просторі дитинства: діапазон можливостей і партнерства» (Київ, 2016), «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості» (Херсон, 2015).

Публікації. Основні положення, наукові результати та висновки дослідження висвітлені в 29 одноосібних публікаціях, 5 з яких опубліковано

у фахових виданнях, затверджених МОН України, 1 стаття у виданні, що внесено до міжнародних наукометричних баз.

Структура та обсяг дисертації. Робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел – 549 позицій. Загальний обсяг дисертації становить 285 сторінок, з них – 226 основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ДИТЯЧІ БІБЛІОТЕКИ В ІНФРАСТРУКТУРІ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Становлення дитячої бібліотеки як соціокультурного інституту

Якщо звернутися до світової історії бібліотек, то спонукальною причиною їхнього виникнення була потреба суспільства в переданні і збереженні знань і соціального досвіду, збереженні культури суспільства та її трансляції наступним поколінням. Виникла бібліотека як соціокультурний інститут, тому що змогла задовольнити потребу в залученні до культури суспільства, відтворюючи її в документальній моделі. Ще М. О. Рубакін, відомий книгознавець і бібліограф, відзначав, що бібліотека є «духовним дзеркалом» своєї культури, її моделлю, стверджуючи, що «бібліотека повинна бути книжковим відображенням Всесвіту» [378, с. 62].

Термін «дитяча бібліотека» з'явився в кінці XVIII ст. і спочатку не визначався як зібрання книг для конкретного віку, а був синонімом «дитячого училища», зведенням життєвих ситуацій, пізнавши які, дитина знаходить гармонію. В уявленнях просвітителів дитяча бібліотека була свого роду школою, «нішею вдосконалення людини». Надалі, фактично з кінця XVIII по XIX ст., тривав процес трансформації ідеї «дитячої бібліотеки», її осмислення як феномена культури.

На межі XIX–XX ст. на тлі значних змін у культурному житті країни (розширення сфери освіти, демократизація сфери культури, інтенсивний розвиток книговидавання та книгорозповсюдження, у тому числі дитячої літератури) відбулася трансформація соціального статусу індивідуума, почала формуватися суспільна потреба в новому концептуальному осмисленні дитинства і виробленні нових видів діяльності, що забезпечують його відтворення. Це зумовило збільшення кількості педагогічної періодики,

зверненої до проблем дитячої літератури й організації дитячого читання («Педагогічний збірник», «Педагогічний листок», «Освіта», «Виховання і навчання», «Виховання», «Сім'я і школа»). З'являються численні журнали для дитячого та сімейного читання: «Джерело», «Юний читач», «Дитяче читання» та ін.

Основи педагогіки дитячого читання заклали педагогічні ідеї В. Г. Белінського, В. І. Водовозова, О. І. Герцена, М. О. Добролюбова, П. В. Засодимського, П. В. Каптерева, В. П. Острогорського, Д. І. Писарева, Л. М. Толстого, В. Я. Стоюніна, К. Д. Ушинського, М. Г. Чернишевського, що набули широкого поширення в суспільстві. Так, основоположник наукової педагогіки К. Д. Ушинський ще в другій половині XIX ст. одним із головних методів розвитку особистості називав залучення дітей до читання. У своїх книгах «Дитячий світ» (1861) і «Рідне слово» (1864) він прагнув дати дітям систематизований матеріал для читання, що розвиває цілісне і всебічне уявлення про дійсність. Цей процес, на думку педагога, передбачає особливий аналіз літературних творів і здійснюється методами, які скеровують дітей на естетичне сприйняття [450, с. 345].

Розробкою питань дитячого читання займалися також відомі діячі народної освіти – педагоги М. О. Корф, Х. Д. Алчевська та ін. [378]. Дитяча література почала розглядатися як «матеріал для виховання» (В. П. Острогорський). Раціонально організоване читання, яке позначалося терміном «виховання читанням», усвідомлювалося як основний чинник духовного розвитку і виховання дитини. Даний термін відображав систему поглядів на процес керівництва читанням дітей у кінці XIX ст., що сформувалася під впливом ідей мислителів того часу.

Педагогічне обґрунтування дитячого читання відбувалося на тлі бурхливого розвитку самої дитячої літератури, формування масиву видань книг для дітей різного віку, представленого творами вітчизняних і зарубіжних авторів. Дитяча література стає самостійною галуззю, про що свідчить відмежування бібліографії дитячої літератури [171, с. 8].

Бібліографія літератури для дітей спочатку розвивалася як метод виховання дітей – з урахуванням завдань керівництва дитячим читанням, й була призначена батькам і педагогам, виникнувши як невід’ємна частина педагогіки. Її завдання – виховання й освіта – розумілися як мета, як сутність, як функції [171, с. 7]. Поза сумнівом, на формування ідеї створення дитячих бібліотек, їхньої інституціоналізації в суспільстві істотно вплинула саме бібліографія літератури для дітей та юнацтва.

Однією з перших значних праць з бібліографії дитячої літератури став покажчик Ф. Г. Толля, основоположника і теоретика рекомендаційної бібліографії дитячої літератури, «Наша дитяча література. Досвід бібліографії сучасної вітчизняної дитячої літератури, переважно в виховному відношенні» (1862), призначений для батьків і вихователів, які потребують допомоги при виборі книг для дитячого читання [434]. Завдання своєї праці Ф. Г. Толль визначав так: «Скерувувати батьків і вихователів не лише при виборі книг для дитячого читання з нашої літератури, а й взагалі при визначенні значення відомих галузей дитячої літератури і виховання» [434, с. 49]. Автор покажчина особливо звертав увагу батьків на освітнє значення книги, на силу її впливу на дитину, тому що «... все формується в дитини, починаючи від розуму, почуття, волі, уяви, пам’яті і здібностей». Ф. Г. Толль закликав батьків включати в читання дітей книги, які формують світогляд, погляди дитини, ознайомлюють із дійсністю, не прикрашаючи її, і виховують громадянина, називаючи дитячу літературу однією з «найсильніших пружин виховання», [434, с. 50].

У фундаментальному бібліографічному посібнику «Довідкова книжка з читання дітей різного віку» (1905) М. В. Соболева, виходячи з психологічних особливостей дітей і підлітків, зроблено спробу дати найбільш повну інформацію вихователям і батькам про репертуар дитячого читання, ознайомити з вмістом книг, допомогти їм отримати уявлення про їхні переваги і недоліки. «... При розподілі на «вік» прийнятий за основу поступовий хід розумового розвитку дітей; роки вказують лише приблизні

межі, від яких можливі відхилення в ту чи іншу сторону, в залежності від природних особливостей та життєвої ситуації даної дитини; від цих відхилень у виборі книг великого лиха не буде, важливо тільки, щоб вихователі і батьки ясно розуміли душу свого вихованця і не давали б йому непосильної поживи» [397, с. 4]. До посібника також включені кращі бібліографічні видання того часу, рекомендовані вихователям – тим, у кого є бажання «поритися в покажчиках з дитячої літератури» [397, с. 3].

Журнал «Дитяче читання» з 1869 р. розпочав випуск щомісячного «Бібліографічного покажчика» (листок для батьків і вихователів) з яскраво вираженою педагогічною спрямованістю, що включав у себе огляди, рецензії та анотації на поточну дитячу літературу. Один із редакторів цього видання – педагог і публіцист О. М. Острогорський – прагнув боротися з фальшивою повчальною дитячою літературою, відбираючи книги, які могли б дати дитині широку загальну освіту і «загальнолюдське» виховання і виховували благородні думки і моральну поведінку.

Покажчик «Дитяча та народна література» О. І. Лебедева (1901) став успішною спробою практичного обґрунтування необхідності системи в дитячому читанні. У передмові до другого випуску покажчика його автор пише: «Головною моєю метою було звернути увагу батьків і вихователів на необхідність доцільного систематичного читання дітей на противагу безладному набиванню голови аби чим» [271, с. 1]. О. І. Лебедев підкреслював, що основна мета читання – «однакова з основною метою виховання, полягає в гармонійному розвитку особистості» [271, с. 2]. З особливою увагою ставився О. І. Лебедев до організації читання найменших читачів (7–10 років), розуміючи, що саме в спілкуванні з читачами молодшого шкільного віку важливо звернути увагу батьків, вихователів на конкретні педагогічні критерії, якими вони повинні керуватися, добираючи книги для своєї дитини. «Щоб книга була зрозуміла тим, кому дається, була цікаво і жваво написана, вирізнялася художньою правдивістю, викликала підйом моральних почуттів і любов до прекрасного, благородним піднесенням

образам ...» [271, с. 2]. У вступі автор дає конкретні педагогічні рекомендації з організації системи читання, пояснюючи також зміст поняття «система читання»: «Під системою ж потрібно розуміти такий виховний метод, при якому розвиток дітей відбувається за законами психології правильно, послідовно і розумно, за постійної участі вихователя, не допускаючи випадкового підбору матеріалу для розвитку ... » [271, с. 101].

У 1893–1894 р. у світ вийшли чотири випуски бібліографічного посібника «Критичний покажчик дитячої та педагогічної літератури», який видавався «Кружком бібліографії дитячої та народної літератури» і містив рецензії на дитячу літературу. Розташування матеріалу за відділами повинно було допомогти керівникам читання оцінити видану літературу. Укладачі вбачали мету в наданні правильної оцінки дитячій книзі, спираючись на трактування авторського смислу.

Вимоги літературного і педагогічного характеру до видань, рекомендованих для дитячого читання в бібліографічних посібниках, були викладені в керівній статті гуртка, опублікованій у каталозі «Що читати дітям дошкільного віку» (1896). У статті авторами викладено принципи відбору книг для читання дітей, принципи оцінювання дитячої літератури з точки зору прогресивних педагогів, які вважали читання дітей потужним чинником формування особистості: «Хороша та книга, яка діє благотворно на дитину в розумовому або моральному, або естетичному відношенні. Але не треба забувати, що ці три напрями душевного розвитку тісно і нерозривно пов'язані між собою, як тому, що всі вони мають спільну мету, досягти якої можна тільки їхнім спільним впливом. Мета ця – підготовка людини, добре розвиненої інтелектуально і морально» [459, с. 16]. У статті також було подано визначення завдань естетичного виховання особистості та вимоги до рекомендаційної бібліографії: «... книга повинна сприяти розвитку естетичного почуття, тобто здатності сприймати прекрасне і знаходити насолоду в прекрасному. Даючи дитині прекрасні образи і залучаючи її увагу саме їх красою, книга розвиває сприйнятливність дитини і її художній смак.

Але і тут треба уникати опису таких проявів прекрасного, які ще не доступні дитині, – інакше у неї може виробитися схильність захоплюватися з чужих слів тим, до чого вона насправді зовсім байдужа» [459, с. 211].

Покажчик «Що читати дітям?» (1898), випущений бібліографами «Батьківського гуртка», був адресований батькам, вчителям, школярам різного віку. Укладачі представили керівникам читання нову дитячу літературу й умотивовано оцінили її придатність для дітей [486].

«Покажчик книг для дитячого читання» (1905) О. Є. Флерова призначався для керівників дитячого читання на допомогу організації позакласного читання учнів. У передмові до покажчика автор писав: «Недолік у керівних каталогах, пристосованих до потреб початкового виховання і навчання, ставить більшість батьків і педагогів у вкрай скрутне, якщо не сказати більше, безвихідне становище, особливо в тих випадках, коли потрібно підтримувати і задовольняти вже народжену потребу дітей у читанні ...» [359, с. 3]. Метою своєї роботи О. Є. Флеров вважав надання допомоги батькам, педагогам у «важкій справі вибору книг і встановлення системи в читанні», продовжуючи традиції «найкращих посібників у цьому сенсі», відзначаючи серед них згадане видання «Дитячої та народної літератури» О. І. Лебедева та покажчик «Що читати народу?» Х. Д. Алчевської (в 3-х т., 1888–1906). Вказуючи на переваги цих праць, О. Є. Флеров підкреслює і їх серйозні недоліки. Так, у покажчику О. І. Лебедева він вбачає відсутність головного матеріалу – короткого змісту і критичної оцінки книги, необхідної, на його думку, «крім усього іншого», і для «індивідуалізації читання», відзначаючи, що «під індивідуалізацією читання в даному разі я маю на увазі вибір читання в залежності від особливостей духовного ладу дитини ... » [459, с. 20].

Аналіз бібліографічних видань розглянутого періоду дає змогу зробити висновок, що рекомендаційно-бібліографічна діяльність на адресу педагогів, батьків відображала певну систему теоретико-методичних поглядів на керівництво читанням дітей: зміст дитячого читання, відбір, оцінювання,

систематизацію літератури, цільове і читацьке призначення. Ця тенденція вдосконалювалася і розвивалася у діяльності різних товариств, комісій та гуртків, громадських організацій батьків, які створюють настанову не лише на бібліографічну модель засобів залучення підростаючого покоління до культури, а й бібліотекознавчу.

Кінець XIX – початок XX століття характеризується також великою кількістю публікацій програм читання різних гуртків, комісій, педагогічних товариств, що займалися вивченням дитячого читання та його організацією. Так, педагогічний відділ Харківського історико-філософського товариства розробляв зразкові програми до організації домашнього читання учнів. У 1906 р. у Керчі було організовано батьківський кружок, завдання якого полягало у сприянні правильній постановці дитячого читання дітей дошкільного та шкільного віку, скасуванні цензури для шкільних бібліотек, влаштуванні учнівських читалень, дитячої бібліотеки та дитячого клубу [491, с. 192].

На особливу увагу заслуговує «Енциклопедія сімейного виховання і навчання», яка видавалася з 1898 по 1908 рр. «Батьківським кружком» за загальною редакцією П. Ф. Каптерєва. Зміст її випусків – доволі різноманітний, однак з-поміж педагогічних питань було виокремлено проблему естетичного виховання дітей. Найбільший інтерес викликає 57-й випуск «Енциклопедії сімейного виховання і навчання» – «Про читання дітей», авторами якого були Є. і Л. Тихєєви, [430]. У випуску вони докладно виклали свої погляди на читання як чинник розвитку дитини і ставили перед батьками завдання виховання поваги до книги з малих років, розглядаючи значення ілюстрацій дитячої книжки в естетичному вихованні дитини, підкреслюючи величезну роль читання вголос в сім'ї у вихованні у дитини інтересу до читання. Також було охарактеризовано коло читання дітей, подані узагальнення спостережень авторів про ставлення дітей до прочитаного, зроблено спробу визначити типи читачів. Важливість врахування батьками здібностей особистості дитини при підборі книг для неї

підкреслювали Є. і Л. Тихеєві. Автори випуску, визначаючи критерії оцінювання дитячої книги, переконливо рекомендують батькам користуватися при відборі книг для дітей каталогами, складеними «людьми досвідченими і яким Ви довіряєте, і людьми, які питання це вивчили і поклали на розробку його багато праці» [430, с. 53]. Список таких каталогів подано у додатку до випуску, куди увійшли посібники О. І. Лебедева, О. Є. Флерова, покажчики «Батьківського гуртка», дитячої бібліотеки М. В. Береднікової.

Комісія з дитячого читання при навчальному відділі Московського товариства розповсюдження технічних знань, пізніше перейменована на «Відділ дитячого читання», видала «Каталог обраних книг для дитячого читання» (1908) [231], до складу якого входило близько двох тисяч книг, схвалених та рекомендованих членами комісії. Головне завдання каталогу полягало у визначенні кола читання дитини, оцінюванні і рекомендації кращої сучасної літератури, застереженні батьків і педагогів від невдалих творів. У передмові до другого видання каталогу (до якого, до речі, увійшли всі переглянуті книги, а не лише обрані) автори відзначали: «Відділ дитячого читання ставив своїм завданням прийти на допомогу всім особам й установам, які не мають можливості ні стежити за дитячою літературою, ні розбиратися в ній. З цією метою відділ здійснює постійний перегляд дитячих книг і журналів, а також творів загальної літератури, російської та іноземної, з метою добору матеріалу, придатного для дитячого читання...» [231, с. 2].

Автори «Каталогу» підкреслювали, що перш за все адресували його батькам, педагогам, оскільки вважали, що саме з них потрібно починати, «...якщо ми хочемо, щоб діти читали добре, читали кращу літературу. Саме від дорослих залежить придбання книги дитині, виписка дитячого журналу або запис до бібліотеки» [209, с. 110]. У посібнику в особливий розділ було виокремлено книги, які не рекомендувалися батькам і педагогам для читання дітей, хоча і були видані для дітей. Цікаво, що на «не рекомендовані» книги давалися анотації з відповідним обґрунтуванням. Книги зарубіжних

письменників пропонувалися в невеликій кількості через погані переклади, або «бездарні» перекази. Такий підхід є не менш актуальним і сьогодні при комплектуванні фондів дитячих бібліотек.

Педагогічним завданням підпорядкована і структура «Каталогу». Книги розподілено за віковими групами дітей – дошкільний, молодший, середній і старший. У межах кожної вікової групи було виокремлено відділи, але відділ духовно-моральної літератури був відсутній, що свідчить про атеїстичні погляди укладачів на виховання дітей. «Каталог» мав додатки – «Дитячі журнали» і «Список бібліографічних і найважливіших посібників з бібліотекознавства», які стали цінним матеріалом для керівників дитячого читання і батьків. Всі випуски «Каталогу» є прикладом величезної уваги, яку звертали на початку ХХ ст. на визначення кола кращої літератури для читання дитини, виявлення критеріїв комплектування фондів дитячих бібліотек, організацію сімейного (домашнього) читання. Випуски «Каталогів» вплинули не лише на розвиток бібліографії дитячої літератури, а й акцентували увагу суспільства на проблемі керівництва читанням дітей, необхідності його цілеспрямованої організації, у тому числі й шляхом утворення дитячих бібліотек як центрів розвитку дитячого читання.

Саме Комісією з дитячого читання при навчальному відділі Московського товариства розповсюдження технічних знань були зібрані кошти для відкриття восени 1907 р. приватної дитячої бібліотеки М. В. Береднікової. Своє завдання колектив бібліотеки (зокрема педагог і дитяча письменниця М. Х. Свентицька, педагог Ц. П. Балталон, редактор журналу «Новини дитячої літератури» А. І. Колмогоров та ін.) вбачав у допомозі батькам, вихователям, бібліотекарям розібратися в потоці дитячої літератури і виокремити в ній кращі в ідейно-художньому відношенні твори. Крім того, колектив взяв на себе перевірку і поповнення каталогів шкільних бібліотек, організацію та керівництво дитячими бібліотеками (складання і поповнення каталогу; технологія записів, реєстрація і статистика книг), видавав довідки і вказівки з усіх питань дитячого читання. Експериментальна

робота, що проводилася в бібліотеці з керівництва читанням дітей (опитування, анкетування), виводила її за межі рядової дитячої бібліотеки. Це був фактично перший науковий центр у галузі бібліотечно-бібліографічних досліджень дитячого читання.

При бібліотеці видавався критико-бібліографічний журнал «Новини дитячої літератури» (1911–1916 рр.), в якому широко висвітлювався не лише досвід роботи бібліотеки М. В. Береднікової, а й інших бібліотек, що обслуговують дітей; публікувалися статті з питань дитячої літератури і керівництва дитячим читанням; рецензії на дитячі книги; списки інформаційного характеру про нові видання дитячої літератури. Діяльність творців журналу мала яскраво виражений просвітницький характер у поширенні передових ідей керівництва читанням дітей у суспільстві [406, с. 55].

Вслід за бібліотекою М. В. Береднікової дитячі бібліотеки почали створюватися і в інших містах країни: Києві (бібліотека Д. Ю. Доброї), Одесі (дитяча бібліотека, заснована на кошти завідуючої книгарнею Р. Л. Бродської). Причому ці бібліотеки відкривалися з ініціативи приватних осіб або культурно-просвітніх товариств, і ставали центрами вивчення читацьких інтересів дітей, виховання дітей як читачів. Своє завдання вони вбачали у літературному розвитку зростаючої людини, залученні дітей до книжної культури. Послідовно вони здійснювали розвиток творчого «самодіяльного» початку в юних читачів, сприяли пробудженню у них прагнення до громадської діяльності [200, с. 64]. Ця спрямованість функціонування перших дитячих бібліотек була підтримана на першому Всеросійському з'їзді з бібліотечної справи, який відбувся в липні 1911 р. і став етапною подією у процесі створення дитячих бібліотек, розвитку їхньої бібліотечно-бібліографічної діяльності.

Згідно зі статистичними даними, представленими на з'їзді, до 1911 р. у країні налічувалося 23 спеціальних дитячих громадських бібліотеки: 11 – у великих містах, решта – у провінційних центрах. Ситуація погіршувалася

тим, що більшість цих бібліотек були доступні лише обмеженій частині дитячого населення країни – так, вартість річної передплати в бібліотеку сягала п'яти рублів [444, с. 39]. У результаті обговорення питання про необхідність створення самодіяльних дитячих бібліотек або дитячих відділень при бібліотеках для дорослих була прийнята історична резолюція, що включала пункт про організацію дитячих бібліотек поряд із пунктом про шкільні бібліотеки. Також на з'їзді учасники вирішили питання про методи роботи в дитячих бібліотеках і бібліотечні каталоги.

Активно обговорювалися проблеми організації дитячого читання і на першому Всеросійському з'їзді з народної освіти (1914). Проблематика обговорюваних на з'їзді питань стала відображенням глибокого суспільного інтересу педагогічної громадськості до дитячої бібліотеки, відзначивши низький рівень шкільних бібліотек, слабкість їхнього впливу на читання учнів, що було результатом обмеженої політики Міністерства народної освіти. Серед інших на з'їзді з доповіддю на тему «Дитячі бібліотеки» виступив ідеолог дитячих бібліотек В. А. Зеленко [200, с. 70]. Надалі в 1917 році під такою ж назвою він видав свою ґрунтовну працю, в якій поряд з цінними порадами представив типи бібліотек для дітей [301, с. 3], навів методичні прийоми, що використовувалися у дитячих бібліотеках, виклав історію їх виникнення та розвитку, стан у 1917 р. У додатку подано проект різних статутів дитячих бібліотек і програм з питань дитячого читання [188]. В. А. Зеленко був переконаний, що «ідеалом діяча, який працює практично і теоретично в сфері питань дитячого читання, є створення самостійної дитячої бібліотеки – і не однієї, не двох, а цілої мережі, планомірно розробленої, і яка систематично проводиться в життя» [188]. Автор трактував поняття «керівництво читанням» широко, включаючи принципи критики дитячої книги, відбір дитячої літератури, організацію дитячих бібліотек-читалень, залучення дітей до читання і задоволення їхніх читацьких потреб. Важливо, що В. А. Зеленко виокремлював три сфери керівництва читанням: сім'ю, школу і дитячу бібліотеку.

На жаль, у радянський період ідеї В. А. Зеленко не отримали належного розвитку, що і призвело до фактичної відсутності теоретичних досліджень дитячої бібліотеки як соціокультурного інституту. Разом з тим, його позиції, як і багатьох інших бібліотекарів, бібліографів, педагогів і книгознавців, які своєю діяльністю сприяли створенню і розвитку дитячих бібліотек, властиво усвідомлення потреби суспільства в розвитку дитячого читання, прагненні створити умови для систематичного читання і самоосвіти [188; 189; 472].

Таким чином, у кінці XIX – на початку XX століття були всі передумови для становлення дитячих бібліотек у країні. Про це свідчив розвиток прогресивних ідей у галузі педагогіки і психології, бібліотекознавства, визнання в суспільстві значущості дитячої літератури і дитячого читання в естетичному і моральному вихованні дітей, видання критико-бібліографічних журналів з питань дитячої літератури і дитячого читання, формування системи науково-допоміжних і рекомендаційно-бібліографічних посібників для керівників читанням дітей.

1.2 Концептуальні основи діяльності дитячої бібліотеки. Стан наукової розробки проблеми в сучасній культурології

У науці давно прагнуть з'ясувати сутність діяльності бібліотеки. Ідею про бібліотеку як об'єкт галузевої науки висунула ще теоретик та організатор бібліотечної справи Л. Б. Хавкіна, розглядаючи бібліотеку як «певний організм, який складається з трьох елементів: книги, бібліотекаря і читача» [471, с. 29]. Її погляди згодом підтримав А. В. Кленов, який вважав за необхідне активно вивчати причинно-наслідкові зв'язки між структурними елементами об'єкта бібліотекознавства – книгою, бібліотекарем, читачем [232]. У цей же період – на початку XX ст. – було висунуто доволі перспективну і сучасну й сьогодні концепцію бібліотекознавства «як науки, мета якої полягає в дослідженні бібліотечної справи в умовах історичного розвитку суспільства в зв'язку з економічними, соціальними і культурними

процесами» (К. І. Рубінський) [377, с. 6]. Він бачив бібліотеку як організм, що підкоряється загальним законам життя.

Спираючись на досвід попередників, А. Я. Черняк наприкінці 1970-х рр. також визначав об'єкт бібліотекознавства як систему «книга – бібліотека – читач», підкреслюючи її відкритий характер і демонструючи широкий гуманістичний і культурологічний підхід до розуміння суті бібліотекознавства [485]. Основним опонентом А. Я. Черняка став відомий фахівець у сфері бібліотекознавства, книгознавства та документології Ю. М. Столяров, який добудував конструкцію Л. Б. Хавкіної четвертим структурним елементом. Він визначив у якості об'єкта бібліотекознавства бібліотеку як чотириелементну структуру: «книга – бібліотекар – читач – матеріально-технічна база» [417]. Однак, дана концепція є доволі недосконалою з багатьох причин, а головне – увесь зміст сучасної бібліотеки, що активно розвивається, залишається за межами даної концепції.

Сьогодні у бібліотекознавстві відбувається своєрідна революція: формується нова концепція розвитку бібліотеки, яка ґрунтується на філософсько-культурологічній методології. Даний підхід включає в себе: 1) вироблення єдиної теорії бібліотеки і формування загальних понять і закономірностей її функціонування; 2) осмислення її ролі в світі, соціального призначення та ролі в суспільстві; 3) розуміння бібліотеки як культурного центру. В даний час бібліотека не може сприйматися тільки як місце зберігання і розподілу книг. Збільшення інформаційного потоку, складність систематизації та каталогізації літератури, впровадження сучасних технологій обробки книг, потреба в створенні нової методології і теорії управління бібліотекою призвели до необхідності радикальної зміни структури бібліотеки й адекватного розуміння її як культурного та інформаційного центру.

Наявні концепції бібліотеки підкреслюють потребу та необхідність, щоб визначення об'єкта бібліотекознавства відображало цілісність і динаміку об'єктивної реальності. Разом із тим, розбиваючи проблему на частини,

структурні елементи тощо, можна досягнути того, що складні завдання і предмети стають ніби більш впізнаними, але це призводить до часткової втрати відчуття зв'язку по відношенню до цілого, розуміння поведінки складних систем у часі і просторі. З'ясовуючи об'єкт бібліотекознавства, варто мати на увазі, що об'єкт пізнання – це сукупність певних уявлень і процесів реальності, істотно відмінних від інших об'єктів цієї реальності своєю внутрішньою природою, головними ознаками і законами функціонування і розвитку. Таким чином, у якості об'єкта пізнання необхідно розглядати певну об'єктивну реальність, а в якості предмета – ті аспекти й ознаки об'єкта, які охоплені вивченням [238]. Ґрунтуючись на цих загальних методологічних принципах, можна стверджувати, що об'єктом пізнання в бібліотекознавстві є еволюція бібліотеки у просторі і часі, предметом пізнання – частина (часовий відрізок, напрям діяльності, процес тощо) цієї реальності. Визначення об'єкта науки як «еволюції бібліотеки в часі і просторі» дає змогу ввести у процес вивчення і побачити в динаміці всі нові явища, технології, тенденції, що виникають у реальності, а також часові та просторові трансформації бібліотеки як соціального інституту. Бібліотека при цьому розуміється як складний багатофункціональний соціальний інститут, який нелінійно розвивається як інтенсивно (під впливом широкого соціального середовища, результатів суміжних наук і галузей знання), так і екстенсивно (під впливом внутрішніх сил).

Створення моделі сучасної дитячої бібліотеки вимагає об'єктивного розгляду, критичного аналізу і порівняння наявних в літературі наукових поглядів на бібліотеку. У контексті проблематики даного питання варто особливу увагу звернути на концепції відомих вчених, які зробили вагомий внесок для розуміння оточуючими бібліотеки як соціокультурного інституту: В. І. Вернадський (бібліотека як елемент ноосфери), М. Ф. Федоров (бібліотека як музей), К. Поппер (бібліотека і «третій світ»), Е. Кассіерер (бібліотека і символічні форми культури), М. Фуко (бібліотека як інстанція дискурсу) та ін.

Згідно з теорією філософа і мислителя В. І. Вернадського ноосфера – це інформаційна реальність, яка перетворює світ, взаємодіючи з геологічною матерією і біомасою планети. Відповідно до цієї концепції ноосфера, як і біосфера, не підкоряється законам рівноваги, вони розвиваються в геометричній прогресії. Очевидно, що геологічна маса певною мірою обмежуватиме поширення живого, а маса останнього здатна винести на своїх плечах лише певну кількість мислячих істот [73].

Як вважає В. І. Вернадський, думка переможе і вже перемагає, але зовсім інакше, ніж це представлено в теоріях геніальності – думка повинна перемагати не істиною, а масою. Думка виникає як продукт розвитку біосфери, і вона залишається планетним явищем. Завдяки роботі цивілізації здійснюється зворотний переклад думки в геологічну форму. Її історія є не швидкою, а повільною. Автор перераховує винахід знарядь праці і війни, приручення тварин, окультурення рослин, створення держави, нарешті поширення науки як головний чинник еволюції ноосфери. Вона не зводиться до відкриттів геніїв, а являє собою поступове нарощування кількості людей, які займаються виробництвом і розповсюдженням наукового знання. На місце хлібороба і робочого приходять інтелектуал. Він не пов'язаний з місцем, він ідеальний користувач глобальних мереж комунікації.

Дана концепція, незважаючи на свої недоліки, повинна бути врахована гуманітаріями з тим, щоб критично оцінити свої гуманістично-моралістичні проекти відродження духовної єдності в житті людства. Ідея ноосфери має важливе значення і для трансформації бібліотек у сучасному суспільстві та інтернаціонального книжкового обміну. З одного боку, бібліотека зберігається як система, як інститут, що важливо для збереження книжкового фонду та культурних пам'яток, а з іншого – якщо брати здатність ноосфери постійно розширюватися і збільшувати свої розміри, то за цією аналогією бібліотека, володіючи унікальними колекціями і сучасними технологіями поширення інформації, сприяє примноженню, розкриттю свого фонду та

доступу до нього. Саме завдяки цьому культурна спадщина людства циркулює по поверхні Землі.

У концепції філософа-футуролога, діяча бібліотекознавства М. Ф. Федорова було представлено ідею регуляції природи, яку він розглядав як принципово новий щабель еволюції, свідомий етап розвитку світу і всього космосу, керованого сукупною перетворювальною діяльністю трудящих для спільної справи [454]. Вершиною регуляції, на думку мислителя, є воскресіння предків. При цьому книги або рукописи є не мертвими речами, а провідниками життя; вони сприяють розвитку життя і отримують свого роду воскресальне значення відносно самих авторів, а також їхніх сучасників і середовища, що оточує.

З одного боку, книга має свій генезис, свої прецеденти, а з іншого – вказує на майбутнє, на свої перспективи. Іншими словами, кожен навіть незначний твір має бути поставлений в органічно-історичний зв'язок із цілим ходом життя людства. Бібліотека уявлялася М. Ф. Федорову справжнім живим організмом, в якому всі частини (відділи), зберігаючи свою певну фізіономію і самобутність змісту, повинні бути тісно пов'язані в одне енциклопедичне ціле і, взаємно доповнюючи один одного в прагненні до спільної мети, створювати повноту і єдність знання. Ідеальна бібліотека в працях М. Ф. Федорова постає як образ світу, всесвіт видимий і невидимий. Розглядаючи ідеальну бібліотеку як «образ світу», він підкреслював і значущість фонду для бібліотеки, адже бібліотечний фонд – це результат розумової праці багатьох поколінь, він відображає всю повноту людської думки.

В уявленнях М. Ф. Федорова присутня ідея об'єднання всього зробленого людством, ідея створення певного храму Премудрості, в якому спадкове і набуте отримує новий відтінок спорідненості і братерства. Інакше кажучи, бібліотека повинна будуватися на основі органічного зв'язку минулого, сьогодення і майбутнього, виражених реально і предметно в самих речах. Актуальність концепції М. Ф. Федорова визначається сучасним

розумінням культурної функції бібліотеки як центру дозвілля, в якому поєдналися б елементи музейної експозиції, науково-дослідницького інституту та інформаційного центру.

Концепція австрійського і британського філософа і соціолога К. Поппера ґрунтується на основі того, що світ складається з трьох окремих світів: фізичного, духовного і світу ідей [356]. Так званими мешканцями третього світу перш за все є теоретичні системи, проблеми та проблемні ситуації, а також, що більш важливо, критичні міркування і те, що по аналогії з фізичним станом або станом свідомості можна назвати станом дискусій або станом критичних суперечок. Говорячи про третій світ, дослідник відзначав, що йдеться про знання, взяті в його об'єктивності й автономності, тобто у незалежності від процесу його виробництва індивідуальним суб'єктом. Однак опоненти ідеї про об'єктивний третій світ вважають, що дискусії і суперечки за своїм характером є символічними або лінгвістичними висловлюваннями суб'єктивних ментальних станів, вони являють собою засоби комунікації. Однак значення і роль цих явищ та їхній зміст не можна відносити до другого світу. Знання в об'єктивному сенсі складається з проблем, теорій, міркувань й аргументів як таких; воно не залежить від будь-яких вимог на знання чого-небудь, від чиєїсь віри або припущення погоджуватися, стверджувати, діяти.

Автономію об'єктів третього світу К. Поппер розкриває за допомогою двох уявних експериментів. В одному ми повинні уявити собі, що не існує ані техніки, ані машин, збереглися тільки книги і бібліотеки. Причому люди не володіють знаннями, їх потрібно цьому навчити. Прочитавши книги, вони знайдуть знання і створять нові технології й технічні засоби для збереження і підтримки інформації. Таким чином, зміст книг і наявність бібліотек дають можливість впливати на процеси, що відбуваються в нашій свідомості, та управляти ними. Знання, отримані з книг, люди здатні застосувати на практиці і самовдосконалюватися. У другому експерименті відсутні не лише технологія і техніка, а й бібліотеки і книги. Індивідуальні знання і поведінка

людей не підкріплені книжною інформацією і тому розвиватимуться по-іншому. Роль і значення бібліотек визначається не лише можливістю зберегти і передати нащадкам книги, а й здатністю доповнити індивідуальні знання, вироблені на основі підсвідомого і практичного досвіду, інформацією, отриманою з книг [355].

При цьому автономність третього світу полягає в тому, що він створює свою власну сферу автономії. Однак ця автономія часткова, оскільки нові проблеми призводять до нових творінь і конструкцій. Спираючись на положення плюралістичної філософії, відповідно до якого світ складається з трьох субсвітів (фізичного, духовного, світу ідей), К.Поппер розкриває проблему взаєморозуміння між цими трьома світами. Вони пов'язані так, що перші два можуть взаємодіяти, і останні два також. Таким чином, другий світ – світ суб'єктивного або особистого досвіду – контактує з кожним із двох інших світів. Перший і третій світ не можуть взаємодіяти інакше, окрім як за посередництва світу. Світ суб'єктивного досвіду виступає посередником між фізичним світом і світом ідей. Виникає питання: чи можна сприймати дійсність або автономність третього світу і водночас визнавати, що третій світ виникає як продукт діяльності людини? Згідно з теорією К.Поппера третій світ створений людиною, і він водночас є надлюдським у тому сенсі, що його зміст складають не актуальні, а віртуальні предмети думки, і що кінцева кількість з нескінченності віртуальних об'єктів може колись стати актуальним предметом думки.

Своєрідність концепції «трьох світів» К.Поппера полягає в тому, щоб уподібнити процес розвитку науки еволюційному розвитку біологічних видів. Пробні рішення є мутаціями, а критичні дискусії і дані досвіду аналогічні чинникам природного відбору, які відкидають невдалі теорії. Таким чином, інтелектуальна еволюція є продовженням еволюції біологічної. Разом із тим, «третій світ» знаменує собою чудове еволюційне досягнення: він замінює боротьбу людей боротьбою ідей. Автор зазначає: «Вчені намагаються усунути свої помилкові теорії, вони піддають їх випробуванню,

щоб дати можливість цим теоріям померти замість себе. Правовірний же прихильник своїх переконань, будь то тварина або людина, гине разом зі своїми помилковими переконаннями» [355].

Сучасний американський вчений Д. Кемпбелл – один з головних ідеологів когнітології як інтегративної дисципліни, яка є відповіддю на потребу в синтезі різних описів процесів пізнання, що є досить складним і багаторівневим утворенням і не обмежується виключно мисленням – інтегрував попперівську еволюційну епістемологію з теоретико-інформаційними моделями біологічної еволюції [507]. Вчений виходив з того, що пізнання призводить до більш релевантної поведінки і сприяє кращому пристосуванню до навколишнього середовища. Здатність живих істот отримувати і зберігати, витягати і використовувати інформацію є найважливішим чинником еволюції. Такий підхід викликаний успіхами теорії коеволюції, згідно з якою виникнення і розвиток людини сталися не за механізмами мутацій і природного відбору, а в результаті переплетення генетичної та культурної інформації. Культура при цьому розглядається як інформаційна система, що формується на когнітивному рівні і передається соціальними каналами. Так питання про походження культури вирішувалося з точки зору способів обробки когнітивної інформації.

Сутність бібліотеки як соціокультурного інституту слід розглянути також і з точки зору семіотики, адже бібліотечні класифікації з самого початку припускають кодову, цифрову систему. Будь-який документ, чи то книга, чи то автореферат, отримує свій, властивий тільки йому цифровий знак. Цей знак слугує засобом пошуку книги на полиці в бібліотеці, за яким можна визначити тематику змісту, місце написання книги тощо. Шифр книги містить узагальнене коротке пояснення – про що ця книга. Таким чином, бібліотекар-бібліограф складає на свій розсуд, або керуючись відповідними уявленнями про структуру знання, каталог книг, який є набором знаків. Класифікація літератури як системи знань являє собою символічну операцію, яка наділяє предмети певним ідейним змістом. Книжкові каталоги

відсилають до тієї чи іншої епохи, яка по-своєму систематизує конкретні галузі знання. Якщо говорити про культуру, то книги можуть бути класифіковані наступним чином: як різноманіття символічних форм, за типами суспільств та історичними формаціями, а також за галузями знання. В тому чи іншому способі упорядкування книг може переважати онтологічний, епістемологічний або культурологічний аспект, оскільки реальний світ, його явища отримують символічну атрибутику в свідомості людей. Суб'єктивність сприйняття навколишньої дійсності дає змогу по-різному зображати, визначати, розглядати її складові. Зміна ціннісних орієнтацій, що сьогодні відбувається, відмова від ідеологічної спрямованості, становлення інформаційного суспільства зробили потребу в осмисленні принципів систематизації знання ще більш актуальною.

У бібліотекознавстві питання стоїть не про сутність знання, а про співвідношення класифікації книг із системою сучасного знання. Насправді на каталогізацію можна подивитися, так би мовити, з більш високої позиції і представити бібліотеку як символічну структуру культури. Цю проблему розглядав німецький філософ і культуролог, представник Марбурзької школи неокантіанства Е. Кассіер, який зробив спробу проаналізувати всю сукупність форм творчої активності людини. Завдання «Філософії символічних форм» Е. Кассіер формулює так: «Якщо вся культура виражається у творенні певних символічних форм, визначених ідеальних образних світів, то мета філософії полягає в тому, щоб зрозуміти їхню фундаментальну формоутворювальну роль» [229].

Автор стверджує, що жодна зі сфер культури не є вичерпним образом світу. Знання, вірування, мова, образи мистецтва – це різні «форми подання». Основна проблема, яку ставить Е. Кассіер, полягає в можливості розуміння і пояснення людської культури як цілого. В якості єдиного принципу всього різноманіття культури дослідник пропонує поняття символічної функції, символічної форми, яка тлумачиться Е. Кассіером як універсалізація «внутрішньої форми» – поняттям, введеним для пояснення схожості, зв'язку

слів і речей. Згідно з В. Гумбольдтом, філософом і мовознавцем, звуковий знак являє собою матерію для процесу утворення мови і є подібним до містка між суб'єктивним та об'єктивним [144]. З одного боку, звук вимовляється людиною з метою висловлення знака, а з іншого – як чутний є частиною навколишньої дійсності. Ми сприймаємо звуки одночасно як «зовнішнє» і «внутрішнє», як енергію внутрішнього, що об'єктивується в зовнішньому. Таким чином, поняття «внутрішньої форми» пропонувалося як альтернатива раціональної граматики і теорії звуконаслідування. Виходячи з цього, Е. Кассіерер наполягав на єдності логічного і чуттєвого і відкидав як сенсуалізм, так і раціоналізм у філософії мови. Він писав: «Якщо сучасна філософія мови, щоб знайти свою точку прикладання в філософському розгляді мови, висунула поняття «внутрішньої мовної форми», то цілком допустимо припускати і шукати аналогічну «внутрішню форму» і в релігії, в міфології, в мистецтві і науковому пізнанні. І ця форма позначає зовсім не суму або об'єднання заднім числом окремих явищ цієї галузі, а умовний закон їхньої будови» [229]. І далі: «Пізнання, мова, міф, мистецтво – всі вони ведуть себе не просто як дзеркало, яке відображає образи даного буття такими, якими вони на нього потрапляють, але всі вони є його не індиферентним посередником, а скоріше джерелами власного світла, умовами бачення і початками будь-якого формоутворення» [229].

В іншій праці Е. Кассіерер дав ще більш яскраву формулу свого розуміння «символічної форми». Він писав: «Твори мови, поезії, образотворчих мистецтв, релігії стають «монументами», знаками спогаду і пам'яті людства. Вони «міцніше бронзи», тому що вони складаються не тільки з фізичного матеріалу, але висловлюють щось духовне, яке, як тільки трапляється родинним і сприйнятливим суб'єктам, у будь-який момент може звільнитися від своєї матеріальної оболонки і викликати нову дію» [229].

Е. Кассіерер показав, що світ символічний від початку. Люди сприймають реальну дійсність, перетворюючи її на знаки, зрозумілі всім або тільки фахівцям. Спільність знака висловлює саму по собі існуючу тотожність

сутності. Наприклад, для археологів такими знаками є історичні пам'ятки минулого – начиння, одяг, житла. Архітектори, скульптори, художники виражають своє ставлення до реальності або відображають реальні події в своїх художніх творах – будинках, скульптурах, картинах. Книга, що складається з букв, слів, ідей, у своїй сукупності також відображає дійсність минулого, сьогодення, майбутнього такою, якою її бачать і хочуть бачити люди. У будь-яких історичних пам'ятках ми помічаємо символи, в яких не лише дізнаємося, а й відтворюємо певні форми життя [229]. Отже, символи, образи і знаки потрібні для розуміння, сприйняття і перетворення навколишнього світу. Вони слугують в якості носіїв інформації, вербальної і невербальної, за допомогою якої людина намагається уявити собі картину подій, що відбуваються в часі і просторі.

У «Філософії символічних форм» і в інших працях з філософії культури Е. Кассіерер дотримувався «діяльного» підходу до інтерпретації міфу, релігії, науки і мови. Він писав: «Основні поняття кожної науки, засоби, якими вона ставить свої питання і формулює свої висновки, постають вже не пасивними відбитками даного буття, а у вигляді створених людиною інтелектуальних символів» [229].

Поняття Е. Кассіерер визначає як духовний акт синтезу у формі символу. Та сама формотворчість характеризує і позанаукову свідомість – мистецтво, міф, релігію. У них різна «технологія» формоутворення, в науці – це здатність судження, в мистецтві – здатність уяви, в моралі – здатність бажання. Кантівську критику чистого розуму Е. Кассіерер прагне перетворити на критику культури. Філософія повинна вийти за межі науки й охопити різні сфери діяльності і духу в їхній єдності: мова, наука, релігія, міф, мистецтво є способами досягнення однієї мети «перетворення світу пасивних вражень, де дух спершу нудиться в ув'язненні, в світі чистого духовного вираження» [229]. Але, по-суті, жодної єдності між основними формами культури не існує. Релігія – це не мистецтво, а наука – і не релігія і не мистецтво. Задум Е. Кассіерера полягав у їхньому об'єднанні на основі філософії духу або, як

кажуть сьогодні, філософії культури. У філософській системі духу кожна форма культури відіграє відповідну роль і пов'язана з іншими різноманітними відносинами. Це ще гегелівський проект, і Е. Кассіерер як історик пізнання до нього тяжіє. Е. Кассіерер, на відміну від Г. Гегеля, який поставив на перше місце функцію поняття, розробляє свою теорію символічної форми, яка може бути застосована для характеристики науки, мистецтва і релігії і при цьому не зводиться до понятійної функції. Так він приходить до поняття символу.

У праці «Понятійна форма в міфічному мисленні» Е. Кассіерер розглядає, як утворюються поняття, їхні види, роди і класи, і як цими загальними характеристиками можна визначити приналежність предмета до класу [228]. Будь-яке утворення понять характеризується тим, що містить у собі певний принцип поєднання і вибудовування в ряд одиничних сутностей. Кожен елемент має спільні властивості, які відносять його до інших таких самих елементів, вони разом утворюють роди, види і класи. Ім'я та значущість речі також є важливими складовими при зведенні її в клас. Таким чином, релігія, мова, міф і мистецтво володіють самостійною структурою, відмінною від інших духовних форм, і окремі явища в них зводяться до загального шляхом структурного розчленування цілого. Річ, предмет розглядаються не індивідуально, а як представники якогось класу, у співвідношенні з іншими предметами. Порівняння й об'єднання їх під родовими поняттями розуміється Е. Кассіерером як взаємозв'язок становлення. Різноманіття напрямів і форм духу передбачає зміну загальноприйнятого погляду і формування нових класифікаційних систем.

Філософська система Е. Кассієра отримала підтвердження в каталозі культурологічної бібліотеки Варбурга[439]. Її значення полягає в критиці пануючого логіко-інструментального підходу до класифікації, основою якої є родовидова логіка Аристотеля. Заслуга Е. Кассієра полягає в тому, що він запропонував змістовно-типологічний підхід до будови культури, в якому поряд з науковим знанням самостійне значення отримали міф, релігія,

мистецтво та інші форми світогляду. Йдеться не про рубрикації культури на самостійні типи, а про пошук органічного зв'язку між ними. В ідеалі бібліотека повинна представляти собою не просто набір книг із різних галузей знань, а цілісність культури. Очевидно, що каталог такої бібліотеки найтіснішим чином пов'язаний не стільки з пізнанням (якщо використовувати це слово як синонім точної інформації), скільки з освітою (якщо розуміти її як «культурність» або інтелігентність). Звичайно, сама типологія символічних форм Е. Кассіра є застарілою і може бути доповнена новітніми даними культурної антропології, однак принцип єдності різноманітного, покладений в її основу, має неминуще значення. Крім того, спадщина Е. Кассіра дає змогу позбутися вузького розуміння бібліотеки як місця зберігання інформації. Бібліотека – найважливіший інститут культури, що забезпечує циркуляцію символічного капіталу, який сьогодні має істотне інноваційне значення.

Філософ і теоретик культури М. Фуко у своїх працях розглядає взаємозв'язок різних дискурсів в історії культури. Описувані ним дискурсивні формації можна віднести до бібліотеки. Будь-який дискурс передбачає інституціоналізовану галузь, в якій він розвертатиметься. М. Фуко визначає бібліотеку як поле документації, що включає в себе книги за фахом, звіти, опубліковані результати виконаної роботи та інші документи [468]. У даному випадку бібліотека як поле дискурсу має на увазі не просто збирання і зберігання книг поряд із документами і звітами, які неодмінно тут присутні, а ще й «лабораторію» або місце роботи бібліотекаря, де він розгортає свій дискурс як систему запису, реєстрації книг і читачів, норм і правил. Бібліотека одночасно є дискурсивною і недискурсивною практикою. Вона є певним зведенням законів, функцій, відносин у колективі, інститутом, що крім корпусу книг включає в себе різноманітні форми їх упорядкування і контролю [468].

Дискурс розкривається у М. Фуко чимось більшим, ніж простоплетінням слів і використанням знаків для позначення речей. Згідно з М. Фуко дискурс

– це тонка поверхня, що контактує; вона зближує мову і реальність, змішуючи лексику і досвід [468]. У дискурсі відбувається ніби звільнення від жорстких меж речей і слів, вони лише стикаються один із одним для видимості їх відповідності. При цьому дискурсивні відношення не відносяться до обсягу і не притаманні внутрішньо самому дискурсу. Вони знаходяться в полі зовнішнього і не визначаються відношенням залежності і підпорядкування. Навпаки, вони пропонують об'єкти як теми для висловлювання і визначають зв'язки, яким дискурс керується, і таким чином характеризують його самого, а не мову й обставини навколо нього. Об'єктами бібліотечного дискурсу є знання, впорядковані і систематизовані вже до того, як вони потрапляють до бібліотеки, і тому бібліотека – це не що інше, як спосіб класифікації знань [468].

Висловлювання пов'язані з різними суб'єктами і є багаторазово повторюваними, оскільки можуть належати різним людям. М. Фуко говорить про те, що висловлювання передують словам і речам у дискурсивному порядку позицій суб'єктів, об'єктів, концептів. Повторюваність висловлювання утворює безліч як певну сукупність, де вони розташовуються в ієрархічній послідовності, і якій протистоїть система фраз і слів. Книга – це місце суворой рівноцінності для висловлювань, інстанція нескінченного повторення тотожності. Інакше кажучи, висловлювання завжди одні й ті самі в рукописі, тексті, письмовій або усній мові. Воно піддається повторенню і множинності повторення. Висловлювання присутні в книгах у різних трактуваннях, інтерпретаціях, але за своєю суттю залишаються однаковими. Отже, книги, присвячені одному питанню, схожі між собою – кожен автор вносить в них свій відтінок і вкладає власну думку, «фарбуючи» сутність і свої фрази в «барвисті вирази», при цьому суть висловлювання (пропозиції) залишається незмінною.

Згодом М. Фуко здійснив ряд досліджень античної культури, де значну увагу зосередив на «турботі про себе», відкривши можливість перетину двох альтернативних проектів бібліотеки, один з яких ґрунтується на

реконструкції безособових структур дискурсу, що підпорядковує своєму порядку індивідів, які пишуть і читають, а інший – на герменевтиці автора і читача, на діалозі людей, зацікавлених у відкритті істини [469].

Сучасний французький філософ М. Бланшо по-своєму розкриває структуру взаємозв'язку суспільства і літератури, письменника і твору. Він вважає, що індивідуума, який бажає писати, зупиняє суперечність: щоб писати, йому потрібен письменницький талант. Будь-який талант сам по собі – ніщо. Поки письменник не сів за стіл і не написав щось – він не письменник, і він не може знати, чи є у нього здатності ним стати. Талант з'являється у нього тільки після того, як він щось написав і він вже потрібен йому, щоб писати [39].

М. Бланшо писав, що література не створюється для конкретного читача. Перш за все вона цікавить письменника як власна дія [39]. Отже, твір є продуктом власної творчості автора, а творчість – способом існування автора в суспільстві. Книга спочатку ні для кого не написана, нікому не призначена. Вона безособова з того моменту, як письменник завершив її, як вона видана. Ця безособовість, відчуження книги зберігається до тих пір, поки книга не буде відкрита, прочитана. Автор являється читачеві в процесі читання, ознайомлення з книгою. Він присутній в книзі, як присутня подія, про яку йдеться.

Сутність книги, автора і тексту також вивчається у герменевтиці та структуралізмі – напрямах, прямо пов'язаних із розвитком гуманітарного знання. Зокрема, представники французького філософського структуралізму перенесли метод структурного аналізу мови на більш складні феномени культури. Підставою для такого перенесення стало визнання того, що мова є фундаментом усього духовного життя, а відтак основою культурної творчості є мовні структури, які обумовлюють розумову діяльність людини. Вони знаходять своє вираження не лише в духовній діяльності, а й у практичних діях людини, їх нормах і результатах. Отже, усі продукти соціокультурної

творчості є мовами особливого роду – знаково-символічними системами [465].

Подібність і відмінність понять «книга» і «твір» виявляються часом прихованими і майже неловимими. З одного боку книга являє собою не просто закінчений автором твір. Крім самого твору в книзі містяться назва та імена автора, перекладача, упорядника; вихідні дані; передмова і післямова; ілюстрації, виконані художником. Таким чином, книга – це результат спільної праці письменника, редактора, художника, видавця і читача. Твір стає книгою, картиною, скульптурою, коли надходить до магазинів, бібліотек, виставкових залів, музеїв. З іншого – слід розпізнати, що називати твором, а що книгою. Твір уявляється як текст письменника, який можна читати, перечитувати й отримувати задоволення від читання. Тоді книга є ніби «все інше».

Спробою визначення понять «книга» і «твір» є сучасна концепція тексту, що розробляється в структуралізмі і герменевтиці. Структуралізм вирізняється відволіканням від змісту й увагою до формальних зв'язків. У герменевтиці, що акцентує проблему сенсу, твір – це не лише письмо на папері, а й читання, супроводжуване інтерпретацією. Інтерпретація – це форма посередництва між людиною і текстом. Поняття «текст» проявляє себе лише у взаємозв'язку інтерпретації, і тільки виходячи з неї – як справді дане, що підлягає розумінню. Книга, що лежить на бібліотечній полиці, не є літературним текстом, оскільки вона ще не прочитана і не сприйнята читачем. Вона врахована бібліотекарем як фактична одиниця. Літературний текст передбачає одночасно читання, промовляння і розуміння.

Г.Г. Гадамер, німецький філософ, один із найзначніших мислителів другої половини ХХ ст., засновник «філософської герменевтики», розмірковує про літературу і текст у своїй праці «Істина і метод. Основи філософської герменевтики» [85]. Читання, на його думку, це суто внутрішній процес, і книга одночасно призначена усім і нікому. Писемність як одна зі складових літературного творчого процесу з'явилася ще у

стародавніх суспільствах і спочатку співвідносилася з духовною силою літературної творчості. Література стала предметом читання значно пізніше, коли в суспільстві з'явився алфавіт, сформувалися основи граматики, мовні схожості і відмінності. Г. Г. Гадамер визначає літературу як здатність до письма усіх, хто володіє мовою. Буття літератури становить не передавання відчуженого смислу, а духовне збереження традиції, і тому вона у будь-яке теперішнє (коли її читають) вносить приховану в ній історію [85]. Письмо віддаляє висловлену в ньому думку в часі і просторі від того, хто пише, проте при читанні тексту в його розумінні відбувається зворотне перетворення на живий образ письмового знака, що містить у собі якийсь сенс. Письмова фіксація завдяки тому, що повністю відокремлює зміст висловлювання від того, хто робить це висловлювання, перетворює розуміючого читача на адвоката свого домагання істини [85]. Окремий текст сам по собі ще не дає картину цілісності розуміння теми і тому слугує для дослідника проміжним матеріалом для пізнання історичного взаємозв'язку в довгому ланцюжку таких самих текстів.

М. М. Бахтін, філософ, культуролог, теоретик європейської культури і мистецтва, визначаючи текст як висловлювання, говорить про взаємозв'язок задуму (інтенція) тексту і процесом здійснення цього задуму [23]. Кожен текст, зазначає він, передбачає загальнозрозумілу (тобто умовну в межах даного колективу) систему знаків, мову [23]. Якщо за текстом не стоїть мова, то це не текст, а природно натуральне явище (не знакове) [22]. Одночасно кожен текст є індивідуальним, єдиним і неповторним, у чому і полягає його сенс, заради чого він і створений. За різних обставин та у різних ситуаціях одні й ті самі символи й позначення набувають різних значень і різної інтонації, що визначає новизну і несхожість однакових, здавалося б, текстів.

Художній твір, на думку М. М. Бахтіна, є живою мистецькою подією, значущим моментом єдиної події буття [22]. Крім тексту як сукупності різнорідних висловлювань твір складається з опису події і присутності персонажів, як позитивних, так і негативних. Опис передає настрій героїв,

думку й оцінку автора, відображає події, що відбуваються з героями. М. М. Бахтін говорить про позаестетичну реальність героя, задану йому ззовні в процесі творчості, і з якою він повинен рахуватися. Героя неможливо створити від початку і до кінця цілком, оскільки він буде неживою, штучною істотою. Автор творить героя, надає йому живий і правдоподібний образ і наділяє його відповідними звичками і манерами поведінки, роблячи його або позитивним, або негативним. Негативний герой – не означає поганий, це інший образ людини, наділений протилежними рисами характеру, і який грає свою роль. Процес творчості полягає в створенні правдоподібної картини дії і реальних персонажів. Реальність героя – це предмет художнього бачення автора, що складається протягом усього творчого процесу. Відносини між автором і героєм М. М. Бахтін називає відношенням напруженого позазнаходження, що дає змогу «зібрати» всього героя, який всередині себе неухвально і розкиданий в заданому світі пізнання та відкритій події етичного вчинку; «зібрати» його та його життя і заповнити тими моментами, які йому самому в ньому самому недоступні [22]. Отже твір є складним багатофункціональним організмом, що включає в себе звичайний текст, автора, сукупність персонажів, музично-інтонаційну ауру, в якій він розуміється й оцінюється. Зміни сприйняття твору в кожному столітті створюють його нове звучання і новий сенс [23].

Французький філософ Ж.-П. Сартр, як і М. М. Бахтін, будував свою концепцію ангажованої літератури на основі взаємовідношення письменника, книги і читача [383]. Він занурював читача і автора в одну і ту саму історію, де вони ставали однаково причетними до її створення. Письменник складає і пише, читач читає і ніби доповнює створене автором через своє сприйняття, оцінку і думку про прочитане. Через книгу між ними встановлюється історичний контакт. Кожна книга, на думку Ж.-П. Сартра, несе в собі конкретне звільнення, починаючи від особистого відчуження, відстороненості від самого себе [383]. Тому в ній є прихований зв'язок із мораллю, визначеними формами поневолення і конфліктів. Книга завжди

співвідноситься з постійними пристрастями і часовою упертістю, із забобонами й останніми перемогами здорового глузду, з певною манерою міркувати, звичаями і прийнятими цінностями [383]. Написання і читання – дві сторони одного явища творчості, до якого письменник підводить читача. Процес письма передбачає певне псевдочитання, що робить справжнє читання неможливим. Коли автор пише, він безсумнівно бачить написані ним слова, але не як читач, оскільки знає їх значення і призначення до того, як записує. Мета його погляду полягає у тому, щоб стежити за виведенням букв. Письменник всюди натикається на себе самого і стикається тільки зі своєю суб'єктивністю. Створений твір стає для нього чужим, безособовим і недосяжним, оскільки він призначений для інших, для читачів. Якби автор існував окремо, сам по собі і писав для себе, то його твір ніколи б не існував в якості самостійного об'єкта. Тому Ж.-П. Сартр звертається до свободи читача, яка повинна стати умовою для існування його твору. Ж.-П. Сартр додає йому особливого значення, оскільки вважає, що співпраця між письменником і читачем ґрунтується на взаємній довірі один до одного і на взаємній віддачі, які неможливі без вільного вибору рішень [383].

Ж.-П. Сартр звертає увагу також й на ангажованість літератури, тобто її залучення до подій, що відбуваються в країні. У цьому полягає політична і громадська позиція літератури, яка вбачається у захисті і вираженні інтересів свого класу (молодь, пенсіонери, середній клас). Письменник повинен виражати і відстоювати інтереси свого класу. Теорія Ж.-П. Сартра про ангажованість літератури, що ґрунтується на критичних роздумах про становище письменника і долю окремих художніх течій, є спробою конкретизувати той «заклик», який дослідник з самого початку зробив основою художнього твору. Він прагнув довести, що літературний твір, у якому автор використовує слова як знаки, якнайтісніше пов'язані з ідеєю свободи.

На відміну від адептів герменевтики структуралісти замість понять «текст», «книга», «твір» вживають поняття «дискурс» і «письмо». Дискурс –

це мова, занурена в соціальний контекст. Відносини референції жодним чином не є вихідними для мовних актів. Феномен смислу виявляється в цьому контексті таким, що породжується цією «дискурсивною формацією». Так, у праці «Нульовий ступінь письма» французький філософ-постструктураліст і семіотик Р. Барт описує три етапи трансформації письма [21].

1. Письмо як споглядання світу (класичне письмо). Класичне письмо є проектом інтелектуальних домагань класу буржуазії і робить ставку на комунікацію з публікою, на вираження його здорового глузду і загального смаку. Суб'єктом, автором такого письма виступає універсальний всюдисущий оповідач, який обирає наратив як форму розповіді про минуле, в якому фіксуються причинні зв'язки подій, проводиться розчленування й упорядкування фактів, структурація й організація системності. Поряд з естетичною завершеністю – доцільністю – висувається претензія на останнє слово, що одночасно відіграє роль морального осуду.

2. Письмо як виробництво (флоберівський роман). Після революції 1848 р. класичне письмо втратило свої позиції універсальності, воно стало товаром. Французький прозаїк-реаліст Г. Флобер був першим, хто оцінював письмо в залежності від вкладеної в нього праці, і після нього роман стає засобом маніфестації особливого роду «ремісничих» операцій. Виникає міцне, енергійне, комерційне письмо, що характеризується «умінням писати». Наростає модерністська техніка ритуального письма «посвячених» на зразок жерців авторів-метрів.

3. Деконструкція письма (С. Малларме). Виявити слово у всьому багатстві його можливостей – так формулює своє завдання французький поет С. Малларме. Слово – скупчення значень і смислів, воно не «комунікує» і не «пояснює», а повертає до самого світу, не затуленого культурними зразками, що створюються під час спілкування. Загальноновживані денотації змінюються конотаціями. Починається деконструкція системи літературних жанрів. Автор перестає сприйматися як всюдисуща правда і щира істота. Він стає

паперовою фігурою, а саме життя тепер виступає як продовження тексту [21].

На думку французького філософа, одного з провідних представників філософської герменевтики П. Рікера, твір мистецтва випереджає самого художника: він більшою мірою є символом єдності людини та її майбутнього, ніж символом, який свідчить про його минулі недозволені конфлікти [372]. Знання зберігаються в бібліотеці не в чистому вигляді, а в матеріальній формі. Цю форму, що складається із знаків, букв, і в якій закладено сенс, представляє текст, твір, книга. Якби в бібліотеку надходила тільки інформація, вона б перетворилася на «інформатику», для якої потрібні бібліотечні нормативи. Інформація вибірково стиснута і тому не надає стільки можливостей своєї інтерпретації та модифікації, скільки надає текст. Завдяки своїй оперативності та доступності мережа Інтернет та інші інформаційно-бібліотечні системи сприяють швидкому знаходженню потрібних відомостей і подають інформацію з даної теми. Тим самим нові інформаційні технології повинні відсилати нас до тексту, твору, книги. Однак на практиці цього не відбувається. Екранна культура формує таку людину, яка сприймає зображення на екрані за саму реальність. Якщо класичний читач розглядав знаки й образи як відображення або навпаки – спотворення дійсності, то глядач задовольняється тим, що є на екрані.

Постструктуралісти усвідомлювали кризу книжкової культури і намагалися протиставити книзі письмо. У праці «Кінець Книги і початок Письма» [157] французький філософ і теоретик літератури Ж. Дерріда показав, що проблема мови відрізняється від інших проблем. Вона присутня в усіх інших гетерогенних проблемах і дискурсах. Знецінення знака «мова» призводить до знецінення самого поняття мови. При цьому «інфляція знака» – саме є знак, а розмови про «кризу мови» – це симптом чогось іншого. Навіть спрямована проти самої себе мова з очевидністю розкривається як загальний проблемний горизонт історично-метафізичної епохи при тому, що пристрасне бажання мовної гри підриває її власне існування, і навіть в самій

катастрофі її кордонів виявляється нескінченний сигніфікат, що виходить за межі будь-якої мови [157].

На думку Ж. Дерріда, у міру обережнішого ставлення до мови вимальовується значущість іншого конструкта – «письма». Але суть не в тому, щоб зрозуміти мову як письмо. Мова, що відсилає сама до себе – першомова. Так відбулася б лише зміна імені. Вторинність письма виводилася на сигніфікат як початок будь-якої гри. Насправді немає ніякого початкового сигніфіката, який був би підставою. Письмо походить не з нього. Походження письма – це походження самої гри. Сьогодні вона грає сама з собою, зачіпає гру з власними кордонами, які визначають циркуляцію знаків, вбирає в себе всі сигніфікати, всі правила, що регулюють вживання мови. Йдеться про деструкції поняття знака і пов'язаної з ним логіки. Мало вказати на безмежно-екстенсивне розуміння мови, в яку включається буквально все, що звучить і чується. Важливо показати, що письмо не є простим доповненням мови і це призводить до розробки іншої логіки доповнення. Письмо – це не сутність і мета, а техніка. Питання про письмо – це питання про техніку [158].

Оцінюючи ідеї постструктуралістів для осмислення природи бібліотеки, можна зробити висновок про адекватне розуміння головної функції бібліотеки, яка є не просто сховищем творів, написаних геніальними авторами, а складною системою організації символічного капіталу суспільства. Те, що представники герменевтики приписували тексту, і те, що говорили структуралісти і постструктуралісти про функції письма – усе це притаманне бібліотеці.

Крім розглянутих концепцій, варто також зосередити увагу на розробці проблеми культуруотворюючого змісту дитячої бібліотеки, яку вивчали вітчизняні та зарубіжні дослідники.

Так, бібліотека привертала увагу мислителів з часу її виникнення – ще в античних авторів, середньовічних мислителів і діячів Відродження (Каллімах, Ф. Кассіодор, Л. д'Ашері та ін. [18; 77]) зустрічається опис

бібліотеки як культурного й освітнього центру. Однак дослідницький інтерес до її вивчення сформувався в XIX столітті. Саме в добу Просвітництва бібліотека стає предметом пильного і систематичного наукового інтересу. В цей час починають висловлюватися ідеї про унікальне призначення даного соціокультурного інституту (В. М. Татищев [385]).

До кінця XIX століття в Німеччині складається самостійна наука про бібліотеку, з'являється галузеве вивчення бібліотеки – бібліотекознавство. Воно в основному зосереджується на «внутрішніх» технологічних проблемах життя бібліотеки в культурному просторі і тому обмежується культурно-утилітарною проблематикою (визначення бібліотеки, її типологізація, каталогізація, фондування тощо). Знадобилася зміна самої теорії культури, набуття нею нового статусу, щоб виникло питання про бібліотеку як формоутворення культури.

У XX ст. увагу дослідників привернула діяльність бібліотек як «дзеркала епохи». Цій проблемі були присвячені роботи Б. Ф. Володіна, З. Фрейда, Е. Фромма, К. Юнга, Е. Еріксона, Е. Гідденса та ін. [80; 94; 464; 466; 512; 515]. Згодом дослідницький інтерес до бібліотеки як центру знання з неминучістю призвів до виникнення когнітивних аспектів у вивченні бібліотеки, які досягають свого апогею в кінці 1990-х рр. На сьогодні більш менш визначилися когнітивні парадигми бібліотеки: 1) класифікаційна (М. Дьюї, П. Отле, Е. Р. Сукіасян та ін. [11; 336; 422]); 2) когнітивно-педагогічна (К. І. Абрамов, А. Я. Айзенберг, Н. К. Крупська, В. І. Терьошин, О. С. Чубар'ян [1; 3; 257; 425; 487]); 3) когнітивно-психологічна (М. О. Рубакін, К. І. Воробйова [81; 375]); 4) філософсько-знанцева (М. І. Акіліна, А. І. Ракитов, А. В. Соколов [7; 369; 402]); 5) загальнокогнітивна (А. І. Остапов, М. С. Слободяник, Е. Л. Шапіро, Дж. Х. Шири [335; 393; 494; 501]); 6) бібліографічна когнітологія (Ю. С. Зубов, В. О. Фокеєв, Л. В. Астахова [15; 197; 461]).

Бібліотека як культурний феномен, як соціальне явище розглядається в працях Х.-Л. Борхеса, У. Еко [49; 510]. Осмислення бібліотеки як феномена

культури представлено також у ґрунтовних працях сучасних дослідників К. Ю. Генієвої, А. І. Гордієнко, Т. В. Добко, Ю. О. Гриханова, Т. Б. Маркової, С. Г. Матліної, І. П. Тікунової [89; 115; 140; 160; 289; 298; 428]. Як сховища книг у різний час розглядали бібліотеки зарубіжні дослідники – С. І. Вехов, О. Г. Глухов, А. А. Гінкен, Б. П. Іванов та ін. [75; 95; 97; 198]).

У працях В. І. Собољщикова, Л. М. Гусєвої і Є. В. Смоліної, В. П. Лєонова, Н. Б. Бобильової, М. Я. Дворкіної [40; 147; 150; 272; 398] бібліотека розглядається як культурно-освітня установа з організованим фондом, власною специфікою роботи й етико-нормативними властивостями.

Бібліотека як соціальний інститут розглядається А. М. Ванєєвим, Н. Є. Добриніною, Л. П. Калібердою, Є. І. Полтавською, М. М. Самохіною, В. Р. Фірсовим, О. С. Чубар'яном [63; 161; 219; 353; 382; 456; 488], американським бібліотекознавцем Дж. Х. Шири [500].

У контексті проблематики даного дослідження особливу увагу звернуто на концепції таких відомих вчених, які зробили вагомий внесок у розуміння бібліотеки як соціокультурного інституту, як В. І. Вернадський (бібліотека як елемент ноосфери) [73], М. Ф. Федоров (бібліотека як музей) [454], К. Поппер (бібліотека і «третій світ») [356], Е. Кассіерер (бібліотека і символічні форми культури) [228], М. Фуко (бібліотека як інстанція дискурсу) [468] та ін.

Специфіку бібліотеки як соціокультурного інституту, її роль як культурного інституту у сучасному суспільстві відображено в роботах О. І. Алімаєвої, Н. Р. Вакулич і Н. П. Лисикової, О. В. Домаренко, М. Я. Дворкіної, Н. В. Жадько, В. М. Зайцева, Т. Б. Ловкової, О. Є. Матвійчук, Р. С. Мотульського, Г. К. Олзєвої, Л. Г. Петрової, М. С. Слободяника, А. С. Чачко та ін. [150; 166; 177; 184; 276; 280; 292; 310; 325; 340; 393; 482]. Зокрема, Р. С. Мотульський і А. С. Чачко аналізують бібліотеку як культурно-цивілізаційний феномен, здатний і надалі відігравати важливу суспільну роль. Соціокультурну діяльність бібліотек розглядали у своїх

працях О. Д. Жарков, В. В. Туєв[179; 445] та інші. Теорію соціокультурної діяльності досліджували В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький [497].

Всебічні перетворення суспільного і культурного життя в межах процесів глобалізації і мультикультуралізму знайшли відображення в осмисленні діяльності бібліотеки як соціокультурному інституті й отримали відповідне висвітлення в роботах С. Г. Матліної, Н. Н. Циганової, І. А. Бутенко, А. І. Остапова, О. Я. Калакури, М. С. Карташова, М. Г. Делягіна, Г. В. Палаткіної та ін. [6; 60; 155; 218; 225; 296; 335; 337; 479].

Істотний інтерес з точки зору дослідження бібліотеки в сучасному культурному просторі являють праці найбільших філософів ХХ століття, які ставили питання співвідношення знання і мудрості (Ж. Маритен [287]), про бібліотеку в системі знань (Х.-Г. Гадамер, П. О. Сорокін, М. Фуко, П. Бурдье та ін. [57; 85; 405; 468]).

Значну допомогу в роботі над дисертаційним дослідженням надали культурологічні ідеї, викладені в роботах зарубіжних і вітчизняних дослідників культури (С. Д. Безклубенка, Р. Л. Білза, М. М. Бровка, П. С. Гуревича, О. П. Єлісеєва, С. М. Іконникової, М. С. Кагана, Л. Н. Когана, Ю. М. Лотмана, Б. К. Малиновського, Дж. Мердока, О. В. Ромаха, Л. Уайта та ін. [27; 35; 52; 145; 174; 204; 217; 241; 278; 283; 304; 373; 449]). Дослідженням сучасної культури у контексті трансформації сучасного суспільства займаються Т. Г. Богатирьова, О. Є. Гомілко, В. Л. Іноземцев, О. В. Лазоренко, О. Л. Мельник, М. М. Покровська, А. І. Ракитов, М. О. Черниш, В. А. Ядов та ін. [41; 107; 208; 279; 303; 346; 369; 484; 517]. Проблеми соціокультурного розвитку з урахуванням умов перехідних систем, трансформації та модернізації суспільства отримали розвиток в роботах П. Бурдье, К. Ясперса та ін. [56; 518].

Проблематика культури як суспільного процесу, її соціальних функцій має глибокі філософські традиції. У зв'язку з цим необхідно назвати роботи

П. О. Сорокіна і Е. Гуссерля [148; 404]. Подальший розвиток вона отримала в роботах В. М. Межуєва [300] та ін.

Серед зарубіжних дослідників, праці яких присвячені різним аспектам вивчення бібліотек, можна відзначити Б. Фабіана, П. Борхарда, Ч. Лендрі, Р. Полла і П. Бокхорста [48; 338; 351; 452].

Вивчення історичної трансформації функцій бібліотеки присвячені праці Б. Ф. Володіна, П. Карштедта, С. Г. Матліної [77; 227; 297]. Значна кількість робіт орієнтовані на вивчення конкретних функцій бібліотек: інформаційної, кумулятивної, меморіальної, комунікативної та ін. Так, в роботах А. М. Ванєєва, М. Я. Дворкіної, А. В. Соколова, В. Р. Фірсова [67; 154; 401; 458] подається докладний аналіз соціальних функцій бібліотеки, властивих їй в усі часи. Зокрема, соціальні функції бібліотек досліджувалися такими вченими, як М. Д. Афанасьєв, Н. В. Жадько, М. С. Карташов, Є. Т. Селіверстова, А. В. Соколов, Ю. М. Столяров, Н. І. Тюліна, В. Р. Фірсов, І. М. Фрумін та ін. [16; 177; 224; 387; 401; 414; 447; 457; 467].

Чимало публікацій присвячено розвитку окремих бібліотечних функцій в сучасному соціальному контексті. Н. В. Бубекіна, О. Д. Жабко, Н. П. Лисикова [55; 176; 279] досліджували освітню функцію бібліотеки, роботи Є. Б. Виноградової, В. В. Мурзинової, А. В. Фоміної [76; 313; 462] присвячені актуальним проблемам реалізації її меморіальної функції. Л. Й. Костенко, В. Р. Фірсов [250; 457] досліджували функції, які, на думку авторів, повинні отримати свій розвиток в інформаційному суспільстві. Розвиток інформаційної функції широко представлено в працях Я. Л. Шрайберга [502].

Контекст даного дослідження вимагав також звернення до робіт з питань розвитку інформаційної цивілізації, трансформації сучасного суспільства і соціокультурного розвитку. Так, проблема глобальних змін у суспільстві і розвитку інформаційної цивілізації знаходить відображення в значній кількості робіт у рамках концепцій постіндустріалізму. У роботах Д. Белла, Ф. Махлупа, Е. Тоффлера, М. Кастельса, П. Дракера [30; 168; 230; 440]

підкреслювалася визначальна роль інформації і знання в суспільному розвитку, констатувалося прискорене зрушення від виробництва матеріальних благ до виробництва послуг і інформації, закладалися основи для розвитку концепцій товариств знань.

З позицій інформаційно-документального підходу бібліотеку представляють в своїх працях І. О. Давидова, В. А. Ільганаєва, Т. Ю. Гранчак, Ю. М. Столяров, В. В. Скворцов, М. С. Слободяник, Н. І. Новікова, О. С. Онищенко [149; 139; 206; 211; 321; 328; 92; 393; 416]. Глибоке дослідження бібліотеки як елемента інформаційного простору здійснила Т. Ф. Берестова [32]. Питання управління глобальним інформаційним простором, елементом якого є і бібліотека, розглянуті Т. В. Закупень, М. М. Мойсєєвим [185; 307]. Концепції формування інформаційного суспільства та окремі аспекти його дослідження розкрито у працях таких вчених, як Е. Тоффлер, Д. Белл, М. Маклюєн, М. Кастельс [30; 230; 282; 441], а також у працях В. М. Бебика, І. Г. Моргенштерна, А. В. Костіної [26; 251; 308].

Одне з перших досліджень, присвячених проблемі розвитку бібліотеки в інформаційному суспільстві, було здійснене С. В. Красовським на початку 90-х років ХХ століття [253]. У ньому було представлено спробу моделювання бібліотеки, яка відповідає існуючим уявленням про потреби нового суспільства з точки зору технократичного підходу.

Дослідженню проблем формування електронних бібліотек в інформаційному суспільстві присвячені роботи Я. Л. Шрайберга [504], який досліджував різні аспекти розвитку бібліотеки як інформаційного інституту в контексті побудови суспільства знань, А. І. Земскова, Р. С. Гіляровського, А. І. Остапова та ін. [94; 190; 335].

Дослідженню феноменів читання і розуміння присвячені роботи М. М. Бахтіна, М. Полані, К. Поппера [23; 350; 356]. Питання вивчення книги і її психологічної оцінки частково висвітлені в роботах таких авторів, як Е. Геннекен, Д. С. Ліхачов, М. К. Мамардашвілі, С. Цвейг [92; 274; 284; 478].

Проблеми соціології читання і психологічного сприйняття книги розглянуті в роботах М. О. Рубакіна, В. О. Бородіної, І. А. Бутенко, Г. М. Гич, П. В. Голобуцького, Б. В. Дубіна, Т. В. Новальської [47; 59; 96; 98; 170; 376; 319]. Філософією книги займалися М. М. Куфасєв та ін. [266].

Різні теорії читання представлені в роботах І. А. Бондаревської, О. О. Грякалова, В. Ізера (феноменологія читання) [46; 143; 210], С. С. Гусєва, В. А. Бородіної (акмеології читання) [47; 146], В. С. Крейденко (діагностика читачів) [254]. Теорією і практикою читання займалися й інші зарубіжні дослідники, зокрема М. Серто, У. Еко [167; 510], а також вітчизняні – В. М. Медведєва, О. М. Семашко [299; 388].

Контекст даного дослідження вимагав звернення до проблеми вивчення інформаційних потреб читачів бібліотек. Так, інформаційні потреби старшокласників досліджуються у працях О. Є. Матвійчук [293], Н. І. Новіковою вивчаються інформаційні потреби як основа удосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення старших підлітків літературою суспільно-наукової тематики [321], особистісний чинник у процесі обслуговування користувачів наукових бібліотек України в період соціальних перетворень 80-90-х років ХХ століття досліджено Я. О. Хіміч [476]. Методи дослідження інформаційних потреб висвітлюються у працях Н. І. Апшай, Ж. В. Бабенко, Г. Богданова [14; 19; 43] та ін. Питання забезпечення інформаційних потреб засобами нових інформаційних технологій, інформаційного обслуговування торкаються у своїх працях А. Г. Бровкін, В. М. Горовий, В. В. Загуменна, Н. Ю. Каліберда, Л. Й. Костенко і М. Б. Сорока [37; 138; 183; 220; 249] та ін.

Спроби визначити перспективи бібліотечного розвитку в контексті суспільних змін належать українським і зарубіжним теоретикам, серед яких М. І. Акіліна, М. Бакленд, Ф. Вебстер, М. Г. Вохришева, А. І. Гордієнко, Л. М. Марцева, Л. П. Петрова, В. К. Степанов, Л. Ф. Трачук, А. І. Каптерєв, В. В. Лещинська та ін. [7; 20; 82; 122; 222; 273; 290; 340; 409; 442; 451].

Розробці поняття «місія бібліотеки» присвячені роботи Н. В. Семілет, І. П. Тікунової, С. Г. Матлиної [297; 389; 428]. У даних роботах автори роблять спроби визначити поняття «місія бібліотеки», але не звертаючись до ретроспективному аналізу самого поняття, а лише проектуючи його значення в теорії менеджменту на діяльність бібліотеки.

Значний внесок у вивчення місії бібліотеки зробив А. М. Ванєєв, який розробляв в межах бібліотекознавства концепт «бібліотечна філософія», що включає місію як складовий її елемент [69]. Осмислення ролі бібліотек в сучасному світі на основі ціннісних аспектів даного культурного феномена відображено в дослідженнях К. О. Омарова, Р. О. Позднякової, М. М. Самохіної [327; 343; 382]. Трансформації соціальної місії бібліотеки присвячені роботи Т. О. Бруєвої, М. Я. Дворкіної, І. О. Ільяєва [53; 152; 207].

Місії наукових бібліотек та бібліотек навчальних закладів проаналізовані в роботах З. Геболіса (аналіз місій національних бібліотек Європи) [88], В. Г. Дригайло [169]. У роботах Г. Ю. Кудряшової [260] розглянуто еволюцію місії бібліотек вищих навчальних закладів. Вивченню місії сучасного освітнього закладу присвячені роботи Н. О. Шубіної [506], в яких проаналізовані формулювання місій зарубіжних університетів. Аналітичному огляду різних точок зору на соціальну місію бібліотек присвячена праця Н. М. Свергунової [386].

Методика розробки місії бібліотеки знайшла відображення в роботах В. С. Лазарева, М. Ю. Матвєєва, Н. І. Тюліної, І. М. Суислової [269; 291; 423; 448]. У даних дослідженнях зроблено спроби формулювання місії бібліотек, але не враховуючи розуміння місії бібліотеки як соціокультурного інституту.

Безпосередньо дитяча бібліотека, яка характеризується різноманітністю процесів, які в ній відбуваються, і представляє собою складну соціальну систему, традиційно є об'єктом пильної уваги широкого кола фахівців: бібліотекарів-бібліографів, педагогів, психологів, істориків, філологів, культурологів та ін. Про це свідчать монографії, дисертаційні дослідження, статті та інші матеріали, які з'явилися в різних галузях знання.

Так, педагогіку співтворчості у діяльності дитячої бібліотеки освітлено в роботах О. Л. Кабачек, І. І. Тихомирової, Т. О. Долбенко, Н. С. Єгорової, С. О. Сисоєвої [165; 173; 215; 390; 433]. Питання взаємодії дитячої бібліотеки і школи як освітнього інституту вивчалися А. І. Гордієнко, Л. В. Тананикіною, О. О. Алексеєвою, А. Г. Капішниковою, Т. О. Коротковою, Г. О. Стародубовою та ін. [9; 113; 221; 248; 407; 424].

Роботи А. І. Гордієнко, Н. Є. Добриніної, Л. П. Жаркової, Г. О. Іванової, О. Л. Кабачек, Н. П. Опаріної, І. М. Тимофєєвої та ін. присвячені інтеграції інформаційних і особистісних ресурсів дитячої бібліотеки з сім'єю в питаннях керівництва читанням дітей [117; 163; 180; 199; 214; 330; 429].

Теоретичні проблеми розвитку дитячої бібліотеки інтегровані не тільки з теорією керівництва дитячим читанням, а й з теорією бібліографії дитячої літератури, з вивченням впливу інформаційно-бібліографічних ресурсів дитячої бібліотеки на потреби її користувачів – дітей і керівників дитячого читання. Значущим джерелом для даного дослідження стали роботи А. М. Дулатової, Н. Ф. Новічкової, О. В. Безручко, С. М. Руфанової, Є. Ф. Рибіної, Є. М. Томашевої та ін. [29; 171; 320; 379; 380; 436].

Теоретичне осмислення і аналіз практичної діяльності дитячої бібліотеки подано в роботах А. І. Гордієнко, А. С. Кобзаренко, Л. В. Євдокимової, Є. І. Голубєвої, Т. Д. Полозової, Л. В. Степанової, Л. М. Фоміної, О. В. Андрєєвої, В. П. Чудінової [13; 104; 111; 172; 234; 352; 410; 463; 489]. Зокрема, в роботах Е. І. Голубєвої [106] вивчаються питання діяльності спеціалізованої бібліотеки для дітей, теоретичне осмислення дитячої бібліотеки як соціокультурного феномена.

У теоретико-практичному плані проблеми дитячої бібліотеки, напрями її розвитку, зміст діяльності в різні історичні періоди висвітлювали В. А. Зеленко, Н. К. Крупська, Л. Б. Хавкіна, Н. Л. Херсонська, Н. М. Житомирова та В. А. Воронеж, Г. О. Іванова, Н. В. Бубекіна, А. С. Кобзаренко, Н. О. Новікова, О. В. Безручко, Г. М. Коган,

М. П. Зніщенко, Г. Погребняк та ін. [28; 54; 182; 188; 192; 202; 233; 240; 258; 321; 341; 471; 474].

Теоретичні розробки проблем формування творчого читача в умовах дитячої бібліотеки містяться у працях А. І. Гордієнко, Н. М. Вернигори, А. С. Кобзаренко, Т. Д. Полозової, М. Є. Хворостянової та ін. [74; 133; 235; 352; 473].

Проблема функцій дитячої бібліотеки розглядалася наступними фахівцями в сфері теорії і практики керівництва читанням дітей: О. І. Алімаєва, М. В. Белоколенко, В. П. Домарацький і Л. В. Альохіна, Н. В. Бубекіна, М. П. Васильченко, В. В. Головін, О. Л. Кабачек, К. О. Омаров, Т. М. Сомова, Н. В. Степанова, І. В. Толстоухова та ін. [10; 31; 55; 70; 100; 216; 326; 403; 411; 435]. Зокрема, М. П. Васильченко [70], виокремлює освітню, педагогічну, виховну функції; О. І. Алімаєва [10] – інформаційну функцію, функції соціалізації та інкультурації, і зазначає, що зміст діяльності дитячої бібліотеки повинен бути скерований на розвиток внутрішнього світу дитини. Т. М. Сомова виокремлює в якості родової функції бібліотеки – документально-комунікаційну, а решту, в тому числі краєзнавчу, відносить до феноменологічних (допоміжних) [403].

Вивченню психологічних аспектів читання дітей присвячені праці І. І. Тихомирової [432], в яких дитяче читання представлено як складне явище з властивими тільки йому особливостями сприйняття прочитаного. Становленню та розвитку бібліотечного фонду для дітей, принципам відбору літератури при формуванні фондів дитячих бібліотек присвячені роботи Ю. М. Столярова [415].

Що стосується історії становлення та розвитку вітчизняних дитячих бібліотек, то це праці А. І. Гордієнко, М. П. Зніщенко, А. С. Кобзаренко, О. І. Шарабури [126; 196; 236; 496]. Історія розвитку дитячих бібліотек розглядається в дисертаційному дослідженні Н. В. Крук [255], в якому шкільну бібліотеку представлено в якості найважливішої ланки в навчально-

виховному процесі, підкреслюється вплив змісту документальних ресурсів бібліотеки на підвищення рівня навчальних досягнень дітей-школярів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що більш вивченими в даний час є історичні аспекти формування та розвитку бібліотеки, а також трансформація її функцій. У той же час виявлення пріоритетних напрямів її діяльності в сучасній культурі і обґрунтуванні її статусу як найважливішого соціокультурного інституту інформаційного суспільства не знаходить відображення в межах культурологічних досліджень.

1.3 Роль дитячих бібліотек у формуванні гуманістичного вектору культурних процесів в Україні

Бібліотеки є одним з найдавніших культурних інститутів людства. Шляхом еволюції давня бібліотека, головною метою якої було накопичення книжкових багатств, перетворилася на соціокультурний інститут, який впорядковує та організовує духовну, інтелектуальну, культурну сфери життєдіяльності сучасної людини. За тривалий період функціонування склад і форма документів, які зберігають бібліотеки, їх призначення і функції зазнали значних змін. Однак ці зміни відбувалися протягом століть послідовно і закономірно, і лише ХХ ст. принесло в цю еволюцію небувалу стрімкість. Революція в інформатиці, розвиток цифрових технологій і глобальної мережі Інтернет вплинули на бібліотеку настільки рішуче, що змінили не лише всю систему комплектування фондів і підготовки бібліотечних кадрів, а й уперше поставили питання про межі бібліотечного простору та основи функціонування традиційних бібліотек та їхні функції. Відтак, у нових для себе умовах бібліотеці необхідно не лише зберегтися в якості автономної одиниці культурного простору, а й пристосуватися до майбутньої культури, зберігаючи при цьому свої культуротворчі позиції.

Принагідно слід звернути увагу на правомірність застосування терміна «соціокультурний інститут» до бібліотеки. Даний термін застосовується в якості альтернативи поняттям «соціальний інститут» та «інститут культури», як це прийнято в культурології й обумовлено необхідністю «багатофакторного підходу до вивчення соціокультурної реальності, ... і неможливістю строгого і методологічно адекватного розмежування соціальних і культурних аспектів єдиної соціокультурної реальності» [265, с. 438–439], оскільки феномени «культурного» і «соціального» не можуть бути відділені один від одного.

Дитячі бібліотеки, як і інші типи бібліотек, визначають сьогодні свою роль у соціальній і культурній інфраструктурі суспільства, як і раніше залишаючись державним гарантом захисту прав дітей на культурне і духовне життя, на вільний доступ до інформації. У цьому процесі самовизначення дитяча бібліотека повинна орієнтуватися на завдання цілісного освоєння культури суспільства дитиною, ставши для неї транслятором джерел духовного багатства, накопиченого людством.

Сьогодні більшість культурних інститутів, які продовжують функціонувати в межах сталої традиції, відчують значні труднощі, зіткнувшись із вимогами життя. Це пов'язано з тим, що в сучасну епоху відбулося одразу дві революції: ментальна і технологічна. Перша пов'язана з процесом глобалізації і формуванням нової культурної парадигми, друга – з наслідками революції у сфері комунікацій. Зміни, пов'язані з глобалізацією, є переважно об'єктивними, і культурні інститути, у тому числі і бібліотеки, повинні з ними рахуватися, оскільки сучасне суспільство вимагає від них відповідності новим потребам – потребам вижити й орієнтуватися в полікультурному соціумі. Разом з тим культурні інститути орієнтуються на вкорінені культурні стереотипи, тому така бажана зміна орієнтирів є складною, вимагаючи істотної зміни уявлень про роль культури в суспільстві.

У свою чергу революція у сфері комунікацій пов'язана з усвідомленням факту, що культура активно формується індивідами саме у процесі їх спілкування. Спілкування, або комунікація, є найважливішим засобом входження людини в соціум і перебування в ньому, а все її життя – це безперервний процес обміну інформацією, досвідом, навичками, результатами діяльності. Обидва ці виклики сучасним соціокультурним інститутам безпосередньо торкаються і бібліотеки, яка найбільш вразлива перед змінами, що відбуваються в культурі і комунікаційній сфері. Іншими словами, розвиток бібліотеки як феномена культури, розгортання її конкретних типів і форм перебуває в динамічній залежності від процесів, які мають місце у суспільстві і культурі. Не випадково в українському бібліотекознавстві відбувається активний пошук нових моделей розвитку бібліотеки як соціально-комунікаційної структури. Розроблено концептуальні положення розвитку наукової бібліотеки, запропоновано системно-функціональну модель бібліотеки, що інтегрує взаємний вплив бібліотечних функцій, структури, технологій та управління; визначено послідовність зміни моделей функціонування у системі наукової комунікації: лінійна – відтворює процеси документалізації; інтеракційна – пов'язана з актуалізацією інформаційно-бібліотечних ресурсів; інтеграційна – спрямована на кооперацію та координацію роботи бібліотек, а також бібліотек і структур системи соціальних комунікацій; аналітико-когнітивна – відображає посилення аналітичної бібліотечної діяльності та застосування інтелектуальних технологій. Усі вони взаємодоповнюють одна одну та ілюструють багаторівневість сучасної бібліотеки [498].

Натомість зарубіжними дослідниками пропонуються кілька моделей діяльності бібліотеки в сучасних умовах:

- бібліотека як інформаційний інтелект-центр з широким набором інформаційних послуг;
- бібліотека як культурний і комунікативний центр із завданнями розвитку толерантності і міжкультурної комунікації;

– модель «бібліотека 2.0», де користувач стає рівноправним учасником бібліотечних процесів [261, с. 15].

Внаслідок структурних змін у функціонуванні бібліотеки сьогодні спостерігається стійка тенденція до поліфункціональності її діяльності, відбувається відхід від виключно традиційних методів роботи, отримує особливий розвиток інформаційно-просвітницька і дозвілєва робота. Крім того, для аудиторії бібліотеки характерна значна зміна читацького поведіння під впливом розвитку медіасфери і розповсюдження електронних технологій, внаслідок чого серед читачів збільшується частка віддалених користувачів. У структурі ж читання найбільш значущими стають ділові, функціональні мотиви, а кількість запитів, не пов'язаних із навчальною чи науковою діяльністю, відчутно зменшується. У великих бібліотеках, які мають достатнє матеріально-технічне забезпечення, найбільш запитуваною залишається літературна складова бібліотечної діяльності і книга як об'єкт попиту, хоча частка тих, хто звертається до інтерактивних інформаційних ресурсів, має тенденцію до збільшення. У дитячій бібліотеці найбільшим попитом користуються дозвілєві форми роботи: освітні і культурно-просвітні заходи, творчі заняття, клуби за інтересами, консультації спеціалістів не бібліотечного профілю: психологів, юристів тощо.

Говорячи про взаємозв'язок і взаємовпливи бібліотеки і культури, варто пригадати, що бібліотека виникла як відповідь на потребу суспільства в накопиченні, зберіганні і передаванні знань та культурного досвіду, відображених у тексті. Динаміка соціально-економічного та культурного розвитку формує книжковий світ, його стилі і напрями, диктує йому свої вимоги, обумовлює організацію бібліотечних фондів. Поряд із цим бібліотека сама потужно впливає на культурний процес, на відбір культурних цінностей через вироблення власної технології відбору, зберігання, передання текстів, формату і якості їх носіїв та процесу каталогізування.

Бібліотеки вибудовують взаємозв'язки між продуктами культури і читачами (користувачами), сприяють динамічному розвитку міжкультурних контактів суспільств, соціальних груп та індивідів, і навіть створенню нових соціокультурних утворень [384, с. 13]. Міжкультурні взаємодії сьогодні значною мірою детермінують ціннісні орієнтації і спрямованість розвитку культури, внаслідок чого в умовах глобалізації від їх змісту все більше залежить буття всіх локальних культурних світів, сучасної людини і людства загалом.

Розмірковуючи про бібліотеку як центр міжкультурних комунікацій, дослідниця Л. Х. Сатарова визначає її так:

- творчий і комунікативний майданчик, на якому створюються умови для проведення освітньо-просвітницьких акцій, дискусій та обговорень, неформального спілкування;

- фонди і бібліотечний персонал, вільний доступ читачів до фондів (відсутність цензури), естетика бібліотечного простору, мистецтво книги, культуроцентризм (бібліотека – центр книжності, інформаційної культури), суб'єкт-суб'єктний діалог бібліотекар-читач;

- гуманістичні ресурси, які виступають необхідним елементом національної самосвідомості та загальнолюдської культури;

- систему, яка володіє педагогічними можливостями для удосконалення знання іноземних мов як одного з важливих засобів реалізації міжкультурних комунікацій, для організації пошуку і впровадження толерантного поведіння [384, с. 10].

На думку дослідниці, «бібліотека як центр міжкультурної комунікації по-новому організує свій простір і час, виробляє інші ціннісні уявлення і норми поведіння. Це майданчик – відкритий простір активної соціальної взаємодії, в якому будь-хто може взяти участь. Беручи участь за допомогою книги і читання в процесах ретрансляції культурних кодів, смислів і цінностей соціальної пам'яті людства, сучасна бібліотека включається у складну систему соціальних комунікацій із взаємодії культур. При цьому

вона виходить за межі монологічної форми відносин між книгою, читачем і бібліотекарем, конструює багатоаспектний часовий континуум та особливий полікультурний комунікативний простір, в якому активна роль належить її відвідувачам і читачам як учасникам процесу формування нових правил міжкультурного діалогу» [384, с. 13].

Принагідно слід відзначити, що нові підходи до реалізації міжкультурних комунікацій у бібліотеці зумовлюють нові якісні характеристики корпоративної культури бібліотечних спеціалістів, для яких повинен стати характерним специфічний набір якостей – повага до фундаментальних громадянських свобод, культурної ідентичності, готовності до діалогу, визнання необхідності рівного доступу до інформації. Крім того, процес формування готовності бібліотечних працівників до міжкультурної комунікації в бібліотеці може бути результативним за умови врахування принципу діалогу і взаємодії культур та необхідності формування вміння адаптуватися до міжкультурного та поліетнічного середовища.

Серед усіх форм прояву міжкультурної комунікації найзмістовнішою, на переконання І. Ю. М'язової, є такий синтез, який в темпоральному вимірі «поєднує позитивний історичний та культурний досвід з новітніми тенденціями у розвитку сучасного світу, слугуючи поштовхом для нових культурних перспектив. Поєднання ж елементів різних культур (іноді навіть несумісних), їх взаємодія між собою, здатне призводити до виникнення нетривіальних і нестандартних утворень, які є полем для розвитку нових форм» [314, с. 9]. Водночас, як відзначає дослідниця, «культура зберігає власний, притаманний їй стрижень, що є незаперечною цінністю стосовно суспільства в цілому і не призводить до втрати культурної самобутності» [314, с. 9-10].

Трансформація культурного статусу дитячої бібліотеки в сучасну епоху обумовлює становлення принципово нових форм комунікації в системі «читач-бібліотека». Ці прогресивні зміни – інноваційні за своєю природою –

виражаються в осмисленні нових можливих підходів до обслуговування відвідувачів дитячих бібліотек.

За своєю суттю бібліотека є «специфічною комунікативно-пізнавальною системою» [344]. Структура цієї системи, як свідчить Р. А. Позднякова, може бути представлена трьома рівнями:

1) потреба в бібліотеці як в комунікаційному інституті, оскільки зростаючі в усьому світі комунікативно-пізнавальні потреби не можуть бути задоволені небібліотечними видами діяльності;

2) розвиток потреб у бібліотеці і бібліотечній діяльності відображається в мотиві, який виникає в сфері колективно-групової мислєдїї, й обумовлений потребою пошуку й отримання знань, які зберігаються в бібліотечній пам'яті (фонди, сховища тощо);

3) в повну силу бібліотека проявляє себе в якості агента міжкультурних зв'язків коли має багатий обмінний фонд, тобто той компонент, за допомогою якого вона здійснює обмін між суб'єктом і об'єктом в діяльнісних (культурних) ситуаціях [344].

Під впливом глобалізаційних процесів бібліотека як відкрита комунікативна система перетворюється на центр, в якому формується модель сучасної соціокультурної особистості, а бібліотекарі стають зберігачами і пропагандистами не інформації як такої, а розуму, який перетворює інформацію на знання, а потім на розуміння, розсудливість, толерантність. У цьому контексті варто згадати про громадянськість, соціокультурна роль виховання якої полягає у вираженні інтересів соціально-культурних спільнот, організації суб'єктної активності до захисту цих інтересів, реалізації цих принципів у державній і міжнародній політиці. Громадянськість є елементом життєвої позиції особистості, що реалізується в її готовності і здатності до участі у вирішенні суспільних і державних проблем. Громадянськість є також формою ідентичності людини, що виражається у встановленні її зв'язку з конкретним суспільством і державою на основі прийняття та засвоєння

загальних цінностей, смислів і норм поведження і взаємної відповідальності [2, с. 19].

Культуротворчі можливості дитячої бібліотеки найбільш повно проявляються у періоди трансформації, модернізації суспільного життя. Завдяки своїм технологіям і фондам дитяча бібліотека допомагає культурному співтовариству вирішувати проблеми зберігання і тривалого управління культурою через письмово-фіксоване знання і друковане слово. Завдяки документам, що зберігаються у бібліотеці, вона не лише здійснює передання накопиченого культурного досвіду, а й наповнює свідомість своїх читачів ідеєю культурного релятивізму, а через нього формує зразки культурної ідентичності.

Як культурний феномен бібліотека функціонує в матеріальному і духовному аспекті. Збираючи, зберігаючи і транслюючи нові знання, дитяча бібліотека з одного боку формує свого читача, його потребу в інформації і знаннях, а з іншого – за допомогою своїх засобів впливає на суспільство. Цей вплив обумовлений її включенням в усі сфери людської діяльності, що дає їй змогу не лише задовольняти потребу в будь-якому виді діяльності, а й формувати цю потребу, особливо що стосується самостійного, вибіркового ставлення до світу цінностей, зміни внутрішнього світу користувача завдяки вихованню в нього усвідомленої активності. Таким чином дитяча бібліотека виконує свою культуруотворюючу роль у стійкому розвитку суспільства.

Отже, сучасну бібліотеку можна визначити як цілісну систему, яка включає в себе три елементи: інформація, надана у різних видах публікацій, розміщених на різних носіях; читач (користувач); бібліотекар-когнітивіст. Ця триєдність має основоположне значення для правильного розуміння сутності бібліотеки як соціокультурного явища. Сукупність цих структур утворює бібліотечну справу. Бібліотека завжди, а в даний час особливо, являє собою інформаційно-культурну установу, яка в умовах масштабного поширення новітніх технічних засобів і прийомів обробки потоку інформації стає бібліотекою, здатною пропонувати свої послуги у мережевому режимі.

Слід відзначити, що когнітивний підхід до розгляду діяльності бібліотекаря пов'язаний з тим, що він (когнітивний підхід) являє собою такий метод пізнання, при якому знання є не лише головним поняттям, а й провідним соціально-комунікативним механізмом, системоутворюючим чинником виникнення і розвитку бібліотеки, скерованої на задоволення потреб особистості та суспільства в знаннях [335]. Отримані знання як правило скеровані на збереження сталих традицій у суспільстві та задоволення комунікативно-пізнавальних потреб, пов'язаних із пізнанням світу та його перетворенням. Сутність цього підходу якнайкраще відображає зміст діяльності сучасного бібліотекаря, що дає підстави розглядати фахівця бібліотеки як когнітивіста.

До того ж когнітивний підхід до вивчення бібліотеки в соціокультурному процесі дає змогу також визначити її функції у сучасному суспільстві. Виконання бібліотекою як формоутворенням культури своїх функцій дає змогу визначити її роль у процесі стабільного розвитку суспільства. У загальному вигляді соціальна роль бібліотеки виглядає як взаємодія із суспільством: бібліотека своїми засобами і способами впливає на суспільство, а суспільство впливає на бібліотеку.

Бібліотека – це такий феномен культури, який дає змогу розвивати поряд з духовно-моральними якостями особистості і її індивідуальну професійну компетентність. Особистісний розвиток, в якому бібліотеці відводиться особлива роль, має особливе значення, оскільки суспільство вимагає максимального використання того, що зберігається у свідомості людей. Таким чином, особистісний розвиток передбачає не лише збільшення обсягу знань індивіда, а й його здатність зрозуміти, оцінити, а за потреби й змінити світ, спираючись на отримані знання. Саме ці процеси поставили у центр уваги бібліотеку як інструмент культурної, соціальної, інформаційної політики, скерованої на досягнення стійкого розвитку сучасного людського суспільства на засадах гуманізму та коеволюції.

У цьому контексті дитяча бібліотека як самостійна спеціалізована установа сприяє не лише збиранню, зберіганню інформації, що циркулює в культурі, та обробці соціокультурної інформації, яку продукує суспільство для розвитку молодого покоління, і яка відображає усі сфери досягнення дитиною культури суспільства (науку, мистецтво, літературу, релігію тощо), а й підтримує саму культуру через затребуваність культурно-значущої інформації, формує цю потребу. Крім того, завдяки своїй технології і фондам бібліотека дає змогу вирішувати проблему довготривалого управління ресурсами культури, і тим самим зберегти культурні активи, щоб передати їх майбутнім поколінням, забезпечивши стійкий розвиток людства. Завдяки бібліотеці у людини з'являється доступ до культури, участь у ній. Бібліотека як явище культури не уявляється поза писемною, книжною культурою. Книжна культура протягом багатьох століть формувала, акумулювала і зберігала гуманітарні цінності, визначала розвиток поліграфічної, книговидавничої діяльності і стала основою авторського права, основою діяльності музеїв, архівів і власне бібліотек, покликаних фіксувати, кодувати і транслювати документальну пам'ять людства.

Як відзначає О. Є. Матвійчук, фахівець у сфері шкільних бібліотек, «бібліотека є своєрідним дзеркалом суспільства, його історичною пам'яттю. Вона надає можливість усім бажаючим долучитись до досвіду минулого і теперішнього, до культур різних країн, перегорнути сторінки трагедій та досягнень людської історії. На рівні філософських понять бібліотека може бути представлена, з однієї сторони, на рівні абстрактного мислення як щось ідеальне, духовне, яке можна зрозуміти уявою, як символ культури. З іншої сторони, бібліотеку можна розглядати на рівні предметного мислення як реальне зібрання книг та інших носіїв інформації, як конкретний заклад з його позитивними сторонами і недоліками» [292].

Бібліотека володіє величезним масивом документів і засобів впливу на духовний потенціал особистості, який акумулює багатство соціального досвіду і визначає зміст і характер інтеріоризованих соціокультурних

цінностей. На етапі інтеграції соціальних зразків завдяки читанню життєва енергія людини перетворюється у сфері її активності, а духовний потенціал стає двигуном вчинків людини, виробництвом внутрішнього плану свідомості.

Процес освоєння культури через бібліотеку являє собою наслідування предметного (документного) і духовного світу людини, межі якого визначаються культурними значеннями і символами. Як правило, освоєння культурної спадщини має креативний характер, воно скероване на набуття загальнокультурного духовного досвіду, в процесі якого відбувається розгортання індивідуально-особистісних структур суб'єкта, його індивідуальних творчих потенцій до масштабів загальнолюдських параметрів філософського, наукового, морального й естетичного освоєння світу.

Стосовно соціокультурної діяльності бібліотек, як відзначає О. О. Баюш, дослідники бібліотечної справи ототожнюють цей напрям з культурно-дозвіллевою діяльністю, що розуміється як цілеспрямований процес створення умов для мотивованого вибору особистістю предметної діяльності чи як перцептивно-комунікаційний процес, що визначається її потребами й інтересами, сприяє засвоєнню, виробництву й поширенню духовних і матеріальних цінностей у сфері дозвілля [25]. Така бібліотека оснащена новою технікою і технологіями, поєднує в собі традиційне бібліотечне обслуговування та можливості сучасної електронної бібліотеки. Але при всій очевидній відповідності такої моделі суспільним потребам дослідниця відзначає функціональний, прагматичний підхід до бібліотеки як джерела постійно оновлюваного знання, місця збереження і трансляції культурної спадщини. У результаті виникає, на думку О. О. Баюш, «небезпека перетворення бібліотеки на культурний супермаркет, що використовує різні форми передання знань і організації дозвілля, інформування та спілкування. При цьому на певному етапі бібліотека втрачає культуротворчі функції, що забезпечують вироблення нового знання й відтворення культурних цінностей» [25]. «Тому, розвиваючись, трансформуючись і адаптуючись,

...бібліотека залишається культурно-цивілізаційним феноменом з функціями суспільного інституту, що має універсальну компетенцію, яка передбачає використання досягнень культури та цивілізації» [25].

Бібліотека – це складне формоутворення культури як системи. Вона може бути описана як в духовно-когнітивних, так і фізично-технологічних характеристиках. З одного боку, її можна вивчати як певним чином матеріально-технічно-технологічно організовану установу. У цьому разі необхідно знати, наскільки приміщення бібліотеки є зручним, містким, технічно оснащеним для накопичення і тривалого зберігання книг, відвідування й обслуговування читачів, швидкої доставки книг із фондів. І тоді історія бібліотеки включає в себе історію створення книгосховищ, каталогів, оформлення читальних залів, приміщень для обробки, виставок, нарешті оптимальне освітлення, опалення, укомплектування столами і стільцями.

З іншого боку, бібліотека є носієм духовного та інформаційного багатства культури, це своєрідний книжковий музей, де накопичується і зберігається духовний скарб людства. У цьому разі вона є чимось більш фундаментальним, ніж окрема книга чи окрема наукова дисципліна. Бібліотека, як і будь-який культурний феномен, функціонує в матеріальному і духовному вимірах. Збираючи, зберігаючи і транслюючи нові знання, вона формує читача і потребу суспільства та індивіда в інформації та знаннях. Робота бібліотеки ставить питання про те, де і як має зберігатися інформація, як вона повинна передаватися користувачу. У свою чергу це ставить питання про роль бібліотеки в стійкому розвитку суспільства, змушує звернути увагу на когнітивний аспект діяльності бібліотеки як соціокультурного інституту. Безумовно, бібліотека – джерело знання і скарбниця культури, але форма і спосіб зберігання і розподілу духовного багатства виявляються не байдужими для підготовки людини, здатної їх опрацювати та засвоювати. Уже школярі виховуються так, щоб бути здатними проводити час у бібліотеці. Для цього вимагається посидючість, увага, пам'ять; усе це загалом

формується в стінах самої бібліотеки. Професійні риси самого бібліотекаря багато в чому визначаються технологічними завданнями: збирати, опрацьовувати і давати читачам потрібні книги. Класичний тип бібліотекаря – це бібліотекар, який поєднує в собі професійні навички і спеціальні знання з широкою ерудицією, який володіє гнучкістю мислення, здатністю до інновацій та адаптації до різних, у тому числі і зовнішніх, обставин, що швидко змінюються. Поряд із професійною компетентністю він повинен виховувати в собі ініціативність, лідерство, комунікабельність тощо. Такий ідеальний образ бібліотекаря прагне до ідеального образу читача, надаючи йому допомогу у пошуку необхідних книг та отримання повної і своєчасної інформації. Цьому сприяє його відмова від ідеологічних кліше і політичних ідеологій, вироблення абстрактного мислення, вроджені здібності бібліотекаря бути хорошим педагогом, консультантом, комунікатором. Бібліотекар в ідеалі не має права претендувати на роль абсолютного авторитету, він повинен виступати рівноправним партнером у складній мережі суспільної комунікації.

Книги в кожному конкретну епоху виконували різну роль і мали неоднакові шляхи розповсюдження, відгуки критиків і читачів. Книга здатна бути не лише джерелом інформації, вона впливає на читача, використовуючи виховний, розважальний, пізнавальний і терапевтичний аспект. Сьогодні дуже поширеним є спосіб передавання інформації через комп'ютерну техніку. Вона швидка та ефективна, однак ускладнює читання тексту з екрану, тоді як традиційне читання книги у читальному залі чи вдома вважається заняттям інтелектуальним, неспішним і являє собою часто не просто відпочинок, але й гру розуму. Книга виконує не лише інформаційну функцію, вона здатна задовольнити естетичні, моральні та інші духовні потреби читача. Тому не випадково бібліотека розуміється не лише як соціальне, а й культурне утворення, що виконує роль духовного сховища. При цьому вона фокусує на собі політичні, соціальні, економічні і культурні перетворення. Життя суспільства диктує їй умови функціонування, визначає

право на придбання та видачу тих чи інших книг. Користуючись бібліотечним фондом, читач знаходить те, що потрібно йому особисто в той чи інший момент його життя. У цьому разі бібліотека виступає у ролі посередника духовного спілкування між книгою й індивідом, книгою і суспільством. Володіючи величезним масивом книг, журналів, газет і документів, бібліотека визначає свого користувача і функціонує як гігантська машина, в якій циркулюють, трансформуються й обмінюються різні енергії та інформаційні потоки.

Відсутність жорсткої соціальної регламентації і контролю над інформаційними ресурсами, усе більша доступність інформації забезпечують сучасній людині свідому свободу вибору. Володіння знанням як головною цінністю інформаційного суспільства перестає бути привілеєм соціальної меншості. З цієї точки зору бібліотека стає найважливішим соціокультурним інститутом, який передбачає не лише збір, зберігання й організацію використання інформації, а й її аналіз та оцінювання. Впорядкування інформації і знань в умовах інтенсивного збільшення кількості інформаційних ресурсів передбачає не лише збір, а й оцінювання того чи іншого документа у першу чергу на рівні надання його споживачеві. Тим самим інформація набуває культурної специфіки, оскільки регулює уявлення та поведінку індивідів, пов'язаних із рівнем соціокультурної прийнятності тих чи інших оцінок, позицій чи способів здійснення різних видів діяльності.

Діяльність бібліотеки як соціокультурного інституту завжди орієнтована на забезпечення механізмів стабілізації суспільства, причому в якості умови соціальної стабільності зазвичай розглядається інтеграція особистості на основі знань, культурних норм і зразків у соціальну систему. Завдяки механізмам соціалізації у суспільстві утримується соціальна та культурна рівновага. До цих механізмів відносяться засоби, при яких культурні паттерни – знання, мова, книги, документи інтегруються в систему особистості як суб'єкти культури. Тому наявність бібліотеки в системі

соціокультурних інститутів суспільства відіграє важливу роль для забезпечення його стабільності і сталості.

Однак розгляд бібліотеки лише як інституту соціалізації, який вводить дитину в інформаційний простір соціуму, є недостатнім. Сьогодні вивчення дитячої бібліотеки повинно бути виведене з традиційних меж теорії керування читанням дітей і підлітків, трактування її як виключно інституту соціалізації (вибір професії, отримання освіти, створення сім'ї). Має бути актуалізована проблема з'ясування основних функцій дитячої бібліотеки, її місії на сучасному етапі, визначення феномена її інформаційного простору та її культуруотворюючої ролі в суспільстві.

У цьому контексті особливу увагу варто звернути на реалізацію бібліотекою своєї інформаційної та освітньої функції, враховуючи, що нині на зміну парадигми підтримуючої чи просвітницької освіти прийшла інноваційна парадигма освіти, найважливішою ідеєю якої є освіта протягом усього життя, чи неперервна освіта. В умовах постійно змінюваного і дещо складного розвитку суспільства діти повинні бути налаштовані на набуття нових знань і вмінь на різних етапах свого життя. Система освіти, що кардинально змінюється, перехід на розвиваюче навчання усіх ланок: від дошкільної до вищої та післядипломної освіти, необхідність займатися неперервною освітою протягом усього життя включає в цю систему і бібліотеки, які обслуговують дітей та юнацтво, вимагаючи від них модернізації і пошуку нових методів роботи. Є як надмірно розширене, так і необґрунтовано звужене трактування поняття «бібліотека та освіта». У першому мається на увазі, що практично вся робота бібліотеки з надання користувачам документів може вважатися реалізацією нею освітньої і культурно-просвітньої функцій. У відповідності з іншим, неправомірно звуженим трактуванням змісту поняття «бібліотека та освіта», воно співвідноситься зі сферою так званої формальної чи регулярної освіти, де бібліотеки тією чи іншою мірою сприяють реалізації навчальних програм.

Дійсно, багато бібліотек різних типів і видів – від шкільної до національної – так чи інакше беруть на себе інформаційно-бібліотечне обслуговування («інформаційну підтримку») навчального процесу, а також наукової роботи викладачів. Але внесок бібліотек в освіту цим не обмежується, і це очевидно. Отже, трактування поняття «бібліотека та освіта», адекватне завданням удосконалення бібліотечної діяльності, знаходиться десь між згаданими точками зору [332, с. 24].

Це означає, по-перше, що далеко не кожна акція бібліотеки може розглядатися як її внесок в освіту користувачів. З поодинокими, не підпорядкованими конкретним цілям і завданням фактами взаємодії (контактів) читача з бібліотекою мабуть правильніше пов'язувати уявлення про її культурно-просвітницьку, а не освітню функцію.

По-друге, «інформаційна підтримка» так званої формальної освіти – це надзвичайно важлива, але лише одна з граней проблеми «бібліотека та освіта». Відомо, що з «формальною» освітою людина пов'язана, як правило, лише в першу третину (чи чверть) свого життя, а далі соціально обумовлена необхідність отримання знань здійснюється нею самостійно чи у межах неформальної (додаткової) освіти. Цей процес більш-менш адекватно відображають такі поняття, як «неперервна освіта», «постійне (пожиттєве) навчання», «самоосвіта», «самостійне одержання знань» та інші. «Інформаційна підтримка» неформальної (додаткової) освіти – ще одна грань проблеми «освіта та бібліотека». З точки зору визначення реальних меж поняття «бібліотека та освіта» важливим є загальноприйняте трактування освіти як процесу і результату засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок.

Питання про роль і завдання дитячих бібліотек у сучасному освітньому процесі активно обговорюється бібліотечною громадськістю. Результати багатьох представницьких професійних зустрічей дають підстави впевнено стверджувати: досвід роботи бібліотек для дітей та юнацтва на допомогу формальній і додатковій освіті є досить багатим і різноманітним. Однак

цілісна концепція, яка могла б осмислити ініціативу окремих бібліотек для більш ефективної реалізації освітньої функції бібліотекою як соціальним інститутом, поки ще не склалася.

Більшість спеціалістів доходять згоди в питанні про необхідність підтримки процесу освіти дітей бібліотеками. Однак доволі часто висловлюється думка, що підтримка освіти має пряме відношення до шкільних бібліотек і є не обов'язковою для спеціалізованих дитячих бібліотек. Правильнішою є точка зору, згідно з якою завдання дитячих і шкільних бібліотек у сфері інформаційно-освітньої діяльності є схожими, хоча й мають свою специфіку. Орієнтація на максимальний комфорт при отриманні інформації лише з навчального предмета, поширена у професійній свідомості, не працюватиме на користь збереження унікального бібліотечного середовища. Слід модернізувати ситуацію, за якої в умовах повного інформаційного забезпечення дитяча бібліотека збережеться і буде затребувана як особливе середовище освіти та розвитку. Дитяча бібліотека (на відміну від шкільної) не забезпечує, а розширює та збагачує навчальний процес.

Процес освіти в педагогіці розглядається як поєднання трьох складових: навчання, виховання і розвитку. І якщо питання навчання дитини традиційно асоціюється зі школою, то в процесі виховання і розвитку беруть участь сім'я, установи культури, у тому числі і громадські організації та ін. [324, с. 31].

Сучасні гуманістичні педагогічні теорії все частіше піднімають питання освіти не як жорсткого управління освітньою діяльністю школярів, а як організацію взаємодії її суб'єктів (вчителів і учнів, вихователів та їх вихованців), внаслідок чого відбуваються прогресивні зміни особистості дитини. Особлива увага в теорії звертається не лише на склад учасників освітнього процесу, а й на середовище, в якому вони взаємодіють – інформаційно-освітнє середовище. Дійсно, кожна людина у своєму житті опиняється «зануреною» в інформаційно-освітнє середовище, де і проходить

її освіта, тобто становлення Людини розумної, її народження і розвиток особистості. В залежності від своїх потреб і можливостей людина «занурена» в різні інформаційні середовища; інформаційний обмін із середовищем кожної окремої людини кількісно і якісно відрізняється від інформаційного обміну інших людей – і це одна з найголовніших причин різної освіченості людей.

Одним із показників рівня розвитку країни виступає міра впливу школи на процес освіти підростаючого покоління. Виявляється, чим нижче рівень розвитку держави, тим значнішим є вплив школи на процес виховання [334, с. 40]. Це відбувається, тому що інші по відношенню до школи складові інформаційно-освітнього середовища у відсталій державі розвинуті слабо. На сучасному етапі у високо-розвинутих країнах усі складові інформаційно-освітнього середовища суспільства є досить розвинутими і вступають у рівноправну конкуренцію між собою. Обсяг вихідної інформації, активність середовища, пропускна здатність його інформаційних каналів – це складові «боротьби» за можливість впливу на освіту людини, формування її особистості. Очевидно, що дитячі бібліотеки є однією зі складових інформаційно-освітнього середовища суспільства і істотно впливають на освіту дитини.

Педагогіка розглядає безліч чинників, які впливають на освіту, виховання і розвиток особистості. Тому формування інформаційної діяльності учнів, яка має педагогічну спрямованість, неможливе без вивчення психолого-педагогічних чинників, які відображають взаємодію суб'єктів педагогічного процесу, включають у себе все те, що пов'язане з організацією і функціонуванням останнього процесу. Вони пов'язані також з потребами особистості як рушійними силами її розвитку, ідеалами, потенціалом і можливостями індивідуума, тобто внутрішнім його розвитком. Ці чинники мають особистісний характер, але взаємопов'язані із зовнішнім соціальним середовищем. Психолого-педагогічний характер притаманний і пізнавальній діяльності учнів, скерованій на оволодіння знаннями, уміннями і навичками,

і яка характеризується пізнавальною активністю і ціннісними орієнтаціями. Вона також виступає рушійною силою розвитку особистості.

У досягнення основної мети сучасної освіти – «інтелектуальний і моральний розвиток особистості, формування критичного і творчого мислення, уміння працювати з інформацією» [55, с. 34] істотний внесок робить інформаційно-освітня діяльність бібліотек. Вона, як і інші види педагогічної діяльності, скерована на передання молодим поколінням накопичених людством культури і досвіду, на формування особистості, здатної вільно самовизначатися в соціокультурному просторі цінностей. При визначенні ролі бібліотек будь-якого типу в процесах підтримки освіти можна погодитися з думкою І. П. Осипової в тому, що важливо, якими шляхами бібліотеки можуть «сприяти реалізації програм основної освіти і забезпечувати одержання знань поза навчальними закладами» [332, с. 24]. Згідно з таким підходом до інформаційно-освітньої діяльності дитячих бібліотек, можна виокремити три проблемних блоки, відображені на рис. 1.1.

Перший блок пов'язаний із роллю читання, проблеми якого постають сьогодні дуже важливими у контексті розвитку культури. Діяльність бібліотек у сфері залучення до читання вважається однією з головних, оскільки читання є важливим елементом культури, інструментом пізнання і підвищення інтелектуального потенціалу нації, творчої і соціальної активності особистості. Саме читання розвиває інтелект. Люди, які читають, швидше схоплюють ціле, краще і повніше виявляють суперечності і зв'язок явищ, більш адекватно оцінюють ситуацію, швидше аналізують інформацію, знаходять і приймають рішення, мають більший об'єм пам'яті, активну творчу уяву, точно і чітко формулюють та викладають свої судження, є більш самостійними в них і в поведженні. Тобто читання формує духовно зрілу, освічену і соціально цінну особистість. Лише громадяни, які читають, можуть забезпечити своїй країні гідне місце у світовому співтоваристві.

Рис. 1.1. Напрями інформаційно-освітньої діяльності дитячих бібліотек.

Розглянемо ці блоки докладніше.

Дитячий період життя людини є найважливішим для читацької діяльності. На цьому етапі провідну роль відіграють вікові чинники розвитку, вони обумовлюють тимчасове підвищення схильності людини до читання, викликаючи підвищення внутрішніх можливостей психічного дозрівання саме в даному напрямі і завдяки йому. На думку спеціалістів, якщо у ранньому віці виникають прогалини у розвитку, у тому числі в читацькому, то вони ніколи не можуть бути повністю заповнені. На читацький розвиток впливає оточуюче середовище, істотну роль у ньому відіграють і дитячі бібліотеки. Перед бібліотекою сьогодні як ніколи гостро постало завдання бути двигуном ідеї читання в нове покоління, «найбільш повно використовувати культурний потенціал різних видів літератури, культурно-розвиваючого середовища дитячої бібліотеки, накопиченого досвіду педагогічних технологій, творчих можливостей читачів-дітей» [431, с. 18].

І хоча читання друкованого тексту є одним з найбільш поширених інструментів пізнання світу і джерелом інформації, сьогодні бібліотеки

надають школярам не лише друковані, а й електронні тексти: електронні книги і журнали, електронні енциклопедичні і довідкові видання, повнотекстові бази даних, які мають відношення перш за все до ділового читання. Також на сьогодні накопичено значний досвід використання електронних версій художніх творів, а також численних розвиваючих ігор. Це особливо актуально в наш час, коли очевидною є необхідність підтримувати читання книг у різних формах, у тому числі й найбільш сучасних, і цим зацікавлювати молодь.

Особливості впливу електронного тексту на дитину ще недостатньо вивчені педагогічною і бібліотечною наукою. Але досвід роботи дитячих бібліотек і публікації ряду педагогів, які використовують електронні носії у навчанні дітей різним предметам, дають змогу зробити висновок про необхідність використання і книжкового, і електронного текстів, звертаючи увагу на їхнє призначення, особливо при навчанні. «Якщо книжковий текст є більш прийнятним для вдумливого читання чи вивчення, комп'ютерний – для пошуку інформації, екстреного отримання довідки, для друкування матеріалу, який цікавить, і подальшого вдумливого читання» [259, с. 42].

Спеціалісти справедливо відзначають також можливість нових інформаційних технологій у залученні до читання покоління людей, яке виросло за останні 10–15 років, і яке практично не ознайомлене із серйозною книгою і мало пов'язане з процесом читання. Вони обґрунтовують необхідність створення електронних версій книг для тих, хто уже виріс без читання, і кому легше клацати «мишкою», ніж гортати сторінки. Такі книги можна ілюструвати звуками, «живими картинками» та ін., що дасть змогу відійти від «чистого» електронного тексту і використовувати мультимедійні можливості комп'ютерів і створених за їх допомогою електронних документів.

Варто відзначити, що професійне застосування інформаційних технологій у дитячих бібліотеках дає змогу знайти «можливі способи вирішення проблеми, зберігаючи і розвиваючи досвід читацького розвитку

дитини» [159, с. 58]. Одним із таких стає створення в електронному вигляді бібліографічних баз даних рекомендаційного характеру, яскравих, ілюстрованих, таких, що привертають увагу до читання.

Другий блок пов'язаний із діяльністю з підтримання загальноосвітніх програм дошкільних і загальноосвітніх установ (початкової загальної, основної загальної і середньої загальної освіти). Пріоритетним для шкільної бібліотеки як навчальної безумовно є інформаційний супровід навчальних програм. Сучасним дитячим бібліотекам притаманні різноманітні форми і методи підтримки загальноосвітніх програм: організація залів ділового читання, центрів інформаційної підтримки освіти, виконання замовлень, пов'язаних з навчальними програмами, підтримка педагогічних колективів тощо. Спеціалізовані дитячі і публічні бібліотеки прагнуть, за словами І. П. Осипової, щоб «спираючись на власні ресурси і взаємодіючи з навчальними бібліотеками і між собою, розширювати і поглиблювати межі навчального процесу» [332, с. 25]. Методи інформаційної і документальної підтримки освіти є доволі різноманітними. Це може бути, наприклад, спеціально виокремлений відділ з багатим фондом друкованої довідкової літератури, оснащений сучасною комп'ютерною, аудіо- та відеотехнікою і який має доступ до Інтернету. Також це може бути медіатека, орієнтована на самостійну роботу користувачів з різними видами інформації, у тому числі і з мережею Інтернет. На підтримку освітнього процесу надаються електронні підручники, довідники, енциклопедії, навчальні і розвивальні програми, електронні зібрання художньої літератури за програмами основної загальної освіти.

Ряд праць відомих спеціалістів бібліотек присвячений специфіці дитячих бібліотек в електронному середовищі [418; 438]. В них розглянуті нові якості професійної діяльності на поточному етапі інформатизації, можливості використання лінгвістичного забезпечення як засобу підтримки дітей у читацькому розвитку і реалізації права на інформацію, універсальні послуги в електронному середовищі та організація обслуговування

віддалених користувачів в умовах обмеженої технічної оснащеності, включення до фондів уже готових електронних ресурсів. Відзначається, що для дитячих бібліотек з перших кроків інформатизації характерне завдання гармонізації інформаційно-освітнього середовища бібліотек створюються проблемно-орієнтовані бази даних, розвивається лінгвістичне забезпечення, що універсально застосовується в інформаційно-освітній діяльності бібліотеки. Це дає змогу включити в систему тематичного пошуку дитини весь комплекс навчальної, науково-популярної, художньої літератури і літератури з мистецтва, забезпечує юним користувачам можливість здійснювати пошук самостійно, природною мовою, а також виключає неминучі помилки при формулюванні тематичного запиту.

Аналіз діяльності бібліотек з підтримки загальної основної освіти свідчить, що вона відповідає стратегії модернізації змісту загальної освіти: розвиває самостійність і здатність до самоорганізації, до творчої діяльності, набір ключових компетенцій в інтелектуальній, громадянсько-правовій, комунікаційній, інформаційній та інших сферах.

Третій блок визначає сферу діяльності з підтримки самоосвіти, розробки і реалізації бібліотечних (у тому числі авторських) програм додаткової освіти, що здійснюються самостійно чи в кооперації з іншими бібліотечними та небібліотечними установами. Пріоритети цих програм за змістом залежать від статусу конкретних бібліотек та особливостей їхніх ресурсів. Програми є різноманітними за напрямками, рівнем змісту, формою складання і способом реалізації, віком дітей та ін., частина з них розширює і доповнює наявні навчальні курси із загальноосвітніх предметів: літератури, історії, права, позакласного читання тощо. Інші орієнтовані на розширення загальних уявлень дитини про світ, рідний край. У якості пріоритетних можна виокремити наступні: формування у користувачів загальної, інформаційної, мовної та іншої культури, культури читання; краєзнавчі та екологічні програми, психологічну підтримку читацької діяльності тощо. Спільною для всіх бібліотек є діяльність з формування інформаційної культури

користувача, навчання його навичкам ефективного використання не лише друкованої, а й електронної інформації. Форми цієї діяльності є різними: проведення масових заходів для навчальних класів шкіл і дошкільних закладів; перетворення бібліотек для дітей на регіональні центри культури; створення на їх базах безкоштовних клубів, гуртків, лекторіїв тощо.

Гармонійне поєднання традиційних і нетрадиційних носіїв інформації, використання сучасних інформаційних технологій для організації оперативного та зручного пошуку інформації, надання користувачам вільного доступу до національних і світових джерел інформації через підключення до глобальної інформаційної мережі Інтернет дає змогу створити у бібліотеці універсальне інформаційно-освітнє середовище, необхідне для життєтворчості та освіти дитини. Таким чином створюються більш сприятливі умови для залучення юної людини до цінностей світової культури, її самоосвіти і розвитку, подальшого вибору професії, адаптації до життя в інформаційному суспільстві.

Одним з напрямів діяльності на підтримку освіти і самоосвіти є створення дитячими бібліотеками власних електронних продуктів: рекомендаційних посібників з дитячої літератури, календарів знаменних і пам'ятних дат, ілюстрованих каталогів і баз даних, текстів книг для дітей в електронному вигляді тощо.

В останні роки набуто досвід створення бібліотеками Інтернет-сайтів, орієнтованих на дітей і керівників дитячого читання. Для задоволення доволі різноманітних інформаційних потреб віддаленого користувача бібліотеки в Інтернеті розміщуються бібліографічні, фактографічні, повнотекстові бази даних, які орієнтують дитину на цінність книги, читання, самоосвіти. Для спеціалістів бібліотек, керівників дитячого читання надаються методичні розробки, тексти публікацій співробітників бібліотеки, програми додаткової освіти.

У цьому блоці завдань поєднані проблеми електронної доставки документів, формування позиції у сфері електронних бібліотек, з метою

впровадження вивчення вітчизняного і міжнародного досвіду застосування стандартів подання та організації метаданих, оперативна підтримка користувачів в отриманні доступу до віддаленої інформації, визначення своєї ролі у вирішенні спільних проблем, які знаходяться на перетині технічних і гуманітарних наук [419, с. 35].

Не дивлячись на складність вирішуваних проблем, бібліотека для дітей, як й інші установи додаткової освіти, залишаються «не лише і не стільки джерелом отримання знань, скільки мікросоціумом, в якому здійснюється процес формування цінностей, норм і правил людського співіснування, навичок орієнтації у великому інформаційному просторі» [99, с. 124]. Дитяча бібліотека одночасно є простором між дитиною і культурою, що забезпечує їхню взаємодію, акумулює наслідки діяльності дитини в культурі і відкриває для дитини її цінність як діяча культури.

Реалізація інформаційно-культурологічної та освітньої функцій за трьома проблемними напрямками виконується усією сукупністю бібліотек для дітей та юнацтва. Бібліотеки, які складають цю сукупність, подібно до окремих частин цілого реалізують як загальні, так і спеціальні функції, забезпечуючи цим дієздатність усієї системи.

Сучасна система бібліотек, які обслуговують юних користувачів, включає три основні ланки:

1) спеціалізовані бібліотеки для дітей та юнацтва. Вони органічно входять до системи бібліотечного обслуговування як її невід'ємна частина, водночас вони виокремлюються в самостійну підсистему, яка відіграє самоцінну роль і має особливе значення не лише для своїх безпосередніх користувачів, а й для самої системи обслуговування дітей та юнацтва.

Самостійні дитячі і юнацькі бібліотеки і бібліотечні системи реалізують політику інтересів дітей на вільний доступ до інформації, отримання освіти і прилучення до досягнень світової і національної культури. Згідно зі звітами Асоціації дитячих бібліотек [54, с. 10] у багатьох з них створені не лише центри інформаційно-документальної підтримки освіти, а й інформаційні

центри з проблем дитинства, центри правової інформації. Проводиться робота з сім'єю, з обдарованими дітьми, дітьми-інвалідами, з важкими підлітками. Одним із напрямів роботи цих бібліотек стає подолання так званої вторинної, чи функціональної неграмотності, тобто невміння сприймати інформацію, опрацьовувати її, читати і розмірковувати над текстом навіть після отримання середньої і вищої освіти [480, с. 182].

У цілому успішна діяльність цієї моделі організації бібліотечного обслуговування дітей та юнацтва вимагає модернізації: впровадження нових інформаційних технологій в усі сфери діяльності бібліотеки, зміцнення її корпоративних і міжвідомчих зв'язків. За умови достатнього фінансування і розвинутої концепції інформатизації центральні дитячі і юнацькі бібліотеки можуть стати центрами, організаціями, які реально об'єднують, займаються проблемами освіти дітей, інформаційною базою для органів освіти та органів влади з метою вироблення найбільш оптимальної інформаційно-освітньої політики.

2) шкільні бібліотеки на сьогоднішній день становлять найбільшу мережу бібліотек України. Бібліотека освітньої установи як соціальний інститут традиційно відігравала особливу роль у сфері освіти. В Україні завжди функціонувала мережа шкільних бібліотек, вони були при кожній навчальній установі: в духовних школах, привілейованих навчальних закладах, початкових школах, народних училищах. Шкільна бібліотека, на думку багатьох прогресивних представників вітчизняної педагогіки, є найважливішою ланкою навчально-виховного процесу.

Забезпечуючи документальну підтримку освіти, шкільна бібліотека при достатньому фінансовому і технічному оснащенні може перетворитися на медіатеку чи інформаційно-освітній центр, який виконує збирання, зберігання, доступ та обмін інформацією з іншими подібними центрами. Такий центр забезпечує школу не лише традиційними друкованими, а й аудіовізуальними, електронними носіями інформації і засобами роботи з

ними, створюючи та організовуючи навчальне та інформаційне середовище учнів і педагогів;

3) третя ланка системи – публічні бібліотеки районів, міст і сіл, які включають у свою структуру дитячі відділи, які повинні забезпечувати право дітей на спеціалізоване обслуговування. Однак, виконуючи завдання забезпечення ділового читання, тобто підтримки освіти, публічні бібліотеки частіше за все мають достатньо низьку інформаційну цінність фонду для дітей, у філіях і відділах дитячого обслуговування рідко використовуються сучасні технічні засоби, що знижує їхній престиж в очах користувачів. Об'єднання дитячих і дорослих бібліотек часто призводить до порушення права дітей на свою територію обслуговування, права на інформацію та освіти згідно з віковими особливостями дітей та юнацтва. Можна стверджувати, що політика вторинного ставлення до дітей у сфері комплектування фондів та інформатизації філіалів та відділів для дітей характерна для більшості публічних бібліотек з обслуговування дорослого населення.

Як свідчить досвід функціонування сучасних бібліотек для дітей та юнацтва, завдання, які стоять перед ними, неможливо вирішити без соціокультурної політики, яка має загальнодержавний статус; без розробки та реалізації загальнодержавних і регіональних міжвідомчих програм; без координації дій органів управління культурою, освітою, молодіжною політикою, засобів друку тощо. Але в Україні закладені лише основи такої політики, і результати її проявляться не скоро. Однак уже зараз бібліотеки для дітей і юнацтва можуть зробити реальні кроки до активізації горизонтальних і вертикальних зв'язків між собою і з іншими соціальними структурами, вирішити завдання своєї інтеграції в єдиний інформаційно-освітній простір.

Завдання дитячих і шкільних бібліотек з інформаційно-освітнього обслуговування в сучасному суспільстві є близькими один до одного, хоча мають свою специфіку. Сучасні бібліотеки для дітей і юнацтва незалежно від

організаційно-правових форм і підпорядкованості реалізують підтримку загальноосвітніх програм і задоволення самоосвітніх потреб користувачів. Однак дослідники проблеми «бібліотека та освіта» (Л. В. Кулікова [263], І. П. Осипова [332]) відзначають необхідність розмежування функцій між шкільними і спеціалізованими дитячими бібліотеками, визначивши сфери їхньої відповідальності перед читачами, опрацювавши питання взаємодії бібліотек із системою освіти. У зв'язку з інформатизацією культури й освіти у найближчі роки слід вирішити завдання створення єдиного інформаційно-освітнього простру для дітей та юнацтва. Очевидною стає головна стратегічна лінія подальшого співіснування в інформаційному суспільстві дитячих, юнацьких і шкільних бібліотек – їх співпраця і модернізація, і як наслідок – підвищення якості роботи з урахуванням постійно змінюваних соціальних, економічних та інших проблем.

Організаційна та інтегруюча роль у цьому процесі вже виконується спеціалізованими дитячими бібліотеками. Виокремлюють такі форми співпраці дитячих та шкільних бібліотек:

– інформаційна і документальна підтримка шкільних бібліотек дитячими відбувається майже повсюдно. Комплектування шкільних бібліотек сучасною літературою, у тому числі довідковою і науково-популярною, є недостатнім. Тут спостерігається певною мірою підміна функцій бібліотек. Однак підвищення престижу освіти і частки ділового читання серед дітей і молоді дає вагомі підстави стверджувати, що у найближчий час дитячі бібліотеки займатимуться лише вільним і неформальним розвитком дитини і не підтримуватимуть шкільні бібліотеки;

– методична підтримка шкільних бібліотек також планомірно здійснюється великими дитячими бібліотеками країни. На допомогу шкільним бібліотекам видаються інформаційні і методичні матеріали, які дають змогу підтримати діяльність шкільних бібліотек. Журнали «Бібліотека у форматі Д^о» та інші надають свої сторінки для подібних матеріалів;

– підвищення професійної кваліфікації шкільних бібліотекарів покладене на регіональні, обласні, дитячі бібліотеки – методичні центри. Однак різке зниження фінансування бібліотек не дає змоги регулярно проводити навчання новим формам роботи;

– є приклади організаційно-управлінського об'єднання публічних, дитячих і шкільних бібліотек у різних поєднаннях на базі централізації.

Таким чином, залежно від соціокультурної ситуації, правових та організаційних взаємовідносин між відомствами можуть застосовуватися різноманітні форми взаємодії бібліотек та форми обслуговування, але інваріантним повинне залишатися одне методологічне положення: дітям повинні бути надані найбільш комфортні умови для розвитку, отримання освіти, інформації з допомогою книги та інших видів документів.

Аналіз інформаційно-освітньої діяльності спеціалізованих дитячих бібліотек за вище зазначеними трьома блоками свідчить, що вони тісно взаємопов'язані. Діяльність скерована на виховання творчої особистості, зміст діяльності розкриває сукупність інтелектуальних, пізнавальних і мотиваційних компонентів. Використання сучасних засобів інформаційних і комунікаційних технологій передбачає найбільш повне задоволення інформаційно-освітніх потреб дітей та їхніх батьків, розвиток цих потреб. Така діяльність реалізує право дитини на інформацію та освіту і захищає її права в умовах глобальної інформатизації суспільства, дає змогу вберегти несформовану особистість від недостовірної, шкідливої й агресивної інформації.

Очевидно, що представлені напрями не лише відповідають основним позиціям бібліотечної політики в країні, зокрема «Концепції розвитку бібліотечної справи в Україні», визначені міжнародними документами ЮНЕСКО, а й співвідносяться з напрямками реформування системи освіти, визначеними «Концепцією розвитку освіти в Україні» та іншими документами.

Таким чином, сучасна діяльність спеціалізованих дитячих бібліотек має безпосереднє відношення до процесу освіти, дає змогу не лише прищеплювати певні навички і вміння, а й формує систему ціннісних орієнтацій, виробляє навички критичного мислення, самооцінювання, розвиває пошуково-творчу діяльність учнів.

Висновки до розділу

Проблема соціокультурних трансформацій сучасної бібліотеки як соціального інституту в умовах формування суспільства знань є порівняно новою темою в соціально-гуманітарних науках. Тією чи іншою мірою вона розглядалася в контексті філософських, соціальних і бібліотекознавчих досліджень. Більш вивченими на даний час є історичні аспекти формування та розвитку бібліотеки, а також трансформація її функцій, однак у роботах переважає аналіз окремих сторін, аспектів, явищ нової реальності. В цілому ряді досліджень бібліотека моделюється як соціальний інститут, однак при цьому використовуються різні методологічні підходи. Водночас виявлення пріоритетних напрямів її діяльності в сучасній культурі й обґрунтування її статусу як найважливішого соціокультурного інституту інформаційного суспільства не знаходить відображення в межах культурологічних досліджень.

Крім того, попри наявності наукового інтересу до бібліотеки та спроб поєднати всебічні підходи до її вивчення як феномена культури з практичною діяльністю реальної бібліотеки, яка переживає сьогодні складний для себе час, праці узагальнюючого характеру, в якій дитяча бібліотека була б описана як ретранслятор національної культури, розглянута з позиції інтегративного культурологічного знання, як і раніше відсутні. Таким чином, дана дисертація дасть змогу заповнити цю прогалину.

У дисертаційному дослідженні слід використати міждисциплінарний підхід, що включатиме філософський та бібліотекознавчий аспекти. В якості

методологічної основи слід використовувати підходи і принципи сучасної культурології. Використання в дисертації різних категорій (культурологічних, бібліотекознавчих, загальнонаукових) дає можливість простежити динаміку розвитку бібліотеки як культурної форми. Це дасть змогу комплексно розглянути дитячу бібліотеку як соціокультурний інститут, який виконує освітню, виховну і культурозберігаючу, культууроутворюючу функції.

Вивчення бібліотеки як соціокультурного інституту передбачає її розгляд у контексті політичного, соціального, економічного і культурного життя людського суспільства, розкриття закономірностей розвитку бібліотеки як відображення еволюції духовних цінностей суспільства. При цьому культурологічний підхід до бібліотеки як світу духовності може узгоджуватися з технологічним підходом. В іншому разі перший стане безсильним, а другий сприятиме наростанню відчуження людини від книги як свого творіння.

РОЗДІЛ 2

ПІДВИЩЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СТАТУСУ ДИТЯЧОЇ БІБЛІОТЕКИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО ПОСТУПУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ

2.1 Передумови становлення дитячих бібліотек в Україні у 1917–1941 роках: спроба перетворення європейського досвіду в культурно-історичних реаліях від I до II світових воєн

Після 1917 р. у розвитку дитячих бібліотек і в теорії керівництва читанням дітей і бібліографії літератури для дітей настає кардинально інший етап. В роки революції і громадянської війни було знищено багато дитячих бібліотек, велика частина з яких відновлювалася практично заново. Достовірні відомості про кількість дитячих бібліотек у цей період фактично відсутні. Радянська влада почала проводити активну лінію на розвиток дитячих бібліотек в якості політико-просвітнього інституту. На зміну «кричущої політики народного затемнення» Міністерства народної освіти приходить політика Наркомосу (Народного Комісаріату Освіти) [256, с. 131], при вченій раді якого було створено комісію з дитячої книги і дитячого читання. Саме в ці роки були сформульовані основні постулати діяльності дитячих і шкільних бібліотек як частини системи комуністичного виховання підростаючого покоління. Нова влада вела відчайдушну боротьбу за умі покоління, шукала опору у відповідних інститутах, здатних виховати людину нового комуністичного суспільства. В роботі Н. Л. Херсонської «Дитяча бібліотека» (1923) можна знайти найяскравіший приклад обґрунтування інституціоналізації в цій якості саме дитячої бібліотеки: «Життя свідчить, що ні школа з її переходом тепер на старі позиції, ні клуби з їхніми, навпаки, занадто новими, можна сказати анархічними нахилами, так не багаті присутністю, увагою і цікавістю дітей, як бібліотеки, які зуміли навколо інтересу до книги допомогти дітям виявити й інші інтереси... Це свідчить, що

ґрунт для роботи з дітьми найбільш вдячний, найбільш міцний саме в бібліотеці, ... саме тепер, поки ще не виявлена для нас організація нової, правильно поставленої школи – дитяча бібліотека повинна зайняти провідне місце в мережі дитячих установ і повинна бути самостійним центром у роботі з дітьми» [477, с. 37]. Говорячи про «інші інтереси», автор давала чітку настанову бібліотечним працівникам на включення дитини в політичне життя країни.

Першою (за часом відкриття) в м. Києві було створено бібліотеку для дітей ім. Т. Г. Шевченка, організовану ще в 1918 р., але це була бібліотека товариства Цивільної Робітничої Кооперації (ЦРК), діяльність якого спочатку мала торгово-промисловий характер, а згодом почало опікуватися питаннями культосвітньої роботи [213, с. 28]. Ця бібліотека зробила вагомий внесок у бібліотечне обслуговування дітей м. Києва. Серед її організаторів був П. Г. Тичина, який у 1918 р. разом із В. К. Магеровським – представником товариства ЦРК започаткували міську бібліотеку для дітей, першим завідувачем якої став В. К. Магеровський – один з найстаріших бібліотечних працівників м. Києва, його помічником – П. Г. Тичина [213, с. 28]. Організатори бібліотеки, серед яких був і Г. Г. Верьовка та інші представники передової інтелігенції, на виділені товариством кошти скуповували книги у приватних осіб, майстрували полиці, створювали каталоги, організовували збір книг у населення [213, с. 28]. Згодом при бібліотеці, яка збирала навколо себе шанувальників слова і музики, були організовані літературний та хоровий гуртки. Першим керівником бібліотечного хору був Г. Г. Верьовка – у майбутньому видатний український композитор, керівник українського народного хору. У квітні 1920 р. бібліотека перейшла у підпорядкування політосвіти України. У цьому ж році за пропозицією та клопотанням П. Г. Тичини бібліотеці було присвоєно ім'я Т. Г. Шевченка, а її книжковий фонд у 1924 р. становив 4000 примірників [213, с. 28]. У різні періоди працівниками бібліотеки були Л. П. Пухлінська, В. О. Весницька, Є. С. Щетинська, П. Ю. Юдіна.

Завідувачем бібліотеки з 1924 р. була Т. Б. Букреєва, яка пропрацювала на цій посаді понад 40 років [213, с. 28].

Центром з координації бібліотечного будівництва в Україні став бібліотечний підрозділ відділу позашкільної освіти Народного Комісаріату Освіти, який, як відомо, розробляв структуру мережі бібліотек України, організовував підготовку кадрів, забезпечував бібліотеки книгами тощо. Крім того, він координував та об'єднував роботу різних відомств з організації мережі бібліотек, надавав їм інструктивно-методичну допомогу. Однак проблем з організацією дитячих бібліотек залишалося чимало, і виникла необхідність у створенні «єдиного органу, який об'єднував би всі розрізнені починання в сфері дитячих бібліотек і дитячого читання» [525, арк. 17–17 зв.]. Таку секцію було створено, і вже 20 червня 1919 р. секретар-інструктор секції дитячих бібліотек Г. Н. Марголіна підготувала «Доповідь секції по дитячим бібліотекам» [525, арк. 17–17 зв.], точніше – організаційну записку про роботу секції за час її роботи. За її свідченнями, працівники секції здійснили ряд заходів: «1) розроблені примірні списки книг для літніх майданчиків; 2) розроблена анкета з перевірки бібліотек, які відвідують діти; 3) проведена робота в дитячій бібліотеці при Троїцькому народному домі; 4) розробляється план організації районних спеціальних дитячих бібліотек м. Києва; 5) розглядалося питання про шкільні бібліотеки; 6) розглядалися деякі спеціальні питання, які необхідно було б підняти на курсах» [525, арк. 17–17 зв.]. Для подальшого розвитку дитячих бібліотек-читалень, на думку Г. Н. Марголіної, був необхідний такий об'єднуючий орган, «який би взяв в свою опіку всю дитячу бібліотечну справу в цілому і працював би одночасно як теоретично, так і практично» [525, арк. 17–17 зв.]. Варто зауважити, що якщо практичній роботі секції заважав паралелізм багатьох дрібних установ, то в розробці теоретичних питань роботи дитячих бібліотек необхідно було розпочинати все майже спочатку.

Діяльність секції дитячих бібліотек вражає як обсягом роботи, так і проблематикою питань, які її працівники намагалися вирішити. Зокрема

розглядалися і вирішувалися питання розвитку мережі дитячих і шкільних бібліотек, їх комплектування, розроблялися різні нормативні документи і методичні матеріали на допомогу працівникам дитячих бібліотек тощо.

Найактивніше секція працювала в червні-липні 1919 р. Так, 11 червня було прийнято рішення про проведення засідань секції тричі на тиждень [523, арк. 2]. На засіданні 16 червня 1919 р. обговорювався план організації шкільних бібліотек, в якому було відзначено, що «учнівські бібліотеки повинні мати характер класних бібліотек. Школи будуть обслуговуватися районними спеціальними дитячими бібліотеками або відділеннями» [523, арк. 4]. 22 липня 1919 р. це питання обговорювалося на спільному засіданні бібліотечного підвідділу та відділів шкільного, позашкільного і соціального виховання – йшлося про проект створення районних шкільно-бібліотечних об'єднань і включення шкільних бібліотек до загальної мережі дитячих бібліотек [524, арк. 74]. Уже через два дні на засіданні секції дитячих бібліотек і бібліотечного підвідділу Наркомосу на тему «Про організацію шкільних бібліотек» було ухвалено рішення, що в секції дитячих бібліотек повинен бути представник шкільного відділу [523, арк. 16].

Одночасно тривали пошуки оптимального функціонування самої секції дитячих бібліотек. Так, на засіданні 25 червня 1919 р. обговорювалося питання про об'єднання діяльності дитячої секції і бібліотечного відділу соціального виховання [523, арк. 9], на 26 червня було призначено спільне засідання, а вже 30 липня була внесена пропозиція про склад секції, яку передбачалося створити. До цієї секції повинні були входити: секція дитячих бібліотек Наркомосу та представники губернського відділу позашкільної освіти, губернського відділу шкільної освіти, губернського відділу соціального виховання та відділу дошкільного і соціального забезпечення [523, арк. 16]. Але ще в серпні секція дитячих бібліотек проводила свої засідання окремо: на засіданні 20 серпня 1919 р. обговорювалося питання про розподіл літератури з книжкового фонду (книжкової комори) Наркомосу України між бібліотеками м. Києва: «Вирішили ці книги дати районним

бібліотекам, а також бібліотеці «Ліги захисту дитинства» та приватній бібліотеці Д. Ю. Доброї з огляду на те, що бібліотека веде культурно-просвітню роботу і не має комерційної мети» [523, арк. 23].

Працівники секції робили спроби створити державний методичний центр для дитячих бібліотек, бібліотеку-музей дитячих книжок, про що свідчить «Проект Статуту про відділ дитячих книжок при Українській національній бібліотеці» [523, арк. 42]. У доповідній записці до цього проекту невідомий автор обґрунтовує необхідність створення такого відділу: «Дитяча книжка, дитяче письменство за останній час все більше і більше звертає на себе увагу суспільства і педагогів. Та й інакше бути не може, бо в системі дитячого розвитку книжка відіграє дуже велику роль» [523, арк. 42]. І далі: «Всі зазначені міркування примушують мене виступити перед Українською національною бібліотекою з проектом організації при бібліотеці відділу дитячих книжок, котрий і був би згаданою бібліотекою-музеєм» [523, арк. 42]. Автор також чітко визначив завдання бібліотеки-музею дитячої книжки: «Необхідна бібліотека-музей дитячих книжок, через яку повинно проходити все видавництво дитячих книжок і котра міцно закріплює на своїх полицях примірник кожної дитячої книжки, яка виходить з друку» [525, арк. 42]. Проект визначав п'ять основних напрямів діяльності відділу: «§ 1. Відділ зберігає всі дитячі книжки на українській мові, як ті, котрі вийшли раніше, так і ті, котрі виходять знову, а також дитячі книжки на інших мовах, видані за межами України і особливо виходячи на Україні. § 2. Завдання відділу: а) утворити зразкову історію видавництва дитячих книжок України; б) регулювати справу видавництва дитячих книжок; в) допомагати в працях над дитячою книжкою педагогам, бібліотекарям, дитячим письменникам і всім, хто цікавиться дитячою книжковою справою. § 3. Відчинено для студювання дитячої книжки. Бібліотека зачинена для простого читання книжок. Додому книжки ні в якому разі не видаються. § 4. При відділі організується теоретичне розроблення дитячого письменства, рецензування книжок, бібліографія, зразкова каталогізація та інше. § 5. З

огляду на те, що бібліотека-музей дитячих книжок являється окремим відділом, вона обслуговується бібліотекарями-спеціалістами по дитячому письменству» [525, арк. 42].

Попри переконливість наведених у доповідній записці аргументів й очевидність необхідності створення методичного центру для дитячих бібліотек, цей проект тривалий час залишався нереалізованим. Однак варто зауважити, що на той час (червень-серпень 1919 р.) така бібліотека з методичними функціями в Україні вже існувала, її статут було затверджено ще 21 грудня 1918 р. за гетьмана П. П. Скоропадського. Крім того, статут бібліотеки-музею не передбачав широкого використання книжкових фондів юними читачами і не міг бути методичним центром для дитячих бібліотек України. Лише у 1939–1940 рр. у Бібліотеці Академії наук УРСР (тепер Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського) було організовано кабінет дитячої літератури, основними відвідувачами якого стали письменники дитячої літератури, науковці, співробітники радіомовлення для дітей, педагоги, художники-ілюстратори дитячих книг, літературні критики, режисери дитячих театрів. У повоєнні роки такого кабінету вже не існувало [520, с. 13].

За короткий час функціонування секції дитячих бібліотек (травень-серпень 1919 р.) її працівниками та консультантами Г. Н. Марголіною, Д. Ю. Доброю, Ю. І. Ярошевич, В. П. Родніковим було розроблено ряд важливих документів, серед яких «Орієнтовна класифікація книг у дитячій бібліотеці» [525, арк. 20], «Організація справи по дитячим бібліотекам» [525, арк. 21–21 зв.], «План роботи з організації мережі дитячих бібліотек у Києві» [525, арк. 25–25 зв.], «Інструкція по дитячим бібліотекам при майданчиках» [525, арк. 37–38], «Записка про дитячі бібліотеки-читальні» [525, арк. 47–51].

Так, «Записка про дитячі бібліотеки-читальні» містила програму розвитку дитячих бібліотек, обговорену на засіданні секції 2 червня 1919 р. [525, арк. 47–51], що свідчить про вагомий внесок секції у розробку питань

розвитку самостійних дитячих бібліотек України. Зокрема у «Записці...» відзначалося: «В зв'язку з вкрай необхідною вимогою часу в широкій підготовці дитячих бібліотек-читалень, а також в зв'язку з тим, що на Україні для організації та обслуговування таких бібліотек-читалень до цього часу не створено відповідного центру, який би вважав організацію і ведення дитячих бібліотек-читалень своїм прямим обов'язком, пропонується організувати такий центр, який би виключно займався дитячими бібліотеками-читальнями при бібліотечному підвідділі Комісаріату Народної освіти» [525, арк. 50]. На думку розробників, «справу бібліотек-читалень необхідно терміново ставити на реальну основу», тобто, перш за все, реорганізувати і розвинути бібліотечну справу в Києві на основі досвіду і починань в Москві та Харкові. Найближчим часом передбачалося розпочати роботу з реорганізації дитячих відділів, які працювали майже при кожній бібліотеці для дорослих. Для цього планувалося виконати ряд конкретних завдань: терміново вилучити дитячі відділи при загальних бібліотеках, перетворивши їх на спеціальні дитячі бібліотеки-читальні з окремими приміщеннями і спеціально підготовленими керівниками; розширити і реорганізувати бібліотеки-читальні в районні дитячі; поглибити і розширити роботу в дитячих бібліотеках-читальнях шляхом організації бесід про прочитане, годин розповідей, ілюстрацій прочитаного, залучення дітей до роботи в бібліотеці; поглибити і реорганізувати роботу шкільних бібліотек; налагодити зв'язок дитячих бібліотек-читалень з погано укомплектованими школами, підготувати досвідчених керівників дитячих бібліотек через проведення семінарів або організації бібліотечної школи при одній з великих дитячих бібліотек; організувати довідково-бібліотечне бюро з питань дитячої літератури і дитячого читання; ввести викладання курсу дитячої літератури у вищу школу, яка готує педагогів відповідної спеціальності (словесність, історія, природознавство та ін.); розробити списки книг для дітей та юнацтва, які потрібно видавати або перевидавати, спілкуватися з відомствами й організаціями, які спеціалізуються з бібліотечних питань; популяризувати

ідеї та завдання бібліотечної справи серед широких мас населення та інші завдання, при виконанні яких дитяча бібліотека-читальня стане не лише інтелектуальним, а й виховним центром у районі. Усе це, на думку авторів «Записки...», забезпечить умови для створення мережі самостійних дитячих бібліотек у найближчий час [525, арк. 50]. Крім того, «Записка...» містила додаток «Орієнтовна класифікація книг у дитячих бібліотеках», в якому було зроблено наголос на тому, що в дитячих бібліотеках, на відміну від бібліотек для дорослих, книги повинні бути розділені не лише за розділами, а й «за мірою складності»: для дошкільнят – «Д», для дітей молодшого віку – «М», для середнього віку «С» і для старшого – «Ст». Ці літерні позначення використовуються в дитячих бібліотеках і сьогодні.

Не менш важливим для визначення завдань дитячих бібліотек України виявився й інший документ під назвою «Організація справи по дитячим бібліотекам» [525, арк. 21–21 зв.], в якому окреслені наступні напрями діяльності дитячих бібліотек: 1) «задовольняти запити юних читачів на книги»; 2) «організувати ряд бібліотечних робіт з дітьми» [525, арк. 21–21 зв.]. Документ містив також і рекомендації для використання таких форм бібліотечної роботи, як колективне і групове читання з подальшими бесідами, організація гуртків для шанувальників книги, залучення дітей до бібліотечної роботи (підготовка плакатів, складання списків літератури тощо) [525, арк. 21–21 зв.]. На думку авторів, «для здійснення вказаних завдань необхідно створення мережі дитячих бібліотек. У розробці цієї мережі необхідно зважити їх із загально-бібліотечними планами і належним чином узгодити мережу дитячих бібліотек із загально-бібліотечною мережею» [525, арк. 21–21 зв.]. Автори «Організації справи...» не лише висловили власні думки стосовно розвитку мережі самостійних дитячих бібліотек, а й розкрили зміст і значення діяльності шкільних бібліотек та їхній взаємозв'язок із дитячими бібліотеками. Значну увагу було звернено на технічне забезпечення дитячих бібліотек, а також запропоновано зразок читацького формуляру дитячої бібліотеки, який використовується і сьогодні.

Працівники секції долучалися й до проведення бібліотечних курсів. На засіданні бібліотечного підвідділу Наркомосу 2 червня 1919 р. з питань організації курсів для бібліотекарів працівник секції дитячих бібліотек В. П. Родніков зазначив: «Завдання курсів – дати поштовх організації бібліотеки нового часу – бібліотеки не книгосховища, а живого місця культурно-освітньої роботи» [524, арк. 17–17 зв.]. На цьому ж засіданні було затверджено програму курсів, до якої увійшли «Курс дитячої літератури» (читав В. П. Родніков), «Робота з дітьми в бібліотеці» (читав Ю. І. Ярошевич). Підкреслено і мету курсів: «а) пояснити слухачам роль бібліотек як культурних центрів в нових умовах суспільного життя; б) ознайомити їх з найновішими методами бібліотечної роботи» [524, арк. 17–17 зв.]. Цим, по суті, було визначено зміст роботи всіх дитячих бібліотек у 1920-х рр.

Протягом наступних років продовжувалося формування структури державного керівництва бібліотечною справою України. У губерніях та повітах засновувалися політосвітні установи, які здійснювали політично-просвітницьку роботу і керівництво бібліотечною справою, приймалися відповідні розпорядчі документи. Так, Постанова Всеукраїнського з'їзду Рад «По народній освіті» (3 березня 1921 р.) радила «якнайскоріше перевести всю позашкільну освіту на політично-освітні рейки» [264, с. 125], а III Всеукраїнська нарада з освіти (15–17 червня 1921 р.) визначила бібліотеки як знаряддя комуністичного виховання трудящих, частково торкнувшись питання організації дитячих бібліотек [443, с. 67] і відзначивши недостатню увагу керівних органів до них. На цій же нараді було підкреслено, що дитяча бібліотека повинна бути виокремлена з мережі бібліотек для дорослих, що потрібні фахівці, працівники дитячих бібліотек, спеціальна література і бібліографія [443, с. 68]. У листопаді 1922 р. було прийнято «Кодекс Законів про народну освіту УРСР» – перший офіційний документ у республіці, в якому розрізнялися типи та підпорядкованість бібліотек. Дитячі бібліотеки як

самостійний тип входили до групи центральних бібліотек повітових міст [381, с. 7].

Одночасно з активною розбудовою мережі масових бібліотек посилювався ідеологічний вплив на їх діяльність: згідно з Постановою ЦК РКП (б) «Про посилення партійного впливу на роботу бібліотек» (1923 р.), при повітових, районних комітетах, агітпропвідділах мали бути створені особливі бібліотечні комісії з нагляду за роботою бібліотек [17, с. 58]. У свою чергу Декрет Ради Народних Комісарів УРСР «Про заходи з українізації навчально-виховних та культурно-просвітницьких установ» (1923 р.) [399] визначив, що уся робота цих установ повинна була вестися українською мовою, що мало великий позитивний вплив на діяльність бібліотек, у тому числі й дитячих.

Істотний вплив на роботу бібліотек усіх союзних республік, у тому числі і України, мав Перший з'їзд бібліотечних працівників РСФСР (1–7 червня 1924 р.), у роботі якого брала участь і делегація бібліотекарів з України. На з'їзді серед багатьох розглядалося і питання роботи з дітьми [339].

Важливою подією в бібліотечному житті республіки стала Всеукраїнська клубно-бібліотечна нарада (червень 1925 р.) [36, с. 157]. На засіданнях секції дитячих бібліотек обговорювалися питання перепідготовки бібліотечних працівників для дитячих бібліотек, специфіки роботи бібліотекарів цих бібліотек, техніки бібліотечної роботи і створення каталогу, участі дитячих бібліотек у роботі піонерської організації, принципів організації бібліотечної мережі у зв'язку з введенням в Україні окружної системи адміністративного поділу та ін. Рішення наради сприяли поліпшенню діяльності бібліотек усіх типів, у тому числі і дитячих [36, с. 157].

У 1923–1924 рр. більше уваги почали приділяти комплектуванню, зокрема радянською літературою. На кінець 1925 р. серед 16 дитячих бібліотек 5 мали книжковий фонд з 2993 прим. і 25 пересувних пунктів обслуговування [213, с. 36]. Такі пересувки були і в центральних дитячих

бібліотеках, якими користувалися школи та позашкільні заклади. Дитячі бібліотеки використовували також групові або колективні абонементи, застосовували різні форми і методи бібліотечної роботи, пропаганди книги. Наприклад, Миколаївська центральна дитяча бібліотека проводила спостереження за читацькими інтересами, з'ясовувала враження від прочитаного, вела альбоми дитячих малюнків на революційну тематику [213, с. 31]. Активно працювали бібліотеки Харкова, Херсона, Балти, Єлісаветграду. У Києві на той час було вже 14 дитячих бібліотек, з них 7 – Губполітосвіти (губернський відділ політичної освіти), які обслуговували 4 тис. дітей [213, с. 31]. До роботи дитячих бібліотек широко залучався дитячий актив. Так, у Миколаївській бібліотеці діти організовували чергування біля реєстраційного столу і брали участь у видачі книг [527, арк. 99]. При дитячому відділенні Харківської державної публічної бібліотеки ім. В. Г. Короленка був створений гурток, що обслуговував пересувними бібліотеками евакопункт дітей із голодуючих губерній [366, с. 107].

Значну роботу з пошуку нових форм бібліотечної діяльності проводила дитяча секція Одеського об'єднання бібліотекарів, працівники якої анотували усі нові видання дитячих книг, готували тематичні каталоги, рецензували рукописи дитячих книг, організовували бібліографічні вечори для педагогів тощо. Дитяча секція проводила й значну науково-дослідницьку роботу, результати якої було узагальнено й обговорено на засіданні секції [61, с. 7].

У 1924–1925 рр. в Україні на фоні зміцнення мережі бібліотек тривали пошуки форм і методів бібліотечної роботи з дітьми, формувалася система методичного забезпечення бібліотек, що обслуговували дітей. Цю роботу намагалися виконувати центральні дитячі бібліотеки. Форми та методи бібліотечної роботи з дітьми створювалися і розвивалися одночасно з розвитком самих дитячих бібліотек. На різних етапах розвитку бібліотечної справи на перше місце виходили ті форми роботи, які визначалися метою бібліотек як соціальних установ.

Поряд з процесами централізації, посиленням ідеологічного впливу на культпросвітні установи, розширенням і зміцненням мережі бібліотек, вирішенням питань комплектування тощо змінювався характер бібліотечної роботи, зокрема й виховна робота дитячих бібліотек з юними читачами. Саме у 1924–1925 рр. актуалізується необхідність не лише масового охоплення бібліотеками широких верств населення, а й поглиблення змісту бібліотечної роботи з дітьми.

Серед масових заходів особливою популярністю користувалося відзначення дат революційного календаря, а також бібліографічні вечори. Цікаву роботу проводили в читальних залах. У Миколаєві, наприклад, виокремлювали читальні за двома ознаками: а) віковою категорією; б) «голосні» та «тихі» читальні. Найпоширенішою формою масової роботи в зазначений період в усіх бібліотеках була художня розповідь. Про методіку цієї форми роботи йдеться в статті Л. Р. Коган «Художнє розповідання і читач» [243].

У роботі з дітьми бібліотеки шукали нові масові форми роботи. Головним напрямом у цей період було формування громадської самодіяльності у дітей. І. О. Желобовський у статті «Робота дітей у бібліотеці» [181] розповідає про діяльність Харківської дослідної дитячої бібліотеки Головосвіти України, утвореної в 1922 р. Діти організували гурток «Друзі читальні», метою якого було визнано: «1. ...Всебічна допомога бібліотеці, самовиховання і виховання читачів; 2. Нові члени приймаються до гуртка за рекомендацією двох членів гуртка після двотижневого стажу на загальних зборах одногосно; 3. Члени гуртка ведуть президію у складі голови, товариша голови та секретаря» [181, с. 69]. Таких гуртків у бібліотеці було вісім: «Друзі читальні», літературний, драматичний, оповідачів, осередок «Спартак», палітурний, столярний, плакатний. Усі члени гуртків були одночасно і членами клубу і працювали відповідно до спеціально розробленого графіку: 1) години оповідань; 2) збори гуртків; 3) екскурсії.

Цікаву роботу проводив дитячий відділ Некрасовської бібліотеки в м. Харкові. На початку 1921 р. тут почав працювати драматичний гурток. Літературною роботою зайнялися вперше: почали видавати журнал «Дитячий промінь», який виходив протягом двох років. На початку 1923 р. при дитячому відділі розпочав свою роботу гурток «Юний бібліотекар», а згодом до нього приєднався «Літературно-художньо-драматичний». Починаючи з 1923 р. протягом кількох років тут працював палітурний гурток. Того ж року після організованої участі дітей у святкуванні Міжнародного дитячого тижня при бібліотеці було організовано осередок «Юний Спартак». Змінився і характер роботи гуртка «Юний бібліотекар», перейменованій згодом у бібліотечний гурток. Організований у 1923 р., він проіснував 10 років [505, с. 41].

Загалом 1920-ті рр. стали періодом не лише ліквідації безграмотності, оперативного створення мережі бібліотек, народних будинків, хат-читалень, клубів, а й здійснення соціологічних досліджень та активного залучення юних читачів до бібліотек. Так, у 1924 р. в Україні починається період організованого вивчення читачів силами бібліотек і товариства «Геть неписьменність!», в основу якого було покладено ставлення читача до книги в цілому, що чітко відповідало меті: дати масовому читачу масову книгу. Крім того, Кабінет вивчення книги і читача Українського наукового інституту книгознавства здійснив фундаментальне дослідження «Анкетне вивчення стану бібліотек України і їх роботи з читачами», під час якого були обстежені 13 дитячих бібліотек. У пункті анкети «Дані про відвідувачів» вимагалось навести відомості про читачів-дітей до 10 років (їх було вказано 734), 11–13 років (2874), 14–17 років (3931) [164]. Результати дослідження знайшли відображення у II томі «Праць УНІК. Праці Кабінету вивчення книги і читача» (1930 р.), в якому було вміщено ряд теоретичних праць з проблем вивчення читачів, серед них і юних. У дослідженні особлива зверталася увага на керівництво читанням дітей, яке здійснювалося за допомогою таких форм бібліотечної роботи, як бесіди бібліотекаря з

читачем, складання реєстрів рекомендованих книг, листівок, закладок із зазначенням найціннішої літератури, книжкових виставок, літературних і бібліографічних вечорів, гуртків читачів при бібліотеці тощо.

У 1925–1926-х рр. дитячі бібліотеки, дитячі відділи при масових бібліотеках та шкільні бібліотеки почали потужно розвиватися: крім 23 самостійних центральних дитячих бібліотек, які функціонували в основному у Миколаєві, Херсоні, Катеринославі, Одесі, Кіровограді, Полтаві, Чернігові, Києві, Білій Церкві, Лубнах, Бердичіві, в інших містах було 579 дитячих відділень при бібліотеках широкого користування [408, с. 83].

Дитяча бібліотека в 1920-ті рр. в Україні розглядалася бібліотекознавцями як педагогічна установа, що повинна мати певну програму своєї роботи, зокрема програму керівництва читанням дітей в конкретних умовах, під яким на той час розуміли систему засобів, що спрямовує, поширює та поглиблює запит та вимоги читача, стимулює його активність. Зокрема, Н. К. Крупська як один з головних ідеологів бібліотечної справи початку ХХ ст. основою керівництва читанням дітей вважала індивідуальний підхід до читачів, який повинен ґрунтуватися на знанні дитини, на вивченні її особистості, запитів і інтересів («Методичні замітки», 1932 р.). Її численні праці з бібліотекознавства внесли чимало цінного в методику бібліотечної роботи з дітьми. Крім праць Н. К. Крупської, з 1918 р. почали виходити посібники з питань методики бібліотечної роботи з дітьми [242; 286; 348; 349; 475], у журналах «Красний бібліотекар», «Шлях освіти», «Бібліотека у соціалістичному будівництві», «Комуністична освіта», «Радянська школа» та ін. висвітлювалися питання використання різних масових форм роботи з дітьми. Ці теоретичні і практичні напрацювання сприяли утвердженню різноманітних бібліотечних форм роботи з дітьми, що знайшли подальший розвиток у діяльності бібліотек в 1930-ті рр., і які в основному використовуються і сучасними дитячими бібліотеками.

Для вирішення подальших практичних завдань (1–6 червня) 1926 р. було скликано I Всеукраїнський з'їзд бібліотечних працівників УРСР [371; 516].

На ньому обговорювалися важливі організаційні завдання бібліотечного будівництва в Україні, питання роботи з читачами, методи вивчення читацьких інтересів, підготовка кадрів для бібліотек, робота серед дітей та інші питання. У резолюціях з'їзду йшлося про необхідність обслуговування дитячого населення і підлітків у місті і селі (частково) через мережу дитячих філій та відділів при бібліотеках для дорослих. Пропонувалося також зберігати структуру (і зміцнювати її) тих самостійних дитячих бібліотек, що вже існували в окремих містах, при районних і сільських бібліотеках організувати дитячі відділи. При центральних округових бібліотеках або філіях радили створювати комісії бібліотечної роботи серед дітей та підлітків. Підкреслювалося, що із загальної суми коштів на поповнення бібліотек слід виділяти 25% на поповнення літературою дитячих відділів у промислових округах і 30% – у сільських. Центральні-округові бібліотеки визначалися організаційно-методичними центрами всіх політосвітніх бібліотек округи. Центральні-округові бібліотеки повинні організувати округові дитячі філії або відділи, які крім безпосереднього обслуговування, повинні керувати усією бібліотечною роботою серед дітей і підлітків міста і села, а також ці бібліотеки і відділи мали організувати пересувну роботу у найближчі школи, різні дитячі установи та дитячі відділи районно-клубних бібліотек [371, с. 57].

Однак на практиці, попри помітне збільшення книжкового фонду дитячих бібліотек, книг було вкрай мало: усього 142 647 прим. [530, арк. 90], майже не було книг з техніки, природознавства. Більше того, книжкові фонди перебували у незадовільному стані. Так, через брак приміщення у Центральній дитячій бібліотеці м. Києва, в якій було створено Музей дитячої книги, в дії було лише 6000 книг, хоча книжковий фонд бібліотеки значно зріс: у 1924 р. він становив 10372 примірники, в 1928 р. – вже 25000 примірників, а оскільки книжкові фонди формувалися з літератури реквізованих приватних бібліотек, то у фондах бібліотеки загалом виявилось 10 тис. заборонених книг [521, арк. 11].

Питання комплектування бібліотек і «чистки» їхніх фондів протягом 1926–1930 рр. піднімалося на всіх нарадах та у певних постановах. Зокрема, Постанова ЦК ВКП(б) від 30/IX 1929 р. «Про покращення бібліотечної роботи» зобов'язувала протягом 1929–1930 рр. вилучити з книжкових фондів «ідеологічно шкідливу та застарілу літературу» [38, с. 8]. Відповідно до «Тимчасової інструкції щодо вилучення з книгозбірень Харківщини та м. Харкова застарілої та шкідливої літератури» [528, арк. 28–31] було складено чотири види списків книжок, серед яких були і книги для дітей. У «Вимогах до вилучення літератури, книжок із дитячих масових бібліотек» [528, арк. 23–24] наголошувалося, що вилучається політична література, що освітлює громадсько-політичні питання з погляду монархічних, ліберальних, радикальних дрібнобуржуазних та націоналістичних партій; література, видана до революції буржуазними партіями, а також за часів Тимчасового уряду, Петлюрівщини, Денікінщини, уся релігійна література та ін.

До списку для вилучення потрапили й історичні романи, повісті, класична література. Твори І. С. Тургенєва, Л. М. Толстого, Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка як правило не вилучалася, але деякі твори («Тарас Бульба» М. В. Гоголя, «Гайдамаки» Т. Г. Шевченка, історичні оповідання П. О. Куліша) «ужитком обмежуються і даються читачеві з належною передумовою, або з застереженням проти відзначених елементів» [528, арк. 23–24].

У розвитку дитячих бібліотек істотну роль відіграла Всеукраїнська нарада окружних інспекторів НКО (Народного Комісаріату Освіти) (1930 р.), на якій обговорювалися плани культурного будівництва на 1930–1931 рр. [529, арк. 10]. Було ухвалено рішення про охоплення всіх дітей системою позашкільних установ, для чого передбачалося створити окружні дитячі бібліотеки як бази для районних та міських бібліотек. На виконання поставлених завдань була прийнята постанова ЦК ВКП(б) «Про загальне обов'язкове початкове навчання» (1930 р.) [323], в якій йшлося про докорінну перебудову школи й організацію читання дітей у бібліотеках, про

розгортання мережі самостійних дитячих бібліотек і створення республіканського методичного центру – Центральної дитячої бібліотеки в м. Харкові. Відповідні проекти документів були розроблені групою бібліотечних працівників на чолі з Г. Н. Марголіною, зокрема план розвитку мережі дитячих бібліотек України [531], проект Статуту Республіканської бібліотеки для дітей [531], проект «Уставу про Всеукраїнську державну бібліотеку для дітей та юнацтва» [531] і проект документа «Організація мережі спеціальних дитячих бібліотек УРСР» [531]. Однак, через недооцінювання ролі шкільних бібліотек та складність реалізації запропонованих проектів вони не були затверджені Колегією Наркомосу УРСР. Це була друга спроба створити республіканський методичний центр для дитячих бібліотек, яка закінчилася невдачею.

Певною мірою таким науково-методичним центром дитячих бібліотек України в 1930 р. став Український науково-дослідний інститут педагогіки, у Київській філії якого керівником відділу дитячої літератури працювала Г. Н. Марголіна [531, арк. 64]. Пізніше цей відділ став називатися Відділом дитячої літератури і дитячого читання, діяльність якого істотно впливала на розгортання науково-дослідницької роботи стосовно дитячого читання.

Таким чином, наприкінці 1920-х рр. остаточно відбулося становлення бібліотеки для дітей, активізувався розвиток мережі, визначилася структура (абонемент, читальний зал), збагачувалися форми бібліотечної роботи з дітьми. У цей період у суспільстві закріплюється думка про необхідність існування спеціальних, відокремлених від бібліотек для дорослих, бібліотек для дітей. Змінювався і характер бібліотечної роботи: якщо в попередні роки головними в діяльності бібліотек були організаційні питання, то вже у 1924–1925 рр. головним стає необхідність поглиблення змісту роботи бібліотек, масового залучення дітей до бібліотек.

Саме у кінці 1920 – на початку 1930 рр. у роботі бібліотек з читачами поширилися такі поняття, як «пропаганда книги», «керівництво читанням», які надовго увійшли в термінологію бібліотекознавства, і особливо

бібліотекарів дитячих бібліотек; активізувалася практика соціологічних досліджень дитячого читання тощо. У цей час дитячі бібліотеки були визнані самостійним типом державних бібліотек, працівники яких сприяли розвиткові мережі самостійних дитячих бібліотек і дитячих відділів при масових бібліотеках, розробили структуру дитячих бібліотек, визначили форми і методи бібліотечної роботи з дітьми і цим зробили вагомий внесок у подальший розвиток самостійних державних дитячих бібліотек України.

Надалі, завдяки напрацюванням 1920-х рр., бібліотечна робота з дітьми набула певної системи і змістовного спрямування. У 1920-х рр. розширилася мережа самостійних дитячих бібліотек, активно розгорнулася масова та довідкова робота з дітьми на допомогу політехнічній школі. Протягом 1928–1930 рр. загалом була вирішена проблема загального обов'язкового навчання дітей віком від 8 до 15 років, і перед країною постало завдання загального обов'язкового навчання для всіх дітей і юнацтва віком до 17 років. Закріплення загального навчання і подальший його розвиток вимагали обслуговування дітей літературою не лише за шкільною бібліотекою, а й книжками для позашкільного читання. У зв'язку з цим набуло актуальності питання про посилення ролі самостійної дитячої бібліотеки як невід'ємної складової системи освіти і виховання. На цей період уже майже всі школи мали бібліотеки, зроста і кількість самостійних дитячих бібліотек. Їх налічувалося 27 [531, арк. 31], з яких 15 – у м. Києві [522, арк. 13].

Відбулося не лише кількісне, а й якісне зростання книжкових фондів. Вони поповнилися перш за все суспільно-політичною, науково-популярною літературою, літературою з питань техніки, сільського господарства. Цьому значною мірою сприяла директива Наркомосу УРСР «Про порядок комплектування дитячих книгозбірень та дитячих відділів при загальних бібліотеках».

Дитячі бібліотеки розгорнули значну виховну роботу серед дітей. Розроблялися питання планового керівництва читанням дітей, велися пошуки специфічних масових форм роботи з читачами. Активно використовувалися

книжкові виставки, групові бесіди, художні читання, вікторини, незвичайні мандрівки по книгах тощо. Поряд з книжковими виставками діти організовували екскурсії, або виїжджали з екскурсіями підприємство. Таку роботу проводили зокрема в Макіївській дитячій бібліотеці Донецької області [239]. Під час екскурсії бібліотекарі проводили бесіди з читачами, у яких на перший план ставили самодіяльність екскурсантів, звертали їхню увагу на основні розділи виставки. 11 травня 1932 р. в Одесі під час місячника огляду дитячої художньої книги в центральній дитячій бібліотеці та в дитячих відділеннях ЦРБ було організовано книжкову виставку за розділами: соцбудівництво, реврух, юнацький та дитячий рух, техніка, школа, національне питання, загроза війни, питання релігії, художня книжка [532, арк. 38]. Під час екскурсій на цю книжкову виставку проводилися бесіди за таким планом: 1) проведення місячника огляду дитячої книги під гаслом класової чуйності читача до книжки; 2) класово-ворожі течії та ідеї в літературі (лист Й. В. Сталіна); 3) викриття всіх негативних явищ в літературі, помилок; 4) роль книжки в організації світогляду піонерів та школярів; 5) книжка як чинник класової боротьби; 6) роль бібліотеки в організації дитячого читання; 7) потреба обов'язкової участі піонерів та школярів в огляді дитячої книжки шляхом роботи в рецензентських бригадах, відгуків та рецензій на книжки в газеті, журналі, через радіо, участі в загальношкільній конференції під час місячника та подання своїх пропозицій. Діти зробили зауваження щодо виставки та внесли свої пропозиції: мало художніх книжок для дітей; майже немає книжок про життя піонерів за кордоном, нових книжок про тварин, зрозумілих технічних та політичних книжок, які б могли зацікавити читача та ін. Про цікаву напружену роботу тогочасних самостійних дитячих бібліотек свідчить річний план роботи на 1932 р. дитячої бібліотеки Ленінського району 10-ї філії м. Одеси. Щоправда планом його назвати важко, бо він визначає, в основному, політичну спрямованість бібліотечної роботи з дітьми. Але він становить певний інтерес тому, що вміщує «Договір між цукрозаводом та

дитячою бібліотекою». Такі договори були типовими в роботі багатьох бібліотек для дорослих і дітей [532, арк. 48–51].

Однак, незважаючи на значні зрушення в бібліотечному обслуговуванні дітей, ще було чимало проблем. Серед них – розвиток мережі дитячих бібліотек, адже наявна їхня кількість не могла охопити усіх дітей віком до 17 років, не задовольняли і книжкові фонди та порядок їхнього комплектування, особливої уваги вимагала підготовка кадрів для дитячих бібліотек і багато інших питань.

У середині 1930-х рр. в країні розгорнулася репресивна політика по відношенню до розвитку в Україні національної свідомості, культури, державна політика стосовно культурно-освітніх закладів стала ще більш заідеологізованою. Починаючи з 1934 р. бібліотечні досягнення 1930–1932 рр., особливо в питаннях комплектування, розробки проблеми вивчення читачів тощо, засуджувалися як «класово-ворожі». Дитячі бібліотеки почали поповнюватися радянською «ідеологічно витриманою» літературою, активізувалася русифікація книжкових фондів бібліотек, ліквідовувалися наслідки «примусової українізації» книжкових фондів дитячих бібліотек.

В. П. Затонський (нарком освіти з 8 січня 1919 р. до 20 квітня 1920 р.; з 30 жовтня 1922 р. до 14 березня 1924 р.; з 22 лютого 1933 р. до 22 грудня 1937 р.) у статті «За більшовицьке здійснення ленінської національної політики» дає «об'єктивний» аналіз становища тогочасних шкіл: «...особливо тепер головна небезпека є місцевий український націоналізм, що зникається з імперіалістичними інтервентами», при цьому досягнення в сфері шкільної освіти він вбачав у тому, що «...у нас значно збільшилась кількість учнів, що вчаться російською мовою, проти минулого року на 63%. Кількість учнів в школах єврейської національності збільшилася проти минулого на 63%. Також є великий зріст в школах польської нацменшості – на 28%. Це є виправлення національних переконачень, це є вірне запровадження ленінської політики в галузі школи...» [187, с. 4].

Як було відзначено вище, мережа дитячих бібліотек та їхні фонди в основному були зосереджені в містах. Незважаючи на розширення мережі дитячих бібліотек і зростання фонду, вони не могли задовольнити всіх запитів учнів, тим більше, що темпи їхнього розвитку відставали від усезростаючих потреб читачів. Станом на 1 листопада 1934 р. нараховувалося 28130 бібліотек, з них на селі – 20839, в місті – 7291. Книжковий фонд 58-ми самостійних дитячих бібліотек УРСР налічував 554465 примірників [84, с. 115]. Вкрай недостатньо було дитячої літератури. З цього приводу В. П. Затонський вказував на кількісне зменшення видання дитячої літератури і навів приклад, що у 1931 р. для дітей шкільного віку було видано 309 назв книжок, у 1932 р. – 135, а у 1933 р. – усього 117 назв. Тираж кожної книжки не перевищував 10 тис. примірників, у той час як лише всіх масових і шкільних бібліотек в УРСР було близько 8 тис. [186, с. 5]. В. П. Затонський також звертав увагу бібліотечної громадськості на роль дитячих бібліотек у розповсюдженні дитячої книжки: «...але треба все ж таки в конкретній обстановці 1934–1935 рр. подумати про маневрування книгою та керування дитячим читанням. І це вже кращі бібліотеки Києва, Одеси, Харкова, Дніпропетровська, Ново-Георгієвська, Кременчука впроваджують у своїй роботі. Треба розширити мережу дитячих бібліотек до 100 (а нині маємо лише 32)...» [186, с. 5]. Він підкреслював, що у зв'язку із запровадженням обов'язкового семирічного навчання дуже зріс попит на книгу. Але з року в рік кількість книжок за назвами значно зменшувалася, частина книжок з наявного фонду дитячої літератури була зовсім непридатною для користування. Це ще більше загострювало питання про задоволення попиту на дитячу літературу і не могло не вплинути на якість комплектування дитячих бібліотек, а також стан виховної роботи дитячих бібліотек.

Друга половина 1934 р. позначилася дещо розгорнутою творчою роботою для дитячих бібліотек. Цьому значною мірою сприяв Наказ № 377 Наркома освіти УСРР «Про розгортання бібліотечної роботи з дітьми по

УСРР» [364] від 5 липня 1934 р., який охоплював майже усі ділянки розвитку дитячих бібліотек і акцентував увагу на їхній мережі. Відповідно до наказу було розроблено спеціальний «План розгортання мережі дитячих бібліотек на 1934 рік», згідно з яким передбачалося відкриття 69 самостійних дитячих бібліотек, причому планувалося створити 45 нових дитячих бібліотек, а 24 мали утворитися на базі дитячих відділень масових бібліотек.

Впровадження рішень Наказу № 377 значно сприяло розвитку мережі центральних і районних дитячих бібліотек України – на кінець 1934 р. вона зросла з 42 до 100 бібліотек. Було відкрито центральні дитячі бібліотеки в м. Одеса та в м. Вінниця. На допомогу молодим працівникам районних дитячих бібліотек бібліотечне управління Наркомосу склало і видало відповідні інструкцію і положення про роботу районної дитячої бібліотеки. Так, «Положення про дитячу районну бібліотеку», що містило лише 8 пунктів, чітко визначило основне спрямування діяльності районної бібліотеки: «Районна бібліотека для дітей є в системі районних установ комуністичного виховання дитинства – найкрупніший в районі центр дитячого читання». Цим же положенням визначалися й функції районної дитячої бібліотеки як методичного центру в районі: «Районна дитяча бібліотека підпорядковується районному відділу народної освіти і є допоміжний методичний апарат РВНО в галузі бібліотечної роботи з дітьми в районі» [213, с. 57].

Одночасно з «Положенням...» було розроблено й «Інструкцію про роботу районної бібліотеки для дітей», яка, по суті, стала путівником (довідником) працівників дитячих бібліотек – в ній було детально визначено завдання, обсяг роботи, структуру та зміст районної дитячої бібліотеки. Структура передбачала наступні відділи: абонемент, читальня, пересувний фонд із консультаційним відділом для дорослих. Зміст роботи передбачав планування роботи; комплектування бібліотеки; організація книжкового фонду; організація робочої обстановки; педагогічна робота з дітьми; робота з дорослими; робота поза бібліотекою (пересувна робота, зв'язок з

організаціями та установами); облік роботи. Педагогічна робота з дітьми передбачала: «спрямування читання відповідно завдань комуністичного виховання (виховання у читачів марксистсько-ленінського світогляду, політехнічних знань, поглиблення шляхом читання набутих у школі знань, формування навичок читання, навичок роботи з книгою)» [213, с. 57]. Це були перші офіційні документи, що регламентували діяльність дитячих бібліотек.

Важливим для дитячих бібліотекарів був також наказ № 1080 НКО від 20 листопада 1935 р. «Про бібліотечну роботу на селі». У п.13 було сказано: «Щоб зміцнити роботу бібліотек на селі наказую: при всіх стаціонарних сільських бібліотеках утворити відділи дитячої літератури. Видачу літератури дітям проводити в окремо визначені години» [213, с. 66]. Значення цього наказу важко переоцінити, оскільки відбулася рішуча зміна змісту роботи бібліотек.

Тоді ж почали складати і друкувати рекомендаційні списки, адресовані безпосередньо юним читачам. Першою в Україні цим питанням почала займатися Харківська центральна бібліотека юного читача. Такі списки склалися за різними темами, друкувалися досить великими тиражами (2 тис. прим.) і широко використовувалися у роботі з дітьми. Кожен читач мав змогу одержати примірник і з його допомогою обрати книгу для читання. Ці бібліографічні матеріали надсилювалися всім дитячим бібліотекам України.

Харківська центральна бібліотека юного читача разом із Харківською обласною дитячою технічною станцією склали покажчик літератури для юних техніків, який видала Книжкова палата України. Значну бібліографічну роботу з питань дитячої літератури і дитячого читання проводила бібліотекар цієї бібліотеки Т. Руссес. Списки книг, журналів і газетних статей, які вона складала, друкувалися з 1933 по 1936 рр.; окремо вийшов покажчик такої літератури за 1934 р.

Дитячі бібліотеки почали накопичувати цікавий досвід роботи з дітьми і користуватися повагою громадськості. Серед них була і Херсонська

центральна дитяча бібліотека, яка в 1934 р. відсвяткувала своє 10-річчя з дня заснування. У наказі Народного комісара освіти УСРР В. П. Затонського від 7 травня 1934 р. «Про відзначення десятиріччя існування Центральної дитячої бібліотеки м. Херсона» зокрема зазначалося: «...Відзначаючи десятиріччя існування Центральної дитячої бібліотеки м. Херсона, що за час свого існування провела велику виховну роботу серед дитинства та завоювала заслужений авторитет серед пролетарської громадськості м. Херсона, наказую: 1. Завідуючій Херсонською бібліотекою, відданому робітнику культурного фонду т. Сухотіній Ревеці Володимирівні, яка організувала цю бібліотеку та вміло керує її роботою – видати премію в розмірі 500 крб. 2. Для поповнення книжкового фонду бібліотеки новою дитячою літературою негайно відпустити в розпорядження т. Сухотіної Р. В. – 3000 крб. 3. Доручити Херсонському МВНО підняти питання перед Міськрадою про забезпечення Херсонської дитячої бібліотеки більш придатним для її роботи приміщенням...» [359].

Основним завданням Херсонської центральної дитячої бібліотеки було привчити дітей працювати з книжкою, з пресою, любити книжку і поважати її. Для цього організували різні гуртки: рецензентський, літературний, довідковий, поточної політики, художнього розповідання, в яких діти під керівництвом бібліотечних працівників вчилися працювати над книгою. Видавалися також стінгазети, журнал «Горн». З дітьми проводилися голосні читки, літературні вечори, вікторини, організовувалися екскурсії шкіл до бібліотеки, влаштовувалися книжкові виставки. Влітку бібліотека переключалася на роботу з дітьми на дитмайданчиках, в піонерзагонах. До 1930 р. бібліотека проводила роботу з книгою виключно в читальні, оскільки абонементного відділу в бібліотеці не було. За постановою загальних зборів батьків дітей-читачів було ухвалено винести питання до відома ОблВНО про відкриття при бібліотеці абонементу для видачі книжок додому.

У середині 1930-х рр. у дитячих бібліотеках Української республіки продовжували тривати активні пошуки різних форм і методів бібліотечної

роботи з дітьми. Почали впроваджувати планове керівництво читанням, обговорення книг, проводилися бесіди, політінформації, довідкова робота, вікторини, «жива» бібліографія, художнє читання і розповіді, читацькі конференції, вечори художньої самодіяльності, працювали різні гуртки тощо. Крім збагачення своєї роботи новими і цікавими формами і методами бібліотечного обслуговування, у дитячих бібліотеках було розроблено систему роботи з читачами різної вікової категорії (читачів-учнів 1–2, 3–4, 5–6, 7–10 класів).

Істотне значення у цей період надавалося індивідуальній роботі з читачем, методиці проведення індивідуальних бесід, зміст яких заздалегідь обговорювали, ознайомлювали дітей з гігієною читання, перевіряли, як зрозуміли діти прочитане. У багатьох дитячих бібліотеках (особливо в роботі з дітьми молодшого шкільного віку) використовували олівці, папір, пластилін, щоб намалювати чи виліпити улюблених героїв книги і події, що найбільше сподобалися. На абонементі проводили бесіду з читачем при видачі і поверненні книги. Пропаганда книг на абонементі здійснювалася через книжкові виставки, різного типу каталоги, літературні плакати, рекомендаційні списки.

Для переходу читачів із молодшого абонементу до середнього і з середнього до старшого необхідно було оволодіти певними навичками роботи з книгою. Дітей до цього переходу готували і проводили його урочисто.

Активно використовувалася й така форма роботи, як усний переказ прочитаного. Щоб легше було спілкуватися, дітям спочатку радили уважно перечитати невеликі твори з чітким, простим і яскравим сюжетом. Якщо твір був складним, пропонували розповісти який-небудь яскравий епізод або зміст малюнка в книжці, при цьому уважно стежили за мовою дітей і виправляли помилки.

Масова робота тісно пов'язувалася з індивідуальною. Голосні читання, художнє розповідання, літературні ігри, колективні обговорення книжок,

конкурс на кращого читача, зустрічі з письменниками – усі ці форми масової роботи за певним планом застосовувалися в бібліотеках. Для обговорення книги обирали як окремі книжки, так і теми, наприклад, «Наш Далекосхідний край», «Наші прикордонники» та ін.

У роботі дитячих бібліотек використовувалися також такі форми масової роботи, як «Інтернаціональні конгреси», політбої, політвікторини, політудочки, літературні суди, вечори запитань і відповідей, виразне та голосне читання, художнє розповідання тощо. Зрозуміло, що усі форми бібліотечної роботи з дітьми, а особливо наочні та масові, були занадто заполітизовані.

Про активну роботу з нав'язування комуністичної ідеології серед юних читачів свідчить і те, що обов'язковим для дитячих бібліотек були заходи з відзначення політичних свят, днів народження визначних діячів компартії. Саме у цей період Полтавська центральна бібліотека для дітей провела захід, присвячений 48-річчю з дня народження П. П. Постишева, одного з керівників ЦК КП (б) України [58], підготувала список книг про нього для юних читачів. Київська центральна бібліотека для дітей підготувала монтаж з творів П. П. Постишева, а члени гуртка «Юних друзів читальні» зробили книжку-саморобку і провели цикл розповідей про його життя.

Широко застосовувалися в дитячих бібліотеках наочні форми пропаганди та екскурсійний метод ознайомлення з бібліотекою та її книжковим фондом. Ще на початку 1930-х рр. великі дитячі бібліотеки України організували «читацькі станції». Ідею їхньої організації запропонували на обласному зльоті піонерів Київщини, щоб об'єднати дитячий бібліотечний актив і поживити роботу з книгою в піонерзагонах. Реалізуючи цю ідею, Київська центральна бібліотека для дітей та юнацтва організувала новий відділ – читацьку станцію, а Одеська і Миколаївська центральні дитячі бібліотеки запозичили цей досвід. Також новою і цікавою формою роботи з дітьми на той час були «Надзвичайні мандрівки по книгах». Її ініціатором стала Харківська центральна бібліотека юного читача,

«подорожі» проводилися під керівництвом міського бюро Комітету дитячого руху. Після бібліотек Харкова «надзвичайні мандрівки по книгах» почали проводити й інші дитячі бібліотеки міст України.

Що стосується спроб дитячих бібліотек розвивати читацькі інтереси у своїх читачів шляхом організації гуртків юних техніків і натуралістів, то було відзначено на Всеукраїнській нараді з питань методики бібліотечної роботи з дітьми (24–27 січня 1935 р. м. Київ): «На жаль, ми ще відстаємо від зростаючих вимог інтересів дітей і тому наші форми і методи виховної роботи ще не зустрічають відповідного відгуку у дітей». На цій нараді увага також зосереджувалася на необхідності спільної роботи дитячих бібліотек і школи: «...школа дає знання, а дитяча бібліотека може збудити жагу до знань, тоді вона буде вірним і надійним помічником школи...». І далі: «У нас в Наркомосі є думка <...>, що працівники дитячих бібліотек – це здебільшого ентузіасти своєї справи. Це, власне, й не дивно. Людині трудно не любити книгу і не любити дітей. А ви маєте справу і з книгою, і з дітьми. Отже, не дивно, що ви ентузіасти своєї справи» [213, с. 64].

У 1930-ті рр. в бібліотеках помітно активізувалося вивчення читання дітей. Мета роботи з дітьми в цей період полягала у тому, щоб послідовно і всебічно підвищувати якість дитячого читання, підносити його культуру, а для цього необхідно було добре знати дітей, вивчати їхні читацькі інтереси. Слід відзначити, що якщо в кінці 1920-х рр. в основу вивчення читачів було покладено такі характеристики, як соціальний стан (селянин, робітник, ремісник та ін.), вік (діти, молодь, дорослі), рівень підготовки (малограмотний, середня підготовка, спеціаліст), професія (за характером праці), то в 1930-ті рр. завдання роботи з читачами набувають яскравого політичного характеру, а вивчення читачів – політичного забарвлення.

Роботу з вивчення читачів-дітей активно вела Київська центральна бібліотека для дітей та юнацтва. Тут проводилися цікаві дослідження з питань політтехнізації, вивчалися особливості дитячого інтересу до технічної книги та ін. Було виокремлено спеціальний кабінет при науково-

методичному відділі бібліотеки для ведення науково-дослідницької роботи – «Кабінет вивчення форм і методів бібліотечно-педагогічної роботи з дітьми» (іноді – «Кабінет дитячого читання»). Крім основних асигнувань держава щорічно виділяла бібліотеці на цей вид роботи 6000 крб.

Наслідком широкомасштабної роботи з вивчення читачів у 1930-ті рр. було формування найновіших уявлень про типологію молодого читача, структуру його читацьких інтересів, рівень його начитаності, співвідношення попиту на літературу та його задоволення. Отримані напрацювання стали науковим підґрунтям для становлення одного з розділів радянського бібліотекознавства – теорії роботи з юними читачами.

В останні передвоєнні роки дитячі бібліотеки України набули значного досвіду в роботі з дітьми та дитячою книгою. Практична робота дитячих бібліотек була, головним чином, спрямована на розробку та удосконалення форм і методів пропаганди літератури, на комплектування книжкових фондів, на формування читацьких інтересів та виховання культури читання дітей. Так, станом на січень 1941 р. 254 самостійні дитячі бібліотеки налічували 2607 тис. примірників книг, тобто мережа бібліотек порівняно з 1934 р. збільшилася у 4,2 рази, а їхні фонди – у 4,7. Середньорічний приріст книжкових фондів дитячих бібліотек з 1934 по 1941 рр. складав 342089 примірників, що в 4 рази перевищувало фонди усіх самостійних дитячих бібліотек України в 1925 р. [305]. Крім того, фонди дитячої книги були також у бібліотеках для дорослих, у шкільних та інших дитячих установах.

Отже, попри порівняно коротку історію дитячих бібліотек огляд у часі дає можливість з'ясувати логічні та історичні закономірності їхнього розвитку. Відтак можна стверджувати, що виникнення дитячих бібліотек як показник рівня розвитку культури в цілому пов'язане із соціально-економічними і політичними реформами, що проводилися державою з початку ХХ ст., а також певними передумовами соціально-культурного характеру, зокрема державною політикою в сфері культурного будівництва та розвитком національної культури й освіти.

2.2 Розвиток дитячих бібліотек в контексті трансформаційних процесів в культурі України періоду 1945-1991 років

У новітній історії України повоєнний період розглядається як етап відбудови народного господарства і культури. Відродження і розвиток дитячих бібліотек проходили в суспільно-політичній ситуації, яка склалася в Україні після закінчення Другої світової війни. Її характерними рисами були монополія Комуністичної партії на утримування політичної влади, підпорядкування інтересів України інтересам радянської імперії, посилення ідеологічного контролю в суспільстві, дискримінація національної культури, активна політика «русифікації» тощо [420].

Поняття «робота з читачами» не мало однозначного визначення в галузі бібліотекознавства і книгознавства [367]. Найбільш поширеною була точка зору, згідно з якою робота з читачами – це робота, що поєднує в собі керівництво читанням і пропаганду книги і здійснюється за допомогою форм і методів індивідуальної та масової роботи.

У повоєнні роки особлива увага приділялася позашкільній роботі з дітьми, залученню їх до користування бібліотекою. Охоплення дітей книгою і систематичним читанням розглядалось як один із важливих засобів ідейно-виховної роботи, допомоги їм у здобутті шкільної освіти, змістовному проведенні дозвілля. У цей період головна увага дитячих бібліотек була зосереджена на краєзнавчій роботі з читачами, важливість якої у вихованні у дітей любові до своєї країни, батьківської оселі була чітко усвідомлена радянською владою, зважаючи на події Другої світової війни. За допомогою літератури краєзнавчого змісту, організації позашкільної роботи з читачами дитячі бібліотеки у перші повоєнні роки допомагали дітям краще пізнати свою Батьківщину, рідне місто, село.

Прикладами проведення краєзнавчої роботи дитячих бібліотек можуть бути такі заходи: створення гуртків з вивчення рідного краю (Чернігівська, Ізмаїльська обласні бібліотеки для дітей, Шепетівська міська дитяча

бібліотека); похід під гаслом «Вивчай нашу Батьківщину» (районні дитячі бібліотеки м. Києва); літературно-географічні екскурсії (Чернігівська, Сталінська, Одеська обласні бібліотеки для дітей); літературні мандрівки «По просторах рідної Батьківщини» (Полтавська обласна бібліотека для дітей). Працівники дитячих бібліотек розробляли літературні маршрути мандрівок, екскурсій, походів, визначали коло художньої, науково-пізнавальної літератури та періодичних видань для самостійного читання. До участі в цій роботі юних читачів закликали численні бібліотечні плакати: «Вивчай історію своєї Батьківщини», «Ми любимо нашу Батьківщину і повинні знати її історію», «Вивчай свій рідний край» та ін.

В організації краєзнавчої роботи особливо вирізнялася Чернігівська обласна бібліотека для дітей, яка регулярно її проводила і в постійній координації з історичним музеєм передбачала поєднання пошукової роботи з роботою над друкованими джерелами, тобто мала практичну спрямованість. Наприклад, члени краєзнавчого гуртка збирали матеріали з краєвидами Чернігова (старі пам'ятники та краєвиди), газетні вирізки про історичне минуле міста і звільнення від фашистів, інформацію про відомих людей міста та області. Переписані з газетних вирізок статті, фотографії, листівки, відомості краєзнавчого змісту оформляли в альбоми [533].

Природничо-наукова література повинна була допомогти юним читачам зрозуміти будову Всесвіту, походження життя і людини на землі, ознайомити їх з останніми досягненнями астрономії, біології, фізики, хімії. Бібліотечних працівників зобов'язували не лише прищеплювати читачам любов до природничо-наукової книги, а й допомагати їм робити атеїстичні висновки з прочитаного [45, с. 2]. Для популяризації природничо-наукових знань бібліотечні працівники використовували твори О. І. Копиленка, М. М. Пришвіна, Б. С. Житкова, П. П. Бажова, М. М. Верзиліна, О. Є. Ферсмана та деяких інших письменників і вчених.

Серед форм бібліотечної роботи з читачами середнього і старшого віку популярними були лекції і доповіді, літературні монтажні: «Мисливці за

мікробами», «Про передову мічурінської науки», книжкові виставки «Люби природу, привчайся спостерігати її» та ін. Наприклад, Станіславська обласна бібліотека для дітей разом із школами міста провела загальноміський конкурс на кращого читача природничо-наукової літератури під назвою «Наука та її творці», в якому взяли участь 70 учнів старших класів. Переможців конкурсу нагородили преміями [542].

Деякі дитячі бібліотеки започаткували мічурінські куточки, де було представлено література про досягнення мічурінської науки та здобутки в галузі біології (Бердичівська міська дитяча бібліотека).

Для поліпшення вивчення української мови і літератури Міністерство освіти УРСР у 1947 р. оголосило конкурс на кращі підручники з української мови і літератури для учнів 5–10 класів [360, с. 152]. Однак державний курс на «русифікацію» шкіл і освіти в Україні постійно звужував діапазон користування українською мовою та можливості оволодіння нею учнівською молоддю. Так, з 1948 по 1954 рр. кількість українських шкіл зменшилася з 26 до 25 тис., а російських – збільшилася з 2720 до 4051 школи, тобто в 1,5 рази. Крім того, російськомовні школи були значно більшими за кількістю учнів, наприклад, у 1953 р. в українських школах навчалося 1,4 млн дітей, а у російських і змішаних – 3,9 млн учнів [322, с. 40].

Політика СРСР стосовно розвитку національної школи в Україні не могла не позначитися і на читанні дітьми і підлітками україномовної літератури, її книговидачі в дитячих бібліотеках. Загальний показник видачі україномовної літератури по обласних бібліотеках для дітей за 1948–1949 рр. залишався майже незмінним і складав відповідно 32,8% і 30,1% від загальної книговидачі. Найвищий відсоток читання україномовної літератури у 1948 р. був у Кіровоградській (53,7%), Полтавській (45,7%), Запорізькій (44,6%), Чернівецькій (44,2%), Дрогобицькій (42,5%), Ворошиловградській, Рівненській, Тернопільській (41,0%) бібліотеках для дітей. Найменше читали україномовну літературу в 1948 р. в Ізмаїльській (8,7%), Київській (13,6%), Одеській (15,4%), Дніпропетровській (18,2%), Львівській (22,5%) обласних

бібліотеках для дітей. В інших обласних бібліотеках цей показник варіювався з 25% до 39% від загальної книговидачі літератури.

Індивідуальне керівництво читанням у теорії бібліотекознавства повоєнних років розглядалось як цілеспрямований виховний і педагогічний процес [367, с. 9], організований вплив бібліотеки на зміст і характер читання [156, с. 110]. Бібліотекарю належало пріоритетне право формувати коло читання дітей і підлітків, активно впливати на їхні читацькі інтереси і сприйняття прочитаного, а також обирати найбільш доцільні методи індивідуальної роботи.

В індивідуальній роботі з читачами дитячих бібліотек велика роль у засвоєнні прочитаного крім бесід відводилася ще написанню відгуків на книги, веденню «Щоденників читання». Ця робота проводилася на абонементі і в читальному залі. Так, за 1953 р. бібліотечними працівниками Чернівецької обласної бібліотеки для дітей було зібрано 106 відгуків на книги, 80 з них – читачів абонементу, 75 відгуків було написано читачами Херсонської обласної бібліотеки [538]. В методиці індивідуальної роботи активно використовувався прийом «індивідуального доручення читачу написати відгук на книгу, зробити малюнок, оформити «Щоденник читання»», намагаючись залучити якомога більше дітей до цієї роботи. Кращі відгуки і малюнки до книг бібліотекарі намагалися зробити надбанням всіх читачів бібліотеки, розміщували у «Літературних листках», «Книгах відгуків», на «Дошках відгуків», у «Читацьких бюлетенях», альбомах «Читачі про книги» тощо. Проводилися конкурси на кращий відгук, читацькі конференції. Наприклад, Одеська обласна бібліотека для дітей у 1949 р. провела читацьку конференцію «Яку користь дав нам «Щоденник читання», на яку було запрошено 115 дітей молодшого віку [533].

Індивідуальна робота з читачами дитячих бібліотек тісно пов'язувалася з груповою. Читачів об'єднували в групи за спільними інтересами, здібностями, нахилами тощо. Наприклад, Ізмаїльська обласна бібліотека для дітей виділила в шкільних класах групи дітей, які займалися самоосвітою (93

учні). Для них було складено 70 індивідуальних планів читання [534]. У довідці про стан роботи Дрогобицької обласної бібліотеки для дітей у 1954 р. рекомендувалося виділити на абонементі групу «важких» читачів і здійснювати індивідуальне керівництво читанням, проводити індивідуальні бесіди, складати індивідуальні плани читання, підбирати для них літературу [539].

Важлива роль у діяльності дитячих бібліотек відводилася масовій роботі – фактично у роботі з читачами дитячих бібліотек провідна роль належала масовій пропаганді книги [156, с. 231]. У повоєнні роки партія і уряд УРСР посилювали ідеологічну функцію бібліотек для масового охоплення ідейно-політичною пропагандою різних вікових груп населення. Це обумовлювалося наслідками Другої світової війни в суспільному житті республіки: зростанням національної самосвідомості українського народу, протистоянням «радянській» західних областей, початком нової кампанії ідеологічних «проробок» діячів культури, мистецтва, науки тощо. Масово-політична робота серед населення розглядалася партією як значний засіб впливу на розвиток суспільних процесів і суспільної думки в УРСР. Постанова Пленуму ЦК КП(б)У «Про стан і заходи поліпшення масово-політичної роботи серед міського і сільського населення» (1949 р.) зобов'язувала бібліотеки запроваджувати колективні читання, читацькі конференції, літературні вечори і ранки [357, с. 61]. Використовувалися також й інші форми усної і наочної пропаганди творів друку: книжкові виставки і бібліотечні плакати, однак найбільш поширеними були голосні читки і бесіди, особлива увага під час їх проведення зверталася на виразне читання, незалежно від того, що читалося – чи стаття на політичну тему, чи художній твір. Завдання бесіди полягало у допомозі присутнім краще зрозуміти зміст прочитаного, зв'язати його з поточними подіями в житті країни і республіки. До голосних читок рекомендувалося готувати книжкову виставку чи бібліотечний плакат аналогічної тематики.

Поєднання індивідуальної і групової роботи з читачами дитячих бібліотек найяскравіше проявлялося у керівництві читанням гуртківців. На той час бібліотечні гуртки були дуже поширеною формою диференційованого підходу в роботі з дітьми і підлітками, і вирізнялися своєю багатопрофільністю: гуртки художнього слова і читання (Ровенська, Херсонська, Київська, Львівська, Чернівецька обласні бібліотеки для дітей), гуртки «Друзі бібліотеки», літературно-творчі (Сталінська, Львівська), літературні (Київська, Станіславська), літературно-рецензентські (Чернівецька, Київська, Дніпропетровська), юних мандрівників (Одеська), юних фантастів, любителів технічної і природознавчої літератури (Дніпропетровська). Наприклад, у 1953 р. в Київській обласній бібліотеці для дітей працювали гуртки: художнього слова (15 читачів – 22 заняття), літературний (17 читачів – 5 занять), «Друзів бібліотеки» (30 читачів – 10 занять) [44, с. 252–254].

Бібліотечні працівники складали для гуртківців індивідуальні плани читання і групові рекомендаційні списки літератури, проводили індивідуальні і колективні бесіди (рекомендаційні, тематичні, за прочитаним), індивідуальні консультації з виконання літературно-творчих завдань. Роботою гуртків крім бібліотекарів керували педагоги шкіл і вищих навчальних закладів, актори, члени батьківських комітетів бібліотеки.

У 1950-ті рр. особливо активізувалася робота дитячих бібліотек з трудового виховання юних читачів, коли в школах було запроваджено політехнічне навчання, завдання якого – озброїти учнів теоретичними знаннями про соціалістичне виробництво, прищепити їм трудові навички, забезпечити всебічний розвиток їхніх фізичних і розумових здібностей, підготувати до майбутньої практичної діяльності. Зміни, які відбулися в загальноосвітній школі, посилили увагу учнів до літератури з питань праці, техніки, промисловості, сільського господарства. Для поширення політехнічних знань збільшували кількість довідкової літератури у фондах дитячих бібліотек, забезпечували їх різноманітними наочними посібниками

(діапозитивами, короткометражними науково-популярними фільмами), креслярським приладдям (лінійками, циркулями тощо) [252]. Впровадження політехнічного навчання збагатило зміст й урізноманітнило шляхи роботи дитячих бібліотек з трудового виховання юних читачів. Наприклад, в бесіді «Як народжується книга» дітям розповідали про велику працю над книгою, пояснювали, що книга – це результат колективних зусиль багатьох людей. Доповненням усної розповіді була екскурсія до друкарні (Сталінська обласна бібліотека для дітей).

Особлива увага у повоєнні роки приділялася профорієнтаційній роботі з читачами-старшокласниками. Для них проводилися вечори-зустрічі з фахівцями різних галузей народного господарства і вченими, вечори-зустрічі трьох поколінь робітників заводу (Сталінська обласна бібліотека для дітей); літературні вечори «Трудові подвиги радянських людей в художній літературі» (Львівська обласна бібліотека для дітей); тематичні вечори «Поговоримо про професію» (Белгород-Дністровська міська дитяча бібліотека); «Ким бути» (Київська обласна бібліотека для дітей).

Дитячі бібліотеки надавали учням допомогу у вивченні шкільної програми, організації позакласного читання. Матеріально-технічна база шкільних бібліотек була настільки слабкою, що основне навантаження в роботі з учнями різних класів у засвоєнні шкільної програми лягало на дитячі бібліотеки. Однак, потреби школярів у підручниках задовольнити було неможливо, бо фонди дитячих бібліотек у повоєнні роки також не були достатньо укомплектовані навчальною, довідковою, науково-пізнавальною літературою, книгами для позакласного читання. Але працівники районних, міських, обласних бібліотек для дітей проводили передбачені шкільною програмою голосні читки художніх і науково-популярних творів, читацькі конференції «Цікава астрономія» (Городнянська районна дитяча бібліотека, Чернігівська обл.), готували радіопередачі за творами класиків російської літератури (Шостківська міська дитяча бібліотека, Сумська обл.), книжкові виставки «Чи знаєте ви хімію?» (Ізмаїльська обласна бібліотека для дітей),

«Фізика навколо нас», «Книги відкривають свої таємниці» (Харківська обласна бібліотека для дітей), розробляли тематичні ілюстровані картотеки «Про науки, які ми вивчаємо в школі», картотеки на допомогу вивченню окремих розділів підручника (Ворошиловградська обласна бібліотека для дітей), оформляли каталоги-ширми «А. П. Чехов», «О. М. Горький», ілюстровані альбоми «Про життя і творчість О. С. Пушкіна» (Сталінська обласна бібліотека для дітей) та ін.

Найпоширенішою формою виховання культури читання у повоєнні роки були бесіди з читачами різних вікових груп на теми: «Історія книги і робота з нею», «Привчайтесь самостійно обирати книги», «Навички перегляду книги», «Бережи книгу», «Як користуватися словником і довідником» та ін. Бесіди з культури читання деякі обласні бібліотеки для дітей об'єднували в цикли і забезпечували логічну послідовність і поступовість у викладенні інформації (Миколаївська обласна бібліотека для дітей).

Починаючи з 1950-х рр., районні, міські, обласні бібліотеки крім планів і фіксації змісту бесід були зобов'язані створювати картотеку питань для бесід за прочитаним дітьми і підлітками. Назви і кількість книг, до яких розроблялись питання, визначалися самими бібліотеками. Так, Миколаївська обласна бібліотека для дітей у 1954 р. склала питання до 68 книг, за якими було проведено 410 індивідуальних бесід [540]. Ці картотеки існували в районних, міських, обласних бібліотеках для дітей протягом 1950-х рр. Серед авторів і назв книг, які найчастіше обирали бібліотекарі для складання планів і питань до індивідуальних бесід з читачами, були М. М. Михайлов «Над картою Родины», О. Д. Іваненко «Що трапилось в саду», Г. М. Марков «Дед Фишка», Н. Л. Забіла «Повість про Жовтень», М. І. Дубов «Огни на реке» та інші.

В індивідуальній роботі з дітьми та підлітками окрім бесід поширення набули індивідуальні плани читання. Вони пропонувалися читачам, які виявляли бажання детально ознайомитися з певною галуззю знань, і читання яких було різнобічним. У практиці роботи дитячих бібліотек індивідуальні

плани читання склалися разом із читачем і без його участі. За даними звітів обласних бібліотек для дітей у 1953 р., за індивідуальними планами читали 103 читачі Чернігівської, 61 – Ізмаїльської, 40 – Харківської, 38 – Чернівецької, 29 – Станіславської, 24 – Сумської бібліотек [533]. Наприклад, у Чернівецькій обласній бібліотеці для дітей 25 індивідуальних планів було складено на абонементі видачі літератури, 13 – в читальному залі [538]. У довідках про стан індивідуальної роботи з дітьми відзначалося, що подекуди вона краще проводиться в читальному залі, ніж на абонементі дитячої бібліотеки [538].

Тематика індивідуальних планів читання охоплювала широке коло тем, читацькі інтереси дітей і підлітків: «Про природу», «Про тварин», «Видатні російські полководці», «Що читати про телебачення», «Великі російські письменники», «Техніка на будовах комунізму», «Книги про комсомол», «Піонери-герої» та ін. Складання таких планів змушувало бібліотекарів бути готовими до запитань читачів – що читати, і до порад – про що читати. Отже, у планах розкривалася не лише основна тема, а й підтеми з використанням орієнтовного кола читання [541].

Непримиренною боротьбою комуністичної диктатури з будь-якими проявами так званого українського буржуазного націоналізму, втручанням у творчий процес учених, письменників, книговидавців, посиленням політики русифікації позначилися 1960-ті – перша половина 70-х рр. [317, с. 316]. У цей період вийшли певні партійні та урядові постанови з питань розвитку бібліотечної справи, зокрема «Про стан і заходи покращення бібліотечної справи в країні» (1959 р.), «Про підвищення ролі бібліотек в комуністичному вихованні трудящих та науково-технічному прогресі» (1974 р.), про централізацію бібліотечної справи та ін. Згадані постанови хоч і пожвавили бібліотечну практику, але разом з тим посилили адміністративний тиск у вирішенні проблем бібліотечного будівництва, ідейний вплив партії на всі ділянки бібліотечної роботи.

Оскільки бібліотеки для дітей розглядалися як ідеологічні і культурно-освітні центри у справі комуністичного виховання підростаючого покоління, то і робота в них здебільшого підпорядковувалася партійним рішенням. Бібліотекарі змушені були витратити багато часу на підготовку та проведення заходів, присвячених дню народження В. І. Леніна, утворенню СРСР, дням заснування комсомольської та піонерської організацій, пропаганді рішень партійних з'їздів тощо. Для виховання комуністичної моралі використовувалася література про комуністів, Партію, революційні традиції, наприклад, про Я. М. Свердлова, М. І. Калініна, Ф. Е. Дзержинського, Н. К. Крупську та ін. Проводилися літературні огляди «Люди безсмертного подвигу», «Партії вірні сини», книжкові виставки «Завжди на передньому плані комуністи» тощо.

Багато часу в роботі дитячих бібліотек приділялося пропаганді літератури про значення та завдання з'їздів КПРС та КП України, про нові плани п'ятирічок. Бібліотеки проводили зустрічі з делегатами партійних з'їздів (Полтавська обласна бібліотека для дітей ім. П. Мирного, Дубровицька та Червоноармійська районні бібліотеки Рівненської області), з'їздовські читання, які охоплювали цілі комплекси заходів з пропаганди літератури (Вінницька, Донецька, Житомирська, Запорізька, Кримська, Миколаївська, Черкаська, Хмельницька обласні бібліотеки).

Більшість бібліотек для дітей співпрацювали з редакціями газет та журналів, на сторінках яких висвітлювалися бібліотечні події. У пропаганді літератури ідейно-політичного змісту вимагалось «достукатися» до кожного читача, посилити індивідуальну роботу. Складалися індивідуальні плани та списки літератури. Так, у Вороновицькій бібліотеці 22 читачі, які листувалися з піонерами інших республік та з дітьми демократичних країн, читали за індивідуальними планами та списками літератури про певні республіки та країни, їх систематично інформували про надходження нової літератури про цікаву для них країну [519]. Таким чином, перетворення бібліотек в ідеологічні установи, опорні бази партійних організацій

призводило до абсолютизації ідеологічної функції. Діяльність бібліотек оцінювалася, перш за все, з точки зору ефективності пропаганди суспільно-політичної літератури та її наявності у фондах бібліотек.

Проте дитячі бібліотеки довели, що, незважаючи на політичну ситуацію, вони виконували свою місію пропагандиста і поширювача культури, науково-популярних знань, традицій народу, розглядаючи бібліотеку як інституцію, яка повинна допомогти дітям знайти своє місце в житті, бути духовно багатими й освіченими людьми. Тому популяризація наукових знань відігравала істотну роль у роботі дитячих бібліотек. Бібліотекарі вчили дітей спостерігати за природою, берегти і любити все живе, що є на землі, рідний край, птахів і тварин, радіти всім порам року. Про це свідчить тематика книжкових виставок: «Птахи – наші друзі», «Люби і знай рідну природу», «Про наших пернатих друзів», «У царстві джунглів» (Чернігівська ОДБ); «Вісті з лісу», «Все про риб, птахів, звірів» (бібліотеки Київщини), «Здрастуй, весно!», «Птахи – вірні друзі людини», «Юним любителям природи» (бібліотеки Сумщини); «Рослини в житті людини», «Спостерігай красу природи – розпізнавай її таємниці» (Полтавська ОДБ). Дітей цікавило, чому йде дощ, як утворюються сніжинки, що таке грім і блискавка, хто з тварин як зимує, хто в лісі живе, що в лісі росте. На всі запитання бібліотекарі знаходили відповіді, підтверджували це теоріями учених, рекомендували відповідні книги для читання. Херсонська, Чернігівська, Київська, Полтавська, інші обласні та районні бібліотеки під час шкільних канікул проводили літературні ранки для любителів природи «Сто тисяч чому», «Чи знаєте ви твори В. Біанки?», оформлювали плакати «Збери букет», влаштовували дні зустрічі птахів (Полтавська ОДБ), літературні ігри «По заповідниках нашої країни» (Житомирська ОДБ), «Побуваємо у жителів лісу» (Кіровоградська ОДБ), «Хто як зимує» (Полтавська ОДБ). Сумська ОДБ разом з дитячим сектором Палацу культури проводила різноманітні заходи, популярними з яких були усні журнали «Вісники вранішньої зорі», «Царство пернатих», «Люби і знай природу». Одна із сторінок цього журналу

завжди проходила як вікторина, під час якої дітям пропонувалося розпізнати птахів за співом, прочитати вірші про птахів, про пори року, назвати улюблених авторів книг тощо [62].

У Севастопольській центральній дитячій бібліотеці популярними були книжкові виставки «В стране удивительных тайн», «Обитатели рек и морей», з учнями 4-х класів було проведено конкурс «Голубые маски» (за книгами М. І. Сладкова). Хмельницька ОДБ, як і всі бібліотеки України, постійно дбала про збільшення фонду природничо-наукової тематики: у бібліотеках області у 1970 р. таких книг налічувалося понад 45000 прим., обертаність складала 3,3 рази [322, с. 394].

Поряд з популяризацією наукових знань бібліотекарі змушені були проводити атеїстичну пропаганду. Методичні центри головних бібліотек під тиском партійних організацій вимагали пропагувати видання, в яких підкреслювалася реакційна роль церкви, боротьба людей з «мракобіссям». З цією метою використовувалися книжки колишніх священиків, наприклад, О. Б. Черткова «Від бога до людей», А. С. Варшавського «Крамольні полотна», О. О. Осипова «Шлях до духовної свободи» та ін. Вимагалось брати на облік дітей віруючих батьків. Для них складалися індивідуальні плани читання, проводилася індивідуальна робота, бесіди з читачами «Чи можна вірити в прикмети» (Тернопільська ОДБ), «Сектантство та його шкідливість», «Піонер, борись з релігією», «До щастя дорога без попа і бога», «Від темряви до світла» (бібліотеки Чернігівської області) тощо, організовувалися книжкові виставки, куточки атеїста «Що читати юному атеїсту», «Людина, космос і бог», «Віра, бог, церква, дзвони – все це старі забобони» (Житомирська ОДБ). Від бібліотек вимагалось особливо активно проводити роботу в районах, де були діючі церкви, або зареєстровані секти [391, с. 203]. За радянських часів боротьба з релігією набула глибоких деструктивних масштабів, як і тактика боротьби з українською інтелігенцією. Лібералізація суспільно-політичного життя в добу М. С. Хрущова не змінила політики компартійно-радянської влади, яка відзначалася надзвичайно

запеклими гоніннями на релігію і церкву. Союзні методичні центри інструктували бібліотекарів: «Завдання бібліотекаря – переконати дітей в тому, що бога немає, розкрити перед ними історію давньої, непримиренної боротьби науки з релігією, розповідати їм про шкоду релігійних вірувань і забобонів» [519].

Разом з тим, у радянський період започаткувалися і набули популярності серед читачів форми, що ґрунтувалися на дискусійній основі, спілкуванні читачів з однолітками, митцями, письменниками. За їх участю проводилися читацькі конференції, літературно-музичні ранки і вечори, ігри-вікторини, літературні подорожі. У деяких бібліотеках починають активно працювати читацькі мистецькі клуби, гуртки та лекторії, об'єднуючи школярів, які цікавляться певними видами і жанрами мистецтва. Цікаво і плідно працювали клуб любителів книги «Мрійник» у Миколаївській ОДБ, гуртки «Камертон» та «Допитливі» – у Київській центральній міській бібліотеці, «Юний мистецтвознавець» – у дитячій бібліотеці ім. 40-річчя Радянської України м. Києва, «Любителі літератури та мистецтва» – у Луганській ОДБ, «Юний художник» – у Чернігівській ОДБ та ін. Ці заняття проходили у формі заходів, присвячених суспільно-політичним та мистецьким подіям у державі, творчих зустрічей гуртківців з місцевими композиторами, поетами та художниками, вечорів пісні, музики, конкурсів дитячого малюнка, свят казок.

У бібліотечній практиці намітилася тенденція переходу від проведення поодиноких заходів до систематичного, цілеспрямованого виховання, пропаганди літератури з мистецтва, формування індивідуальної потреби у читанні, творчій діяльності. Однак, прагнучи забезпечити єдність ідейно-політичного, трудового, матеріалістичного та інтернаціонального виховання з естетично-художнім розвитком школярів, бібліотеки зобов'язані були широко пропагувати твори літератури і мистецтва, в яких відображалися життя і діяльність В. І. Леніна, діячів Комуністичної партії, героїв війни і праці, молоді і піонерів, їхня участь у побудові соціалізму в радянській

державі. І все ж, пропагуючи твори мистецтва, бібліотеки прагнули сформувати в юних читачів кращі гуманістичні ідеали, уявлення про прекрасне в усіх сферах життя, праці, у природі, побуті, у навчанні, а також пробудити прагнення самому творити красу, вносити її в життя.

У 1960–1970-х рр. посилилася пропаганда біографічних оповідей, документальних нарисів про людей різних професій, новаторів, винахідників. Бібліотекарі доводили, що продуктивно людина може працювати тоді, коли володіє різнобічними знаннями. У бібліотеках було достатньо публіцистичної і художньої літератури на теми «Герої нашого часу», альбомів репродукцій. Використовувалися репродукції з картин про сучасників, героїв праці, які друкувалися в журналах «Піонер», «Вожатий», «Юність», «Зміна» та ін., книги з серії «Люди і події», публіцистичні твори, в яких йшлося про трудові досягнення передових людей країни – Євгенію Долинюк (І. Багмут «Проти вітру»), Віру Сідору (Л. Воронкова «Что может сделать человек»), Валентину Гаганову (Б. Полевой «Человек человеку – друг»).

Ігрові діалогові форми популяризації книги – літературні ранки, літературні вікторини, зустрічі з людьми праці, огляди літератури, конкурси на краще знання літератури, конкурси юних умільців – збуджували інтерес до літератури, що підсилювався залученням юних читачів до участі у різних заходах. Діти розшукували і виписували висловлювання видатних людей і прислів'я про працю, збирали репродукції з картин художників про героїв праці, добирали і читали уривки з книг, віршованих творів про людей праці, оформлювали фотоальбоми про славетних земляків.

Виховувати дітей патріотами – найважливіше завдання школи, сім'ї, бібліотеки і суспільства. Ця благородна місія постійно перебувала в центрі уваги дитячих бібліотек: діяли виставки, тематичні полицки, виставки літератури до знаменних дат на теми: «На варті Батьківщини» (бібліотеки Хмельницької області), «Сміливого любить народ» (Сумська ОДБ), «Діти-герої», «Армії миру – любов нашу щирю», «Подвиги відважних житимуть у

віках» (Христинівська районна дитяча бібліотека), «День танкістів», «Вартові морських кордонів» (Житомирська ОДБ), «Майбутньому солдату», «Подвигу – жити» (Чернівецька ОДБ), «Про тих, хто подвигом своїм звеличив рідний край», «9 травня – День Перемоги», «Народжена в боях» (Черкаська ОДБ) та ін., які супроводжувалися оглядами літератури, індивідуальними і груповими бесідами, виступами героїв-земляків.

Важливою складовою популяризаторської роботи у формуванні почуття патріотизму, любові до свого краю продовжувала бути, як і в перші повоєнні роки, краєзнавча діяльність дитячих бібліотек. Її зміст полягав у збиранні, збереженні і наданні у громадське користування краєзнавчих і місцевих документів, а також інформації про них [519]. Дитячі бібліотеки прагнули бути корисними своєму краю, його мешканцям, збираючи та пропагуючи краєзнавчі матеріали. У співдружності з краєзнавчими музеями вони створювали краєзнавчі куточки, гуртки й об'єднання, проводили зустрічі з видатними діячами краю тощо. Так, у краєзнавчому куточку Роменської районної бібліотеки на стенді «Роменщина – рідний край» експонувався багатий репертуар документів, літератури про край, а також відомості про перебування Т. Г. Шевченка в м. Ромни. У краєзнавчому куточку Славутської районної дитячої бібліотеки були зібрані матеріали про партизанський загін, що діяв у лісах Славути, та про його героїв-бійців – Ф. Михайлова, М. Одуху, юних партизанів В. Кмитюка та братів Троїцьких. Житомирська ОДБ у краєзнавчому куточку мала тематичні полиці «Герої праці – наші земляки», «Піонери – герої Житомирщини». Ровенська ОДБ експонувала літературу і документи про свій край під назвою «Край – гордість моя». Тернопільська ОДБ організувала краєзнавчий куточок «Орденоносна Тернопільщина», в якому було зібрано матеріали не лише про історію, культуру, побут краю, а й про продукцію підприємств, яка поставлялася в інші міста країни і за кордон. Черкащина, уславлена своїм земляком Т. Г. Шевченком, організовувала тематичні виставки, бесіди, відкриті перегляди літератури, альбомів на теми: «Наш земляк –

Т. Г. Шевченко», «Письменники Черкащини – дітям», «Письменники-земляки – дітям», «Черкащина в минулому і сьогодні», «Бойова слава Черкащини», «Піонери-герої Черкащини». Значно підвищували попит на краєзнавчу літературу ранки-зустрічі, наприклад, з Героєм Радянського Союзу Ю. Мазіним, що відбувся у Чернігівській ОДБ; літературні ігри «Чи знаєш ти свій рідний край» та «По рідній країні», які проводили Чернівецька та Кіровоградська ОДБ; екскурсії на новобудови, організовані Закарпатською ОДБ [519].

У 1970-х – кінці 1980-х рр. бібліотечна справа хоча і справляла враження динамічності, однак була повністю контрольованою партійно-державним апаратом і переважно дотримувалася принципу «партійності бібліотек», який певною мірою нівелював творчість бібліотекарів. Мав місце тоталітарний режим, при якому бібліотеки використовувалися в ідеологічних цілях з метою підвищення їх ролі у комуністичному вихованні дітей. Та з якою б категорією читачів не працювали українські дитячі бібліотекарі, в якому б руслі не велася робота з книгою, істотна увага усе одно зверталася на виховання в юного читача гордості за Батьківщину, поваги до історичного минулого свого народу та миролюбне ставлення до всіх народів світу. Інтернаціональне і патріотичне виховання підростаючого покоління – складна і багатопланова робота. Особливо збагачувалася вона новими формами, набувала конкретного і глибшого змісту в період підготовки до святкування історичних дат.

З середини 1980-х рр. курс на перебудову усіх сфер життєдіяльності суспільства позначився і на бібліотечній роботі, зокрема на роботі з читачами. Активніше стали застосовуватися живі, емоційні бесіди навколо гострих проблем, що піднімалися в періодичному друці, у засобах масової інформації. Розвивається практика створення спеціалізованих бібліотек літератури народів СРСР, бібліотек літератури з мистецтва, бібліотек-клубів, клубів книголюбів, дискоклубів при бібліотеках.

Перебудова бібліотечної справи розглядалася у цей час в руслі посилення її ідеологічних, інформаційних функцій, розширення впливу серед усіх верств населення. Але бібліотеки невпинно втрачали своїх читачів. Масовими бібліотеками користувалися тільки 54 % населення. Особливо тривожним був стан читання в сільських бібліотеках, що вказувало на незадовільний склад фондів і застарілі форми і методи роботи з читачами, які вже не відповідали соціально-культурній ситуації і зростаючим духовним потребам читачів. Тому з'являються уроки сучасності «Економічна стратегія партії» (Гвіздецька та Коломийська ЦБС Івано-Франківської області), бесіди-роздуми «Піонерська позиція в перебудові» (Полтавська ОДБ). Під час таких заходів юні читачі ділилися думками про хід перебудови в школі, класі, обговорювали позитивні та негативні сторони самоврядування в школі. Цікавою формою роботи з читачами стала виставка-диспут «Читаємо, думаємо, сперечаємося» (Волинська ОДБ).

Як і раніше, дитячі бібліотеки багато уваги приділяли інтернаціональному вихованню. Вони пропагували літературу братніх народів, книги про дружбу всіх радянських людей, про трудові подвиги на будівництві БАМу, на фабриках і заводах, освоєння цілинних земель. Влаштувалися дні республік, міст-побратимів, фестивалі дружби. Так, протягом багатьох років ДРБ для дітей ім. Ленінського комсомолу була колективним членом товариства болгаро-радянської дружби. У бібліотеці постійно діяла книжкова виставка та влаштувалися літературно-музичні вечори «Наш друг – Болгарія», на яких були присутні працівники болгарського посольства та болгарські студенти. Святкувалися дні Чехословаччини в СРСР, дні Угорської народної республіки, проводився фестиваль дружби та літературна подорож «По країнах і континентах» (Коломийська ЦБС Івано-Франківської області), на якому юних читачів ознайомили з життям і культурою країн за трьома маршрутами: Польща–Чехословаччина–Куба, США–Франція–Італія; Афганістан–Нікарагуа. Цікавим був день інформації в бібліотеці-філії для дітей № 10 Полтавської

міської ЦБС «В'єтнам: країна далека і близька», під час якого відбулася зустріч з в'єтнамською робітницею – працівницею Полтавського прядильно-ткацького комбінату.

У багатьох бібліотеках для дітей продовжували діяти клуби інтернаціональної дружби (КІД), наприклад, «Світанок», «Меридіан», «Вогнище» в бібліотеках для дітей Закарпатської області, «Глобус» – в бібліотеці ім. С. Чекаліна Київської ЦБС для дітей, «Патріот» у Попільнянській районній бібліотеці для дітей Житомирської області. Клуб «Патріот» випускав свою газету, мав тісні зв'язки з КІДами Гродненської ЦБС Білоруської РСР та КІДом при Лягузькій ЦБС Казахської РСР.

У зв'язку з проведенням XII Всесвітнього фестивалю молоді і студентів у Москві бібліотеки організовували книжкові виставки «Юність єдністю міцна», «Салют, фестивалю» (Черкаська ОДБ), «Молодь планети: солідарність, мир, дружба», «Від фестивалю до фестивалю» (Чернівецька ОДБ), «Фестиваль – це дружба», «Для дружби немає кордонів» (Овідіопольська РДБ Одеської області), читацькі конференції «Я іншої такої країни не знаю», усні журнали «Біографія фестивалів», зустріч з делегатами молодіжного форуму (Звенигородська, Чорнобаївська, Смілянська ЦБС Черкаської області та Дніпропетровська ОДБ).

У 1985 р. дитячі бібліотеки України взяли участь у проведенні Республіканської літературної подорожі «На героїв рівняємо крок», присвяченій 40-річчю Перемоги. Найпоширенішими в дитячих бібліотеках були зустрічі з ветеранами Другої світової війни («Не мало у Вітчизни героїв, але пам'ятає про кожного народ» – Валківська ЦБС Харківської області), «Фронтовики, одягніть ордени» – Черкаська ОДБ), обговорення книг (В. Бикова «Обеліск» – Сторожинецька ЦБС Чернівецької області, Я. Давидзона «Орлята партизанських лісів» – Чернігівська ОДБ), читацькі конференції («Шляхами подвигів, «Солдати слави» – Чернівецька ОДБ, «В ім'я життя вони залишилися молодими» за книгою В. Дубовика «Присязі вірні» – Дніпропетровська ОДБ), літературні ранки («Подвиги юних героїв»,

«Вони були мужніми» – Скала-Подільська, Гримайлівська бібліотека для дітей Тернопільської області, «40 років великої Перемоги» – Одеська ОДБ). До 40-річчя перемоги у війні оголошено республіканську книжкову виставку «Книга, обпалена війною», в якій взяли участь усі бібліотеки для дітей України.

Дитячими бібліотеками також активно здійснювалася профорієнтаційна робота серед читачів за такими напрямками: формування інтересів до суспільно-необхідних професій, мотивів їх вибору, розвитку індивідуальних стійких професійних намірів. Пропаганда книг поєднувалася з політичним та суспільним життям, життям трудових колективів, їх роботою з виконання завдань п'ятирічок, підвищення якості продукції. Серед найпоширеніших форм та методів роботи були усні журнали «Вас кличуть поля широкії», що організовувалися Ратнівською школою-інтернатом разом з Волинською ОДБ, свята «Щоденне свято – хліб» – Чернігівською ОДБ.

У дитячих бібліотеках створювалися групи і гуртки, діяльність яких була тісно пов'язана з вивченням предметів шкільної програми. Одним із вдалих прикладів такої роботи є діяльність гуртка «Юні любителі природи» при міській дитячій бібліотеці-філії № 9 м. Севастополя. Гурток утворився з невеликої групи читачів-учнів середньої школи № 30 з метою допомогти його членам у засвоєнні і розширенні знань з ботаніки та зоології, закріпити читацький інтерес до літератури даної тематики. До складу гуртка щорічно входили 15–17 учнів. Працював він згідно з планом роботи на навчальний рік, який складав керівник гуртка – бібліотекар або вчитель – разом із дітьми. Заняття проводилися раз на місяць. Велика увага приділялася розвитку творчих здібностей, практикувалися самостійні заняття: глибоке ознайомлення з окремими книгами, написання відгуків про прочитані книги, виготовлення альбомів, підготовка рефератів тощо. У плані роботи гуртка переважали тематичні перегляди, диспути і конкурси, години цікавих повідомлень і зустрічі з цікавими людьми: біологами, моряками, письменниками. Досить ефективним методом був захист найактивнішим

членом гуртка свого читацького інтересу, до якого гуртківці ретельно готувалися. Активну участь у роботі гуртка брали учителі ботаніки та зоології СШ № 30.

Орієнтуючись на завдання морального і патріотичного виховання, прищеплення любові до рідного краю, рідної мови, бібліотеки республіки широко пропагували українських письменників, які писали для дітей, серед них Марко Вовчок, О. Ю. Кобилянська, Н. Л. Забіла, Т. Г. Шевченко, І. Я. Франко, Леся Українка та ін. Тематика заходів з популяризації творів українських письменників доволі різноманітна: «Малим про велике» (до 80-річчя від дня народження Н. Л. Забіли); «Книги І. А. Багмута» (до 80-річчя від дня народження письменника); «Казкова країна фантазерів» (книги В. З. Нестайка); «Співець дитячої радості» (до 70-річчя від дня народження П. М. Воронька); «Життя – подвиг» (до 80-річчя від дня народження О. В. Бойченка); «Безсмертне слово Кобзаря» (присвячено Т. Г. Шевченку).

Демократизація суспільного життя, відхід від ідеологічних нашарувань минулого вивільнив бібліотеки від обов'язків першочергово займатися пропагандою суспільно-політичної літератури. Одним з проявів цього процесу став помітний інтерес до вітчизняної історії, культури, традицій народу. У школах оновлювалися програми навчання, більше уваги приділялося рідній історії, літературі, поезії. Бібліотеки не стояли осторонь цих процесів, вони докладали багато зусиль, популяризуючи українську літературу.

Традиціям українського народу, його мові, мистецтву у 1989 р. був присвячений тиждень дитячої книги (Львівська ОДБ, за книгою В. Т. Скуратівського «Берегиня»), у Миколаївській ОДБ досить насиченими були дні інформації «Письменники України – дітям», прем'єра книги В. З. Нестайка «П'ятірка з хвостиком» для учнів 6-х класів, перегляди літератури, книжкові тематичні полиці «Веселим малюкам» (до 85-річчя від дня народження Н. Л. Забіли), огляди літератури «Письменники України – ювіляри 1988 р.», бесіди «Шкільні веселики» (до 65-річчя від дня

народження Г. П. Бойка), літературна гра-загадка «Відгадують загадки журавлика» (за творами О. Д. Іваненко) [342].

Національна спрямованість виховання передбачала використання кращого загальнолюдського і національного культурного надбання, адже важливо, щоб уже в шкільному віці у дітей виховувався інтерес до національної культури, втіленої у народних традиціях, образотворчому мистецтві (живописі, графіці, скульптурі), різноманітних жанрах народного декоративно-прикладного мистецтва, народного музичного фольклору, обрядах і звичаях. Пропаганда дитячими бібліотеками національного культурного надбання сприяла формуванню у дітей естетичних смаків, громадянської позиції, національної самосвідомості, почуттів гордості за свій народ, любові до рідного краю.

Прищеплювати любов до українського мистецтва допомагали лекції, бесіди, книжкові виставки, музичні години: «Звучить бандура» (Київська ОДБ); «Мистецтво України» (Чернігівська ОДБ); «Наш земляк І. Карпенко-Карий» (Кіровоградська ОДБ); «Корифеї українського театру», «Лисенко – український композитор» (Бережанська бібліотека); «Українська народна пісня» (Тернопільська ОДБ).

Ключовими були питання духовного відродження та популяризації літератури про історію України. З культурним надбанням України бібліотекарі ознайомлювали читачів, влаштовуючи свято «Хай не міліє джерело», що проходило в рамках II Всесвітнього фестивалю народної творчості. У його програмі були виступи самодіяльних та професійних фольклорних колективів, книжкові виставки дитячих малюнків «За народними мотивами», українських страв і художніх виробів, літературно-фольклорний клуб винахідливих і кмітливих, учасники якого показали знання національної культури, традицій і обрядів, а також володіння основними жанрами народної творчості. Все це мало великий вплив на дітей, свої враження вони записували в книгу відгуків читачів. Під час фестивалю

для читачів молодшого та середнього шкільного віку проводилися театралізовані свята «Подорож в казку» (за мотивами українських казок).

Коломийська міська дитяча бібліотека № 1 Івано-Франківської області ознайомила читачів з народними промислами Прикарпаття в клубі за інтересами «Криничка». На заняттях клубу діти дізнавалися про таємниці гончарного мистецтва, про ткацтво і його розвиток на Покутті, ознайомилися з механікою, художнім різьбленням по дереву, з мистецтвом вишивання, а також намагалися все це відтворити самі.

Більшість дитячих бібліотек виділяли краєзнавчу літературу із загального фонду в окремий комплекс, організовували краєзнавчі куточки, в яких зосереджувався краєзнавчий фонд, розкривали його на книжкових виставках, в альбомах, папках з газетами, готували довідкові і бібліографічні видання. Наприклад, у Тернопільській ОДБ у відділі молодшого шкільного віку і дошкільників діти могли ознайомитися з книгами, публікаціями на тему «Наша Тернопільщина», а у читальному залі відділу обслуговування учнів 4–8 класів у краєзнавчому куточку оформлялися тематичні полиці: «Вони жили і працювали на Тернопільщині», «Герої не вмирають», «Чарівний світ природи», «Їй аплодував світ» (до дня народження С. А. Крушельницької) та ін.

Для популяризації краєзнавчих фондів Закарпатська ОДБ проводила краєзнавчі лото-вікторини «Наш дім – Карпати». Питання вікторини склалися таким чином, щоб відповіді на них можна було знайти в книгах і статтях, які рекомендували каталоги і краєзнавча картотека. У Дніпропетровській ОДБ в краєзнавчому відділі вся література про рідний край систематизувалася за темами: «З далекого минулого нашого краю», «Катеринославський Жовтень», «Подвиг наших земляків», «Розквітає рідний край, працею звеличений», «Народні промисли». Тут же діти могли переглянути фотоальбоми, картотеки, папки газетних вирізок, а на спеціально обладнаному місці, присвяченому життю і творчості видатного вченого, історика, археолога, письменника-земляка Дмитра Івановича

Яворницького, ознайомитися з його творчістю. У більшості дитячих бібліотек тематика популяризації краєзнавства була типовою: «Історичне минуле краю», «Наші славні земляки», «Природа рідного краю», «Наш край в п'ятиріччі», «Літературне життя краю», «Легенда і подвиг не змовкне в століттях», «Наша земля», «Від п'ятирічки до п'ятирічки».

Краєзнавчі матеріали використовувалися в індивідуальній і масовій роботі. У Чаплинській ЦДБ був підготовлений і проведений огляд матеріалів місцевих періодичних видань «Край мій, гордість моя». Нові надходження краєзнавчої тематики та матеріали періодики висвітлювалися на інформаційних стендах «Роде наш красний, роде наш прекрасний», «Краю мій Карпатський, світу неугасимий».

Таким чином, післявоєнний період можна умовно поділити на доперебудовчий і післяперебудовчий, який розпочався після 1985 р. Якщо до середини 1980-х р. одним із головних завдань бібліотек було виховання дітей у дусі високої ідейності і відданості комунізму, то в кінці 1980-х р. увага зосереджувалася на ідеології оновлення радянського суспільства як головного орієнтиру практичної діяльності бібліотек. Але робота з читачами попри ідеологічні нашарування в більшості її напрямів спрямовувалася на виховання високих моральних якостей, працелюбства, поваги до людей праці, до рідної землі, природи, традицій і культури свого народу й інших народів.

Комплексний підхід до проблем виховання в єдності ідейно-політичного, трудового, морального, патріотичного виховання позитивно вплинув на популяризацію художньої, науково-пізнавальної, технічної, мистецької, навчальної літератури, розширення кола читання дітей. Важливою складовою роботи бібліотек стало більш уважне ставлення до вивчення ролі читання в культурній, навчальній діяльності дітей, до чинників впливу на характер вибору книг, інтереси й уподобання читачів, вплив бібліотеки і бібліотекаря на читацьку діяльність.

Довели життєздатність традиційні, десятиріччями апробовані методи роботи дитячих бібліотек: активна рекомендація літератури на виставках, книжкових ілюстрованих тематичних полицях, групових та індивідуальних бесідах про книги, а також нові, створювані на добровільній основі клуби за інтересами, любительські об'єднання, які згуртовували не лише читачів-дітей, а й дорослих, які брали в них участь. Будуючи свою роботу на принципах «педагогіки співробітництва», бібліотеки поглиблювали і збагачували контакти зі школами, музеями, батьками читачів, будинками піонерів, будинками народної творчості, громадськими організаціями, засобами масової інформації.

Істотну роль у багатогранній роботі бібліотек відігравала пропаганда краєзнавчих знань, допомога в оволодінні шкільною програмою, дитячою творчістю. Бібліотеки заохочували дітей до розкриття талантів, влаштовували експозиції малюнків, різних поробок, моделей, зроблених дітьми, тим самим розвиваючи особливе, унікальне в кожній дитині, формуючи почуття самоцінності свого «Я».

Демократизація суспільного життя змінювала бібліотеку і бібліотекаря, а також характер спілкування бібліотекаря і читача. Бібліотекарі вже не «диктували», що краще для читача. Акцент зміщувався на більш повне й оперативне задоволення фактичних і прогнозованих потреб читачів. Кваліфікована рекомендація книг в дитячих бібліотеках як і раніше залишилася необхідною і корисною формою роботи, не вступаючи в супереч свободі доступу до інформації і свободі вибору кожного читача.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити певні висновки.

У виховній роботі дитячих бібліотек республіки заслуговують на увагу такі форми: конкурси на кращого читача, конкурси технічної творчості дітей, літературні мандрівки і літературно-географічні екскурсії, екскурсії до лісу, гурткова робота з дітьми і підлітками з вивчення рідного краю, прищеплення їм трудових навичок і залучення до суспільно-корисної праці. Варті збереження сьогодні такі надбання в роботі з читачами: поєднання

популяризації книги з пошуковою і дослідницькою роботою читачів, спрямованість популяризації книги на розвиток технічної творчості дітей та підлітків. З практичної точки зору цікавими є тематика і форми популяризації книги під час вивчення учнями шкільної програми та організації позакласного читання, досвід консультаційної, інформаційно-бібліографічної роботи дитячих бібліотек з учителями шкіл і батьками учнів.

У досвіді роботи дитячих бібліотек було чимало цікавих прикладів та оригінальних підходів до керівництва читанням, популяризації книги – запровадження аналітичного читацького формуляра, робота з відгуками читачів на прочитані книги, поєднання індивідуальної і групової роботи з читачами, проведення комплексних масових заходів (днів, декад, тижнів дитячої книги), тематичне об'єднання наочних форм популяризації книги в структурних підрозділах бібліотеки, циклічний характер масової роботи, координація роботи дитячої бібліотеки з іншими установами і відомствами, залучення до керівництва читанням вчителів, батьків, творчої інтелігенції.

Відтак, ефективність виховного впливу дитячих бібліотек на формування активної громадянської позиції підлітків повинна ґрунтуватися на врахуванні наступних умов: інтеграція результатів педагогічних, культурологічних і бібліотекознавчих досліджень проблем сприйняття старшокласниками літератури про Україну; орієнтація на гуманістичні основи виховної діяльності загальнодоступних бібліотек; забезпечення широти доступу і повноти інформації про історію та сучасний процес реформування багатьох сфер життєдіяльності; диференціації виховної діяльності бібліотек з урахуванням вікових, національних і соціальних особливостей підлітків; цілеспрямованої краєзнавчої діяльності бібліотек з формування громадянського світогляду підрастаючого покоління.

2.3 Інноваційні форми діяльності дитячої бібліотеки – нові засоби залучення підлітків до книжної культури

Мережа спеціалізованих бібліотек для дітей є складовою бібліотечною системою України, сукупністю однорідних бібліотек, об'єднаних спільністю завдань, принципів діяльності, організаційних рішень і територією розташування. Спеціалізована бібліотека для дітей – це інформаційний, культурно-освітній заклад, що має спеціалізований фонд документів конкретного читацького спрямування для обслуговування дошкільників, читачів-учнів 1–9 класів та організаторів дитячого читання.

Функціонування мережі спеціалізованих бібліотек для дітей затверджено Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [358] від 21.05.2009 № 1388–VI. Дитячі бібліотеки України є державним гарантом захисту прав дітей на культурне і духовне життя та на вільний доступ до інформації відповідно до положень Концепції ООН про права дитини 1989 р. [247], ратифікованої Верховною Радою України у 1991 р. Вони надають дітям можливість безкоштовного долучення до досягнень національної і світової культури, проведення дозвілля, спілкування з ровесниками та дорослими цікавими людьми з урахуванням вікових, психологічних і соціальних особливостей дитини (Закон України «Про позашкільну освіту» [363] – Розділ II. ст. 12 та Закон України «Про охорону дитинства» [362] – Розділ IV. ст. 20).

Станом на 01.01.2016 р. в Україні функціонує 930 спеціалізованих бібліотек для дітей системи Міністерства культури України [548], послугами яких щороку користуються близько 3 млн користувачів [548]. У кожному обласному центрі діє обласна бібліотека для дітей як науково-дослідницький, інформаційний, консультативний центр з питань культурного розвитку дітей; у місті Києві – центральна бібліотека з такими ж функціями. У 9 великих містах працюють самостійні централізовані бібліотечні системи для дітей. У складі централізованих бібліотечних систем діють районні (міські) дитячі

бібліотеки, дитячі бібліотеки-філії та дитячі відділи. Також дітей обслуговують понад 13000 сільських бібліотек [548].

Головною бібліотекою країни для дітей є Національна бібліотека України для дітей (НБУ для дітей) – загальнодержавне книгосховище документів універсального характеру та повного репертуару національних творів друку для дітей, культурний центр державного значення, науково-методичний, науково-дослідний, довідково-інформаційний, координаційний і консультативний центр для мережі бібліотек України для дітей. Метою її діяльності є сприяння реалізації прав громадян на знання, освіту, користування культурними досягненнями, інформацією; створення умов для залучення дітей до читання, формування і розвитку духовних, інформаційних потреб; наукове, інформаційне, методичне й організаційне забезпечення системи бібліотечного обслуговування дитячого населення України, вивчення проблем педагогіки, соціології і психології читання дітей [548].

Сукупний фонд бібліотеки становить більше ніж 500 тисяч примірників книг, журналів, грамзаписів, компакт-дисків, діафільмів та кінофільмів. Важливою складовою фонду є фонд обов'язкового примірника [548]. Його мета – з максимальною повнотою зібрати і зберегти весь репертуар книг для дітей, опублікованих в Україні, а також видань для дітей українською мовою, надрукованих за межами країни. Унікальною є колекція рідкісних і цінних видань, в якій зосереджено більше 15 тисяч одиниць зберігання – книг і журналів для дітей XIX–першої половини XX ст. [548]. Послугами бібліотеки щорічно користуються близько 20 тисяч дітей і фахівців у галузі дитячої книги і дитячого читання [548].

Бібліотека здійснює широку соціокультурну діяльність, спільно з різними установами та організаціями ініціює проведення всеукраїнських заходів, серед яких Всеукраїнський тиждень дитячого читання, конкурс «Найкращий читач України», національний проект «Україна читає дітям» та ін.; організовує зустрічі з письменниками, діячами культури і мистецтва та презентації їхньої творчості; проводить змістовні культурно-масові,

театралізовані заходи, літературні вечори, читацькі диспути, мистецькі уроки, години духовності. У бібліотеці постійно діють тематичні книжкові виставки та експозиції творчих робіт талановитих читачів-дітей [548].

Національна бібліотека України для дітей є центром організації дозвілля дітей м. Києва. В ній функціонують ряд безкоштовних читацьких об'єднань та клубів за інтересами: музично-драматичний театр-студія «Вподобайка», драматична студія «Мрія», майстерня цікавих знайомств «Автограф», мистецький салон «Видатні постаті Києва», гуртки «Biblio-Art майстерня», «Перлінка», «Joyful English» тощо. Великою популярністю користується спеціалізований відділ мистецтв, в якому зосереджена відповідна література, а також аудіовізуальні матеріали [548]. У бібліотеці активно діє електронна аудіобібліотечка улюблених творів літератури для дітей «Почитайко», яка створюється бібліотекарями різних регіонів країни. Мета цього проекту – ознайомити сучасного юного читача з кращими творами з бібліотечних запасників [548].

Основний фонд Національної бібліотеки України для дітей складає більше 500 тисяч документів [548] – це зібраний для нащадків увесь репертуар книг для дітей, опублікованих в Україні, а також видань для дітей українською мовою, надрукованих за її межами. Більшість з них знаходиться у фондах відділу організації зберігання та реставрації фондів, і лише невелика частина з них доступна для читачів на полицях читальних залів та абонементів. Тому головне завдання ретро-проекту «Книжковий експрес з минулого» – розкрити читачам секрети книжкового фонду за допомогою циклу експрес-виставок, які демонструватимуться у читальних залах бібліотеки, на віртуальних виставках, презентаціях на сайті Національної бібліотеки України для дітей та у соціальних мережах.

На початку 1990-х рр. бібліотека активно розпочала впровадження інформаційних технологій: з січня 1993 р. ведеться електронний каталог, доступний також у віддаленому доступі; з 1999 р. функціонує офіційний сайт бібліотеки (www.chl.kiev.ua). Бібліотека створює власні електронні

інтерактивні ресурси як для дітей, так і для організаторів дитячого читання (батьків, вчителів, вихователів). Віртуальний музей рідкісних і цінних книг та «Електронна бібліотека» ознайомлює дітей з повнотекстовими виданнями кінця XIX – першої половини XX століття. Електронний ресурс «Краща література юним читачам» (КЛЮЧ) допомагає отримати інформацію про нові і призабуті книжки, видані в Україні, познайомити з письменниками і художниками-ілюстраторами, які присвятили свій талант дитячій літературі; дорослому зацікавленому читачеві – ознайомитися з літературознавчими та книгознавчими розвідками у галузі дитячої літератури і взяти участь у дискусії про шляхи розвитку української дитячої книги і літератури або залишити свої міркування щодо видання, яке рецензується на сторінках «КЛЮЧа» [548].

Працівниками бібліотеки створено ряд блогів і груп у соціальних мережах, зокрема «НБУшка», «Маленький читайлик» (блог для дітей 9–10 років), «Психолог у бібліотеці» (блог для дітей та їх батьків), «BiblioТемаTV» (відеоблог бібліотеки) [548].

У бібліотеці ведеться значна видавнича робота. Готуються рекомендаційні та інформаційні бібліографічні посібники, методичні матеріали; у 2015^ор. був започаткований науково-популярний журнал «Бібліотека у форматі Д^о», з 2001 до 2013 рр. виходив щоквартальний науково-методичний журнал «Світ дитячих бібліотек», а також електронний журнал «УМКА» (вип. 2001–2004 рр.) [548].

Так, на сторінках журналу «Бібліотека у форматі Д^о» (Бібліотека у форматі «ДИТИНСТВА») обговорюються актуальні проблемні питання функціонування мережі спеціалізованих бібліотек для дітей; розглядаються нові нормативно-правові акти, спрямовані на покращення бібліотечної галузі; здійснюється обмін професійним досвідом, який стане ще одним кроком до покращення функціонування спеціалізованих бібліотек для дітей на сучасному етапі; відзначаються пам'ятні дати у вітчизняній та світовій літературі, визначні дати з історії нашої держави, ювілеї бібліотек для дітей,

а також фахівців, які працюють безпосередньо з юними користувачами; має місце ознайомлення з дитячою творчістю; також велика увага приділяється досвіду з фандрейзингової та грантової діяльності, спрямованої на пошук та залучення додаткових ресурсів для всебічного розвитку бібліотек, оновлення їх матеріально-технічної бази, що значно впливає на формування позитивного іміджу бібліотек як соціального інституту.

З метою прискорення процесів бібліографічної обробки документів, виключення дублювання розпису однакових джерел інформації та обміну бібліографічними записами Національна бібліотека України для дітей на початку 2000-х рр. започаткувала проект «КОРДБА» для розподіленого розпису передплачених бібліотеками України для дітей періодичних видань. Учасником проекту може стати будь-яка бібліотека для дітей, яка веде електронний каталог у програмному середовищі «МАРК-SQL» або «ІРБИС» і дотримується правил співпраці. Кожен учасник проекту вносить свою частину аналітичних записів до кооперативної бази даних і в свою чергу має право отримати будь-які аналітичні записи, створені іншими учасниками проекту. Проект «КОРДБА» – це бази даних (БД) електронного каталогу, які щомісячно оновлюються [548]:

– БД «Книги» включає бібліографічні записи на 139870 книг (станом на 05.12.2016 р.) як всіх нових надходжень до бібліотеки (починаючи з 1993 р.), так і попередніх років видання, опрацьованих в ході рекаталогізування;

– БД «Статті» містить 210634 аналітичних бібліографічних записів з періодичних видань (станом на 05.12.2016 р.);

– БД «Аудіовізуальні матеріали» представлена 4832 бібліографічними записами (станом на 05.12.2016 р.) аудіовізуальних документів та електронних видань на різних носіях інформації (грамплатівки, компакт-диски, відеокасети тощо);

– БД «Електронні ресурси» налічує 388 бібліографічних записів (станом на 05.12.2016 р.) електронних книжок та методико-бібліографічних матеріалів;

– БД «Корпоративна база статей» об'єднує аналітичні записи статей з періодичних видань, створені фахівцями бібліотек України для дітей – учасниками корпоративного проекту, що діє з 2010 р. Станом на 1.09.2013 р. БД налічує 45448 записів.

На сайті НБУ для дітей у розділі «Творчість дітей» представлено роботи учасників творчого проекту «Персона Грата», переможців Всеукраїнського сімейного конкурсу «Книга пам'яті мого роду», проведеного на виконання Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013–2017 рр. та відзначення 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, результати творчих проектів «Кришталевий світ», «Срібна читацька книга» та ін. [548].

Бібліотека інформує дорослих читачів про чинні нормативні документи з різних питань, зокрема це законодавство про материнство та дитинство, доступ до публічної інформації, правова допомога тощо. Юні читачі можуть ознайомитися з державною символікою, правами дитини, правилами дорожнього руху, з рекомендаціями щодо безпеки, зокрема терористичної.

Національна бібліотека України для дітей звертає увагу на питання Інтернет-безпеки як для дітей, так і для дорослих, присвятивши цій темі окремі розділи на власному веб-сайті. Так, для дітей працівниками бібліотеки підготовлені «Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів» та «Правила Інтернет-безпеки і Інтернет-етики для дітей і підлітків», добірку матеріалів «Безпечна Web-країна», підготовлено та проведено День безпечнішого Інтернету (2014–2017 рр.) та ін. За ініціативи бібліотеки діє проект «Онляндія: безпека дітей в Інтернеті» – спільна ініціатива програми Microsoft «Партнерство в навчанні», соціально відповідальних комерційних структур, неурядових організацій за підтримкою громадського-соціальних діячів [548].

До послуг читачів – розгалужений довідково-бібліографічний апарат, який активно переводиться в електронну форму. На сьогоднішній день крім Національної бібліотеки України для дітей власні електронні каталоги ведуть

Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська обласні бібліотеки для дітей та Дніпропетровська, Київська, Львівська, Миколаївська центральні міські бібліотеки для дітей.

Важливе суспільне значення дитячих бібліотек сьогодення полягає у наданні допомоги читачам-дітям у розширенні і поглибленні знань, отриманих у школі. У фондах дитячих бібліотек зосереджено майже 26 млн примірників книг, періодичних видань, аудіовізуальних документів та електронних ресурсів [548]. Основу фонду дитячих бібліотек становить художня, науково-пізнавальна, довідково-енциклопедична і технічна література. Це дає можливість забезпечити найвибагливіші як ділові (навчання у школі), так і власні (самоосвіта) потреби та інтереси читачів.

Кожна дитяча бібліотека України – це своєрідний центр проведення дозвілля дітей. Майже при кожній дитячій бібліотеці діють лялькові театри і гуртки (драматичні, художнього читання, м'якої іграшки, художнього дизайну, декоративно-прикладного мистецтва, народного співу, технічної творчості та ін.), діяльність яких насамперед спрямована на творчу самореалізацію особистості кожної дитини.

Бібліотеки України для дітей створюють в мережі Інтернет блоги, на яких висвітлюється різноманітна інформація, що може зацікавити користувачів. Це Neo-Library – блог бібліотеки-філії № 7 Вінницької міської ЦБС (центральна бібліотечна система), Смайлик – блог Тульчинської районної бібліотеки для дітей, БібліоПланета – блог міської бібліотеки для дітей Нововолинської ЦБС, БібліоЗнайки – блог Межівської районної бібліотеки для дітей, ЧИТАЙБУМчик – блог Житомирської обласної бібліотеки для дітей, Мандруймо разом Срібною Землею – краєзнавчий блог Закарпатської обласної бібліотеки для дітей та юнацтва, BIBLIOPORT – блог Кіровоградської обласної бібліотеки для дітей, БлогНот Методиста – блог Львівської обласної бібліотеки для дітей, Бібліомаячок – професійний блог

Миколаївської обласної бібліотеки для дітей та багато інших [548]. Частина з них можна вважати вдалими бібліотечними ініціативами, хоча вони потребують подальшого вдосконалення і розвитку [262].

Національна бібліотека України для дітей є головним методичним центром з підвищення кваліфікації бібліотекарів дитячих бібліотек. Щороку вона проводить комплекс заходів, орієнтованих на підвищення професійної майстерності, застосовуючи при цьому різноманітні форми: бібліотечний воркшоп, бібліотечний ремоделінг, семінари, семінари-навчання, семінари-практикуми, школи, цикли заходів, скайп-зустрічі, проблемно-цільові навчання, тренінги, вебінари, круглі столи, науково-практичні конференції тощо. Так, у жовтні цього року НБУ для дітей було проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Заради дитини працюємо і творимо!», минулого року – Міжнародну науково-практичну конференцію «Читання у соціокультурному просторі дитини: діапазон можливостей і партнерства», обласний семінар-практикум завідуючих центральними районними та міськими бібліотеками для дітей ««Патріотична свідомість дітей сьогодні – майбутнє України», обласний семінар заступників директорів ЦБС з питань обслуговування дітей «Бібліотека для дітей як соціально-культурний об'єкт», Всеукраїнську науково-практичну конференцію директорів обласних бібліотек для дітей «Соціально-культурна місія бібліотеки для дітей у збереженні і розвитку історичної пам'яті» та ін. [548].

Бібліотеки мережі також активно долучаються до процесу освоєння нових видів і сфер діяльності. Так, у 2016 р. Київська обласна бібліотека для дітей провела обласний семінар директорів районних і міських ЦБС «Бібліотека і книга в процесі національно-патріотичного виховання місцевих громад», Миколаївська ОБД (обласна бібліотека для дітей) ім. В. Лягіна – цикл скайп-зустрічей (за участю викладачів професійних училищ, коледжів, вищих навчальних закладів з читачами районних та сільських бібліотек) «Професійний орієнтир», Дніпропетровська обласна бібліотека для дітей – обласний семінар працівників відділів обслуговування «Провідні бібліотечні

практики як інтеграційні можливості бібліотеки для дітей», Сумська ОБД ім. М. О. Островського – обласний вебінар «Бібліотеки і дозвілля дітей», Чернігівська ОБД ім. М. О. Островського – заняття в обласному навчально-тренінговому центрі заступників директорів ЦБС з питань обслуговування дітей «Проблеми дитячого читання в умовах сучасного інформаційного суспільства» та багато інших[548].

Бібліотеки для дітей постійно проводять конкурси, залучаючи значну кількість юних читачів та їхніх батьків. Серед усього різноманіття можна виокремити такі: конкурс книжкових відео-оглядів «Фабрика вражень» (до Міжнародного дня дитячої книги, Черкаська ОБД), обласний конкурс есе у рамках обласної Програми вшанування героїв Небесної Сотні та АТО «Україна у моєму серці» (Волинська ОБД), щорічний обласний літературний конкурс «Думи і мрії» з національно-патріотичного виховання «Лише Батьківщина, лише Україна» (Волинська ОБД), обласний проект на кращий бук-трейлер «Книга в кадрі: новий формат» (Сумська ОБД ім. М. О. Островського), обласний конкурс на кращу віртуальну екскурсію «Мандруємо Полтавщиною, відвідуємо бібліотеки» (Полтавська ОБД ім. Панаса Мирного), мовний конкурс «Барви українського слова» (до Дня української писемності та мови, Закарпатська обласна бібліотека для дітей та юнацтва, ОДЮБ) та ін. [548].

Дитячі бібліотеки проводять заходи з реалізації загальнодержавних, регіональних програм, відзначення знаменних та історичних дат. Зокрема, виставка-діалог «Гуртуймося, єднаймося, в нас мати – Україна» (до дня Соборності України, ЦБ (центральна бібліотека) ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва), свято мовознавства «Ти велична і проста. Ти стара і вічно нова...» (ЦБ ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва), фестиваль поезії «І Лесин дух зі слова у душі» (до 145-річчя з дня народження Лесі Українки, Хмельницька ОБД ім. Т. Г. Шевченка), літературно-красознавчий конкурс «Історія міста в розповідях його жителів» (до 445-річчя заснування м. Кременчука, Кременчуцька ЦМДБ ім. І. Ф. Торубари), обласне літературно-мистецьке

свято «Іду з дитинства до Тараса» (Хмельницька ОБД ім. Т. Г. Шевченка, Ярмолинецька РДБ), декада Англії у бібліотеці «Україна – Велика Британія: мости дружби» (до Року англійської мови в Україні, ЦДБ ЦБС для дітей м. Ізмаїл), волонтерський бібліотечний проект для дітей з вадами зору «Почитаймо другу» (Чернігівська ОБД ім. М. О. Островського, спеціалізована школа для дітей з вадами зору), цикл зустрічей з бійцями АТО, волонтерами «Ніхто, крім нас» (ЦМДБ ім. М. Горького, бібліотеки-філії ЦБС для дітей м. Маріуполя), зустріч у літературно-музичному салоні «Софіївки нев'януча краса» (до 220-річчя дендрологічного парку в м. Умань, Черкаська ОБД), історична мандрівка «Живи і міцній, Українська державо!» (Харківська ОБД), загально-бібліотечний фольк-фест «Люблю рідну Батьківщину – незалежну Україну» (до 25-річчя Незалежності України, Кіровоградська ОБД ім. Т. Г. Шевченка) та ін. [548].

Бібліотеки активно проводять різні моніторинги і здійснюють дослідження, зокрема локальні анкетування «Ти і ринок праці» (у рамках цільового проекту «Діалог», Закарпатська ОДЮБ), «Мотиви звернення читачів до бібліотеки: очікування громади та надання сучасних послуг» (Харківська ОБД), «Організатори дитячого читання: інформаційні запити і потреби» (Закарпатська ОДЮБ), всеукраїнське соціологічне дослідження «Професійне і дозвілльєве читання бібліотекаря» (НБУ для дітей), всеукраїнське моніторингове дослідження «Книга. Бібліотека. Читацька компетентність дітей» (НБУ для дітей), обласне соціологічне дослідження «Система підвищення кваліфікації працівників дитячих бібліотек Полтавщини» (Полтавська ОБД ім. Панаса Мирного) [548].

Дитячі бібліотеки здійснюють видавничу діяльність. Це і матеріали науково-практичних конференцій, статистично-аналітичні збірники, інформаційні огляди, бюлетені, довідники, календарі, каталоги, методичні збірники, посібники, методико-бібліографічні матеріали, науково-допоміжні та бібліографічні покажчики, інформаційні та інші видання. Зокрема, збірка за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції директорів

ОБД «Соціально-культурна місія бібліотеки для дітей у збереженні і розвитку історичної пам'яті» (НБУ для дітей, Вінницька ОБД ім. І. Я. Франка), інформаційно-аналітичний огляд діяльності «Бібліотека для дітей у сучасному форматі: професійні досягнення, інноваційні форми, успішні проекти» (Запорізька обласна бібліотека для дітей), методичні поради «Читай. Думай. Твори: до Всеукраїнського Тижня дитячого читання – 2016» (НБУ для дітей), методико-бібліографічні матеріали «Їх покликав обов'язок: до 30-річчя Чорнобильської катастрофи» (Харківська ОБД), щорічний науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Бібліотеки Київщини на сторінках преси за 2015 рік» (Київська ОБД), бібліографічний літопис «Героїв пам'ятаєм імена» (Хмельницька ОБД ім. Т. Г. Шевченка), інформаційно-методичний матеріал «Тут оживають казкові сни» (До 240-річчя від дня народження німецького письменника Ернста-Теодора-Амадея Гофмана) (Запорізька обласна бібліотека для дітей) та ін. [548].

Дитячі бібліотеки України об'єднані в Українську асоціацію працівників бібліотек для дітей – всеукраїнську громадську організацію, що на добровільних засадах об'єднує працівників бібліотечних, бібліографічних, інформаційних установ та навчальних закладів, що сприяють удосконаленню інформаційного і бібліографічно-бібліотечного забезпечення дітей [548]. Метою її діяльності є сприяння захисту законних творчих, соціальних, культурних та інших спільних інтересів своїх членів. Серед основних її завдань – сприяння створенню гарантій доступу дітей до всього обсягу накопичених інформаційних ресурсів; утворенню спеціального центру з вивчення дитячого читання і книги для дітей, здійснення міждисциплінарних досліджень у сфері дитячого читання; сприяння запровадженню в роботу дитячих бібліотек нових технологій і сучасної техніки [548].

Для реалізації цих завдань асоціація організовує широке обговорення проблем дитячого бібліотечного обслуговування, дитячої психології і педагогіки дитячого читання, здійснює опитування громадської думки, узагальнює результати; підтримує громадські дитячі і молодіжні організації,

ініціативи установ, діячів культури й освіти, спрямовані на розвиток бібліотечного обслуговування дітей; організовує конкурси, семінари, конференції та інші заходи, спрямовані на удосконалення бібліотечного обслуговування дітей; бере участь в організації бібліотечних музеїв, проведенні тижнів і місячників дитячої книги і дитячого читання тощо [548].

При асоціації діють секції: 1) соціальне партнерство, розвиток структури та членства (напрями роботи: зв'язки з громадськістю, урядовими структурами, лобювання інтересів бібліотек для дітей і користувачів); 2) фахові комунікації та інноваційний розвиток (напрями роботи: організація професійних заходів; проектна діяльність, видання, дослідження, консультації, рекомендації); 3) соціально-правовий захист (відстоювання прав бібліотек для дітей, членів асоціації, адвокаційна діяльність) [548].

На міжнародному рівні Україна представлена в IBBY – Міжнародній раді з дитячої та юнацької книги – некомерційній організації, яка являє собою міжнародну мережу представників з усього світу, які прагнуть до об'єднання дитини і книги. Своєю місією IBBY вважає [544]:

- сприяти міжнародному розумінню за допомогою дитячих книг;
- дати дітям в усьому світі можливість мати доступ до книг з високими літературними та художніми стандартами;
- заохочення публікації і поширення якості дитячих книг, особливо в країнах, що розвиваються;
- надавати підтримку і навчання для тих, хто займається з дітьми і дитячою літературою;
- стимулювання досліджень і наукових робіт в галузі дитячої літератури;
- захищати і відстоювати права дитини відповідно до Конвенції ООН про права дитини.

Сьогодні IBBY складається з 75 національних секцій з усього світу [544] і представляє країни з добре розвиненою галуззю книговидання і програмами з розповсюдження грамотності, а також інших країн з кількома відданими

своїй справі професіоналами, які займаються роботою з просування дитячої книжкової публікації.

Як неурядова організація з офіційним статусом в ЮНЕСКО і ЮНІСЕФ ІВВУ відіграє певну роль у формуванні політики в якості захисника дитячих книг. ІВВУ прихильна до принципів Конвенції про права дитини [247]; одним з головних прокламацій якої є право дитини на загальну освіту і прямий доступ до інформації. Завдяки наполегливості ІВВУ резолюція включає в себе звернення до усіх народів, щоб сприяти виданню і розповсюдженню дитячих книг. ІВВУ також співпрацює з багатьма міжнародними організаціями та дитячими книжковими установами в усьому світі і бере участь у Міжнародному дитячому книжковому ярмарку в Болоньї та інших міжнародних книжкових ярмарках.

З часу свого заснування у 1953 р. ІВВУ виросла в кількості нагород і проектів, які вона підтримує, а також їхньому географічному поширенню. Усі ці нагороди і проекти мають спільну мету – заохочення якісної дитячої літератури і захисту права кожної дитини, яка хоче стати читачем. Найпрестижніша премія в галузі дитячої літератури «Ганс Крістіан Андерсен» вручається раз на два роки автору та ілюстратору, роботи яких зробили гідний внесок у розвиток дитячої літератури [544]. Приз Заохочення «ІВВУ-Асахі Читання» вручається також раз на два роки двом групам або установам, діяльність яких оцінюється як довгостроковий внесок в заохочення програм читання [544]. ІВВУ також формує Почесний список видатних письменників, ілюстраторів і перекладачів з національних секцій, опублікованих за два роки [544].

Щороку національна секція ІВВУ виступає спонсором Міжнародного дитячого Дня книги, який проводиться в перший тиждень квітня, або ближче до річниці від дня народження Андерсена – 2 квітня [544]. Свято проводиться, щоб надихнути любов до читання і привернути увагу до дитячих книг. Організація вірить, що кожна дитина має право стати читачем, а спонсори ІВВУ забезпечать фінансування кількох проектів з розвитку

читання. Фонд IBVY-Ямада підтримує проекти з просування читання, створення бібліотек, навчання вчителів, бібліотекарів, а також проводить майстер-класи для письменників, ілюстраторів і редакторів дитячих книг [544].

Кризовий фонд IBVY-Діти був створений у 2005 р. для надання допомоги дітям, які постраждали в результаті стихійного лиха, цивільних заворушень або війни. Фонд збирає пожертви на проекти, які заміщають або створюють колекції відповідних дитячих книг і забезпечують бібліографію, терапевтичне застосування книг і розповідь історій. У Центральній Азії, на Близькому Сході і в Північній Африці ці заходи фінансуються відділом Фонду IBVY у Шарджа (Об'єднані Арабські Емірати) [544].

IBVY створила кілька колекцій дитячих книжок, кожену зі своїм власним акцентом. Найбільшою з них є IBVY колекція книг для молодих людей з обмеженими можливостями, яка розташована в Публічній бібліотеці Торонто. Кожні два роки підбирається і каталогізується добірка найкращих книг для молодих людей з обмеженими можливостями [544]. Колекція Німої Книги являє собою зібрання дитячих книг без слів, створених на потребу на італійському острові Лампедуза, і призначених для багатьох біженців з Північної Африки та Близького Сходу [544]. Разом з Почесним списком IBVY ці колекції доступні на виставках.

IBVY також підтримує створення двох віртуальних колекцій дитячої книги – Дитячої книги в Європі європейськими мовами і книг для Африки на мовах африканських народів [544].

Таким чином, дитячі бібліотеки України активно працюють для залучення дітей до читання, навчання читачів навичкам культури читання, забезпечуючи вільний доступ до інформації. Дитячі бібліотеки у своїй роботі використовують усі доступні засоби для організації дитячого читання і дозвілля дітей, поєднуючи традиційну культуру спілкування з книгою та нові інформаційні технології. Медійні та інтерактивні можливості електронних носіїв інформації дають змогу дитячим бібліотекам використовувати в своїй

роботі нетрадиційні форми доступу до книги і залучення до читання: віртуальні книжкові виставки та екскурсії, відеопокази, слайд-розповіді, конкурси мультимедійних презентацій, електронні вікторини, фотоконкурси тощо.

Здійснення бібліотечного, бібліографічного та інформаційного обслуговування користувачів, підтримка та розвиток читання дітей проводиться в умовах бібліотеки через реалізацію соціально-значущих бібліотечних програм.

Висновки до розділу

Попри порівняно коротку історію дитячих бібліотек України огляд у часі дає можливість з'ясувати логічні та історичні закономірності їхнього розвитку. Виникнення дитячих бібліотек як показник рівня розвитку культури в цілому пов'язано із соціально-економічними і політичними реформами, що проводилися державою з початку ХХ ст., а також певними передумовами соціально-культурного характеру, зокрема державною політикою в сфері культурного будівництва та розвитком національної культури й освіти.

Історичний шлях дитячих бібліотек України свідчить, що протягом усіх періодів їх становлення і розвитку накопичено багатий досвід організації дитячого читання. Дитячі бібліотеки здійснювали педагогічні і просвітні функції, залучаючи юних читачів до кращих зразків дитячої літератури. Вивчення діяльності дитячих бібліотек України дає змогу розкрити накопичений досвід формування, функціонування мережі дитячих бібліотек, виокремити найбільш цінні і новаторські здобутки, визначити вектори їхнього подальшого розвитку в умовах перетворень суспільства. Історія культурно-просвітницької діяльності дитячих бібліотек України містить цінний і значущий матеріал не лише для вдосконалення бібліотечної справи, а й розвитку культури на гуманістичних і демократичних принципах.

Сьогодні дитячі бібліотеки роблять вагомий внесок у розвиток культури сучасного українського суспільства. Багатий досвід їхньої діяльності доводить їх відповідність соціокультурним інституціям. Це проявляється у підвищенні статусу дитячої бібліотеки, оскільки в освіті та різноманітній просвітній діяльності закладені невичерпні потенційні можливості подальшого культурного розвитку. Це дає підстави стверджувати, що в даний час дитяча бібліотека не може розумітися лише як місце зберігання і розподілу книг. Збільшення інформаційного потоку, складність систематизації та каталогізації літератури, впровадження сучасних технологій обробки книг, потреба в створенні нової методології і теорії управління дитячою бібліотекою призвели до необхідності радикальної зміни структури бібліотеки й адекватного розуміння її як культурного та інформаційного центру.

Діяльність фахівців дитячих бібліотек скерована на підвищення якості і розширення спектру послуг, що надаються дитячому населенню, створення доброзичливого середовища і комфортних умов для розвитку дітей та підлітків, інтелектуального і творчого дозвілля, майданчика для їх спілкування та обміну думками. Розуміння культурно-інформаційної функції дитячої бібліотеки пов'язано з осмисленням її як культурно-інформаційного центру держави, як місця спілкування, як культурно-інформаційного простору дитини. Відтак, діяльність дитячих бібліотек України повинна бути підпорядкована одній загальній і глобальній меті – оптимальному культурно-інформаційному забезпеченню життєдіяльності суспільства в цілому і кожного читача зокрема.

РОЗДІЛ 3

ДИТЯЧА БІБЛІОТЕКА ЯК РЕТРАНСЛЯТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

3.1 Специфіка формування громадянського світогляду підлітків сучасними засобами діяльності дитячих бібліотек

Для сучасного суспільства характерне усвідомлення важливості формування громадянського світогляду молоді, адже рівень його розвитку безпосередньо впливає на консолідацію суспільства. У цьому контексті слід звернути увагу на значний потенціал сучасної бібліотеки як культурно-інформаційного центру і як чинника детермінації культурних процесів. Оскільки суть громадянського виховання полягає в тому, щоб сформувати у людини громадянську позицію, яка виражає прагнення особистості до досягнення високих моральних ідеалів, патріотичної та інтернаціональної свідомості, забезпечує найбільш повну реалізацію творчих можливостей, значення бібліотечних установ у цьому процесі складно переоцінити.

Формування в Україні громадянського суспільства залежить і від громадянської культури людей, їхніх світоглядних орієнтацій, самосвідомості, готовності жити і діяти відповідно до демократичних цінностей та принципів. Однак глибокі соціальні й культурні зміни, які відбуваються сьогодні, супроводжуються зниженням інтересу до національної історії, культури і традицій, падінням освітнього і культурного рівня значної частини молоді, безвідповідальним ставленням до виконання громадянських обов'язків, нівелюванням таких цінностей, як Батьківщина, патріотизм, громадянськість, обов'язок, честь, гідність, самовідданість. У такій ситуації вкрай необхідні нові підходи до формування громадянського світогляду молодого покоління, які б відповідали сучасним реаліям.

Молоді сьогодні потрібні знання про свої громадянські права і свободи, вміння їх захищати, толерантність, уміння об'єднувати зусилля для

вирішення спільних проблем тощо. Бібліотеки для дітей у процесі формування громадянського світогляду юних особистостей особливу увагу повинні звертати на необхідність утвердження в їхній свідомості та почуттях патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України, сприяння в усвідомленні зв'язку між індивідуальною свободою, правами та патріотичною свідомістю, а також формування толерантного ставлення до інших культур і традицій.

Плануючи комплекс заходів з формування громадянського світогляду, бібліотекар повинен чітко орієнтуватись у термінах «громадянин», «громадянськість», «громадянська позиція», «громадянське суспільство», «громадянське виховання», «громадянський світогляд». Так, громадянин – це людина, яка належить до певної країни, де вона має відповідний юридичний статус, або співвідносить себе з нею. З юридичної точки зору громадянин – це загальне поняття, а індивідуальне поняття громадянина вміщено в його громадянській позиції – у певному ставленні до різних суспільних явищ і процесів з урахуванням інтересів суспільства та держави. Власне, від умов соціалізації в суспільстві, від родинного виховання, від рівня розвитку особистої культури й освіченості залежить рівень громадянськості певної особи [142]. У свою чергу громадянськість – це усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків стосовно держави, суспільства, це почуття відповідальності за їхнє становище. Поняття громадянськості поєднує розуміння своїх прав і свобод та вміння користуватися ними на практиці, особисту відповідальність за свій вибір і свою поведінку, критичне ставлення до соціальної реальності на основі вільного вибору, моральних переконань і спонукань, здатність вести позитивний діалог з владою, іншими громадянами та громадськими об'єднаннями, а також усвідомлення своєї громадянської ідентичності [277].

Процес формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає змогу людині відчувати себе морально, політично й юридично дієздатною та захищеною, являє собою сутність громадянського

виховання. Виховання громадянина покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, залучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними [268], і передусім передбачає розвиток патріотизму – любові до свого народу, до України.

Громадянська позиція – це «складне соціально-психологічне утворення, що може розглядатися з погляду змісту, суспільної значущості, дієвого вияву в життєдіяльності особистості» [318, с. 9]. Громадянська позиція виявляється у здатності аналізувати сучасні процеси та ситуації, обирати адекватні форми і способи дії у непередбачуваних ситуаціях, відповідальності за результати власної діяльності, послідовності і виваженості власної позиції, у змозі виявити самостійність суджень і самостійність мислення, відстоювати власні переконання, у цілеспрямованості, дисциплінованості, самостійності, наполегливості тощо [318, с. 10].

Громадянська свідомість визначається такими світоглядними позиціями, як духовна свобода, відповідальність, здатність співпрацювати з іншими людьми і захищати власні інтереси [51, с. 12]. Натомість громадянський світогляд є результатом освоєння особистістю наукових, політико-економічних і культурологічних знань, які співвідносяться з розвитком суспільства; самостійного вибору громадянських цінностей й оцінок, своєї активної позиції в системі «людина-суспільство» [316, с. 103].

Аналіз підходів до розуміння громадянського суспільства дає підстави розглядати його як на основі високого рівня розвитку специфічних духовних якостей громадян, так і сукупності асоціацій, об'єднань, спілок, інститутів, що здійснюють свою діяльність поза сферою державного регулювання. З цих позицій характерними ознаками громадянського суспільства є домінування в суспільній свідомості демократичних цінностей, політична зрілість та активність громадян, стійкість до ідеологічного впливу, переважання індивідуалізму над колективізмом, орієнтація громадян на власні сили і можливості, ніж на допомогу держави [51, с. 11].

Діяльність з формування типу особистості, відповідної сутності громадянського суспільства, набуває ціннісно-цільового обґрунтування, адекватного процесам соціальної та культурної трансформації в Україні. При цьому чітко «промальовується» діалектичний взаємозв'язок ідеї громадянського суспільства як мети і соціально-культурної діяльності, як одного із засобів її реалізації. Визнання цього взаємозв'язку вимагає подальшого осмислення і зміни функціонального складу соціально-культурної діяльності – від цілей і завдань діяльності організаторів (менеджерів) до соціально-культурних технологій, які вони реалізують.

Становлення і розвиток громадянського суспільства визначається зовнішніми і внутрішніми чинниками. До зовнішніх можна віднести діяльність соціальних інститутів, що представляють різні рівні соціальної структури (політичної, економічної, соціокультурної, інформаційної сфер і сфери «громадянської» влади). Однак чи не найбільш важливими є саме внутрішні чинники, істотне значення серед яких має суб'єктивний або особистісний чинник – характеристики особистості, особливості соціальної поведінки індивідів, що сприяють формуванню громадянського суспільства. Основою розвитку особистісного чинника є громадянська культура, одним з найбільш важливих показників якої виступає громадянська самосвідомість, або громадянський світогляд. Йдеться про особливу якість особистості, яка дає змогу людині усвідомлювати себе здатною до участі в суспільному процесі, самостійно знаходити міру і можливість своєї громадянської самореалізації. Отже, громадянський світогляд – одна з першооснов громадянського суспільства, оскільки дає можливість особистості усвідомлювати себе самостійним, автономним, наділеним правами й обов'язками суб'єктом суспільного життя.

Говорячи про сучасну соціально-культурну діяльність у процесі формування громадянського суспільства, слід відзначити, що громадянське суспільство – це і є той соціокультурний простір, горизонтальний зріз суспільства, в якій повинна вбудовуватися соціально-культурна діяльність з

її виховним потенціалом, скерованим на вільну реалізацію соціальної активності людей, їх громадянської, творчої ініціативи. Ідея ця багато в чому перебиває орієнтири, принципи соціально-культурної діяльності, а також вельми чітко дає змогу відмежувати соціально-культурну діяльність від теорій і педагогічних технологій, які вибудовуються відповідно до вектору вертикального впливу на особистість. Мається на увазі необхідність формування соціальної активності, її виховання, створення умов для її реалізації. Саме тому, звертаючись до проблематики становлення якостей громадянськості і патріотизму у сучасних підлітків в умовах соціально-культурної діяльності дитячої бібліотеки, необхідно дотримуватися позиції, згідно з якою значущі якості особистості формуються в процесі її активної участі в розвиваючій, творчій діяльності.

Цілісний громадянський світогляд дає змогу особистості усвідомлювати себе як носія знань про суспільство, його історію та сучасність; як суб'єкта соціальних відносин, статусів і відповідальності; як носія суспільних цінностей. Отже, громадянський світогляд – це сукупність поглядів та оцінок, думок і відносин, що виражають зміст, рівень й особливості уявлення особистості про історію, сучасний стан та перспективи своєї держави, а також про свою роль як особистості в соціальних процесах, її громадянської відповідальності і громадянський обов'язок.

Усвідомлюючи потребу вивчення громадянського світогляду як статичного явища, як результат особистісного розвитку, варто говорити про його процесуальний характер, що визначає зміст соціально-культурного супроводу особистості на етапі громадянської соціалізації. Громадянський світогляд включає раціональні та емоційні компоненти, необхідні для повноцінного самовизначення людини, тому він не може бути представлений як простий перелік психолого-педагогічних характеристик. Його слід розглядати як розуміння особистістю себе як деякої цілісності, визначення власної ідентичності.

Попри те, що на сучасному етапі становлення громадянської освіти і

виховання в Україні не створено загальнонаціональної ідеології, що природно не сприяє світоглядній цілісності соціокультурних виховних програм, і що безперечно є об'єктивною суперечністю процесу формування громадянського світогляду підлітків, все ж можна виокремити деякі шляхи подолання таких об'єктивних розбіжностей, як постійний конфлікт особистості з реальним досвідом її життєдіяльності як суспільного індивіда, а також амбівалентність людської природи.

Так, остання зумовлює необхідність такої теорії освіти і виховання, яка б дала змогу людині спиратися на краще, що є в її природі, долаючи найгірше, що також в ній присутнє. Громадянська освіта і виховання мають сприяти формуванню не лише системи знань про світ, соціум і людину, а й впливати на мотиваційно-ціннісну та морально-практичну сфери особистості.

Особливе значення в сучасному суспільстві набуває психолого-педагогічна допомога підліткам в процесі включення їх в активне життя, формування соціальної відповідальності. Таким чином, у процесі вивчення специфіки формування громадянського світогляду підлітків можна виокремити деякі досить загальні закономірності. Одним з найбільш важливих є сутнісний зв'язок даного процесу з загальною соціалізацією особистості.

Процес формування громадянського світогляду дитини є частиною її загального розвитку. Громадянський світогляд можна також визнати одним з важливих результатів соціалізації. При характеристиці процесу соціалізації особистості зазвичай виокремлюються три сфери, в яких він здійснюється: діяльність; спілкування; самосвідомість. Оскільки формування громадянського світогляду відноситься до останньої сфери соціалізації, то здається, що можна було б обмежитися розглядом тільки особливостей світогляду. Однак ці сфери надзвичайно взаємопов'язані і не перебувають в жорсткому субординаційному підпорядкуванні. Кожна з них впливає на соціалізацію особистості і потребує спеціального розгляду. Загальною характеристикою усіх трьох сфер є процес розширення, множення

соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом. Розглянемо їх докладніше.

У психологічній науці добре відомо, що протягом усього процесу соціалізації індивід має справу з освоєнням все нових і нових видів діяльності. При цьому відбуваються ще три надзвичайно важливих процеси:

- орієнтування в системі зв'язків, присутніх у кожному виді діяльності і між її різними видами, яка здійснюється через виявлення кожною особистістю особливо значущих аспектів діяльності – особистісний вибір діяльності;

- зосередження уваги особистості на головному аспекті діяльності і супідрядність йому всіх інших діяльностей;

- освоєння особистістю в ході реалізації діяльності нових ролей й осмислення їх значущості.

В сукупності вони демонструють «процес розширення можливостей індивіда саме як суб'єкта діяльності» [12, с. 66].

Спілкування зазвичай розглядається в контексті соціалізації також з боку його розширення і поглиблення на основі нерозривного зв'язку з діяльністю. Розширення спілкування можна розуміти як множення контактів людини з іншими людьми, специфіку цих контактів на кожному віковому рубежі. Що ж стосується поглиблення спілкування, то це, перш за все, перехід від монологічного спілкування до діалогічного, децентрація, тобто вміння орієнтуватися на партнера, точніше його сприйняття.

Третя сфера соціалізації – розвиток самосвідомості особистості. У найзагальнішому вигляді можна сказати, що процес соціалізації означає становлення в людині образу її Я [245, с. 9]. Образ Я не виникає у людини одразу, а складається протягом її життя під впливом численних соціальних впливів [12]. Саме в цій сфері аналізу самосвідомості особистості особливо багато суперечливих позицій, які визначаються наявністю протиріч у визначенні особистості та її психологічної структури. Це пов'язано з наявністю численних і різноманітних тлумачень особистості. Визначення «Я-образу» залежить від наявних концепцій особистості, серед яких слід

виокремити схему, яка включає в «Я» три компонента: пізнавальний (знання себе), емоційний (оцінювання себе), поведінковий (ставлення до себе) та концепцію самосвідомості, представлену у працях радянського психолога В. В. Століна [412, с. 7]. На його думку, дитина стає повноправним представником людської спільноти, тільки опанувавши тією чи іншою мірою людську культуру – цінності, норми, способи дій і спілкування, еталони і способи оцінювання і самооцінювання. «Це оволодіння (привласнення, засвоєння, інтеріоризація, інтродукція, соціалізація) стосується також і способів і форм самосвідомості і специфіки світогляду. Культура спочатку не виступає для дитини абстрактно, вона проявляється для неї в безпосередньому спілкуванні, в живій спільній діяльності, у вигляді зразків поведінки інших людей, їх прагнень і цінностей, їх відносин між собою і у ставленні до дитини, їх дій; вона існує також у фільмах, книгах, інших формах культури. Долучаючись до конкретних людей в конкретних відносинах й уподібнюючись їм, дитина водночас долучається до культури взагалі. Однак різні люди несуть у собі різні погляди, цінності, способи життя, тому, прилучаючись до одних, вона одночасно і диференціюється від інших людей» [412, с. 7].

Відтак, на стику двох найважливіших тенденцій особистісного розвитку – між прагненням інтеріоризувати культуру і прагненням до індивідуалізації формується світогляд особистості. Різні сторони світогляду і його глибока вкоріненість в усьому різноманітті особистісного буття людини, що поширюється на всі сфери суспільного, групового, особистого життя, формує особливий статус світогляду особистості.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна виокремити дві концепції, які можуть стати методологічними засадами формування громадянського світогляду підлітків.

Перша концепція пов'язана з розвитком соціально-адаптивних можливостей особистості, що покликане допомогти їй визначити свою роль у соціальній системі. Оскільки державою висувається вимога виховання

законослухняного громадянина, на перший план виходить формування таких якостей особистості, як почуття обов'язку, відповідальності, вміння думати про інтереси інших людей. У цих завданнях виражається з одного боку – потреба суспільства в підтримці соціальних зв'язків, стабільності, а з іншого – потреба особистості в середовищі, яке забезпечує соціальну захищеність. Методологічним базисом зазначеного підходу виступають колективістські теорії виховання (Г. В. Ф. Гегель, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський).

Свобода мислиться як феномен, що корениться в самих інститутах, нормах і традиціях. Отже, і дитяча бібліотека (як і школа) розглядається як соціальний інститут, покликаний допомогти підліткам усвідомити необхідність і розвинути здатність виконувати в майбутньому ту діяльність, яка сприятиме суспільному прогресу. Згідно з цими уявленнями мета дитячої бібліотеки полягає в тому, щоб допомогти людині свідомо використовувати свої можливості для служіння суспільству, виробити в ній вміння рахуватися з інтересами інших. Для вирішення цього завдання в системі загальної освіти були створені навчально-виховні системи, розроблені форми, методи і засоби організації педагогічної діяльності. Такий підхід характерний для радянської педагогіки, хоча слід враховувати, що держави та соціальні інститути протягом всієї історії людства прагнули таким чином організувати виховний процес, щоб в його результаті формувалася особистість соціально-адаптована, конформна і законослухняна. У сучасній педагогіці подібні системи виховання називають традиційними і звинувачують в неефективності. Але слід визнати, що вони цілком успішно справлялися і справляються з покладеними на них завданнями.

Друга концепція спрямована на розвиток здібностей особистості до самореалізації, що передбачає розвиток її творчих здібностей, виховання самостійності, критичного мислення, ініціативності – всього, що дає можливість протистояти негативним впливам середовища і конформізму. Основне завдання вбачається в тому, щоб створити умови для вільного самовираження людини, для здійснення свідомого вибору в будь-якій

конкретній ситуації. Методологічним базисом цієї концепції виступають індивідуалістичні (демократичні) теорії (Аристотель, Спіноза, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дьюї, М. Монтессорі, К. Роджерс та ін.), в межах яких доцільно говорити не про формування будь-яких заданих якостей особистості, а про створення умов для становлення певних компетенцій.

Наведені два варіанти методології виховного процесу, що забезпечує або формування, або створення умов для становлення громадянського світогляду, не зустрічаються в чистому вигляді – вони доповнюються різними варіантами, моделями, підходами. Як в теорії, так і на практиці робляться спроби синтезувати обидві концепції, реалізувати підхід до виховання і «від особистості», і «від суспільства». Наприклад, у працях Е. Фромма відображається інтеракціоністський підхід до виховання, що ґрунтується на принципі взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників в управлінні актуальними діями людини. Тому третя концепція повинна полягати в синтезі обох попередніх. Це дасть можливість створити ефективну методологію, здатну розкрити засоби для підвищення ефективності двох векторів формування громадянського світогляду – від особистості і від суспільства.

Як було відзначено вище, процес становлення громадянського світогляду особистості обумовлюють об'єктивні і суб'єктивні протиріччя: з одного боку – інтереси держави як суб'єкта громадянської освіти, а з іншого – суб'єктивні протиріччя в становленні громадянського світогляду особистості. Держава покликана виявляти й інтегрувати суспільні потреби і на їх основі визначати основні цілі освіти й виховання. Однак слід зазначити, що суспільство зустрічає індивіда, який входить у світ, з уже об'єктивно заданими соціальними умовами, настільки ж об'єктивними, як і природне середовище. Ці умови існують для нього спочатку, а не вільно обираються ним. Лише коли людина подорослішає, вона може іноді змінювати соціальне середовище, дитина ж повністю належить тому конкретному типу суспільства, в якому вона з'явилася на світ, в якому живе її сім'я, функціонує

її школа, бібліотека. Це своєрідний соціокультурний мікрокосм, який називають культурою дитинства як основи масштабного і багатопланового процесу культурного соціогенезу, що залучає людину до досвіду культури і цивілізації [354, с. 33].

Існують різні точки зору на культуру дитинства. Соціолог й антрополог І. С. Кон розуміє під культурою дитинства автономну соціокультурну реальність, своєрідну субкультуру, що володіє своєю власною мовою, структурою, функціями, традиціями. Дослідник виокремлює три головні підсистеми цієї культури: 1) дитяча гра, 2) дитячий фольклор і взагалі художня творчість, 3) спілкування, комунікативна поведінка дітей [245, с. 59].

М. С. Каган говорить про те, що культура дитинства двошарова. Один її шар – культурні форми, створювані дорослими для дитини. Другий – форми її власної діяльності. Творчість дорослих дає змогу дитині долучитися до досягнень історії культури, і через процеси розпредмечування стати культурною людиною. Таким чином, людина є не лише творцем культури, а й її творінням. Під час процесу розпредмечування людського змісту, укладеного в предметності культури, людина вбирає його в себе, засвоює та привласнює, завдяки чому стає культурною, суспільною істотою [217, с. 300].

Сьогодні матеріал для засвоєння стає з кожним поколінням все значнішим, тому дитинство з розвитком суспільства не скорочується, а розтягується. Так, на початку XIX століття хлопчик 13 років вступав до університету, а в наш час це рішуче неможливо. Якщо тоді в 15-16 років виходили на шлях самостійної творчості і самостійного життя, то в наш час тільки важкі соціальні умови можуть змусити юнака перейти в такому віці до повної самостійності [91, с. 57]. Звичайно, в нормальних умовах культурного життя самостійне в економічному і соціальному відношенні життя, самостійна творчість починаються у віці близько 25 років. При цьому біологічно людина підготовлена до самостійного життя значно раніше, що і підтверджується в законодавстві дозволом вступати в шлюб, проте ми

живемо не лише біологічно, а й соціально. Таким чином, у сучасному світі специфіка дорослішання дитини, її входження в доросле життя визначається величезним обсягом інформації, накопиченим попередніми поколіннями.

М. В. Осоріна виокремлює три головні чинники, що визначають формування дитиною певного світосприймання в процесі дорослішання: перший – це вплив «дорослої культури», активними провідниками якої є спочатку батьки, а потім й інші вихователі; другий – це особисті зусилля самої дитини, які проявляються в різних видах її інтелектуально-творчої діяльності; третій – це вплив дитячої субкультури, традиції якої передаються з покоління в покоління дітей і є надзвичайно значущими в розумінні дітьми, як освоїти світ навколо [333, с. 12].

Соціально-економічне, політичне, культурне становище сучасного українського суспільства істотно впливає на світосприйняття дітей. Їхнє дорослішання проходить в умовах відсутності чіткої системи цінностей, норм, правил, що природним чином проектується в доросле життя, оскільки суб'єктивна реальність дитини визначається тим інформаційним простором, в який вона занурена. При цьому слід враховувати специфіку дитячого світосприйняття: дитина має набагато меншою мірою вибірковості по відношенню до навколишнього світу, ніж дорослий, він знаходиться в процесі «навчання» робити усвідомлений вибір, тому можна говорити про те, що дитина вбирає практично все, що їй пропонується, до тих пір, доки дозволяє психофізичний стан її організму.

Таким чином, громадянський світогляд слід розуміти як складову загального світогляду, і можна припустити, що його розвиток в цілому відповідає загальним закономірностям процесу соціалізації. Формування громадянського світогляду можна визначити як цілеспрямований процес прищеплення особистості позитивного мотиваційного ставлення до себе як особистості, до своєї ролі в навколишньому світі, до загальнолюдських цінностей і вироблення в себе потреби їх дотримуватися, до суспільства, в

якому особистість живе, і безпосередньо до влади, яка уособлює державний апарат.

Відтак, ефективність формування громадянського світогляду засобами дитячих бібліотек залежить від форм і методів організації цього процесу. Пріоритетну роль повинні відігравати активні форми, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення і ґрунтуються на принципі багатосторонньої взаємодії. До активних форм належать різноманітні види дискусій, ситуаційно-рольові ігри, ігри-драматизації, «мозкові атаки», інтелектуальні аукціони, метод аналізу проблемної ситуації. При цьому важливу роль відіграє проектна робота: організація різноманітних проектів і кампаній, видання у бібліотеці газет і журналів. Варто також застосовувати й традиційні бесіди, диспути, лекції, конференції, різні форми роботи з книгою та періодикою. Наприклад, можна провести бесіди чи уроки державності на теми: «Знати і поважати Герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн», «Державна символіка Батьківщини», «Наша Вітчизна Україна»; огляди періодики: «Пульс планети», «За текстами газет» та інші. Актуальними є такі заходи, як «Свято рідної мови», Шевченківські читання, уроки мужності, зустрічі з ветеранами Другої світової війни. Доречними будуть і заходи екологічного змісту, а також заходи, що сприяють вихованню правосвідомості.

Необхідно також передбачити широкий спектр інформаційних форм роботи. Актуальними є інформаційні місячники, декади, тижні громадянської тематики, предметні дні, дні нової книги тощо. Важливу роль у формуванні громадянина відіграє залучення його до участі у громадських акціях та ініціативах (благодійна допомога, екологічні проекти, соціологічні опитування тощо).

У Національній бібліотеці України для дітей розроблено «Програму національно-патріотичного виховання дітей і підлітків» на період до 2020 р. У ній зокрема відзначено, що «патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню нашого народу, формуванню в Україні

громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіт національної самосвідомості і ґрунтується на відродженні народних традицій та визнанні пріоритету прав людини» [365, с. 1]. «Програма...» спрямована на «виховання у підростаючого покоління почуття патріотизму, духовності, людяності, доброти, любові до Батьківщини, свого народу; сприяння становленню й утвердженню України як суверенної і незалежної, правової, демократичної, соціальної держави; формування національної самосвідомості, високих моральних якостей, необхідних для відданого служіння Батьківщині, готовність відстоювати її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею» [365, с. 1]. Метою «Програми...» є «забезпечення цілеспрямованого, комплексного, послідовного утвердження в Україні патріотизму, становлення громадянина-патріота, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу і забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати і виконувати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві» [365, с. 2].

Відповідно до мети основними завданнями «Програми...» є виховання у дітей та підлітків почуття гордості за Українську державу, поваги до її культурного та історичного минулого; формування високих моральних цінностей, етнічної та національної самосвідомості, любові до рідної землі, держави, родини, народу, визнання духовної єдності населення всіх регіонів України, спільності культурної спадщини та майбутнього; формування мовної культури серед дітей та підлітків, оволодіння і вживання ними української мови як генетичного та духовного коду нації; виховання дисциплінованості, сумлінності та чесності, активної громадянської позиції, поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки; формування у підростаючого покоління відданості та вірності українському народові, готовності до захисту України, забезпечення її суверенітету,

територіальної цілісності та недоторканості, підвищення престижу військової служби; формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій; формування соціально активної особистості, готової до участі у процесах державотворення, до спільного життя та співпраці у громадянському суспільстві, здатної до розв'язання конфліктів відповідно демократичним принципам; формування здорового способу життя, прагнення до фізичного саморозвитку, сприяння протидії негативним впливам і явищам, які існують у сучасному суспільстві» [365, с. 2].

«Програмою...» передбачено проведення наступних заходів: у 2016 р. – семінар-практикум «Національно-патріотичне виховання підлітків: особливості, досвід, проблеми»; мистецький вечір «Я люблю тебе, мій краю, рідна Україно»; конкурс дитячого малюнка «Твоя мала Батьківщина»; «Громада і суспільство – грані співпраці»; історична гра-мандрівка «Лицарі українських степів»; вечір солдатської слави «Пам'ятати, щоб жити»; у 2017 р. – круглий стіл «Патріотизм ХХІ століття: його формування на традиціях минулого і сучасного досвіду»; конкурс дитячого малюнка «Україна – вільна, незалежна»; концертно-ігрова мозаїка «Козацькі витівки»; 2018 р. – урок громадянськості і миру «Майбутнє України – твоє майбутнє»; літературно-музичний вечір «Ми українці – велика родина, мова і пісня у нас солов'їна»; літературний реквієм «Голодом вбивали свободу українців»; 2019 р. – історико-краєзнавчий віртуальний похід «Шляхами мужності і стійкості»; вечір пам'яті О. П. Довженка «Обличчя української історії»; 2020 р. – патріотичний форум «Зустріч поколінь»; скайп-естафета поколінь «Пам'ять – енергія вічності».

Щорічно передбачено також проведення наступних заходів: «Символи моєї Батьківщини», «Герб і гімн моєї держави», правовий лекторій «Норми життя в суспільстві: права, обов'язки, відповідальність», зустріч з ветеранами «Ми знову прийдемо до вічного вогню», уроки мужності «Ми цю славу збережемо», зустрічі з очевидцями «Герої військових конфліктів», уроки історії незалежної України «Ми цю славу збережемо» до Дня гідності і

свободи; літературні портрети ювілярів року «Величні постаті України»; цикл заходів за творчістю Т. Г. Шевченка «Співане слово Тараса»; цикл заходів за творчістю Лесі Українки «Українська Лесина душа»; історична вітальня – цикли заходів з нагоди ювілеїв діячів української історії «Вони творили історію України»; книжкові ретро-виставки з фонду НБУ для дітей «Діти Великої Вітчизняної війни» (2018–2020), віртуальний творчий конкурс «Наша вулиця носить ім'я героя війни» (2019–2020) [365, с. 4–7]. Отже, технології формування громадянського світогляду молоді повинні адекватно відображати потреби часу та реагувати на соціокультурні запити.

Формування громадянського світогляду молоді, у тому числі й підлітків, повинно бути керованим процесом з боку влади і передбачати участь інших державних структур, зокрема й дитячих бібліотек.

Формування громадянського світогляду молоді – це багатоаспектний процес, який залежить з одного боку – від розробленості відповідних програм, професіоналізму представників державних структур та фахівців з молодіжної політики, а з іншого – від активності молодої людини, її самоконтролю, самоорганізації, самодисципліни, від рівня сформованості соціальної відповідальності, здатності і готовності до активного включення в суспільне і культурне життя країни.

3.2 Втілення новітніх культурологічних підходів у діяльності сучасних дитячих бібліотек

Виявлення сутнісної природи бібліотеки як соціокультурного інституту вимагає визначення певних характеристик, які відрізняють її від інших соціокультурних інститутів. Уся життєдіяльність бібліотеки розкривається через її функції. Питання про функції бібліотек викликає давні суперечки. Є думка, що соціальні функції властиві всім бібліотекам – від малої до великої, незалежно від обсягу фонду, контингенту читачів, від її типу і виду. І є

дослідники, які вважають, що в залежності від типу бібліотеки у кожній є функції, відмінні від функцій інших бібліотек.

В античні і середньовічні часи бібліотека виконувала головним чином одну функцію – збереження всіх накопичених людством знань. Така робота була дуже важлива, оскільки книга була великою рідкістю, а знання, що містилися в ній, вважалися унікальними. Трансформація основної функції бібліотеки почалася в XV ст., коли було винайдено книгодрукування. Основну перешкоду до знань тепер становили не нечисленність письмових джерел, а неграмотність людей. У середині XVII ст. відроджуються ідеї просвітництва, які призвели до актуалізації питання про загальну освіту, а потім і до створення в XIX ст. мережі бібліотек. Таким чином, з середини XVIII ст. основною функцією бібліотеки стає просвітницька діяльність.

У XIX столітті виникнення капіталістичного промислового виробництва, яке об'єктивно вимагало практично загальної грамотності населення, визначало продовження просвітницької та освітньої функцій бібліотеки. В кінці XIX – на початку XX століття переважала культурна роль бібліотек, вплив на самоосвіту населення. У XX ст. бібліотека почала сприйматися як установа культури, яка виконує функції книгосховища, просвіти й освіти.

Після жовтня 1917 р. першочерговою стала виховна функція: виховання в дусі комунізму, комуністичної свідомості, активності. Призначення бібліотек, їх соціальні функції були визначені на Першому Всеросійському бібліотечному з'їзді у 1921 р., виходячи з необхідності перетворення бібліотеки на знаряддя формування комуністичного світогляду, на осередок виховання й освіти мас у дусі марксизму-ленінізму. У подальшому саме функції виховання та просвіти на основі політичної освіти ефективно виконувалися усіма бібліотеками, у тому числі й дитячими.

На межі 1970–1980 рр. у практику діяльності бібліотек поступово почали впроваджуватися нові інформаційні технології, посилюється роль інформаційних досліджень, у зв'язку з цим змінюється соціальний простір

бібліотеки. Тому бібліотеку починають розглядати не як ідеологічну установу, а як більш складне соціокультурне утворення, функції якого трансформуються. Дослідженням функцій бібліотеки займалися видатні бібліотекознавці А. В. Соколов, Ю. М. Столяров, В. Р. Фірсов, І. М. Фрумін. Наприклад, І. М. Фрумін [467, с. 64] у середині 1970-х рр. характеризує бібліотеку як соціокультурний інститут і пропонує класифікацію її функцій, поділивши їх на дві групи: соціальні (збереження і трансляція пам'яті людства, організація масового читання) і технологічні (що забезпечують нормальне функціонування системи, її практичну діяльність й управління). У свою чергу соціальні функції дослідник поділяє на два види: загальні (виховні, освітні, організаційні) та специфічні (створення єдиного книжкового фонду, організація його циркуляції, керівництво читанням).

У цей же період з'являються підстави для вивчення інформаційної функції як переважної в бібліотечній діяльності, що було пов'язано зі спробами осмислення процесів інформатизації. А. В. Соколов [401], спираючись на інформаційний і системний підходи, пропонує поділити функції на дві групи – сутнісні і прикладні. Сутнісні функції визнані первинними і вирізняються стабільністю, незмінністю; до них відносяться комунікативна, пізнавальна, кумулятивна. Такий поділ дослідник пояснює тим, що роль бібліотеки в системі комунікації залежить від реалізації її сутнісних характеристик, які відображаються саме в цих функціях. Прикладні функції, на його думку, є вторинними у розвитку бібліотечної системи. Головна їхня властивість – динамічність – дає змогу бібліотеці адекватно реагувати на зміни у соціокультурній сфері. Володіючи прикладними функціями, бібліотека здатна вирішувати завдання, що стоять перед нею в певний історичний період. Поділивши таким чином функції, А. В. Соколов теоретично обґрунтував статус бібліотеки як соціального інституту і безпосереднього учасника процесів комунікації в суспільстві. Звичайно, всі ці функції сприяють розвитку і розширенню знання, але

соціальна роль бібліотеки є набагато ширшою, ніж діяльність комунікаційного інституту.

Разом з інформаційним підходом у середині 1980-х рр. сформувався культурологічний, основа якого – положення про те, що бібліотека є культурно-просвітницьким центром. Про це докладно пише В. Р. Фірсов [458]. На його думку, вивчаючи діяльність будь-якого соціального інституту, необхідно виокремити два взаємопов'язані аспекти. Перший характеризується історичною мінливістю, тому що кожен період історії висуває свої вимоги до соціальних інститутів, ставлячи перед ними певні цілі і завдання. Другий характеризується незмінною внутрішньою сутністю соціального інституту, який виконує чітко визначену роль у суспільстві, незалежно від змін, що відбуваються зі зміною історичних періодів. У зв'язку з цим при розгляді бібліотек стародавнього світу, індустріального і постіндустріального періодів їх можна називати одним словом «бібліотека», маючи на увазі, що всі вони виконували однорідну роль.

Внутрішня сутність соціального інституту постає як інваріантний набір функцій, до яких відносяться пізнавальна, комунікативна і ціннісно-орієнтаційна. Концепція В. Р. Фірсова при усій своїй схожості з концепцією А. В. Соколова підкреслює, що бібліотека як соціальний інститут – це, перш за все, механізм соціалізації людини, а не лише інструмент організації інформаційних процесів у суспільстві. Таким чином, у цьому підході чітко окреслені межі відмінності між діяльними і сутнісними характеристиками бібліотеки. В результаті в 1980-ті рр. утвердилися два підходи до розгляду сутності бібліотеки як соціального інституту: інформаційний (функції: комунікативна, кумулятивна, пізнавальна) та культурологічний (пізнавальна, комунікативна і ціннісно-орієнтаційна). Ці підходи, як вважає Н. В. Жадько [177], відображали провідні напрями соціальної діяльності бібліотеки, а не її соціальну сутність. На думку дослідниці, сутність бібліотеки полягає в забезпеченні рівних можливостей для самостійного інтелектуального

вдосконалення кожного члена суспільства незалежно від його соціального статусу та фінансового стану.

В кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. спостерігається новий сплеск вивчення функцій бібліотеки. Це пояснюється кризовою ситуацією бібліотечної справи, в результаті якої питання життєздатності бібліотеки та її подальшого розвитку набули неабиякої актуальності, адже бібліотека є не просто культурною установою, а інститутом соціальної стабільності, і саме це спонукало до більш точнішого опису основних її функцій. У цей час активно обговорювалася педагогічна функція бібліотек, властива від самого початку її (бібліотеки) появи (так, свого часу бібліотеки були центрами освіти і самоосвіти населення шляхом влаштування народних читань, лекцій та ін.). Будь-яка бібліотека, з точки зору В. І. Терьошина [426], виконує педагогічну функцію. Вона є одночасно і самостійною функцією, і входить до всіх інших соціальних функцій, виступаючи засобом їхньої практичної реалізації.

Одне з призначень педагогіки – скеровувати людей від незнання до знання. Бібліотека своїх читачів також веде в світ інформації (а інформація завжди виступає як знання), світ культури, до соціалізації особистості, тобто виконує педагогічну функцію. Педагогічна функція пронизує всю роботу бібліотеки, пов'язану з читачем. Читач бібліотеки, його духовний розвиток, розширення і поглиблення знань, виховання в ньому кращих якостей, його безперервний розвиток, професійна, гуманітарна освіта, самоосвіта – ось що входить до педагогічної функції бібліотеки.

Останнім часом, незважаючи на обмеженість інформаційного підходу до аналізу бібліотечної справи, до нього знову повертаються. Підставою для цього стало формування інформаційного суспільства і перехід до інформатизації бібліотек. Н. І. Тюліна пропонує виокремлення інформаційної функції як головної по відношенню до інших соціальних функцій [447]. На її думку, із загального переліку бібліотечних функцій на перший план виступає саме інформаційна. Вона є базовою по відношенню до освітньої, виховної,

дозвіллевої та інших, бо для реалізації будь-якої з них потрібні ті ж єдині умови, що становлять її суть. У свою чергу ці функції в зіставленні з інформаційною виконують цілепокладальну роль, надаючи останній ту чи іншу спрямованість, адже потреба в інформації не може бути поза певною метою – освіти, виробничої або наукової роботи, виховання, відпочинку. Отже, інформаційна функція має не лише економічний і практичний ефект, а й переслідує і педагогічні цілі.

Розглядаючи діяльність дитячої бібліотеки, слід звернути увагу і на інші точки зору щодо її функцій. Наприклад, Л. В. Степанова [411] в працях, присвячених діяльності дитячої бібліотеки, виокремлює три функції: педагогічну, інформаційну, комунікативну. У свою чергу М. П. Васильченко [70] пропонує поділяти функції дитячої бібліотеки на три групи: перша визначається цільовою настановою відкриття і функціонування бібліотеки. До неї входять загальноосвітня, виховна, інформаційна функції. Друга визначається інтересами і запитам читачів (дозвіллева функція). До третьої відносяться технологічні функції (методична функція).

Обґрунтовуючи функції першої групи, автор відзначає, що зміст усіх трьох функцій видозмінюється відповідно до історичної епохи, стану освіти, бібліотечної справи та інших чинників. Наприклад, у 1920-ті рр. читачами дитячої бібліотеки були не лише діти, а й дорослі, які ще не оволоділи грамотою. У зв'язку з цим бібліотека застосовувала відповідні форми роботи: гучні читання, перегляди книг з ілюстраціями та ін.

У даний час загальноосвітня функція все більше спрямована на вироблення у читачів потреби самостійно отримувати знання, поглиблювати, розширювати вже наявні. Дитячі бібліотеки допомагають користувачеві здійснювати пошук великої і різноманітної інформації, намагаються прищепити навички систематичного і послідовного читання, розкривають перед ними світ культури. Говорячи про загальноосвітні функції, не слід забувати відому істину, що виховання й освіта – нерозривний процес, вони взаємно переплітаються. Виховна функція, як і освітня, від самого початку

властива дитячим бібліотекам. Вона спрямована на формування особистості певного типу, навіювання їй тих чи інших ідей, засвоєння необхідних з позицій бібліотечної політики якостей. Третя – інформаційна функція, вона пов'язана з наданням великої кількості інформації, яка доступно і своєчасно подається читачеві. Інформаційна діяльність бібліотеки надає не лише знання, а й змушує осмислювати, переробляти їх стосовно своєї діяльності, передавати іншим.

Дозвіллєва функція, що передбачає організацію і творче заповнення вільного часу представників підростаючого покоління, змінювала форми і методи реалізації протягом існування бібліотеки. Активна її реалізація спостерігалася в 1920-ті рр., коли в діяльність бібліотеки впроваджувалися клубні форми роботи. Потім ці форми перейняли будинки культури, театри та інші установи. Останнім часом бібліотекарі знову повертаються до них з метою організувати, творчо і цікаво заповнити вільний час підростаючого покоління, сім'ї. Важливо враховувати, що культурно-дозвіллєва діяльність у дитячій бібліотеці має ряд специфічних властивостей, особливо цінних для гармонійного розвитку особистості:

- зміна середовища діяльності, зміна рольового статусу, нове коло спілкування. Тут людина може проявити себе в тих сферах діяльності, де її не оцінили за місцем навчання, роботи. Це вкрай важливо для особистості, її саморозвитку, адже в цьому полягає соціально-педагогічна цінність дозвілля;

- це діяльність за інтересами, за бажанням. Вільна діяльність максимально сприяє розвитку інтересу, піднесенню потреби, з якою цей інтерес пов'язаний;

- діяльність набуває позитивних якостей самодіяльності, в якій формуються навички соціальної активності, самоорганізації і самоврядування;

- дозвіллєва діяльність – колективна, вона ставить поведінку особистості в сфері дозвілля під соціальний контроль і виявляється чинником управління поведінкою особистості. Тобто поки людина залучена в

діяльність бібліотеки, незалежно від рівня інтересу й активності індивіда, ця діяльність є педагогічно позитивною, бо зменшується можливість антисоціальних вчинків;

– вона дає можливість зустрітися з цікавими людьми, відпочити, розважитися.

Технологічну функцію (методичну) бібліотеки виконують при наданні консультативно-методичної допомоги філіям.

Функції дитячих бібліотек активно досліджуються і нині, оскільки бібліотека перебуває під впливом таких чинників, як реструктуризація звичного для бібліотеки інституціонального середовища, інформатизація, зміна державної політики, активна конкуренція з боку інших соціокультурних інститутів тощо.

Так, С. А. Кузнецов головним чином виокремлює інформаційну, освітню, дозвіллеву, навігаційну та когнітивну функції, відзначаючи при цьому значно меншу роль культурної та просвітницької функцій [261, с. 10]. В. В. Кухта виокремлює меморіальну, комунікативну, інформаційну, освітню, соціалізуючу та культурну функції. При цьому автор зазначає, що культурна функція, яка в сучасному суспільстві посилюється шляхом сильнішого (в умовах глобалізації) прагнення людини і спільноти до самоідентифікації та популяризації власної культури, традиційно притаманна бібліотекам [267].

Натомість на думку сучасної дослідниці Р. О. Позднякової, бібліотека як соціокультурний інститут виконує в суспільстві інформаційно-знансєву, комунікативно-пізнавальну, освітню та культурну функції, завдяки яким набуває в гуманітарному культурному просторі сучасності статусу інформаційно-культурного центру, де комунікативно-пізнавальні ситуації здатні бути «зберігачем тезаурусу культури, об'єднуючи в собі різні культурні епохи, традиції, стилі і напрями» [343, с. 11]. Тим самим, за Р. О. Поздняковою, «бібліотека сприяє стійкому розвитку суспільства і

людини, надаючи останній можливість продумано і гармонійно відповідати на «виклики часу»» [343, с. 11].

Всезагальною функцією дитячої бібліотеки, на думку Р. О. Позднякової, є інформаційна, а освітня, педагогічна, соціалізуюча, культуруотворююча, рекреаційна, бібліотерапевтична – основними [343, с. 11]. Культуруотворююча функція дитячої бібліотеки, за Р. О. Поздняковою, полягає в тому, що бібліотека здатна проникати у світ іншої культури завдяки вихованню у своїх читачів культурної сприйнятливості, правильної інтерпретації проявів комунікативних властивостей різних культур. Знання через читачів бібліотеки ніби «перетікають» в інші культури, а через них в інші сфери діяльності, що дає змогу бібліотеці займати стабільне місце в процесах міжкультурних взаємодій і зберігатися у просторі світової культури [343, с. 12]. Можна стверджувати, що дитяча бібліотека завдяки продуманому формуванню бібліотечного фонду вирішує проблеми зберігання паттернів високої культури, тим самим зберігаючи «мозаїчність» загальнолюдської культури, нівелюючи тенденції до глобалізації, уніфікації і стандартизації культурних процесів.

Серед усіх функцій дитячої бібліотеки найбільш актуальними останнім часом стають меморіальна, освітньо-виховна, рекреаційна, культурна та креативна функції. Фактично йдеться про зміщення акцентів із забезпечення процесів спеціальної комунікації на забезпечення процесів культурної комунікації. Зокрема, меморіальна функція бібліотеки виражається в зберіганні культурної пам'яті людства і здійснюється через відтворення своїми засобами цінностей даної культури. Вона скерована на самозбереження культури, на створення умов для сталого внутрішньо-культурного розвитку. У свою чергу освітньо-виховна функція бібліотеки обумовлена наявністю меморіальної функції і, разом з тим, має свої істотні відмінності. Вона здійснюється через комунікативно-пізнавальну діяльність бібліотеки, скерованої на інтелектуальне забезпечення духовного відтворення суспільства. Цей процес у бібліотеці відбувається на рівні

великих груп і на рівні індивіда. Саме тому у сучасному суспільстві зростає роль бібліотеки в реалізації завдань формування інтелектуальної еліти та культурної моделі людини XXI ст. через систему освіти та самоосвіти.

Функції бібліотеки відображають її інституційну сутність, яка проявляється у збереженні соціальних норм і цінностей культури. Тим самим бібліотека як соціокультурний інститут поєднує культурні епохи і традиції, забезпечуючи можливість соціалізації у складному, суперечливому і неоднорідному соціокультурному просторі. Однак, як наголошують М. С. Карташов та В. В. Скворцов, говорячи про соціальні функції сучасної бібліотеки, не варто їх плутати з технологічними, які «на відміну від соціальних, суспільством можуть не відчуватися, воно може і не знати про їхнє існування. Вони є узагальненим відображенням «бібліотечного виробництва». Їх знання і виконання є обов'язком професійних бібліотечних працівників. Про соціальні ж функції повинен мати уявлення не лише бібліотекар, а й – в ідеалі – кожен член суспільства» [224, с. 91].

Технологічні функції, на переконання дослідників, «формується під впливом внутрішніх потреб раціональної бібліотечної технології праці та приписів, в якості яких виступають соціальні функції; соціальні ж – під впливом потреб суспільства. У принциповому плані співвідношення соціальних і технологічних функцій є відношенням підпорядкування: технологічні функції мають місце лише настільки, наскільки вони слугують реалізації соціальних» [224, с. 91-92].

Отже, в даний час функції дитячої бібліотеки визначаються по-різному. Аналіз функцій, запропонований різними авторами, свідчить, що їхня модифікація пов'язана зі змінами в потребах читача. Попри це, будь-якій бібліотеці, незалежно від її типу і виду, властиві інформаційна та меморіальна функції, але в дитячій бібліотеці вони мають свою специфіку. Так, інформаційна функція на сьогоднішній день має дуже важливе значення у всебічному і гармонійному розвитку особистості. Вивчаючи інформаційну функцію, яку бібліотекознавці розглядають по-різному, слід навести

твердження І. Г. Моргенштерна, який визначає її як завдання «збирати, організувати і доводити до населення інформацію, відображену в книгах та інших документах бібліотечного зберігання, каталогах і картотеках» [309, с. 3]. Інформаційну функцію виконує документ, що міститься у фонді бібліотеки, а не сама бібліотека. У дитячій бібліотеці використовуються захоплюючі, доступні, спеціально орієнтовані на вік дітей пошукові символи, які допомагають адаптуватися в інформаційному просторі. Перед дитиною створюється образ відкритої бібліотеки, в якій читачі вільно і комфортно подорожують у світ знань, у світ своїх захоплень.

Меморіальна функція дає змогу бібліотеці бути учасником культурного простору (збереження і трансляція пам'яті людства), і є основою безперервної фондоутворюючої діяльності дитячої бібліотеки. У бібліотеці дитина спирається на попередній досвід, знання, відтворює нові погляди, ідеї.

Дитячій бібліотеці великою мірою властива й соціально-педагогічна функція, оскільки вона орієнтована на виховання, освіту, розвиток дитини. Соціально-педагогічна функція реалізується: а) в соціальній роботі, яка здійснюється працівниками бібліотеки і спрямована на допомогу, підтримку особистості читача; б) в педагогічній діяльності, в якій реалізується освітня і виховна функції. Соціальна робота бібліотеки ґрунтується на принципах гуманізму, вона допомагає людям, які її потребують, зокрема допомагає читачеві створити свою інтелектуальну цілісність, рекомендує прочитати правдиву книгу, пропонує спільно обговорити проблеми, знайти виходи з ситуації, що склалася. У дитячій бібліотеці спектр можливостей педагогічного впливу на дитину-читача досить широкий. Саме на основі інформації та знань реалізується педагогічна діяльність в цілому і бібліотечно-педагогічна зокрема.

У контексті даного дослідження варто зосередити увагу на культурній, або культурутворюючій функції дитячої бібліотеки. Ця функція безпосередньо реалізується в діяльності, спрямованій на вільний творчий

розвиток юних читачів, залучення до цінностей національної та світової культури, створення умов для культурної діяльності.

Сучасна дитяча бібліотека – невід’ємна й органічна частина культури. Надаючи своїм користувачам інформацію в традиційному або дистантному варіанті, бібліотека сприяє їхньому становленню як особистостей – культурних, освічених, адже саме дитяча бібліотека має унікальні можливості створення атмосфери інтелектуальних, моральних, естетичних пошуків під впливом читання і спілкування. Практика особистісно орієнтованих технологій бібліотечного спілкування спирається на версію культурологічної концепції М. М. Бахтіна–В. С. Біблера, яка постулює ідею загального діалогу як основи людської свідомості [33]. У цьому аспекті дитяча бібліотека має значні переваги перед іншими соціальними інститутами, адже її участь у процесі соціалізації не має обмежень у часі і доступності. Тому соціалізація індивідів відбувається в процесі оволодіння культурним надбанням, яке зберігає дитяча бібліотека. Це оволодіння здійснюється не лише традиційними засобами (формуванням фонду, розширенням доступу до нього засобами нових інформаційних технологій), а й методами залучення читачів до активного усвідомлення навколишньої дійсності, шляхом створення можливості спілкування на всіх рівнях і з максимальним використанням усіх видів комунікації [513; 514].

Культурна функція на даному етапі розвитку суспільства тісно пов’язана з інформаційною функцією, що дає підстави розглядати дитячу бібліотеку в якості культурно-інформаційного центру. Як культурно-інформаційний центр сучасного інтелектуального суспільства дитяча бібліотека розвиває і підтримує вивчення, зберігання, поширення і захист національної культури. Крім того, дитяча бібліотека сприяє поширенню цінностей національної культури й ознайомленню з іншими культурами, виховує у своїх читачів повагу до них, сприяє організації соціального міжкультурного діалогу, а також створює умови для індивідуальної та колективної творчості.

Виконуючи таким чином свою культурно-інформаційну функцію, дитяча бібліотека виступає важливим каналом інформації для своїх читачів про світові процеси в сфері культури. Культурно-інформаційна функція бібліотеки в сучасному суспільстві посилюється за рахунок прагнення кожної людини, у тому числі й підростаючого покоління, до поглиблення знань історії, культури, а також до широкого доступу в умовах глобалізації до інформації з історії культури інших країн і народів. На тісний зв'язок культурної та інформаційної функцій звертає увагу М. Г. Вохришева, відзначаючи, що «розвиток інформаційних процесів можливий лише з урахуванням культурного контексту. Щоб зробити інформацію засобом досягнення вищих життєвих цілей, її слід піддати аналізу з позицій моралі і гуманізму, розглядати її як духовну цінність, як істотну частину культури сучасного суспільства. Культура являє собою свого роду систему каналів перетікання і переробки різних інформаційних потоків, обміну інформацією між людьми» [83, с. 135].

Дитячі бібліотеки традиційно поширюють інформацію, сприяють розвитку загальноосвітніх і загальнокультурних процесів у сучасному суспільстві, домінуючи серед інших інформаційних установ, оскільки мають багату історико-культурну базу – свої фонди. Відтак, сучасна дитяча бібліотека є важливим і визначальним структурним елементом суспільства знань. Вона забезпечує вільний доступ до інформації та знань, бере активну участь у розвитку національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Інформація, що зберігається в цих культурних установах, стає важливим стратегічним ресурсом, а самі бібліотеки відіграють істотну роль у процесі інтелектуалізації суспільства і розвитку культури.

На підтвердження варто навести позицію М. Я. Дворкіної, яка розглядає інформаційне, тобто бібліотечне, «як феномен культури і комунікації, як механізм доступу користувачів до інформації та поширення знань» [151, с. 17]. Філософія доступності інформації та ідеали освіти в бібліотечному контексті, на її думку, фактично не мають відмінностей.

Таким чином, у соціокультурному аспекті в бібліотеці головною функцією є комунікаційна – організатора, посередника зустрічі документа і користувача [151].

Отже, ієрархічну класифікацію функцій дитячих бібліотек можна поділити на дві групи залежно від їх ролі по відношенню до суспільства. Перша (головна та основна) обумовлена цільовою настановою відкриття та функціонування бібліотеки, друга – інтересами і запитам читачів. Першу групу становить інформаційна, освітня і виховна функції, до другої можна віднести культурну і дозвіллеву. Такий розподіл є відносним, оскільки інформаційна, наприклад, пронизує всі інші функції. Усі названі функції скеровані на досягнення головної мети – розвиток підростаючого покоління, формування гармонійної творчої особистості, тобто орієнтовані на пошуково-творчу діяльність читачів-школярів. Крім того, слід зазначити, що інформаційна, культурно-просвітницька, освітня функції властиві бібліотеці з давніх часів, незалежно від історичного періоду, змінювалася лише міра їх актуальності, зміст, пріоритет, що пов'язано зі зміною соціальної ролі бібліотек, зокрема зі зміною переважаючих у культурі засобів масової комунікації.

Враховуючи вищевикладене, слід визначити місію дитячої бібліотеки як свідчення культурологічного підходу в її діяльності.

Для установ культури, зокрема й для бібліотек, поняття місії та стратегічного планування є відносно новими. В даний час не викликає сумніву, що бібліотеці, як і будь-якій організації, для ефективного функціонування необхідно діяти на підставі певної концепції стратегічного управління, фундаментальним поняттям якого є місія. Необхідність формулювання місії бібліотеки обумовлена тим, що при наявності зафіксованого в статутних документах її призначення в її діяльності не може бути орієнтації на окремі проекти і програми, які мають певну тривалість і надають роботі бібліотеки фрагментарного характеру. Іншим аргументом на користь необхідності формулювання місії бібліотеки є те, що наявність місії

дасть змогу структурувати цілі діяльності, а орієнтуючись на ієрархію цілей, можна вже говорити про якість роботи бібліотеки, тому що якість – це відповідність результатів поставленим цілям. Таким чином, в якості основних аргументів на користь необхідності формулювання місії бібліотеки можуть бути виокремлені:

- сприяння конкретизації функцій;
- обґрунтування претензій бібліотеки на ресурси;
- виключення фрагментарності в роботі;
- забезпечення можливості контролю якості.

Перешкодою в організації діяльності установ культури на основі принципів сучасного підходу до управління є недостатньо розроблені теоретичні засади сутнісного призначення установи культури в залежності від типу (бібліотека, музей, клуб, театр, парк та ін.). Спільне, загальне завдання установ культури полягає в поширенні світового культурного надбання, спрямованості на культурний розвиток особистості, формування і задоволення духовних потреб. Отже, місію бібліотек як установ культури можна сформулювати як формування, соціокультурне становлення особистості як найвищої цінності суспільства.

В контексті досягнення соціального ефекту місія може бути сформульована як для окремих установ, так і для інститутів загалом. Інтегративною функцією будь-якої суспільної системи є задоволення соціально значущої потреби [353, с. 69]. Загальною метою утворення соціальних інститутів є надання споживачеві будь-якої цінності (матеріальної, інтелектуальної, емоційної). При цьому специфіка бібліотеки як соціокультурного інституту в порівнянні з іншими інститутами культури полягає в тому, що залучення здійснюється через документ, смисли, що містяться в ньому, тому що бібліотека за допомогою фонду представляє документальну модель культури, пам'ять культурної системи. Пам'ять у даному контексті розуміється не як сховище текстів, а як «сукупність наукових знань, культурних і науково-технічних досягнень, предметів

декоративно-прикладного мистецтва, що характеризуються емоційною сприйнятливістю і творчим підходом людини, унікальністю і неповторністю образу» [288].

Так, наприклад, у період Нового часу з'явилися національні бібліотеки, оскільки важливість інституту, який акумулює документи, створені на мові країни, і документи про цю країну, визначила призначення національної бібліотеки як символу держави. В епоху Просвітництва розвиток гуманістичних уявлень і пов'язане з цим формування гармонійно розвиненої особистості сприяло формуванню ідеї про суспільне призначення бібліотеки як соціокультурного інституту, що забезпечує виконання суспільної ролі «відродження людяності» [315, с. 21]. У ХХ ст. бібліотека стала одним з основних інструментів ідеологічного впливу на людей, що здійснювався через відбір відповідної загальній політиці держави літератури. На цих етапах прототипом місії можна назвати конкретну пріоритетну функцію, яка актуалізується в залежності від вимог епохи. Очевидно, що бібліотека в різні культурно-історичні періоди реалізовувала ряд функцій, спільною метою яких було соціокультурне становлення особистості, вбудовування її в актуальну систему культури. Отже, можна стверджувати, що бібліотека як соціокультурний інститут завжди реалізовувала певну місію, адекватну соціально-культурним умовам свого існування.

Слід відзначити, що термін «місія» стосовно бібліотеки почав вживатися лише з розвитком бібліотечного менеджменту. Місія бібліотеки визначалася як суспільно-визначена роль, як сукупність функцій, обумовлених цілями і завданнями, визначеними відомствами, яким підпорядковувалися бібліотеки. Однак у такому разі йдеться скоріше не про місію, а про соціально-культурне замовлення до бібліотеки. У загальному вигляді в теорії бібліотечного менеджменту сформувалися дві точки зору на головну функцію місії організації: 1) місія формулюється перш за все для зовнішнього середовища установи і вона необхідна для позначення соціальної ролі організації; 2) місія

формулюється для внутрішнього середовища установи і призначена для співробітників як глобальний орієнтир діяльності [34].

У нашій країні і за кордоном місія розуміється в основному однаково. Так, в американській бібліотечній практиці місія визначається як підтримувана усіма співробітниками бібліотеки мета, загальна система цінностей, яка допомагає у визначенні конкретних завдань і напрямів роботи [175]. У «Словнику бібліотекаря з менеджменту та маркетингу» [396] місія визначена як втілення сукупності основних цілей, бажаних характеристик і цільових параметрів організації. Це визначення в якості вимог до формулювання місії закладу передбачає наявність реальних і бажаних характеристик та основних цільових орієнтирів діяльності. Аналогічне розуміння місії наведено в праці Н. В. Жадько «Проектний розвиток бібліотек» [178]. Автор вказує, що місія являє собою послідовні чітко сформульовані цілі діяльності бібліотеки [178]. М. В. Семілет визначає місію бібліотеки як виражене в короткій, але ємній формі призначення бібліотеки, що відрізняє її від інших соціальних інститутів [389]. В. О. Ільганаєва дотримується думки, що призначення бібліотеки виявляється через основний зміст її роботи, і полягає в реалізації «соціально-комунікаційної діяльності у її сутнісному вигляді» [212].

Таким чином, є чимало формулювань місій бібліотек, що свідчить про наявність у науковому співтоваристві різних точок зору в даному питанні. Згідно з ідеєю Н. Є. Добриніної про наявність в місії глобального й особистісного рівнів, всі формулювання місії бібліотеки можна згрупувати в залежності від пріоритету в них глобального й особистісного рівнів [162]. На думку дослідниці, в глобальному плані місія бібліотеки полягає в збереженні досягнень цивілізації, в особистісному – «у формуванні Людини в людині» [162]. Звичайно, ці рівні є взаємодоповнюючими, але один з них у кожному формулюванні є першорядним. Наведемо деякі приклади.

1) «Глобальний рівень»:

– І. П. Тікунова в дослідженні концептуальної моделі сучасної бібліотеки визначає призначення останньої в збереженні суспільного надбання, представленого в документах і забезпеченні доступу до документованих знань. В якості основних напрямів діяльності бібліотеки дослідниця називає соціокультурну комунікацію, виробництво нового знання і відтворення культурних форм [428];

– Ю. Хабермас визначає основну мету діяльності бібліотеки як відтворення культурної спадщини шляхом створення умов для залучення до культурних цінностей через літературу [470];

– на думку Р. О. Позднякової, місія бібліотек полягає в тому, щоб бути «культурним капіталом людства, його, опрідмеченою в текстах, пам'яттю» [345];

– М. О. Рубакін в міркуваннях про призначення бібліотеки як соціокультурного інституту відзначає, що завдання останнього – «працювати над поширенням кращих книг, ... ґрунтуючись на вимогах життя, слугувати шляхом поширення кращих книг «вічній істині» [375, с. 109]. В якості основного завдання вчений називає вироблення певного загального світогляду, вміння відібрати джерела інформації, виходячи з їхньої цінності з точки зору формування загальнокультурного світогляду;

– О. С. Онищенко основним завданням бібліотеки як соціокультурної структури вважає, незалежно від часів і суспільних устроїв, збирання, впорядкування, зберігання знань та інформації на всіх носіях і з усіх каналів інформації [137].

Таким чином, формулювання місії бібліотеки, згруповані на підставі їхньої орієнтованості на глобальний рівень, можуть бути зведені до відбору і збереження цінних з загальнокультурної точки зору документів.

2) «Особистісний рівень»:

– на думку Р. Полла і П. Бокхорста, місія бібліотеки полягає в забезпеченні доступу користувача до інформації [351, с. 15];

– американський бібліотекознавець М. Вебстер головним завданням бібліотеки вважає передання перетвореного накопиченого знання користувачеві [499];

– в рамках Програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх» бібліотеки позиціонуються як «... загальнодоступні шляхи виходу на інформаційні магістралі і безкоштовні точки доступу до суспільних інформаційних ресурсів» [141, с. 73];

– С. Г. Матліна вважає основним завданням сучасної бібліотеки включення людини в культуру, при цьому бібліотека є не просто ретранслятором, а й «стимулятором творчої активності» [296];

– Є. І. Полтавська, вказуючи на те, що бібліотека виникає в результаті суспільної потреби в певному документному надбанні, називає в якості основної інтегративної функції бібліотеки як соціокультурного інституту «надання бібліотечного документного продукту в суспільне користування» [353, с. 68];

– К. Ю. Генієва найважливішою називає функцію «соціалізації індивідів у процесі освоєння культурної спадщини, представленої в документальних фондах» [90]. На думку дослідниці, освоєння культурної спадщини забезпечує формування толерантного мислення і дає змогу бібліотеці виконувати роль «творця і медіатора полікультурної свідомості» [90].

Звичайно, даний розподіл формулювань є досить умовним, тому що з одного боку – саме відбір і збереження цінних з загальнокультурної точки зору документів забезпечує можливість саморозвитку людини; з іншого – до сприйняття і збереження опредмеченої в текстах «суспільної пам'яті» здатна лише особистість, сформована в загальнокультурному смислі. Виходячи з такої взаємозумовленості, можна говорити про можливість формулювання універсальної місії бібліотеки, що містить вищеназвані рівні. Більше того, таке формулювання забезпечить одночасну спрямованість на зовнішнє і внутрішнє середовище, оскільки орієнтир на «глобальний рівень» відображає

роль у системі культури, тоді як у формулюваннях з пріоритетом на «особистісний» рівень зроблений акцент на користувача.

Також складно погодитися з більшістю з наведених формулювань у зв'язку з тим, що в них не розмежовано поняття місії і функції – вони живляються як синонімічні і, як наслідок, не розділяються. Однак сутнісна функція може бути виокремлена як пріоритетна, але вона не може бути представлена в якості місії бібліотеки.

Проблема підміни місії функціями залишається актуальною і в даний час. Співробітником Інституту бібліотекознавства та наукової інформації Сілезького університету (Польща) З. Геболісом шляхом анкетування та аналізу сайтів бібліотек було проаналізовано місії понад 50 національних бібліотек європейських країн [88]. У результаті було встановлено, що більшість національних бібліотек мають декларації місії. При цьому ряд бібліотек (Сербія, Словаччина, Польща, Естонія) не роблять суттєвої різниці між статутом і місією. У бібліотеках ряду інших країн місія склала основу більш об'ємного документа: стратегічного плану (Англія); хартії концепції якості (Мальта). У декларації місії Шведської національної бібліотеки основна увага звернена на «комплектування, збереження та ефективний доступ до всіх матеріалів, що видаються в Швеції», а діяльність національної бібліотеки Голландії, згідно з декларацією місії, спрямована на «надання доступу до знань культури за допомогою високоякісних служб» [88]. З. Геболісом не лише проаналізовано місії європейських бібліотек, а й наведено значний статистичний матеріал. Так, в якості елементів декларацій місій бібліотек різних країн в 100% виокремлено мету, в 77% – стратегію. Примітно, що настільки важливі елементи, як стандарти поведінки і корпоративні цінності, відображені лише в 27% і 36% декларацій відповідно. Це вказує на відсутність комплексного підходу до розробки місії і механізмів її реалізації, оскільки її втілення передбачає організацію діяльності відповідно до означених в місії пріоритетних цінностей. Проте, однозначно можна констатувати, що в західному менеджменті формулювання місії

конкретної бібліотеки необхідне для створення не лише зовнішнього, а й внутрішнього середовища установи, для згуртування співробітників та активізації їхнього потенціалу з метою виконання суспільно значущої місії. На цю особливість вказує В. С. Лазарєв: «при ознайомленні із зарубіжними формулюваннями бібліотечних місій перше, що впадає в очі, – скерованість місії одночасно на створення сприятливої громадської думки в зовнішньому середовищі і на мобілізацію творчих сил співробітників» [269].

У практиці українських дитячих бібліотек місія їхньої діяльності визначається по-різному:

– «використовуючи всі наявні власні ресурси і ресурси корпоративних систем, забезпечити рівний доступ до знань, створивши середовище розвитку дитини через читання, книгу, нетрадиційні види носіїв інформації відповідно до її вікових, соціокультурних та індивідуальних особливостей» [237];

– «реалізація прав дитини на бібліотечне обслуговування, подолання нерівності у доступі до інформації» [547];

– «сприяння успішній соціалізації юних [громадян. – А. Г.] шляхом надання широкого спектру якісних бібліотечно-інформаційних ресурсів та послуг, які відповідають віковим особливостям та потребам дітей» [549];

– «бібліотека відкрита для кожної людини. Бібліотека надає вільний доступ до інформації та простір для набуття знань, спілкування, духовного збагачення або для втіхи та розваги» [547];

– «культурно-просвітницька діяльність, спрямована на задоволення духовних потреб юних громадян» [546].

Дані визначення можна наводити й далі, проте слід відзначити, що їм бракує культурологічного контексту. Адже розгляд місії дитячої бібліотеки з точки зору культурології дасть змогу обґрунтувати унікальне призначення даного соціокультурного інституту в сучасному суспільстві, виявити місію як певну реакцію на соціокультурний контекст за допомогою визначення основних ознак сучасної культури, соціально-культурного замовлення до даного інституту, а також з урахуванням ціннісних аспектів місії дитячої

бібліотеки, обумовлених її гуманістичною спрямованістю в системі культури. Розв'язання цього завдання передбачає виявлення актуальних умов функціонування дитячої бібліотеки в сучасній культурі, чітке й однозначне визначення системоутворюючих функцій дитячої бібліотеки, а також з'ясування ціннісних констант місії дитячої бібліотеки.

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що метою документа, що містить місію організації, повинна стати можливість в стислій формі відобразити головні прагнення і філософію, що характеризує різні грані діяльності бібліотеки, зокрема й дитячої. Але головне його призначення має полягати в тому, щоб донести важливість цієї філософії до всіх прихильників бібліотеки, її співробітників, керівництва та широкої громадськості. Говорячи про філософію, мається на увазі бібліотечна філософія – поняття, яке включає в себе основне «призначення бібліотеки в суспільстві (місію); теоретичну форму професійної свідомості, систему ідей, поглядів на цілі і принципи організації бібліотечної діяльності» [370]. Зважаючи, що бібліотечна філософія – це наука про загальні теоретико-світоглядні проблеми бібліотекознавства, вона покликана вивчати сутність бібліотеки в контексті її ідеального призначення [66], поняття «бібліотечна філософія» є ширшим від поняття «місія бібліотеки». Це дає змогу вибудувати наступну систему підрядних залежностей: бібліотечна філософія, місія, цілі, завдання, функції, і розглядати місію бібліотеки в системі культури в двох аспектах: як філософське бачення своєї ролі і як реакція на актуальну суспільну потребу. Ці підходи не виключають один одного, більше того – в єдності вони утворюють стабільну концептуальну основу, що дає змогу установі реалізовувати своє призначення у зовнішньому середовищі на основі внутрішньої єдності. Виходячи з цього, для місії як ключової ланки в системі стратегічного планування важливі обидва підходи, але перший охоплює велику сферу і точніше збігається з початковим змістом поняття. Тому логічно визначати місію як позицію по відношенню до зовнішнього середовища, як бачення бібліотекою свого призначення в світі. У цьому

полягає відмінність місії від ролі: роль передбачає тимчасову дію, а місія – стратегічно обґрунтовану.

Н. О. Шубіна додає до вищенаведених переваг формулювання місії й можливість ефективного управління, що також відповідає розумінню місії як цілепокладального елемента в системі стратегічного управління і забезпечує найбільшу стабільність місії в довгостроковому плані у порівнянні з іншими складовими елементами [506].

Виходячи з положення про потреби суспільства в бібліотеці як інституті, що сприяє самовихованню людини та її соціокультурному становленню, змістовно-смісловому трактування місії бібліотеки полягає в сприянні соціокультурному становленню особистості через створення контенту саморозвитку, який передбачає доступність сукупного знання людства і формування системи цінностей, що ґрунтується на принципах гуманізму. Дане формулювання є загальною настановою для сучасної дитячої бібліотеки як соціокультурного інституту, тоді як на рівні установи воно передбачає адаптацію до соціокультурних реалій конкретного середовища. Механізми такої адаптації можуть бути представлені в якості методики розробки місії бібліотеки.

Як було зазначено вище, місія бібліотеки реалізується за двома напрямками – зовнішнім і внутрішнім і повинна бути спрямована на створення позитивної громадської думки в зовнішньому середовищі та формування корпоративного духу, що забезпечує активізацію креативного потенціалу співробітників, конструювання їхніх відносин з установою за принципом спільності цілей і поділюваних цінностей у внутрішньому середовищі. Стосовно зовнішнього середовища можна відзначити, що місія бібліотеки повинна бути сформульована на основі аналізу своїх сильних і слабких сторін, виявлення специфіки установи, а також з урахуванням актуальних і передбачуваних потреб користувача. Виокремлені в культурологічному контексті місії ціннісно-орієнтовані елементи обумовлюють не лише задоволення цих потреб, а й їхнє формування, а також

розробку механізмів їхнього піднесення. Дані завдання можуть бути визначені як найважливіший напрям у діяльності сучасної дитячої бібліотеки.

Для вибудовування відносин із зовнішнім середовищем на етапі розробки місії необхідно з'ясувати інтереси всіх груп, пов'язаних з організацією (керівництва, співробітників, читачів). Формулювання місії бібліотеки повинно виражати узгоджені інтереси всіх цих груп, бути зрозумілою й адресною, а також знаходити відображення в різноманітних матеріалах, що стосуються її діяльності.

Реалізація місії дитячої бібліотеки можлива за умови усвідомлення важливості даного соціокультурного інституту державою і суспільством, а також побудови дитячими бібліотеками своєї діяльності на основі нових форм і методів роботи з використанням сучасних інформаційних технологій. При розробці місії дитячої бібліотеки і створення стратегічного плану її діяльності необхідно визначитися в таких позиціях:

- виявити у керівництва, співробітників і користувачів бажаний образ конкретної бібліотеки;
- проаналізувати міру відповідності наявних у бібліотеки ресурсів потребам цільових груп;
- визначити механізми відтворення ресурсів, необхідних для задоволення інтересів користувачів;
- співвіднести виявлений «ідеальний образ» з реальною установою, що позначить елементи невідповідності;
- сформулювати унікальну місію дитячої бібліотеки з урахуванням виявлених характеристик, суголосних загальній місії дитячої бібліотеки як соціокультурного інституту;
- розробляти механізми піднесення читацьких потреб та орієнтуватися на підбір книги користувачеві з урахуванням його культурного рівня.

Допускаючи відмінність місії за обсягом, стилем та іншими зовнішніми характеристиками, можна виокремити ряд елементів, обов'язкових для формулювання місії:

– виокремлення внутрішньо-корпоративних цінностей, що транслуються в зовнішнє середовище і формують внутрішнє середовище дитячої бібліотеки;

– з'ясування цілей дитячої бібліотеки;

– чітке визначення специфіки дитячої бібліотеки на тлі інших;

– визначення проєкцій місії на зовнішнє середовище дитячої бібліотеки.

Наявність цих елементів забезпечить розробку формулювань місій дитячих бібліотек у межах загального розуміння місії дитячої бібліотеки як настанови по відношенню до зовнішнього світу, що визначає ціннісні пріоритети, стратегічні цільові орієнтири діяльності і відображає унікальність організації. Тобто місія конкретизує сенс існування дитячої бібліотеки в системі культури, тоді як сукупність функцій висловлює її сутність. У цілому система стратегічного управління дитячою бібліотекою дасть змогу здійснювати керівництво, спрямоване на реалізацію місії з допомогою виконання конкретних функцій, що забезпечують розвиток дитячої бібліотеки в довгостроковій перспективі.

3.3 Модель діяльності дитячої бібліотеки у векторі її культуруотворюючої функції: стратегії перетворення дитячої бібліотеки на сучасний культурно-інформаційний центр

Моделювання передбачає визначення об'єкта та методології дослідження – пояснювальних принципів, що є основою інтерпретації, використовуваних способів і прийомів пояснення. Під моделлю (лат. «Modulus» – міра, зразок, норма) в широкому сенсі в науці прийнято розуміти аналог, «замінник» оригіналу, який за певних умов відтворює властивості оригіналу. Модель можна розглядати як спеціальну форму

кодування інформації, у тому числі раніше невідому. Іншими словами, модель містить у собі потенційне знання, яке людина, досліджуючи її, може отримати, унаочнити і використовувати в практичній діяльності [306, с. 166].

Виходячи з того, що модель – це інструмент, у першу чергу орієнтований на управління модельованим процесом або явищем, моделювання ґрунтується на абстрагуванні дослідника від конкретних ситуативних проявів за рахунок виокремлення основних параметрів об'єкта моделювання та дослідження відносин і зв'язків між ними [395].

На даний час у сучасній науці розроблені теорії бібліотеки, що розрізняються предметом дослідження і методологією. Це структурно-функціональний, системний, інформаційний, маркетинговий, просвітницький, інституційний і феноменологічний підходи. Так, структурно-функціональний підхід характерний для робіт Л. Б. Хавкіної, яка розглядає бібліотеку «як певний організм, який складається з трьох елементів: книги, бібліотекаря і читача» [471].

Системний підхід до вивчення бібліотеки розроблений Ю. М. Столяровим [414]. Вчений розглядав бібліотеку як систему, що володіє деякою позачасовою, абстрактною та універсальною структурою, в якій він виокремив різні частини (елементи) й описав способи їхньої взаємодії. В теорії Ю. М. Столярова елементами бібліотеки є: 1) документ; 2) абонент; 3) бібліотекар; 4) матеріально-технічна база. Їх наявність ще не становить бібліотеку, оскільки ключова роль належить зв'язкам між цими елементами, кожен з яких «відіграє свою власну, якісно відокремлену, але в цілому рівноправну роль, без якої функціонування системи було б неможливе» [414, с. 37].

Інформаційний підхід розглядає бібліотеку з урахуванням загальних закономірностей розвитку об'єктивної бібліотеці реальності і полягає в тому, що в якості нової філософії бібліотеки пропонується філософія доступності інформації для всіх.

Прихильники маркетингового підходу вважають, що філософія маркетингу в бібліотечній справі дасть змогу створити сучасний образ бібліотеки як соціального інституту, що працює в ринкових умовах [24]. Так, на думку Н. І. Тюліної, маркетинг є філософською основою осмислення проблем бібліотеки, особливо пов'язаних з бібліотечним обслуговуванням і управлінням в цілому [446]. При такому підході першорядна увага до комерційної діяльності бібліотек стає не вимушеною, а теоретично виправданою.

Основою просвітницького підходу є гуманістичні ідеали, бібліотека постає як «величний храм знань і культури». Автори даного підходу гуманістичне призначення бібліотеки вбачають у збиранні та збереженні духовних досягнень людської цивілізації, «пам'яті людства» [64], на підставі чого бібліотека моделюється як особливий культурний простір. Так, М. О. Рубакін підкреслював, що бібліотека – це «сукупна праця кращих умів людства, скарбниця його знання, думок, почуттів, прагнень і сподівань... Бібліотека повинна бути книжковим відображенням Всесвіту» [374]. У свою чергу Х. Л. Борхес вважав, що бібліотека – це безмежний космос, в якому кожна книга розповідає про всі інші [50]. П. Клодель називав бібліотеку лабораторією уяви [483, с. 160], а У. Еко – храмом, де зберігаються скарби знань [508]. М. С. Шагінян підкреслювала, що бібліотека – це «Храм заощадження часу», в якому людина є «природною, органічною часткою» [492].

У межах інституційного підходу прийнято виокремлювати комунікаційну (А. В. Соколов [401]), інформаційну (С. В. Красовський, М. І. Акіліна, Т. Ф. Берестова [7; 32; 253]), пізнавально-когнітивну (В. П. Леонов, О. І. Остапов [272; 335]), освітню (В. І. Терьошин [425]), культурологічну (В. Р. Фірсов, А. М. Ванєєв, Р. С. Мотульський [69; 312; 458]) і плюралістичну (К. Ю. Генієва [89]) моделі бібліотеки.

Так, уявлення про бібліотеку як модель культури отримало розвиток в роботах сучасного філософа М. Ю. Опенкова. Він писав, що вона «подібна до

машини часу, оскільки здатна дати зворотний хід годинам з будь-якою швидкістю» [331]. Бібліотека здатна відправити читача подорожувати в майбутнє або минуле, до невідомих світів і реальностей. Відтворення, сприйняття і розуміння сенсу того, що відбувається перед читачем, залежить від його здібностей і досвіду. Бібліотека – це творче начало, яке ініціює розвиток креативних здібностей, вона водночас здатна забезпечити навігацію в світі культури. Вона є моделлю цього світу, моделлю культури, іншими словами, визначає існуючий порядок, способи запозичення, а також положення тексту в традиції.

З позицій феноменологічного підходу розроблені бібліотечні концепції Т. Д. Марковою, А. С. Чачко, С. Г. Матліною [289; 298; 482], які розглядають бібліотеку як культурно-цивілізаційний феномен, розвиток якого триває й опосередковується трансформацією людського суспільства.

Не заперечуючи істотну значущість вказаних підходів до вивчення бібліотеки, все ж слід звернути увагу на окремі їхні недоліки. Так, прагнучи до універсальності, тобто ставлячи перед собою завдання виявити всі сутнісні елементи досліджуваного об'єкта і зв'язки між ними, наявні в будь-яких типах бібліотек, структурно-функціональний і системний підходи змушені коригувати свій предмет за рахунок освоєння і вписування в свою схему нових видових відмінностей, пов'язаних з еволюцією бібліотек. Вони не пояснюють, чому виникають ті чи інші зв'язки між елементами системи, лише констатуючи наявність елементів і зв'язків і встановлюючи універсальні для всіх типів бібліотек закони їхнього об'єднання один з одним. Крім того, ці підходи не враховують елементи і функції бібліотеки, які безпосередньо не впливають із запропонованої схеми. Тобто структурно-функціональний і системний підходи розглядають бібліотеку як певну схему співвідношення елементів, не наповнену аксіологічним, історичним та іншими смислами.

Інші підходи також не позбавлені недоліків. Так, інформаційний, маркетинговий, просвітницький, інституційний і феноменологічний підходи

будувалися з урахуванням соціальних потреб попередніх етапів суспільного розвитку, тобто, вони взяті окремо. І відповідно вони не можуть врахувати виклики сучасного суспільства. Зокрема, критики маркетингового підходу вказують на те, що він заперечує головну ідею бібліотеки, яка за своєю суттю є стабільною, традиційною, непорушною: «тут зберігається пам'ять людства, а в підсумку – вічність» [285]. Крім того, на думку вчених, автори даного підходу зосереджують свою увагу на філософії бібліотеки, а на принципах її практичної діяльності в нових економічних умовах [455].

Натомість бібліотека належить до складних системних об'єктів, що мають соціальну природу і не існують поза загальнокультурним, соціальним контекстом [302]. Тому для побудови моделі дитячої бібліотеки доцільно поєднати системний та інституційний підходи, що дасть змогу визначити внутрішній зміст дитячої бібліотеки та основні характеристики, що відображають її об'єктивну специфіку в контексті формування сучасного суспільства. Так, опис системного уявлення про дитячу бібліотеку дасть змогу сконструювати об'єкт, створити адекватну його модель. У свою чергу, інституційний підхід дасть змогу вибудувати модель дитячої бібліотеки відповідно до викликів суспільного розвитку, визначаючи тим самим напрям бібліотечної еволюції.

Побудова такої моделі дасть змогу з'ясувати роль дитячої бібліотеки в сучасному суспільстві як соціокультурного інституту. При цьому дана модель дасть змогу не лише більш-менш точно описати бажаний стан дитячої бібліотеки, а й на цій основі визначити її головні соціальні функції, розкрити компоненти дитячої бібліотеки як структури.

Модель сучасної дитячої бібліотеки як соціокультурного інституту, який відповідає на суспільні потреби, що виникають у контексті формування сучасного суспільства, передбачає включення дитячої бібліотеки в основні соціокультурні процеси. «Під соціокультурним процесом розуміється будь-який вид руху, модифікації, трансформації, чергування або «еволюції», ... будь-яка зміна даного досліджуваного об'єкта протягом певного часу, чи то

зміна його ролі в просторі або модифікація його кількісних або якісних характеристик» [404, с. 80]. Серед соціокультурних процесів, організованих дитячою бібліотекою, можна виокремити акумуляцію соціально значущих знань та управління знаннями, соціокультурну комунікацію та поширення культурних явищ, виробництво нового знання і соціально-історичне відтворення культурних форм.

Як культурний феномен дитяча бібліотека є результатом соціальної діяльності людей, спрямованої на задоволення їхніх інформаційних та знаннєвих, освітніх і культурних потреб. Тому всі культурні процеси, в яких вона бере участь, є актами діяльності, орієнтованими на задоволення цих потреб людини. Пропонована модель дитячої бібліотеки передбачає організацію формування, зберігання і трансляцію культурних текстів, які акумулюють соціальний досвід, який має конструктивні наслідки для рівня соціальної інтегрованості і консолідованості суспільства [460, с. 264].

У зв'язку з цим слід зазначити, що інформаційні потреби здійснюють неабиякий управляючий, орієнтуючий вплив на перебіг процесів, пов'язаних зі створенням, збиранням, зберіганням, поширенням і використанням інформації, забезпечуючи здатність дитячої бібліотеки до задоволення наявних потреб і відповідність рівню діяльності, що склався в суспільстві, і сформованому інформаційному потенціалу суб'єктів [244, с. 5].

Акумуляція соціально значущих знань та інформації відбувається шляхом накопичення, систематизації і збереження документованого знання та інформації. Накопичення інформації – це процес, який є основою створення будь-якої бібліотеки і часто визначає її можливості та особливості функціонування як феномена культури. Будь-яка бібліотека дає змогу сконцентрувати в одній точці простору інформацію і знання, зафіксовані на документах різного виду, створених у різних місцях, у різний час і різними авторами, що істотно збільшує потенційні можливості людства з передання інформації не лише сучасникам, а й нащадкам.

У всі часи збирання документів до бібліотечного фонду було нерозривно пов'язано з критеріями і механізмом їхнього відбору з загального потоку. Основним критерієм відбору документів до бібліотечного фонду виступала їхня соціальна значущість, яка визначалася як змістом, так і формою документа. Значущість однієї і тієї самої інформації може по-різному оцінюватися автором і користувачем, сукупністю користувачів, бо інформація, зафіксована в документі, відображає точку зору автора як індивідуума з певними ідеологічними, моральними, естетичними та іншими поглядами на життя. Навіть під час створення документа зафіксована в ньому інформація може вже не викликати інтересу в більшості передбачуваних автором користувачів або навпаки – відповідати потребам значної частини суспільства. Згодом її значущість для соціуму може зростати або зменшуватися. Оскільки людина в змозі оцінити значущість інформації лише суб'єктивно, то некорисна або шкідлива інформація з точки зору одного індивідуума, групи або суспільства в цілому може виявитися досить корисною для інших користувачів, які знаходяться в інших умовах, іншому суспільстві або іншому часовому вимірі. Досвід розподіленої відповідальності за збирання національного або регіонального репертуару видань дає змогу гарантувати повноту представлення в соціальній пам'яті культурної спадщини людства, зафіксованої в документах.

У будь-якій бібліотеці процес зберігання завжди мав суперечливий характер: зберігання для постійного використання. Процес зберігання в бібліотеці є потенційно дискретним, у будь-який момент він може бути перерваний для надання користувачеві. У процесі використання документи, створені іншими елементами системи поширення інформації та знання, піддаються додатковим навантаженням, порушується режим їхнього зберігання. Крім того, в процесі використання документ може бути пошкоджений або навіть втрачений, а з ним може бути втрачено зафіксоване в ньому знання. У давнину вважали, що «зберігання можна надійно забезпечити, якщо максимально ускладнити доступ до книг» [87, с. 21].

Дитяча бібліотека описуваної моделі повинна по-новому організувати процес зберігання документованого знання. Вона повинна забезпечити збереження унікального знання шляхом його фіксації на іншому носії, тим самим запобігаючи уривчастості процесу зберігання і відповідно гарантуючи його стійкість і сталість. Створюючи новий документ або його копію, дитяча бібліотека повинна включати його до артефактів, що нею зберігаються, та організувати вже його зберігання, забезпечуючи циклічність цього процесу.

Акумулюючи документоване знання, дитяча бібліотека повинна кодувати, систематизувати його з метою забезпечення результативного пошуку, а також можливості обертання накопиченого знання та його подальшого відтворення. Використовуючи традиційний бібліотечний інструментарій організації знань, модернізований за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, сучасна дитяча бібліотека повинна активно включатися в процес управління знаннями.

У межах процесу аналізу й обробки документованого знання будь-яка бібліотека генерує потік вторинної інформації, що відображає метазнання (знання про наявні знання), кодує його та зберігає. Дитяча бібліотека описуваної моделі повинна розширювати спектр створюваних нею видів документів, включаючи дайджести, реферативні збірники, електронні та мультимедійні видання, веб-сайти і веб-портали.

Будучи результатом соціальної комунікації, дитяча бібліотека водночас повинна забезпечувати її перманентну реалізацію, тобто підтримувати роботу одного з базових механізмів процесу взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності з метою передання або обміну інформацією та знаннями.

Процеси соціокультурної комунікації, що відбуваються в дитячій бібліотеці, мають універсальний характер, тому у модельованій бібліотеці повинні використовуватися різні форми комунікації, які пов'язуватимуть різних суб'єктів. Це може бути міжособистісна комунікація, що пов'язує

читача і автора, читача і бібліотекаря, читача з іншим читачем, бібліотекаря з бібліотекарем. Дитяча бібліотека повинна організовувати взаємодію між соціальними групами, які відрізняються одна від одної за віковою, інтелектуальною, культурною, професійною, конфесійною та іншими ознаками. У дитячій бібліотеці можливий інформаційно-знаннєвий обмін між представниками різних культур та епох, окремою особистістю і всім людством.

У змістовному відношенні соціокультурна комунікація в дитячій бібліотеці може бути диференційована на кілька інформаційних напрямів: новаційний – долучає споживача інформації до нових для нього знань, навчає його; орієнтаційний – допомагає йому орієнтуватися в системній структурі природного і соціального простору, в тому числі в структурі знаннєвого і бібліотечного простору; соціалізуючий – долучає індивіда до культури в суспільстві його проживання, що формує його ціннісні й екзистенційні орієнтації; стимуляційний – впливає на мотиваційні основи соціальної активності людей, актуалізує знання людини, а також її прагнення до отримання відсутніх знань [460, с. 196].

Знання як феномен культури має свої закономірності розвитку, пов'язані як із загальним процесом пізнання, так і з тими формами організації й осмислення дійсності, які виробляються культурою. Це, перш за все, форми категоріально-семантичної будови знання, пов'язані зі структурами сприйняття й осмислення простору, часу, руху, причинно-наслідкових зв'язків та ін. [222, с. 93]. Актуалізація й об'єктивація знання відбувається в процесі комунікації. Включаючись у процес соціальної комунікації, дитяча бібліотека повинна сприяти актуалізації індивідуального знання, «сприяти збільшенню індивідуального і родового тезаурусу» [490, с. 63].

Процес соціальної комунікації, який організовується в дитячій бібліотеці, повинен бути скерований на досягнення розуміння учасників комунікації, тобто повинен мати комунікативний характер. Користувач, звертаючись до дитячої бібліотеки, змушений сформулювати свою потребу в

знаннях, оскільки релевантність його пошуку залежить від того, чи розуміє він сам, чого хоче, а також наскільки зрозуміло він представив свій запит. Бібліотекар, щоб знайти і представити необхідні знання та інформацію, повинен зрозуміти передану йому інформацію. Щоб оцінити релевантність результатів пошуку інформації та знань, користувач повинен оцінити документовані знання, що надаються дитячою бібліотекою, тобто зрозуміти сенс пропонованого йому культурного тексту і співвіднести з формулюванням своєї потреби. Результатом такої комунікації стає підвищення культурної та комунікативної компетенції користувачів, реалізація і розвиток їхніх творчих здібностей.

Крім того, в процесі переробки документованого знання з метою оцінювання його релевантності запиту і подальшого освоєння користувач не лише відтворює, індивідуалізує отримані знання, а й створює нове знання, яке включається в суспільний комунікативний процес і у свою чергу стає об'єктом потреби інших членів суспільства, а потім знову акумулюється дитячою бібліотекою. Така опосередкована участь дитячої бібліотеки в організації суспільного відтворення наукового знання та інформації визначає її важливу роль в реалізації процесу руху соціальної інформації на більш високому рівні, який визначається як культурогенез [244, с. 5].

Комунікаційні процеси, що організовуються дитячою бібліотекою, повинні бути скеровані на досягнення розуміння людиною смислів, закладених в тому чи іншому тексті. Тим самим дитяча бібліотека повинна створювати умови для здійснення комунікативних дій, що відіграють істотну роль у соціальній структурі і забезпечують певний інституційний порядок [453]. Розвиток комунікативної функції дитячої бібліотеки повинен забезпечити орієнтовані на міжлюдські взаємини «комунікативні відносини», в результаті яких виробляються ціннісні відносини, цілі та ідеали.

Дитяча бібліотека описуваної моделі повинна організовувати процес соціальної комунікації як в реальному, так і віртуальному просторі, насамперед в інформаційному просторі мережі Інтернет. При цьому вона

повинна сприяти освоєнню цього простору, оцінюванню якості та включенню його об'єктів в культурну практику, забезпечувати їхнє збереження.

Будь-яка бібліотека бере участь у поширенні соціально значущої інформації і знання через організацію доступу до них. Дитяча бібліотека описуваної моделі, долаючи за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій власні об'єктивні труднощі, повинна сприяти прискоренню процесу просторового поширення документованого знання, збільшенню кількості суб'єктів його освоєння.

Відповідно до принципу рефлексії знання, які циркулюють у суспільстві, мають прямі практичні наслідки. Роздуми про соціальні зміни («образ мислення») мають принципове значення для формування «образу дій» і для відповідних рішень. Погляди, концепції змін, які сприймають й усвідомлюють члени суспільства, стають керівництвом до змін. Чим масштабніше і глибше поширюються такі знання, тим більше однодумців сприймають їх, і тим надійнішою стає перспектива соціальних змін. Забезпечуючи доступ до знань про всі досягнення людства, дитяча бібліотека повинна забезпечувати поступальний розвиток суспільства, інтеграцію дій та інтересів індивідів [482]. Формування дитячою бібліотекою у користувачів нових інформаційних потреб повинно призводити до подальшого інтелектуального розвитку суспільства, накопичення його інформаційно-знаннєвого потенціалу.

Можливості дитячої бібліотеки описуваної моделі повинні розширюватися зі збільшенням способів представлення знання. Дитяча бібліотека повинна стати каталізатором утворення міждисциплінарних зв'язків, стимулювати обертання знання. Це допоможе їй включатися в різноманітне інформаційне оточення, щоб організувати взаємодію в ньому і цим нарощувати соціальний пізнавальний фундамент сучасного суспільства.

Дитяча бібліотека описуваної моделі має стати «майданчиком» для широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Інтегруючись у систему безперервної освіти, вона повинна сприяти впровадженню в суспільну практику сучасних технологій і необхідних навичок пошуку, освоєння, оцінювання та переробки документованого знання.

Дитяча бібліотека описуваної моделі повинна стати активним учасником культурних подій міжнародного, національного, регіонального та місцевого масштабу, провідником культурної політики держави та регіону. В межах суспільних акцій вона повинна сприяти закріпленню в суспільній практиці кращих зразків культурної спадщини, перетворенню породжених культурних форм на норми, стандарти, правила, що забезпечують сталий розвиток суспільства, подолання наслідків глобалізації і технізації суспільного життя.

Дитяча бібліотека описуваної моделі повинна забезпечувати концентрацію в одному місці знання, зафіксованого в різних за формою документах, створених у різний час і в різних точках простору різними авторами. Вона не повинна прагнути зібрати всі документи – беручи участь у формуванні розподіленого бібліотечно-інформаційного ресурсу, вона повинна відповідати за акумуляцію свого сегмента документованого знання, що визначається її цільовим призначенням.

Дитяча бібліотека також повинна забезпечувати поширення накопиченого людством знання в часі. Реалізація цього завдання сучасними дитячими бібліотеками принципово відрізняється від попередніх історичних періодів: бібліотека відповідає за збереження тих документів, які створюються на території обслуговування, відображають історичний і культурний розвиток цієї території. При цьому завдання збереження повинно виконуватися за умови не обмеження доступу до документа, а створення нового документа, що дасть змогу відтворити це знання і забезпечити доступ до нього користувачів.

Також слід звернути увагу на необхідність забезпечення доступу користувачів до документованого знання незалежно від їхнього соціально-економічного статусу і місцезнаходження. При цьому забезпечення

доступності повинно розглядатися в контексті гарантії інтелектуальної свободи людини і як неодмінна умова успішної освіти і самоосвіти. Доступність повинна виражатися не лише в можливості фізичної доступності (близьке розташування) бібліотеки. Доступність – це зручний для користувачів режим роботи і добре розроблена система орієнтування, можливість ефективного пошуку необхідних користувачеві інформації та знань (зрозумілий і великий довідково-пошуковий апарат) і лояльні для читача правила користування інформаційними ресурсами бібліотеки, комфортні умови роботи з документами і доброзичливий персонал.

Ще одним показником доступності ресурсів є можливість безкоштовного надання сучасних бібліотечних послуг. В умовах розбудови сучасного суспільства, коли всі накопичені людством знання та інформація розглядаються як суспільне надбання, вільний і рівний доступ до нього є обов'язковою умовою подолання цифрової нерівності. Дотримання принципу безкоштовності забезпечить модельованій бібліотеці право залишатися необхідним соціальним інститутом, реалізовувати свою гуманістичну місію.

Дитяча бібліотека повинна включати в зону своєї відповідальності збереження й цифрової спадщини. Вона повинна стати гарантом стабільності електронного середовища, забезпечуючи збереження культурних текстів, створених в мережі Інтернет.

Дитяча бібліотека описуваної моделі повинна стати необхідною умовою та основою для розвитку безперервної освіти, освіти протягом усього життя. Включаючись в освітню систему, вона повинна сприяти формуванню особистості, соціально адекватної актуальним потребам сучасного суспільства, здатної не лише отримувати, використовувати та інтерпретувати культурні зразки в руслі норм і правил нового суспільного етапу, а й створювати нові культурні форми, нове знання. Вона повинна стати важливою ланкою в системі освіти населення (правової, екологічної, художньої, краєзнавчої).

Крім того, дитяча бібліотека повинна сприяти збереженню національної та регіональної культури, вирішуючи актуальне завдання розбудови сучасного суспільства за умови збереження культурного розмаїття. Це передбачає поширення культурних зразків, які забезпечують процес долучення людини до культури, включення її в систему основних ціннісно-смыслових і нормативно-регулятивних настанов культури, в тому числі інформаційної, критеріїв оцінок і принципів відбору соціально прийнятних форм і способів здійснення діяльності. Більше того, модельована бібліотека як соціокультурний інститут повинна гарантувати відтворення національної та регіональної культури. Вона повинна стати місцем найбільш інтенсивної міжкультурної комунікації, де формуються стандарти розуміння інших культур, їхньої специфіки та оригінальності. Іншими словами, дитяча бібліотека описуваної моделі повинна забезпечувати наявність різних форм знання і комунікацій. Крім того, дитяча бібліотека повинна здійснювати структурування та систематизацію інтегрованого знання (особливо в мережевому електронному середовищі), а також його обробку і синтезування, а також визначати напрям упорядкування культурних ресурсів та становище культурного тексту в існуючій традиції. Будучи не лише організатором знання, а й його творцем, модельована бібліотека повинна брати участь у формуванні основного ресурсу сучасного суспільства.

У структурному відношенні дитяча бібліотека описуваної моделі являє собою єдність трьох взаємопов'язаних компонентів: бібліотечно-інформаційний ресурс, бібліотечний персонал і матеріально-технічні і технологічні можливості для організації доступу до бібліотечно-інформаційного ресурсу і забезпечення його схоронності. Користувачі бібліотеки не входять до цієї моделі, оскільки вони представляють сучасне суспільство і є зовнішнім середовищем, яке диктує зміни бібліотеки як соціокультурного інституту.

Бібліотечно-інформаційний ресурс слугує основою дитячої бібліотеки описуваної моделі, її фундаментом у задоволенні потреб користувачів в

інформації і знаннях. Він є суспільним надбанням, тому доступний кожному читачеві. Забезпечуючи доступ до інформації і знань, модельована бібліотека повинна самостійно створювати копії наявних в її розпорядженні документів або нові документи і надавати їх користувачам. Критерії формування бібліотечно-інформаційного ресурсу визначаються з урахуванням специфіки дитячої бібліотеки, її пріоритетних функцій, потреб цільової групи користувачів. Створюваний за мережевим принципом, він включає не лише документи на різних носіях, що зберігаються у фонді бібліотеки, а й електронні ресурси інших інформаційних систем, що надають доступ до них в мережі Інтернет.

Важливою невід'ємною частиною бібліотечно-інформаційного ресурсу дитячої бібліотеки описуваної моделі є її пошуковий апарат, що повинен включати, крім традиційних каталогів, картотек і бібліографічних видань, бібліографічні бази даних, що повинні відображати зміст її документного фонду, загальнодоступні каталоги інших бібліотек, а також різні путівники мережевими ресурсами Інтернет.

Формування бібліотечно-інформаційного ресурсу, його структурування та зберігання, надання доступу до нього і його використання повинен організувати персонал дитячої бібліотеки описуваної моделі. Від нього залежить, чи зможе користувач відшукати необхідне йому знання. Саме бібліотечний фахівець за допомогою своїх особливих інструментів перетворює «відкритий» пошук в умовах невизначеності в апріорний, що виходить із традиційної розмітки простору знання [275]. Саме він створює атмосферу, що включає читача в «процес інтерпретації» культурних смислів представленої йому сукупності текстів [272, с. 28]. Бібліотечний персонал модельованої бібліотеки повинен вирізняти високий професіоналізм у використанні інформаційно-комунікаційних та бібліотечних технологій, методів менеджменту знань та педагогічних прийомів.

Матеріально-технічні та технологічні можливості дитячої бібліотеки повинні відповідати сучасному рівню розвитку інформаційно-

комунікаційних технологій, а бібліотечний персонал повинен включати фахівців, які володіють спеціальними знаннями, необхідними для роботи з ними. Матеріально-технічні та технологічні можливості дитячої бібліотеки описуваної моделі повинні забезпечувати доступ до документа, незалежно від його місцезнаходження, а також одночасний доступ до певних віддалених джерел інформації, і взаємодію з іншими людьми в мережевому середовищі. Тільки технічно інтегрована в інформаційний простір бібліотека здатна забезпечувати обертання і розвиток знань.

Таким чином, застосування описаної моделі дасть змогу сучасній дитячій бібліотеці брати участь у реалізації основних процесів, що забезпечують відтворення знань: в акумуляції соціально значущих знань й управлінні ними, в організації соціокультурних комунікацій і поширенні культурних явищ, в соціально-історичному відтворенні культурних форм і виробництві нового знання. На основі цих процесів ця модель перетворює бібліотеку на поліфункціональний соціокультурний інститут, що забезпечуватиме не лише відтворення культурних форм нового суспільства, а й стане його системоутворюючим чинником.

Висновки до розділу

Нині формується нова концепція розвитку дитячої бібліотеки, яка ґрунтується на філософсько-культурологічній методології. Даний підхід включає в себе: 1) вироблення єдиної теорії бібліотеки і формування загальних понять і закономірностей її функціонування; 2) осмислення її ролі в світі, соціального призначення та ролі в суспільстві; 3) розуміння бібліотеки як культурного центру. В межах даного підходу особливої актуальності і значущості набуває виховання підростаючого покоління. Культура міжособистісних відносин та свідомо громадянська позиція мають велике значення в соціальному, культурному, духовному та моральному розвитку особистості людини. Саме формування громадянського світогляду

дітей і підлітків через залучення їх до читання, виховання любові до книги, до рідного слова, до культури рідної країни, тобто виховання свідомого громадянина своєї країни, є однією з головних цілей діяльності бібліотек, особливо дитячих. Для вирішення цього завдання дитяча бібліотека має в своєму розпорядженні усі необхідні ресурси та бібліотекознавчі дидактичні можливості.

Ефективність виховного впливу дитячих бібліотек на формування активної громадянської позиції підлітків повинна ґрунтуватися на врахуванні таких умов, як інтеграція результатів педагогічних, культурологічних і бібліотекознавчих досліджень проблем сприйняття дітьми літератури про Україну; орієнтація на гуманітарні основи розвитку виховної діяльності загальнодоступних бібліотек; забезпечення широти доступу і повноти інформації про історію та сучасний процес реформування багатьох сфер життєдіяльності; диференціації виховної діяльності бібліотек з урахуванням вікових, національних і соціальних особливостей підлітків; цілеспрямованості краєзнавчої діяльності бібліотек з формування громадянського світогляду підростаючого покоління.

Адекватне розуміння головної функції дитячої бібліотеки, яка є не просто сховищем творів, створених різними авторами, а складною системою організації символічного капіталу суспільства, дає підстави розглядати її як соціокультурний інститут, як необхідний елемент суспільної структури, одну з форм регулювання суспільного життя. Вивчення даного соціокультурного інституту розкриває два аспекти: конкретний зміст його діяльності, обумовлений соціокультурними умовами, і внутрішня незмінна якість, інваріант, що є незалежною від соціокультурних умов сутністю дитячої бібліотеки. Йдеться про здатність дитячої бібліотеки моделювати сучасну суспільству культуру, відображаючи складом свого фонду найбільш соціально значущі риси культурної реальності.

Місія, або загальна настанова для сучасної дитячої бібліотеки, як соціокультурного інституту, що сприяє самовихованню людини та її

соціокультурному становленню, полягає в сприянні соціокультурному становленню особистості через створення контенту саморозвитку, який передбачає доступність сукупного знання людства і формування системи цінностей, що ґрунтується на принципах гуманізму.

Дане визначення стало вихідним положенням для розроблення обґрунтованої моделі діяльності дитячої бібліотеки як відкритої культурної інституції, призначеної для сприяння використанню накопиченого людством знання шляхом вільного доступу до нього, зберігання документованого знання як суспільного надбання, забезпечення дітям оптимальних умов для культурного розвитку, формування і задоволення їх освітніх, комунікативних та інших потреб.

Дана модель описує процеси, в яких бере участь дитяча бібліотека, основні її функції, необхідні елементи (інформаційно-бібліотечний ресурс, бібліотечний персонал, матеріально-технічна складова бібліотеки).

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження досягнуто мету дисертації, вирішено поставлені завдання, що дозволило дійти певних наукових висновків.

1. Обґрунтовано: дитячі бібліотеки України доцільно виокремити в самостійну профільну групу за ознаками, суттєвими як для культурології, так і бібліотекознавства. Запропонована система дитячих бібліотек вможливило об'єднати їх інформаційні ресурси і соціокультурний потенціал, посилити взаємодію та скоординувати практичну діяльність у процесі збереження й трансляції надбань світової та вітчизняної культури до системи цінностей нових поколінь. Визначене поняття «бібліотизована духовна спадщина» надає уявлення про складову національної культури, яка презентується дитячими бібліотеками України.

2. Доведено: історія бібліотек може бути представлена як історія книг, каталогів і класифікацій, як спосіб упорядкування знань, і тому можна стверджувати, що в бібліотеці символічно представлена історія життя суспільства. Про тісний взаємозв'язок і взаємовплив суспільства і бібліотеки свідчить і той факт, що система класифікації книг є адекватною системі сучасної їй культури, а оборотність книжкових масивів характеризує інтелектуальні потреби даного суспільства. Обґрунтовано: в різні історичні епохи виникає потреба у формуванні та розвитку бібліотеки як соціокультурного інституту, роль якого визначено потребами суспільства в розвитку освіти, науки і культури.

3. Виявлено: проблема соціокультурних трансформацій сучасної бібліотеки як соціального інституту в умовах формування суспільства знань є порівняно новою темою в соціально-гуманітарних науках, обґрунтування її статусу як найважливішого соціокультурного інституту інформаційного суспільства не знаходить відображення в межах культурологічних досліджень. Таким чином, дана дисертація на підставі використання

комплексного міждисциплінарного підходу та на основі методології сучасної культурології дає можливість простежити динаміку розвитку бібліотеки як культурної форми, в якій дитяча бібліотека була б описана як ретранслятор національної культури і розглянута з позиції інтегративного культурологічного знання.

4. З'ясовано: дитяча бібліотека як соціокультурний інститут виконує важливі суспільнозначущі функції: документування, освітньо-виховну, педагогічну, просвітницьку, комунікативну, інформаційну, а також функції, специфічні для української культури – аксіологічну, культууроутворюючу, культуороформуючу, культурно-національної орієнтації та ідентифікації. Пріоритетність функцій визначається соціокультурною ситуацією, що впливає на форми та принципи організації дитячих бібліотек. Отже обґрунтовано, що виникнення дитячих бібліотек як показник рівня розвитку культури в цілому пов'язано із соціально-економічними і політичними реформами, що проводилися державою з початку ХХ ст., а також рядом передумов соціально-культурного характеру, зокрема державною політикою в сфері культурного будівництва та розвитком національної культури й освіти. У цьому контексті зазначено: макрооб'єкт детермінує вид і функції мікрооб'єкта.

5. Доведено: вивчення діяльності дитячих бібліотек України дає змогу розкрити накопичений досвід їх формування та функціонування, виокремити найбільш цінні і новаторські здобутки, визначити вектори їхнього подальшого розвитку в умовах історичних перетворень суспільства. Історія культурно-просвітницької діяльності дитячих бібліотек України містить цінний і значущий матеріал не лише для вдосконалення бібліотечної справи, а й розвитку культури на гуманістичних і демократичних принципах. Прогресивні тенденції розвитку дитячої бібліотеки пов'язані зі зростанням національної свідомості; регресивні – з командно-директивним втручанням державних структур у їх діяльність у «прокрустовому» просторі минулого української культури.

6. Установлено: збільшення інформаційного потоку, складність систематизації та каталогізації літератури, впровадження сучасних технологій обробки книг, потреба в створенні нової методології і теорії управління дитячою бібліотекою призвели до необхідності радикальної зміни структури бібліотеки й адекватного розуміння її культурно-інформаційної функції. Отже, діяльність дитячих бібліотек України пов'язано з їх осмисленням як місця спілкування, як культурно-інформаційного простору дитини. Формування громадянського світогляду дітей і підлітків через залучення їх до читання, виховання любові до книги, до рідного слова, до культури рідної країни, тобто виховання свідомого громадянина своєї країни, є однією з головних цілей діяльності бібліотек, особливо дитячих.

7. Виявлено: ефективність виховного впливу дитячих бібліотек на формування активної громадянської позиції підлітків ґрунтується на урахуванні наступних умов: інтеграція результатів педагогічних, культурологічних і бібліотекознавчих досліджень проблем сприйняття підлітками інформації; орієнтація на гуманітарні основи розвитку виховної діяльності загальнодоступних бібліотек; забезпечення широти доступу і повноти інформації про історію та сучасний процес реформування багатьох сфер життєдіяльності; диференціації виховної діяльності бібліотек з урахуванням вікових, національних і соціальних особливостей підлітків; цілеспрямованості краєзнавчої діяльності бібліотек з формування громадянського світогляду підростаючого покоління.

8. Доведено: вивчення дитячої бібліотеки як соціокультурного інституту розкриває два аспекти: конкретний зміст її діяльності, обумовлений соціокультурними умовами, і внутрішня незмінна якість, інваріант, що є незалежною від соціокультурних умов сутністю дитячої бібліотеки. Йдеться про здатність дитячої бібліотеки моделювати сучасну суспільству культуру, відображаючи складом свого фонду найбільш соціально значущі риси культурної реальності. Обґрунтовано зумовленість концепції комплектування фондів специфікою та масштабами діяльності закладу. Мета

комплектування фондів реалізувалася в конкретних завданнях: цілеспрямованому виявленні, отриманні, обліку, систематизації, збереженні екземплярів бібліотечного значення, а склад, обсяг і зміст фондів дитячих бібліотек визначили рівень організації подальшої роботи з трансляції духовної спадщини молодому поколінню читачів.

9. Виявлені інформаційні ресурси і соціокультурний потенціал дитячих бібліотек вможливають їх активне долучення до системи формування національно-культурної ідентичності. Доведено, що місія/загальна настанова для сучасної дитячої бібліотеки як інституту полягає в сприянні соціокультурному становленню особистості через створення контенту саморозвитку, який передбачає доступність сукупного знання людства і формування системи цінностей, що ґрунтується на принципах гуманізму. Дане визначення стало вихідним положенням для розроблення обґрунтованої моделі діяльності дитячої бібліотеки як відкритої культурної інституції, призначеної для сприяння використанню накопиченого людством знання шляхом вільного доступу до нього, зберігання документованого знання як суспільного надбання, забезпечення дітям оптимальних умов для культурного розвитку, формування і задоволення їхніх освітніх, комунікативних та інших потреб. Дана модель описує процеси, в яких бере участь дитяча бібліотека, основні її функції, необхідні елементи (інформаційно-бібліотечний ресурс, бібліотечний персонал, матеріально-технічна складова бібліотеки).

Проведене дослідження надає загальнотеоретичне уявлення про діяльність дитячих бібліотек в Україні, але не вичерпує коло питань, пов'язаних з означеною проблемою. Введений до наукового обігу аналітичний та документальний матеріал створює передумови для подальшого вивчення особливостей функціонування дитячої бібліотеки у соціокультурному просторі України, специфіки бібліотизації культурної спадщини та її використання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов К. И. Н. К. Крупская о подготовке библиотечных работников // Ученые записки Московского государственного института культуры, 1971. Вып. 21. С. 3-21.
2. Айвазян А. А. Гражданственность и гражданское участие: (теоретико-методологический анализ): автореферат дис. кандидата политических наук: 23.00.01; Ин-т философии и права. Екатеринбург, 2001. 20 с.
3. Айзенберг А. Я. Образовательная функция библиотеки // Развитие педагогических функций советских библиотек: межвуз. сб. науч. тр. Москва, 1991. С. 43-51.
4. Акилина М. И. Информационная функция как понятие // Библиотека, 1999. № 10. С. 30-32.
5. Акилина М. И. О критериях отнесения библиотеки к документным и информационным учреждениям // Библиотечное дело на пороге XXI века : тез. докл. и сообщений междунар. науч. конф. Москва, 1998. Ч. 1. С. 15-17.
6. Акилина М. И. Публичные библиотеки: тенденции обновления / М. И. Акилина, С. Г. Матлина // Библиотековедение, 2001. № 2. С. 13-18.
7. Акилина М. И. Философия современной библиотеки // Библиотековедение, 1996, № 4-5. С. 91-101.
8. Акилина М. Книга в системе библиотечных понятий // Библиотековедение, 1999. № 4-6. С. 116-124.
9. Алексеева О. А. Проблемы методического руководства воспитательной работой детских библиотек: автореф. дис. канд. пед. наук. Ленинград: [б. и.], 1980. 16 с.
10. Алимаева О. И. Библиотека в эпоху глобализации : образовательный аспект // Библиотека, 2005. № 1. С. 10-11.
11. Амбарцумян З. Н. Мелвилл Дьюи (1851-1931) // Библиотековедение и библиография за рубежом, 1966. Вып. 18. С. 35-50.

12. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1980. 415 с.

13. Андреева И. В. Книга и библиотека в самопознании старших подростков: (как читателей художественной литературы): автореф. дис. канд. пед. наук: 05.25.03. Санкт-Петербург, 1997. 16 с.

14. Апшай Н. Стратегічні засади розвитку бібліотек вищих навчальних закладів в умовах інформатизації // Вісник Книжкової палати, 2004. № 6. С. 23-25.

15. Астахова Л. В. Библиография как научный феномен: монография. Москва: Изд-во МГУК, 1997. 338 с.

16. Афанасьев М. Д. Эволюция социальных функций массовой библиотеки // Чтение: проблемы и разработки: сб. науч. тр. Москва, 1985. С. 49-62.

17. Афанасьев В. В. Нариси історії культурно-освітньої роботи на Україні (1917-1941 рр.) / В. В. Афанасьєв, В. О. Вєтров, С. А. Канавєнко. Харків: [б. в.], 1968. 322 с.

18. Брокгауз Ф. А. Ашери [Електронний ресурс] / Ф. А. Брокгауз, И. А. Эфрон // Академик: [веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/%20brokgauz_efron/7949/Ашери. Назва з екрана.

19. Бабенко Ж. Основні етапи розвитку теорії інформаційних потреб // Бібліотеки в інформаційному суспільстві : матеріали наук.-практ. конф. / Хмельницька держ. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Островського. Хмельницький, 2001. С. 52-55.

20. Бакленд М. Модернизация библиотечного дела : манифест. Москва: О. Г. И., 2001. 268 с.

21. Барт Р. Нулевая степень письма [Електронний ресурс] // Книжный архив: [веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <http://www.klex.ru/b7p>. Назва з екрана.

22. Бахтин М. М. Анализ и герой [Електронний ресурс] : к философским основам гуманитарных наук; сост. и автор вст. ст. С. Бочаров.

Санкт-Петербург: Азбука, 2000. 336 с. Режим доступа: http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/ehstetika/bakhtin_avtor_geroj_filosofskim_osnovam_gumanitarnykh_nauk/34-1-0-3892.

23. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества [Электронный ресурс]; сост. С. Г. Бочаров, примеч. С. С. Аверинцев и С. Г. Бочаров. Москва: Искусство, 1979. Режим доступа: <http://teatr-lib.ru/Library/Bahtin/esthetic>.

24. Бачалдин Б. Н. Что и как осмысливать библиотековедам? / Б. Н. Бачалдин, Л. Н. Инькова // Библиотековедение, 1993. № 5-6. С. 72-79.

25. Баюш О. О. Соціокультурні інновації в діяльності наукової бібліотеки (на прикладі ОННБ ім. Горького) [Електронний ресурс] // Вісник Харківської державної академії культури, 2012. Вип. 38. С. 195-204. Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_38_25.

26. Бебик В. Інформаційне суспільство // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ, 2012. С. 299.

27. Безклубенко С. Д. Теорія культури : учбовий посіб.; Київський нац. ун-т культури і мистецтв. Київ: [б. в.], 2002. 324 с.

28. Безручко О. Бібліотека і бібліотекар у новій соціокультурній реальності / Всеукраїнська науково-практична конференція «Бібліотеки для дітей у контексті культурно-історичного розвитку України», 20 листоп. 2015 р.: зб. матеріалів / Нац. б-ка України для дітей; уклад. Є. Ю. Подокопна. Київ, 2015. С. 55-62.

29. Безручко О. Діти і читання в новій реальності // Вісник Книжкової палати, 2015. № 8. С. 44-47.

30. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество : опыт социального прогнозирования / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. Москва: Academia, 1999. 783 с.

31. Белоколенко М. В. Организация чтения детей в библиотеке: системный подход / М. В. Белоколенко, В. П. Домарацкий, Л. В. Алехина // Библиотековедение, 2001. № 4. С. 64-70.

32. Берестова Т. Ф. Общедоступная библиотека как часть информационного пространства: теоретико-методологические аспекты: монография; МГУКИ, ЧГАКИ. Челябинск: ЧГАКИ, 2004. 462 с.

33. Библер В. С. От наукоучения к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век / Москва: Изд-во полит. лит., 1991. 237 с.

34. Библиотечный менеджмент : дидакт. пособие / М-во культуры РФ, Моск. гос. ун-т культуры и искусств; под общ. ред. В. К. Клюева (отв. за вып.) и И. М. Суловой. Москва: Профиздат: Изд-во Моск. гос. ун-та культуры и искусств, 2001. 208 с.

35. Библиотечный фонд для детей : учеб. пособие / под. ред. Ю. Н. Столярова. Москва :Шк. б-ка, 2005. 248 с.

36. Билз Р. Л. Аккультурация // Антология исследований культуры. Т. 1: Интерпретация культуры / ред С. Я. Левит. Санкт-Петербург, 1997. С. 348-370.

37. [...] // Бібліологічні вісті, 1925. № 1-2 (8-9). С. 157.

38. Библиотека і доступність інформації в сучасному світі: електронні ресурси науки, культурі та освіті: (підсумки 10-ї ювіл. міжнар. конф. «Крим 2003») / Л. Й. Костенко, А. Г. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша // Бібліотечний вісник, 2003. № 4. С. 43-48.

39. Библиотека: свідок і творець історії краю / Обл. універс. наук. б-ка ім. Д. І. Чижевського; Н. М. Зеленська та ін.; відпов. за вип. О. М. Гаращенко. Кіровоград: Центральне укр. вид-во, 2009. 182 с.

40. Бланшо М. От Кафки к Кафке / пер.с фр. Д. Кротова. Москва: Логос, 1998. 240 с. (Ессе homo).

41. Бобылева Н. Б. Библиотековедение: социокультурный подход / под ред. Э. К. Беспаловой. Москва: Изд-во МГУКИ, 2002. 313 с.

42. Богатырева Т. Г. Государство и культура в условиях глобально-локальной экономики // Вестник Московского университета. Сер. 18. Социология и политология, 2002. № 4. С. 61-73.

43. Богданов Г. Соціологія вивчення інформаційних потреб читача (Україна-Німеччина) // Вісник Книжкової палати, 2005. № 12. С. 24-30; 2006. № 2. С. 17-20.

44. Богданов Г. Фактори впливу на якість задоволення інформаційних потреб студентів // Вісник Книжкової палати, 2004. № 10. С. 8-13; № 12. С. 18-23.

45. Бойко О. Д. Історія України : запитання і відповіді : посібник. Київ: Академія, 1997. 319 с.

46. Больше внимания научно-антентической пропаганде // Библиотекарь, 1953. № 12. С. 2-4.

47. Бондаревська І. А. Час літературного твору: феноменологія читання // Людина в часі – 2: (філософські аспекти української літератури ХХ-ХХІ ст.) / [наук. ред. В. Моренець ; упоряд. Л. В. Пізнюк]; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ, 2011. С. 229-248.

48. Бородин В. А. Акмеология чтения в отечественном библиотековедении // Библиотековедение, 2006. № 3. С. 61-66.

49. Борхес Х. Л. Вавилонская библиотека. Санкт-Петербург: Азбука-классик, 1997. 544 с.

50. Борхес Х. Л. Письмена Бога. Москва: Политиздат, 1992. 496 с.

51. Брилев Д. В. Социальная самоорганизация учащихся общеобразовательных школ как фактор развития гражданского общества: (на примере городского округа «Город Хабаровск»): автореф. дис. канд. соц. наук: 22.00.04. Хабаровск: [б. и.], 2010. 23 с.

52. Бровко М. М. Культурологічне знання в інтегративних процесах сучасної науки // Часопис Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського, 2011. № 2 (11). С. 98-103.

53. Бруева Т. А. Библиотека: эволюция миссии / Т. А. Бруева, Ю. В. Жолобов // Библиотечное дело 2001: российские библиотеки в мировом информационном и интеллектуальном пространстве : тез. докладов 6-й междунар. науч. конф., (26-27 апр. 2001 г.). Москва, 2001. Ч. 1. С. 8-9.

54. Бубекина Н. В. Права детей на информацию и детские библиотеки // Детская библиотека, 2000. № 3. С. 8-13.

55. Бубекина Н. В. Размышления об образовательной функции библиотек // Библиотековедение, 2000. № 5. С. 29-36.

56. Бурдые П. Социология политики : пер. с фр.; сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. Москва: Socio-Logos, 1993. 336 с.

57. Бурдые П. Начала / Москва : Socio-Dogos: Фирма «Адапт», 1994. 287 с.

58. Бут О. Полтавська центральна бібліотека // Бібліотека у соціалістичному будівництві, 1936. № 9. С. 30-31.

59. Бутенко И. А. Чтение на рубеже веков : кто, что и сколько читает // Библиотека в эпоху перемен: дайджест. Москва, 2002. Вып. 2 (14). С. 27-35.

60. Бутенко И. А. Читатели и чтение на исходе XX века : социологические аспекты. Москва: Наука, 1997. 132 с.

61. [...] // Бюлетень Одеського бібліотечного об'єднання. 1926. Вип. 1-2, 4-5. С. 5-19.

62. В помощь детским и школьным библиотекам за: сб. метод. и библиогр. материалов / М-во культуры РСФСР, Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина, Науч.-метод. отд. библиотековедения и библиограф. Москва: [б. и.], 1962. 142 с.

63. Ванеев А. Н. Библиотековедение в России в конце XX в. // Библиотековедение, 2000. № 2. С. 26-32.

64. Ванеев А. Н. Библиотечное дело. Теория. Методика. Практика; Санкт-Петербургский гос. ун-т культуры и искусств. – Санкт-Петербург: Профессия, 2000. 366 с. (Библиотека).

65. Ванеев А. Н. Информационная наука : теоретические основы нашей профессии // Библиотека, 1997. № 5. С. 53-60.
66. Ванеев А. Н. Проблемы философии библиотеки // Книга: исследования и материалы. Москва, 1999. С. 69-79.
67. Ванеев А. Н. Развитие библиотековедческой мысли в России (XI – начало XX в.). Москва: Пашков Дом, 2003. 304 с.
68. Ванеев А. Н. Развитие библиотековедческой мысли в России в начале XX века: учеб. пособ. / МК РФ, Санкт-Петербург. гос. акад. культуры. Санкт-Петербург, 1999. 69 с.
69. Ванеев А. Н. Философия библиотеки как теоретико-методологическая база библиотековедческих исследований // Анне (Душанбе), 1999. № 3-4. С. 12-20.
70. Васильченко Н. О. функциях детских библиотек // Библиотека, 1993. № 2. С. 15-17.
71. Васильченко Н. П. Модель библиотеки как социальной организации // Научные и технические библиотеки, 2002. № 7. С. 29-33.
72. Васильченко Н. П. Терминология – проблема серьезная // Научные и технические библиотеки, 2011. № 6. С. 80-85.
73. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера; отв. ред. Б. С. Соколов, А. А. Ярошевский ; АН СССР, Ин-т геохимии и аналит. химии им. В. И. Вернадского. Москва: Наука, 1989. 258 с.
74. Вернигора Н. М. Література для дітей у XX столітті: жанрово-тематичний аспект // Наукові записки Інституту журналістики. Київ, 2004. Т. 14. С. 87-94.
75. Вехов С. И. Библиотеки в древнем мире: очерк, сост. к годич. акту Имп. Варш. ун-та в 1899 г. Варшава: тип. Варш. учеб. окр., 1899. 23 с.
76. Виноградова Е. Б. Мемориальные библиотеки: классификационный и типологический анализ : автореф. дис. канд. пед. наук : 05.25.03. Москва: [б. и.], 2008. 19 с.

77. Володин Б. Ф. Всемирная история библиотек. Санкт-Петербург: Профессия, 2002. 351 с.

78. Володин Б. Ф. Доступ к информации для всех. Публичные библиотеки Финляндии // Библиотечное дело, 2003. № 1. С. 34-36.

79. Володин Б. Ф. Научная библиотека в контексте научной, образовательной и культурной политики: исторический опыт Германии. Санкт-Петербург: Изд-во РНБ, 2002. 200 с.

80. Володин Б. Ф. Областная библиотека на пороге XXI века // Библиотеки в информационном поле региона: материалы науч.-практ. конф. Мурманск, 25-27 нояб. 1997 г. Мурманск, 1998. С. 41-45.

81. Воробьева К. И. Развитие отечественной библиопсихологии в 20-30-е годы XX века; Хабар. гос. ин-т искусств и культуры. Санкт-Петербург: [б. и.], 1996. 219 с.

82. Вохрышева М. Г. Процесс развития современных библиотек с позиции синергетики / М. Г. Вохрышева, Т. М. Кузьмишина // Научные и технические библиотеки, 2003. № 6. С. 4-13.

83. Вохрышева М. Г. Современные стратегии культурологического образования: монография. Самара: Изд-во СГАКИ, 2001. 223 с.

84. Всесоюзная библиотечная перепись 1 октября 1934 г.: в 2-х т. Т. 2: Библиотечные фонды: краткая характеристика библиотек / ЦУНХУ Госплана СССР. Москва: Союзоргучет, 1936. 240 с.

85. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. Т. 1: Герменевтика I: основи філософської герменевтики; пер. О. Мокровольський. [Б. м.]:[б. в.], 2000. 464 с.

86. Гадамер Х.-Г. Текст и интерпретация / Герменевтика и деконструкция ; под ред. В. Штегмайера, Х. Франка, Б. В. Маркова. Санкт-Петербург, 1999. С. 202-243.

87. Гаккель М. М. Изучение читателей в технических библиотеках: учеб. пособ. по курсу «Работа с читателями в технических библиотеках» ; Мин-во культуры РСФСР, ЛГИК им. Н. К. Крупской. Л.: [б. и.], 1972. 38 с.

88. Геболис З. Миссия национальной библиотеки в Европе [Электронный ресурс]: (теория и практика) // Библиотекведение, 2004. № 6. С. 89-94. Режим доступа: <http://library.gpntb.ru/ellib/dop/gebolis.pdf>.

89. Гениева Е. Ю. Библиотека как центр межкультурной коммуникации. Москва: Рос. полит. энцикл., 2005. 208 с.

90. Гениева Е. Ю. Концептуальные модели библиотеки [Электронный ресурс]: объект, предмет и методология исследования / Е. Ю. Гениева // Научно-техническая информация. Сер. 1, 2006. № 6. С. 1-6. Режим доступа: www.twirpx.com/file/827016.

91. Гениева Е. Ю. Культура как способ разрешения конфликтов: роль библиотек // Научные и технические библиотеки, 2006. № 1. С. 43-59.

92. Геннекен Э. Опыт построения научной критики : эстопсихология : пер. с фр. Изд. 2-е. Москва: ЛИБРОКОМ, 2011. 121 с.

93. Гидденс Э. Социология : пер. с англ.; при участии К. Бердсолл. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва: Едиториал УРСС, 2005. 632 с.

94. Гиляревский Р. С. Научная библиотека в эпоху электронных коммуникаций // Петербургская библиотечная школа, 1997. № 2. С. 19-23.

95. Гинкен А. А. О чтении и книгах: в 3-х вып. Вып. 1 : Очерк истории книг и книгохранилищ. Санкт-Петербург: Тип. А. В. Орлова, 1913. 133 с.

96. Гич Г. Витоки, сучасний стан та перспективи бібліотечної соціології // Вісник Книжкової палати, 2003. № 11. С. 29-32.

97. Глухов А. Г. Судьбы древних библиотек : науч.-худож. очерки. Москва: ТОО «Либерия», 1992. 160 с.

98. Голобуцкий П. В. Соціологічні аспекти українського книгодруку: історія і сучасність // Проблеми соціології, 1992. Вип. 1. С. 31-39.

99. Голованов В. П. Становление и развитие региональной системы дополнительного образования в современных социокультурных условиях. Москва: Центр «Школьная книга», 2001. 224 с.

100. Головин В. В. Детская библиотека: осмысление феномена в контексте подготовки специалистов // Петербургская библиотечная школа, 1998. № 2. С. 28-32.

101. Голубева Н. Л. Библиографическое информирование в условиях школьной библиотеки. Вып. 1. Краснодар: ГИНМЦ, 1991. 16 с.

102. Голубева Н. Л. Библиография литературы для детей и юношества: учеб.-метод. пособ. Краснодар: [б. и.], 1996. 25 с.

103. Голубева Н. Л. Библиотека как средство социализации молодежи // Социализация и адаптация молодежи в условиях полиэтнического региона: материалы регион. науч.-практ. конф., 12-13 сент. 2003 г. Краснодар, 2003. С. 245-248.

104. Голубева Н. Л. Детская библиотека в контексте инкультурации личности : монография; Краснодар. гос. ун-т культуры и искусств. Краснодар, 2006. 240 с.

105. Голубева Н. Л. Детская библиотека в современном информационном обществе // Культура и образование в информационном обществе: материалы междунар. науч. конф., 16-18 сент. 2003 г., г. Краснодар. Краснодар, 2003. С. 260-263.

106. Голубева Н. Л. Современные общественные потребности и развитие библиотек для детей // Читатель и библиотека. Педагогика и психология чтения : сб. ст. по материалам межрегион. науч. конф. / науч. ред. Т. Д. Полозова. Москва, 1994. С. 12-16.

107. Гомілко О. Суспільство знань як виклик раціональності // Філософія освіти, 2015. № 1. С. 26-37.

108. Гордієнко А. Американський світ – очима бібліотекаря : [про поїздку до США у 2011 р. в рамках програми «Відкритий світ»] // Світ дитячих бібліотек, 2011. № 4-5. С. 21-23.

109. Гордієнко А. Бібліотека для дітей: нові можливості та пріоритети // Дитяча бібліотека в новому вимірі: професійні цінності та новації: матеріали

Всеукр. наук.-практ. конф. директорів обл. б-к для дітей, 9–13 верес. 2013 р., м. Севастополь. Севастополь, 2013. С. 7-22.

110. Гордієнко А. Бібліотеки для дітей у системі бібліотечного обслуговування населення України: за матеріалами наукового дослідження «Історія державних бібліотек України для дітей» [Електронний ресурс] // Бібліотеки для дітей в контексті культурно-історичного розвитку України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 20 листоп. 2015 р., м. Київ. Київ, 2015. С. 6-11. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/183#page/6/mode/2up>.

111. Гордієнко А. Бібліотеки для дітей як елементи реалізації культурної політики в Україні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Традиційна культура України ХХІ століття як складова культурної політики: сучасний стан, загрози, перспективи», 21 жовтня 2016 р. : у 2-х т. Т. I /Укр. центр культур. досліджень. Київ, 2016. С. 11-14.

112. Гордієнко А. Використання інноваційних технічних пристроїв у бібліотеках // Шкільна бібліотека, 2012. № 17-18. С. 25-26.

113. Гордієнко А. Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в інформаційній діяльності бібліотек для дітей // Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості : зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф. і XXII Всеукр. пед. читань, 24–25 верес. 2015 р., м. Херсон. Херсон, 2015. Ч. 3. С. 24-31.

114. Гордієнко А. Дитяча бібліотека як ретранслятор національної культури // Humanities and Social Sciences, 2017. № 21. С. 7-10.

115. Гордієнко А. Дитяча бібліотека як формоутворення культури // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі», 21–22 квітня 2016 р. м. Київ / КНУКіМ. Київ, 2016. С. 35-41.

116. Гордієнко А. Дитяча бібліотека як чинник детермінації культурних процесів // Вісник Маріупольського державного університету.

Сер.:Філософія, культурологія, соціологія: зб. наук. пр. Маріуполь, 2016. Вип. 11. С. 78-84.

117. Гордієнко А. Дитяча книга, дитяче читання, залучення дітей до читання [Електронний ресурс] // Бібліотека у форматі Д°, 2016. № 1. С. 3-4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/103#page/2/mode/2up>.

118. [Гордієнко А. І.](#) Діяльність дитячих бібліотек України з виховання підростаючого покоління у перші повоєнні роки [Електронни ресурс] // [Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури](#). 2016. Вип. 36. С. 80-89. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apitphk_2016_36_12.

119. [Гордієнко А. І.](#) Діяльність дитячих бібліотек України з формування громадянського світогляду [Електронний ресурс] // [Культура України. Серія : Культурологія](#), 2016. Вип. 52. С. 301-310. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kukl_2016_52_35.

120.Гордієнко А. І. Патріотичне виховання у бібліотеці: традиції минулого і сучасного досвіду [Електронний ресурс] // Патріотичне виховання у бібліотеці: традиції минулого і сучасного досвіду: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. директорів обл. б-к для дітей, 28–30 жовт. 2015 р., м. Полтава / Нац. б-ка України для дітей; уклад. Н. А. Хльобас. Київ, 2015. С. 2-13 Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/185#page/2/mode/2up>.

121.Гордієнко А. Культуроутворююча роль діяльності бібліотек для дітей у формуванні нового покоління [Електронний ресурс] // Читання у соціокультурному просторі дитинства: діапазон можливостей і партнерства: міжнар. наук.-практ. конф., 5–6 квіт. 2016 р.: зб. матеріалів / Нац. б-ка України для дітей; уклад. Є. Ю. Подокопна.Київ, 2016. С. 6-10. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/213#page/8/mode/2up>.

122.Гордієнко А. Майбутнє бібліотек: тенденції, прогнози, роздуми // Сучасна дитина та бібліотека: перспективи та проблеми розвитку відносин: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. директорів обл. б-к для дітей, 7–10

жовт. 2014 р., м. Київ / Нац. б-ка України для дітей; уклад. Н. А. Хльобас. Київ, 2014. С. 2–12. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/%20186#page/2/mode/2up>.

123. Гордієнко А. Місія дитячої бібліотеки як культурологічна проблема // Матеріали Десятої Міжнародної науково-творчої конференції «Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології», 20 квітня 2017 р. / НАКККиМ. Київ, 2017. С. 37-39.

124. Гордієнко А. Модель діяльності дитячої бібліотеки у контексті культурутворюючої функції // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Креативні технології, підприємство і менеджмент в організації соціокультурної сфери XXI ст.», 25–26 травня 2017 р. Київ, 2017. С. 121-122.

125. Гордієнко А. Особливого значення для успішної діяльності сучасної бібліотеки набуває здатність держави створювати надійну соціально-правову базу [Електронний ресурс] : слово головного редактора // Бібліотека у форматі Д°, 2016. № 2. С. 3-4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/104#page/2/mode/2up>.

126. Гордієнко А. Передумови становлення дитячої бібліотеки як культурно-просвітницького інституту (1917–1920) // Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство, 2016. Вип. 1. С. 87-92.

127. Гордієнко А. Про бібліотеки і не тільки... : [про поїздку до США у 2011 р. в рамках програми «Відкритий світ», досвід роботи з дітьми публ. б-ки Хедбергів м. Дженсвілл штату Вісконсин] // Шкільна бібліотека, 2012. № 15-16. С. 24-28.

128. Гордієнко А. [Про Всеукраїнський конкурс «Мрії про Україну: дитячий погляд» та програму літніх читань «Бібліотечне літо юного українця-2016» в НБУ для дітей] [Електронний ресурс]: слово головного редактора // Бібліотека у форматі Д°, 2016. № 3. С. 3-4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/105#page/2/mode/2up>.

129. Гордієнко А. І. [Слово головного редактора] [Електронний ресурс]: [про журнал «Бібліотека у форматі Д°»] // Бібліотека у форматі Д°, 2015. № 1. С. 2. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/94#page/1/mode/2up>.

130. Гордієнко А. І. [Слово головного редактора] [Електронний ресурс] : [реформування бібліотечної галузі та перспективи розвитку бібліотек для дітей] // Бібліотека у форматі Д°, 2015. № 4. С. 3-4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/101#page/2/mode/2up>

131. Гордієнко А. І. Реформування країни і майбутнє бібліотек для дітей [Електронний ресурс] : слово головного редактора // Бібліотека у форматі Д°, 2015. № 2. С. 4-5. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/97#page/4/mode/2up>.

132. Гордієнко А. І. Стратегія змін задля сталого розвитку [Електронний ресурс] // Бібліотека у форматі Д°, 2015. № 3. С. 3-5. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/100#page/2/mode/2up>.

133. Гордієнко А. І. Творчий бібліотечний трикутник: книга, читач і... : [проблеми та популяризація дитячого читання в Україні] // Світ дитячих бібліотек, 2010. № 4-5. С. 11-14.

134. Гордієнко А. Формування громадянського світогляду підлітків як один із напрямів діяльності дитячої бібліотеки // Культура і мистецтво у сучасному світі, 2016. Вип. 17. С. 43–52.

135. Гордієнко А. Функції дитячої бібліотеки // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Національні культури в глобалізованому світі», 6–7 квітня 2017 р. / КНУКіМ. Київ, 2017. С. 103–105.

136. Гордієнко А. Цивілізаційні ідеї Івана Франка й сучасні виклики перед Україною і українством. Бібліотечна реальність [Електронний ресурс] // Цивілізаційні ідеї Івана Франка й сучасні виклики перед Україною і українством. Бібліотечна реальність : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. директорів обл. б-к для дітей, Вінниця, 4–6 жовт. 2016 р. / Нац. б-ка

України для дітей. Київ, 2016. С. 5-16. Режим доступу:
<http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/236#page/4/mode/2up>.

137. Горенко Т. І. [Інтерв'ю з О. С. Онищенком] [Електронний ресурс] // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ : [веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу:
http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=493:biblioteka-majbutnogo-2&catid=105&Itemid=410. Назва з екрана.

138. Горовий В. Бібліотеки: погляд у завтра [Електронний ресурс] // Бібліотечний вісник, 2006. № 5. С. 3-7. Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2006_5_1.

139. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект: монографія ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 184 с.

140. [Гриханов Ю. А.](#) Библиотека – Вселенная информации и культуры : избранное (1977-2009); ГУК г. Москвы, «Центральная универсальная научная библиотека им. Н. А. Некрасова». Москва: [б.и.], 2009. 399 с.

141. Гриханов Ю. А. Начало разговора – начало действия // Молодые в библиотечном деле, 2004. № 1-2. С. 2-74.

142. Громадянин [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія: [веб сайт]. Електрон. дані. Режим доступу:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/Громадянин>. Назва з екрана.

143. Грякалов А. А. Письмо и событие. Санкт-Петербург: Наука, 2004. 484 с.

144. Лингвистический энциклопедический словарь. Гумбольдтианство [Електронний ресурс] / под ред. В. Н. Ярцевой ; Ин-т языкознания АН СССР // Коллекция текстов: [веб сайт]. Електрон. дані. Режим доступу:
<http://tapemark.narod.ru/les/123c.html>. Назва з екрана.

145. Гуревич П. С. Философия культуры : учеб. пособие для студентов гуманитар. вузов. Москва: Аспект Пресс, 1995. 288 с.

146. Гусев С. С. Смысл возможного. Санкт-Петербург Алетейя, 2002. 384 с.
147. Гусева Л. Н. Библиотекведение : нормативный подход: (понимающая парадигма мышления) / Л. Н. Гусева, Е. В. Смолина. Санкт-Петербург: СПбГТУ, 1997. 207 с.
148. Гуссерль Э. Идеи чистой феноменологии и феноменологической философии. Т. 1 / пер. с нем. А. В. Михайлова. Москва: ДИК., 1999. 467 с.
149. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві: моногр; Харківська державна академія культури. Харків: ХДАК, 2005. 295 с.
150. Дворкина М. Я. Библиотека как память культуры // Теория и практика общественно-научной информации. 2002. № 17. С. 50-53.
151. Дворкина М. Я. Библиотечное обслуживание: новая реальность: лекции. Москва: МГУКИ, 1999. 46 с.
152. Дворкина М. Я. Библиотечно-информационная деятельность: теоретические основы и особенности развития в традиционной и электронной среде. Москва: Издательство ФАИР, 2009. 256 с.
153. Дворкина М. Я. Трансформация общества и библиотеки // Время культуры и культурное пространство: сб. тез. докл. междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 11-13 дек. 2000 г.) / Моск. Гос. ун-т культуры и искусств. Москва, 2000. С. 241-244.
154. Дворкина М. Я. Функции библиотеки в культуре // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. 2003. № 5 (55). С. 152-156.
155. Декрет Совета Народных Комиссаров УССР «О мерах по украинизации учебно-воспитательных и культурно-просветительских учреждений», 1923 г. // Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-Крестьянского правительства Украины. Харьков, 1923. № 29. С. 896-900.
156. Делягин М. Глобализация и предательство элит [Электронный ресурс] // World crisis. Мировой кризис – хроника и комментарии: [веб сайт].

Електрон. дані. Режим доступу: http://worldcrisis.ru/crisis/wc_2196899. Назва з екрана.

157. Денисьев В. Н. Работа массовой библиотеки. Москва: Госкультпросветиздат, 1952. 246 с.

158. Деррида Ж. Конец книги и начало письма [Электронный ресурс]. Режим доступу: <http://pravaya.ru/ks/22067>.

159. Деррида Ж. О грамматологии [Электронный ресурс] // Библиотека Гумер: [веб сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/derr_gr/index.php. – Назва з екрана.

160. Дети и библиотеки в меняющейся медиасреде / В. П. Чудинова [и др.]. Москва: Шк. б-ка, 2004. 335 с. (Профессиональная библиотечка школьного библиотекаря).

161. Дети, компьютер и детская библиотека: сб. ст. ведущих специалистов Ленингр. обл. дет. б-ки / Ком. по культуре Ленингр. обл., Обл. дет. б-ка. СПб.: [б. и.], 1998. 98 с.

162. Добко Т. В. Масові бібліотеки України в культурному розвитку суспільства 80-х років: автореф. дис. канд. істор. Наук: 05.25.03. Київ: [б. в.], 1994. 20 с.

163. Добрынина Н. Е. Библиотеки в системе межнациональных отношений // Советское библиотековедение. 1990. №2 . С. 18-22.

164. Добрынина Н. Е. Еще раз о социальной роли публичной библиотеки в современной России [Электронный ресурс] // Московский государственный университет культуры и искусств. Кафедра библиотековедения: [веб сайт] Електрон. дані. Режим доступу: http://libconfs.narod.ru/1998/1s/1s_p14.htm. Назва з екрану.

165. Добрынина Н. Е. По ступеням культуры чтения : (структура читательской деятельности ребенка) // Библиотековедение, 2000. № 3. С. 51-57.

166. Довгань К. Матеріали до Всеукраїнського обслідування бібліотек 1927–28 р. [Електронний ресурс] // Праці Кабінету вивчення книги й читача. Т. II : Бібліотека і читач на Україні / за ред. Д. Балики. Харків; Київ, 1930. С. 35-60. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00001536.

167. Долбенко Т. О. Теоретико-методологічні засади прикладних досліджень активізації пізнавальної діяльності дітей: автореф. дис. д-ра культурології: 26.00.01; Київ. нац. ун-т культури і мистец. Київ:[б. в.], 2010. 39 с.

168. Домаренко Е. Социально-культурная деятельность библиотек : науч.-практ. пособие. Вып. 44. Москва: Либерея-Бибинформ, 2006. 120 с.

169. О'Донован П. Общая культура и креативность: забвение и воспоминание в теории культуры Мишеля де Серто [Електронний ресурс] // Гефтер: [веб сайт] Електрон. дані. Режим доступу: <http://gefter.ru/archive/10363>. Назва з екрану.

170. Дракер П. Посткапиталистическое общество // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология. Москва, 1990. С. 70-100.

171. Дригайло В. Г. Миссия вузовских и других научных библиотек // Научные и технические библиотеки. 2004. № 4. С. 50-55.

172. Дубин Б. В. Слово. Письмо. Литература: очерки по социологии современной культуры. Москва: Новое лит. обозрение, 2001. 412 с.

173. Дулатова А. Н. Феномен библиографии детской литературы: теоретико-методологический анализ: монография. Краснодар: [б. и.], 2000. 221 с.

174. Евдокимова Л. В. Детская библиотека – организатор читательской деятельности школьника // Библиотечное дело на пороге XXI века : тез. докл. и сообщений междунар. науч. конф., 15-16 апр. 1998 г. Москва, 1998. Ч. 1. С. 106-108.

175. Егорова Н. С. Принципы педагогики сотрудничества в работе библиотеки по воспитанию способности творческого чтения у младших классов [Электронный ресурс]: автореф. дис. канд. пед. наук: 05. 25.03. Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/printsipy-pedagogiki-sotvorchestva-v-rabote-biblioteki-po-vozpitanuyu-sposobnosti-tvorchesko>. Назва з екрану.

176. Елисеев О. П. Культурная антропология : психологический аспект: монография. Москва: Академия, 2009. 356 с.

177. [Еременко Т. В.](#) Современные информационные технологии в университетских библиотеках США [Электронный ресурс]; Рязанский гос. пед. ун-т им. С. А. Есенина. Рязань: Изд-во Рязанского гос. пед. ун-та, 2001. 120 с. Режим доступа: <http://www.pseudology.org/science/EremenkoLibUSA.htm>.

178. Жабко Е. Д. Обучающая библиотека как прототип библиотеки будущего // Научные и технические библиотеки. 1997. № 12. С. 36-42.

179. Жадько Н. В. Анализ сущностных характеристик библиотеки как социокультурного института // Библиотековедение. 1996. № 3. С. 54-64.

180. Жадько Н. В. Проектное развитие библиотек. Москва: Елена, 2000. 96 с.

181. Жарков А. Д. Технология культурно-досуговой деятельности библиотеки : учеб.-метод. пособие. Москва :Либерея-Бибинформ, 2008. 239 с.

182. Жаркова Л. Детская библиотека и семья, Е. Голубева // Библиотековедение, 1995. № 1. С. 109-115.

183. Желобовский И. Работа детей в библиотеке // Красный библиотекарь, 1923. № 2-3. С. 67-74.

184. Житомирова Н. Н. Руководство чтением детей в библиотеке : учебник / Н. Н. Житомирова, В. А. Воронец, И. С. Серова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Сов. Россия, 1964. 263 с.

185. Загуменна В. В. Інноваційні форми інформаційно-бібліографічного обслуговування // Шкільна бібліотека плюс, 2007. № 18. С. 14-15.

186. Зайцев В. Н. Социокультурная деятельность библиотек один из путей развития информационного общества // Библиотековедение, 2006. № 2. С. 23-25.

187. Закупень Т. В. Правовое регулирование создания единого информационного пространства стран участниц содружества независимых государств // Государство и право, 1997. № 6. С. 92-95.

188. Затонський В. Завдання дитячої літератури на сучасному етапі соціалістичного будівництва // Бібліотека у соціалістичному будівництві, 1934. № 6. С. 1-9.

189. Затонський В. П. За більшовицьке здійснення ленінської національної політики // Бібліотека у соціалістичному будівництві, 1934. № 1. С. 2-22.

190. Зеленко В. А. Детские библиотеки / под ред. Г. Г. Тувима. Петроград: Изд-во И. П. Карабасникова, 1917. 251 с.

191. Зеленко В. А. Руководство детским чтением. Петроград; Москва: [б. и.], 1915. 74 с.

192. Земсков А. И. Научные библиотеки в цифровую эпоху: пути перестройки [Электронный ресурс] // ГПНТБ России. Электронная библиотека: [веб сайт] – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://intranet.gpntb.ru/subscribe/index.php?journal=ntb&year=2008&num=8&art=10>. Назва з екрана.

193. Зеньковский В. В. Психология детства. Москва: Школа-Пресс, 1996. 336 с.

194. Зніщенко М. Бібліотеки як осередки культурно-просвітницької роботи в діяльності «Киевского общества грамотности» (1882-1908) // Вісник Книжкової палати, 1997. № 11. С. 31-35.

195. Зніщенко М. П. Бібліотечна діяльність товариства «Лига защиты детства» (1914–1918 pp.) // Вісник Книжкової палати, 1998. № 3. С. 31-34.

196. Зніщенко М. П. Бібліотечне обслуговування дітей та юнацтва Західної України: бібліотеки українського Пласту // Історія бібліотечної справи в Україні: зб. наук. пр. Київ, 1999. Вип. 3. С. 52-62.

197. Зніщенко М. П. Організація бібліотечного обслуговування дітей в добу визвольних змагань українського народу (1917–1921 рр.) // Вісник Книжкової палати, 1998. № 2. С. 28-33.

198. Зніщенко М. П. Становлення та розвиток бібліотек для дітей в Україні (1900-1939 рр.) : дис. канд. іст. Наук : 07.00.08; Київський держ. ун-т культури і мистецтв, Київ: [б. в.], 1998. 182 арк.

199. Зубов Ю. С. Библиография и художественное развитие личности. Москва: Книга, 1979. 144 с.

200. Иванов Б. П. Публичные библиотеки Древнего Рима: очерк. Казань : Центр. тип. Домбровского, 1914. 14 с.

201. Иванова Г. А. Библиотечная работа с детьми за рубежом : учеб. пособие / Г. А. Иванова, В. П. Чудинова. Москва: МГУКИ, 1999. 268 с.

202. Иванова Г. А. Образование библиотекарей как специалистов по работе с детьми: монография. Москва: МГУКИ, 2002. 254 с.

203. Иванова Г. А. Работа библиотеки с родителями / Г. А. Иванова, З. И. Кадынцева. М., 1990. 69 с.

204. Иванова Г. А. Руководство чтением детей в библиотеке : учеб. пособие. Москва: ВМК МК СССР, 1990. 71 с.

205. Иванова Г. А. Чтение, грамотность и библиотеки: функциональная неграмотность в развитых странах / Г. А. Иванова, В. П. Чудинова // Школьная библиотека, 2002. № 1. С. 6-17.

206. Иконникова Н. К. Механизмы межкультурного восприятия // Социс, 1995. № 11. С. 26-34.

207. Иконникова С. Н. Очерки по истории культурологи: учеб. пособие. СПб.: СПбГУП, 1998. 408 с.

208. Ильганаева В. А. Информационная среда как фактор осознания культурной миссии библиотек [Электронный ресурс // Московский

государственный университет культуры и искусств. Кафедра библиотековедения: [веб-сайт]. Электрон. дані. Режим доступу: <http://libconfs.narod.ru/2003/s1/iliganaeva.htm>. Назва з екрана.

209. Ильяева И. А. Миссия библиотек в современном мире : монография. Белгород: Изд-во Белгород. гос. технол. ун-та, 2004. 300 с.

210. Иноземцев В. Л. За пределами экономического общества: постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире. Москва: Academia, 1998. 619 с.

211. История библиографии детской литературы (1900 г. – окт. 1917 г): учеб. пособие / ЛГИК. Л.: [б. и.], 1976. 148 с.

212. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів, 1996. С. 261-276.

213. Ільганаєва В. О. Бібліотека в сучасному інформаційному середовищі: основні стратегії розвитку // Вісник Харківської державної академії культури: зб. наук. праць. 1999. Вип. 1. С. 30-37.

214. Ільганаєва В. О. Місія бібліотеки в комунікаційному просторі сучасності [Електронний ресурс] // Бібліотека ВУЗа на новому етапі розвитку соціальних комунікацій: матеріали междунар. науч.-практ. конф., Днепропетровск, 22–23 апр. 2010 г. Днепропетровск, 2010. С. 10-14. Режим доступу: http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_10/paper/viewFile/4097/761.

215. Історія розвитку бібліотек України для дітей (кінець ХІХ–ХХ ст.): моногр. / Нац. бібліотека України для дітей; А. І. Гордієнко, А. С. Кобзаренко (кер. авт. кол.); наук. ред. Л. П. Каліберда, Н. О. Новікова; рец.: Т. П. Павлуша, Ю. І. Палеха. Київ: Вид.-во Ліка-К, 2015. 592 с.

216. Кабачек О. Л. Об одной из современных технологий приобщения детей к чтению: [литературное творчество детей] // Вестник библиотечной ассамблеи Евразии. 2003. № 4. С. 56-58.

217. Кабачек О. Л. Ориентиры семейного чтения. Что читать родителям по проблемам семейного чтения, про детскую литературу // Семья и школа. 1998. № 11. С. 30-31.

218. Кабачек О. Сосуществование или сотрудничество? : (родители и детские библиотеки) // Библиотекарь. 1998. № 9. С. 36-37.

219. Каган М. С. Философия культуры. Санкт-Петербург: [б. и.], 1996. 414 с.

220. Калакура О. Я. Мультикультуралізм: сутність і перспективи для України // Чорноморський літопис. 2010. Вип. 2. С. 19-25.

221. Каліберда Л. Бібліотека як соціальний інститут // Бібліотеки у розвитку історичної науки в Україні. Київ, 1999. С. 66-68.

222. Каліберда Н. Ю. Забезпечення інформаційних потреб користувачів через систему каталогів бібліотеки: перспективи та реалії // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2001. Вип. 6. С. 422–431.

223. Капишникова А. Г. Библиотеки и будущее // Детские и юношеские библиотеки в социокультурном окружении: проблемы взаимодействия: материалы междунар. науч.-практ. конф. Мурманск, 2001. С. 30-34.

224. Каптерев А. И. Информатизация социокультурного пространства. Москва: ФЛИР-ПРЕСС, 2004. 512 с.

225. Каптерев А. И. Менеджмент знаний: от теории к технологиям. Москва: Либерия-Бибинформ, 2005. 296 с.

226. Карташов Н. С. Общее библиотечное дело: ученик: в 2 ч. Ч. 2: Общая теория библиотечного дела / Н. С. Карташов, В. В. Скворцов. Москва: Изд-во Москов. гос. ун-та культуры, 1997. 256 с.

227. Карташов Н. С. Сравнительное библиотечное дело. Москва: ИПО Профиздат, 2000. 336 с.

228. Карташов Н. С. Формирование библиотечно-территориальных комплексов. Новосибирск: Наука, 1978. 238 с.

229. Карштедт П. Историческая социология библиотек: [пер. с нем.] // Новое литературное обозрение. 2005. № 4(74). С. 87-120.

230. Кассирер Э. Понятийная форма в мифическом мышлении // Избранное. Опыт о человеке / Э. Кассирер. Москва, 1998. С. 183-251.

231. Кассирер Э. Философия символических форм [Электронный ресурс]. Т. 1: Язык. Москва; СПб.: Унив. кн., 2001. 271 с. Режим доступа: http://yanko.lib.ru/books/philosoph/kassirer-phil_simv_form-1-81.pdf.

232. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана; Гос. ун-т «Высшая школа экономики». М., 2000. 606 с.

233. Каталог избранных книг для детского чтения. Москва: Изд-во дет. б-ки им. М. В. Бередниковой, 1908. 89 с.

234. Кленов А. Книжное имущество библиотеки: (регистрация. Оценка. Проверка): с приложением образцов и извлечений из официальных материалов / А. Кленов, И. Кунин. Москва, Соцэкгиз, 1931. 56 с.

235. Кобзаренко А. Динамічність соціально-економічних процесів в державі, їх вплив на стан функціонування бібліотек для дітей // Світ дитячих бібліотек. 2002. № 3. С. 9-14.

236. Кобзаренко А. С. Бібліотека для дітей: нове бачення, нові орієнтири та соціальне партнерство // Хмельницька обласна бібліотека для дітей імені Т. Г. Шевченка: [веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: http://odb.km.ua/?dep=1&dep_up=1331&dep_sig=1333. Назва з екрана.

237. Кобзаренко А. С. Новые технологии популяризации литературы и их роль в формировании личности ребенка // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса: 12-я Междунар. конф. «Крым 2005». 2005. 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).

238. Кобзаренко А. Становлення системи бібліотечного обслуговування дітей в Україні (кінець XIX – 40-ві роки XX століття) / А. Кобзаренко, Г. Погребняк // Бібліотечна планета, 2002. № 3. С. 21-25.

239. Кобзаренко А. С. Україна читає дітям [Електронний ресурс] // Світ дитячих бібліотек, 2010. № 2. С. 2-3. Режим доступу: http://www.chl.kiev.ua/svit_pdf/SDB-2010-2.pdf.

240. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования. Москва: Наука, 2003. 486 с.

241. Коган А. Проблема политехнизма и детское чтение // Красный библиотекарь. 1931. № 10. С. 47-61.

242. Коган Г. Київська Центральна бібліотека для дітей та юнацтва // Бібліотека у соціалістичному будівництві, 1934. № 9. С. 39-46.

243. Коган Л. Н. Социология культуры : учеб. пособие. Екатеринбург: УрГУ, 1992. 117 с.

244. Коган Л. Р. Художне розповідання читача // Шлях освіти. 1928. № 1. С. 57-66.

245. Коган Л. Художественное рассказывание и читатель // Красный библиотекарь, 1928. № 9. С. 38-49.

246. Коготков С. Д. Формирование информационных потребностей // Научная и техническая информация. Сер. 2: Информационные процессы и системы, 1986. № 2. С. 1-6.

247. Кон И. С. Открытие «Я». Москва: Политиздат, 1978. 367 с.

248. Кон И. С. Этнография детства // Вестник АН СССР, 1985. № 8. С. 59-71.

249. Конвенція ООН про права дитини : (20 листопада 1989 року) : (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року) // [Верховна Рада України](#). Законодавство України: [веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021. Назва з екрана.

250. Концепция маркетинга для публичных библиотек / П. Борхард, Ш. Флодель, М. Мильц, К. Рейнхардт, Г. Райтер ; пер. с нем. Е. М. Ястребовой; науч. ред. И. Б. Михнова. Москва. НВЦ «БиблиоМаркет», 1993. 144 с.

251. Короткова Т. А. Активизация библиотечно-библиографической деятельности детской библиотеки в помощь учебному процессу : автореф. дис. канд. пед. наук; СПбГИК. Санкт-Петербург: [б. и.], 1992. 13 с.

252. Костенко Л. Й. Библиотека інформаційного суспільства / Л. Й. Костенко, М. Б. Сорока // Бібліотечний вісник. 2002. № 3. С. 33-38.

253. Костенко Л. И. Функции и статус библиотеки информационного общества / Л. И. Костенко, М. Б. Сорока // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 9-я междунар. конф. «Крым 2002». Москва, 2002. Т. 2. С. 743-746.

254. Костина А. В. Тенденции развития культуры информационного общества: анализ современных информационных и постиндустриальных концепций [Электронный ресурс // Культурология, 2009. № 4. Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/4/Kostina_Information_Society/.

255. Кравченко А. К. вопросу о распространении библиотеками политехнических знаний // Библиотеки СССР. Опыт работы, 1953. Вып. 2. С. 15-16.

256. Красовский С. В. Библиотека в информационном обществе : автореф. дис. канд. пед. наук: 05.25.03. Санкт-Петербург: [б. и.], 1993. 17 с.

257. Крейденко В. С. Библиотечная диагностика читателей как область библиотечного знания // Библиотечные фонды в контексте современного библиотековедения: сб. науч. тр. / РНБ; сост. Н. В. Могилев, В. В. Шилов. Санкт-Петербург, 1995. С. 90-104.

258. Крук Н. В. Модель современной школьной библиотеки : автореф. дис. канд. пед. наук : 05.25.03. Новосибирск: [б. и.], 2007. 18 с.

259. Крупская Н. К. К вопросу о политике Министерства народного просвещения // Крупская Н. К. Педагогические сочинения: в 6 т. Москва, 1978. Т. 1. С. 288-291.

260. Крупская Н. К. О детской библиотеке и детской книге // Крупская Н. К. Педагогические сочинения: в 6 т. Москва, 1979. Т. 3. С. 138-145.

261. Крупская Н. К. О задачах художественного воспитания // Педагогические сочинения: в 6 т. Москва, 1978. Т. 2. С. 313-317.

262. Крынкин В. В. CD-ROM, Интернет и школьная библиотека: история и современность / В. В. Крынкин, Ю. С. Песоцкий, В. П. Седякин // Школьная библиотека, 2001. № 3. С. 41-43.

263. Кудряшова Г. Ю. Эволюция миссии библиотек отечественных высших учебных заведений; М-во образования Рос. Федерации, Гос. образоват. учреждение высш. проф. образования «Урал. гос. техн. ун-т УПИ». Екатеринбург: Ред.-изд. отд. ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2004. 171 с.

264. Кузнецов С. А. Библиотека в структуре информационных институтов современного российского общества: автореф. дис. канд. социол. наук: 22. 00. 04. Ставрополь: [б. и.], 2013. 27 с.

265. Кулик Є Блоги бібліотек для юнацтва (молоді): моніторинг ефективності [Електронний ресурс] // Вісник Книжкової палати, 2015. № 6. С. 49-52. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2015_6_18

266. Куликова Л. В. Библиотеки и образование: приглашение к обсуждению проблемы // Информационный бюллетень РБА, 1998. № 11. С. 88-91.

267. Культурне будівництво в Українській РСР, 1917-1927: зб. докум. і матеріалів. Київ: Наукова думка, 1979. 644 с.

268. Культурология. XX век: энциклопедия: в 2-х т. / гл. ред. С. Я. Левит. Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. 640 с.

269. Куфаев М. Н. Проблемы философии книги. Ленинград: Культ.-просвет. кооп. тов-во «Начатки знаний», 1924. 60 с.

270. Кухта В. В. Библиотека як соціальний інститут [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://libconf.oa.edu.ua/conf/down/10>. Назва з екрана.

271. Кучинська І. О. Громадянське виховання дітей і молоді у аспекті трансформаційної інтерпретації виховної діяльності 20–30-х рр. ХХ століття

[Електронний ресурс] // Актуальні питання корекційної освіти, 2014. Вип. 4. С. 190-196. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2014_4_23.

272. Лазарев В. С. Миссия библиотеки: принципы формулирования [Електронний ресурс] // Научные и технические библиотеки, 2000. № 9. С. 5-17. Режим доступу: http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb2000/9/f09_01.html.

273. Лазоренко О. «Суспільство знань» як модель розвитку українського соціуму: академічні дослідження [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.edu-trends.info/wp-content/uploads/2015/04/Lazorenko_abstract_16_04_15.pdf.

274. Лебедев А. И. Детская и народная литература. Н.Новгород: [б. и.], 1914. Вып. 2. 122 с.

275. Леонов В. П. Пространство библиотеки: библ. симфония; Рос. акад. наук, Б-ка Рос. акад. наук. Москва: Наука, 2003. 121 с.

276. Лещинская В. В. Перспективы развития библиотек в информационном обществе XXI века [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.conf.cpic.ru/upload/eva2004/reports/doklad_325.doc.

277. Лихачев Д. С. Культура как целостная среда // Новый мир, 1994. № 8. С. 3-8.

278. Личутин А. В. «Нить Ариадны» в мире знаний: в поиске новых форм социальной навигации / А. В. Личутин, М. Ю. Опенков // Библиотечное дело, 2006. № 6. С. 22-26.

279. Ловкова Т. Б. Библиотека как центр досуга: учеб.-метод. пособие. Москва: Либерей-Бибинформ, 2009. 104 с.

280. Ломакіна Г. І. Громадянськість як якість суб'єкта громадянського суспільства [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/27_NPM_2012/Pedagogica/3_117001.doc.htm.

281. Лотман Ю. М. Культура и взрыв. Москва: Прогресс, 1992. 270 с.

282. Лысикова Н. П. Место и роль библиотеки в культурно-образовательном пространстве // Современная библиотека: традиции и инновации: сб. науч. тр. Саратов, 2005. С. 56-60.

283. Лысикова Н. П. Современная библиотека и образование: социокультурный аспект : науч.-практ. пособие / Н. П. Лысикова, О. И. Алимаева, Н. Р. Вакулич. Москва: Литера, 2009. 95 с.

284. Лысикова Н. П. Современная библиотека как социокультурный институт в условиях рыночных преобразований в России // Современная библиотека: традиции и инновации: сб. науч. тр. Саратов, 2005. С. 5-10.

285. Мак-Люэн М. Галактика Гуттенберга : сотворение человека печатной культуры; пер. с англ. А. Юдина. Киев: Ника-Центр, 2004. 432 с.

286. Малиновский Б. Научная теория культуры // Вопросы философии, 1983. № 2. С. 116-124.

287. Мамардашвили М. Как я понимаю философию: сборник. Москва: Прогресс, 1992. 365 с.

288. Манилова Т. Л. Серьезная заявка // Библиотековедение, 1994. № 2. С. 29-33.

289. Марголина А. Н. Формирование читательских навыков у детей и подростков / А. Н. Марголина, О. Зингерман // Красный библиотекарь, 1928. № 1. С. 37-55.

290. Маритен Ж. Знание и мудрость: сборник; пер. с фр. Л. Степачева. Москва: Научный мир, 1999. 243 с.

291. Маркова Т. Б. Библиотека-музей как место памяти // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 6, 2009. Вып. 4. С. 87-91. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/biblioteka-muzej-kak-mesto-pamyati>.

292. Маркова Т. Б. Библиотека как феномен культуры: автореф. дис. канд. филос. наук: 09.00. 13. Санкт-Петербург : [б. и.], 1999. – 16 с.

293. Марцева Л. М. Концепция библиотеки информационного общества: социально-философский аспект / Л. М. Марцева, И. Л. Фалалеева // Личность. Культура. Общество, 2006. Вып. 1 (29). С. 254-265.

294. Матвеев М. Ю. Стратегический план и миссия библиотеки: замкнутый круг проблем? [Электронный ресурс] // Издательский Совет

Русской Православной Церкви : [веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <http://www.izdatsovet.ru/pcroc/detail.php?ID=45419>. Назва з екрана.

295. Матвійчук О. Є. Бібліотека як соціокультурний інститут: освітньо-виховна місія [Електронний ресурс] // Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія, 2010. № 2. С. 155-160. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2010_2_34.

296. Матвійчук О. Є. Діяльність шкільних бібліотек по забезпеченню інформаційних потреб старшокласників: автореф. дис. канд. пед. наук: 07.00.08; КНУКіМ. Київ: [б. в.], 2004. 21 с.

297. Матвійчук О. Є. Закономірності розвитку бібліотек як соціокультурних центрів в Україні // Культура і сучасність, 2009, № 2. С. 82-89.

298. Матвійчук О. Є. Соціокультурна діяльність бібліотек: контент-аналіз інформаційних ресурсів // Сучасні соціокультурні та політичні процеси в Україні: зб. матеріалів наук.-теоретич. конф., присвяченої пам'яті видатного укр. вченого, д-ра філос. наук, проф. О. М. Семашка, 11-12 квіт. 2013 р., м. Київ, Київ, 2013. С. 83-86.

299. Матлина С. Г. Библиотечное пространство: в поисках определения. (Социокультурные аспекты) [Електронний ресурс] // Научные и технические библиотеки, 2013. № 7. С. 3-20. Режим доступу: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2013/7/ntb_7_1_2013.pdf.

300. [Матлина С. Г.](#) Обновление, или Еще раз о миссии публичной библиотеки // Библиотека, 2001. № 6. С. 71-76.

301. Матлина С. Г. Публичная библиотека как феномен культуры // Информационный бюллетень РБА, 2008. № 47. С. 20-23.

302. Медведєва В. Книга і читання як психофізіологічний і соціокультурний феномен. Київ: КНУКіМ, 2000. 125 с.

303. Межуєв В. М. Культура и образование // Безопасность Евразии. 2001. № 3. С. 323-337.

304. Мезьер А. В. Книги о книгах // В помощь читателю и библиотекаря: библиогр. Ежемесячник, 1917. Вып. 5 .С. 3.

305. Мелентьева Ю. П. Объект современного библиотековедения // Библиотековедение, 2004. № 6. С. 26-31.

306. Мельник О. Л. Інформаційне суспільство та суспільство знань – становлення та розвиток понять [Електронний ресурс] // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Сер.: Філософія. Психологія. Педагогіка, 2007. № 2. С. 57-60. Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2007-2-2/12_Melnik.pdf.

307. Мердок Дж. Фундаментальные характеристики культуры // Антология исследований культуры. Т. 1: Интерпретация культуры. Санкт-Петербург, 1997. С. 49-57.

308. Міхно І. І. Про стан роботи масових бібліотек // Соціалістична культура, 1940. № 3. С. 27-30.

309. Моисеев Н. Н. Математика в социальных науках // Математические методы в социологическом исследовании. Москва, 1981. С. 10-24.

310. Моисеев Н. Н. Универсум. Информация. Общество. Москва: Устойчивый Мир, 2001. 200 с.

311. Моргенштерн И. Г. Библиотечное дело и библиография // Советское библиотековедение, 1986. № 1. С. 99-104.

312. Моргенштерн И. Г. Информационное общество : учеб. пособие; Челябин. гос. акад. культуры и искусств. 2-е изд., испр. и доп. Челябинск: Урал LTD, 2000. 128 с.

313. Мотульский Р. С. Библиотека как социальный. Минск: Беларус. гос. ун-т культуры, 2002. 374 с.

314. Мотульский Р. С. Библиотека в социуме: предназначение и функции // Библиотековедение, 2002. № 5. С. 19-24.

315. Мотульский Р. С. Теория библиотечного дела. Минск: Беларус. гос. ун-т культуры, 1993. 210 с.

316. Мурзинова В. В. Развитие мемориальной функции публичной библиотеки // Информационный бюллетень РБА, 2005. № 36. С. 48-50.

317. М'язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) [Електронний ресурс]: автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.03; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: [б. в.], 2008. 15 с. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2008/08miysfa.zip.

318. Найдорф М. И. Исторически пульсирующая библиотека, культурные революции и социокультурный институт // Вопросы культурологи, 2008. № 8. С. 19-24.

319. Насырова М. Б. Этнопедагогический словарь-справочник: учеб. пособие. Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2005. 168 с.

320. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: зб. док. і матеріалів / НАН України, Ін-т нац. відносин і політології; упоряд.: М. І. Панчук (керівник) [та ін.]; редкол.: І. Ф. Курас (голова) [та ін.]. Київ:Наук. думка, 1994. 558 с.

321. Нікітіна Н. П. Формування громадянської позиції учнів у навчально-виховному процесі педагогічного ліцею [Електронний ресурс]: автореф. дис. канд. пед. наук; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2007. 23 с. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2007/07nnppl.zip.

322. Новальська Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): монографія. Київ: КНУКіМ, 2005. 252 с.

323. Новичкова Н. Ф. Еще раз о системе пособий для детей и подростков // Советская библиография, 1986. № 5. С. 15-23.

324. Новікова Н. О. Дитячі бібліотеки в культурі України другої половини ХХ століття: монографія; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ: КНУКіМ, 2006. 281 с.

325. Новітня історія України (1900-2000): підручник / А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. П. Дрожжин та ін. Київ: Вища шк., 2000. 663 с.

326. О всеобщем обязательном начальном обучении : постановление ЦК ВКП(б) от июля 1930 г. // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Москва, 1970. Т. 4. С. 473-476.

327. Олефир С. В. Библиотека для детей и образование: опыт и задачи // Читай-город. Екатеринбург, 2002. Вып. 2. С. 31-39.

328. Олзоева Г. К. Массовая работа библиотек : учеб.-метод. пособие. Москва: Либерей Библинформ, 2006. 120 с.

329. Омаров К. О. Библиотека в системе политкультурного образования // Педагогика, 2005. № 1. С. 33-37.

330. Омаров К. О. Поликультурная образовательная деятельность библиотек как центров диалога культур / К. О. Омаров, А. Р. Мирзаева, З. К. Лошаковская ; Федер. агентство по образованию, Рос. гуман. науч. фонд, Дагестан. гос. ун-т. Махачкала: ДГУ, 2008. 207 с.

331. Онищенко О. Бібліотека і «цифрове» покоління: нова ситуація нові форми роботи [Електронний ресурс] // Бібліотечний вісник. 2016. № 5. С. 3-6. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2016_5_3.

332. Онищенко О. Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст.: основні тенденції розвитку та напрями діяльності [Електронний ресурс] // Бібліотечний вісник, 2009. № 3. С. 12-23. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2009_3_3.

333. Опарина Н. П. Развитие дошкольника (5-6 лет) как читателя детской библиотеки: автореф. дис. канд. пед. наук; СПбГИК. Санкт-Петербург.: [б. и.], 1992. 16 с.

334. Опенков М. Ю. Библиотека и модель культуры // Экология культуры, 2005. № 3(37). С. 108-114.

335. Осипова И. Библиотека и образование (к постановке проблемы) // Библиотековедение, 1999. № 1. С. 22-29.

336. Осорина М. В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 288 с.

337. Оспенникова Е. В. Информационно-образовательная среда и методы обучения // Школьные технологи, 2002. № 2. С. 33-43.

338. Остапов А. И. Библиотека в контексте коммуникативно-познавательных потребностей: когнитивный подход [Электронный ресурс]: дис. д-ра пед. наук: 05.25.03. Краснодар: [б. и.], 1998. 337 с. Режим доступа: <http://www.dslib.net/dokument-informacia/biblioteka-v-kontekste-kommunikativno-poznavatelnyh-potrebnostej.html>.

339. Отле П. Труды по библиотековедению. Руководство для общественных библиотек. Организация умственного труда. Руководство к администрированию: практ. пособие; вступ. ст. и науч. ред. Ю. Н. Столярова. Москва: Либерейя, 2002. 232 с.

340. Палаткина Г. В. Мультикультурное образование: современный подход к воспитанию на народных традициях // Педагогика, 2002. № 5. С. 41-48.

341. Пахтер М. Культура на перепутье. Культура и культурные институты в XXI веке / М. Пахтер, Ч. Лэндри. Москва: Классика-XXI, 2003. 96 с.

342. Первый библиотечный съезд РСФСР (с 1-го по 7-е июля 1924 г.): материалы пленума и секций: стенограммы / под ред. М. А. Смушковой. Москва: Долой неграмотность, 1925. 194 с.

343. Петрова Л. Г. Бібліотека в умовах суспільно-економічних змін: монографія; Нац. парламент. б-ка України. Київ: [б. в.], 2003. 301 с.

344. Погребняк Г. І. Становлення та розвиток дитячих бібліотек України; Держ. б-ка України для дітей. Київ: [б. в.], 2003. 92 с.

345. Подражанская И. А. Эстетическое воспитание подростков средствами художественной литературы: (из опыта работы дет. б-к Молдавии) // Актуальные вопросы библиотечной работы. Москва, 1987. С. 94-115.

346. Позднякова Р. А. Библиотека в системе современной гуманитарной культуры: автореф. дис. канд. филос. наук: 24.00.01; Тамбов. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. Тамбов: [б. и.], 2005. 32 с.

347. Позднякова Р. А. Библиотека в современной межкультурной коммуникации [Электронный ресурс] / Р. А. Позднякова, В. С. Семина // Вестник БАЕ, 2009. № 2. С. 34-36. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/biblioteka-v-sovremennoy-mezhkulturnoy-kommunikatsii.pdf>.

348. Позднякова Р. А. Библиотека в современной провинциальной культурной среде / Р. А. Позднякова, В. С. Семина // Аналитика культурологи, 2005. № 3. С. 175-189.

349. Покровская А. К. Вопросы детского чтения, рассказывания детской литературы. Харьков, 1922. 22 с.

350. Покровская А. К. Рассказывание в библиотеке, в школе и народной аудитории. Москва: [б. и.], 1919. 116 с.

351. Покровская Н. Н. Глобализация и регионализация // Личность и культура, 2004. № 1. С. 18-19.

352. Покровская А. К. О работе в детских и школьных библиотеках: основ. положения и практ. приемы. Москва: Изд-во т-ва «Мирь», 1918. 66 с.

353. Полани М. Личностное знание. Москва: Прогресс, 1985. 345 с.

354. Полл Р. Измерение качества работы: международное руководство по измерению эффективности работы универсальных и других научных библиотек: пер. с англ. / Р. Полл, П. Бокхорст; Секция унив. и др. науч. б-к ИФЛА. Москва: Логос. 2002. 150 с.

355. Полозова Т. Д. Руководство чтением детей и юношества педагогическое творчество / Т. Д. Полозова, Т. А. Полозова // Читатель и библиотека, Москва, 1994. Вып. 2. С. 25-35.

356. Полтавская Е. И. Конкретизация категории «библиотека» посредством экспликации понятий «Библиотека – социальный институт», «Личная библиотека» : дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03; Челяб. гос. акад. культуры и искусств. Челябинск:[б. и.], 2009. 185 с.

357. Попович О. В. Культура дитинства як особливий соціокультурний мікрокосм // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка, 2014. Вип. 73. С. 33-38.

358. Поппер К. Р. Логика и рост научного знания [Электронный ресурс]: избр. работы; общ. ред. и вступ. ст. В. Н. Садовского. Москва: Прогресс, 1983. 605 с. Режим доступа: http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/analiticheskaja_filosofija/popper_k_logika_i_rost_nauchnogo_znaniya_izbrannye_raboty/28-1-0-287.

359. Поппер К. Р. Объективное знание. Эволюционный подход; пер. с англ. Д. Г. Лахути; отв. ред. В. Н. Садовский. Москва: Эдиториал УРСС, 2002. 384 с.

360. Приказ Комитета по делам культурно-просветительных учреждений УССР о выполнении постановления Совета Министров УССР «О мерах по укреплению районных и сельских библиотек» // Книга и книжное дело в Украинской ССР: сб. док. и материалов: 1941-1984. Киев, 1986. С. 59-65.

361. Про бібліотеки і бібліотечну справу [Електронний ресурс]: закон України // Верховна Рада України. Законодавство України: [веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. Назва з екрана.

362. Про відзначення десятиріччя існування Центральної дитячої бібліотеки м. Херсона : наказ Народного Комісара освіти УРСР Задонського

від 7.05.1934 року // Бібліотека у соціалістичному будівництві, 1934. № 6. С. 40.

363. Про заходи до дальшого поліпшення роботи шкіл Української РСР: повідомлення про постанову ЦК КП(б)У від 13 листоп. 1946 р. // Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення комуністичної партії і радянського уряду: зб. док. Т. 2: (Червень 1941-1960 рр.). Київ, 1961. С. 150-159.

364. Про курсову підготовку і перепідготовку бібліотечних кадрів : наказ № 350 від 23.06.1934 // Бібліотека у соціалістичному будівництві, 1934. № 8. С. 47.

365. Про охорону дитинства [Електронний ресурс]: закон України // Верховна Рада України. Законодавство України : [веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>. Назва з екрана.

366. Про позашкільну освіту [Електронний ресурс]: закон України // Верховна Рада України. Законодавство України: [веб-сайт]. Електрон. дані Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>. Назва з екрана.

367. Про розгортання бібліотечної роботи з дітьми по УСРР: наказ № 377 від 5.07.1934 р. // Бібліотека у соціалістичному будівництві, 1934. № 8. С. 48-51.

368. Програма національно-патріотичного виховання дітей і підлітків у Національній бібліотеці України для дітей на період до 2020 року / Нац. б-ка України для дітей. Рукопис. 7 с.

369. [...] // Путь к коммунизму, 1922. № 67. С. 107.

370. Работа с читателями : учебник / под ред. В. Ф. Сахарова, И. М. Цареградского. Москва: Сов. Россия, 1961. 239 с.

371. Ракитов А. И. Информатизация общества: состояние, структура, перспективы // Перспективы информатизации общества: реф. сб. / ИНИОН АН СССР. Москва, 1989. Ч. 1. С. 5-37.

372. Ракитов А. И. Философские проблемы науки. Системный подход. Москва: Мысль, 1977. 270 с.

373. Ратникова Е. И. Библиотечная философия [Электронный ресурс] // Молодые в библиотечном деле, 2004. № 1-2. С. 75-83. Режим доступа: <http://docplayer.ru/26992698-Molodye-v-bibliotechnom-dele.html>.

374. Резолюції та постанови першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників [Електронний ресурс]: 1–6 черв. 1926 року / НКО УСРР, Клубно-бібл. відділ. Харків: [б. в.], 1927. 91 с. Режим доступа: <http://elib.nplu.org/object.html?id=512>.

375. Конфликт интерпретаций [Электронный ресурс]: очерки о герменевтике / П Рикер ; пер. И. С. Вдовина ; [пер. с фр. и вступ. ст.] И. С. Вдовиной. Москва: Канон-Пресс-Ц: Кучково поле, 2002. 622 с. (Канон философии) (Университетская библиотека. Философия). Режим доступа: <http://predanie.ru/riker-pol-paul-ricoeur/book/216426-konflikt-interpretaciy-osherk-o-germenevtike/>.

376. Ромаха О. В. Культурология. Теория культуры : курс лекций : учеб. пособие для высш. и ср. учеб. заведений; Тамбов. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. Тамбов: Изд-во ТГУ, 2002. 359 с.

377. Рубакин Н. А. Библиологическая психология : [сборник : в 2 ч.] Москва: Академический Проект: Трикста, 2006. 799 с.

378. Рубакин Н. А. Избранное: в 2-х т. Т. 2. Москва: Книга, 1975. 280 с.

379. Рубакин Н. А. Психология читателя и книги : крат. введение в библиолог. психологию. Москва: Книга, 1977. 264 с.

380. Рубинський К. І. Проект з'єднання бібліотек // Культура і побут. Харків, 1928. 17 листоп. С. 6-7. (Доп. до газ. «Вісті ВУЦВК», № 45).

381. Руководство чтением детей и юношества в библиотеке: учеб. для библиоф. ин-тов культуры, ун-тов и пед. ин-тов / под ред. Т. Д. Полозовой. Москва: Изд-во МГИК, 1992. 232 с.

382. Руфанова С. Н. Электронный каталог для детей // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и формы сотрудничества: 7-я междунар. конф. Судак, 2000. С. 346-348.

383. Рыбина Е. Ф. Библиография литературы для детей и юношества : учеб. Пособие. Москва: Либерия, 2004. 216 с.

384. Рябошапка Л. И. Кодекс законов о народном просвещении УССР 1922 года : автореф. дис. канд. юрид. наук. Киев: [б. и.], 1991. 16 с.

385. Самохина М. М. Библиотека как социальный институт и ее функции // Библиотека и общество в России 90-х годов XX века: материалы семинара / Моск. библ. ассоц. [и др.]. Москва, 1994. С. 12-18.

386. Сартр Ж.-П. Что такое литература? [Электронный ресурс]: пер. с фр. Минск: ООО «Попурри», 1999. Режим доступа: http://lib.ru/SARTR/s_literatura.txt.

387. Сатарова Л. Х. Межкультурные коммуникации в современной библиотечно-информационной среде: автореф. дис. канд. пед. наук: 05.25.03. Казань: [б. и.], 2015. 26 с.

388. Сафронова А. М. В. Н. Татищев и библиотеки раннего Екатеринбурга: опыт исторической реконструкции / А. М. Сафронова ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т им. первого Президента России Б. Н. Ельцина. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2012. 551 с.

389. Свергунова Н. М. Социальная миссия библиотек: аналитический обзор мнений [Электронный ресурс] // Научные и технические библиотеки, 2014. № 7. С. 14-18. Режим доступа: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2014/7/ntb_7_2_2014.pdf.

390. Селиверстова Е. Т. О функциях библиотек // Библиотека, 1992. № 1. С. 27-29.

391. Семашко О. М. Читацькі потреби в системі культурних запитів молоді України // Соціологічні дослідження в бібліотеках: інформ.-аналіт. бюл., 1992. Вип. 4. С. 4-8.

392. Семилет Н. В. Некоторые размышления о миссии детской библиотеки и примеры ее виртуального воплощения [Электронный ресурс] //

Світ дитячих бібліотек, 2005. № 2. С. 32-33   Режим доступу:
<http://chl.kiev.ua/default.aspx?id=3454>.

393. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підруч. для студентів вищ. пед. навч. закл. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.

394. Сисоєва С. О. Нариси з історії розвитку педагогічної думки : навч. посіб. / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. Київ: Центр навч. літ., 2003. 308 с.

395. Скворцов В. В. Социальные функции современной библиотеки // Карташов В. С. Общее библиотековедение: в 2 ч. : учебник / В. С. Карташов, В. В. Скворцов. Москва, 1997. Ч. 2. С. 3-14.

396. Слободяник М. С. Базова модель бібліотеки як соціально-комунікаційної інституції [Електронний ресурс] // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія, 2009. № 4. С. 5-6. Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2009_4_2.

397. Слободяник М. С. Бібліотека. Документ. Комунікації : вибр. праці: (до 60-річчя від дня народж. і 35-річчя наук. діяльності); уклад. О. Г. Кириленко, наук. ред. В. Г. Чернець. Київ: Ліра-К, 2010. 308 с.

398. Слободяник М. С. Системно-функциональная модель библиотеки [Електронний ресурс] // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 10-я юбил. междунар. конф. «Крым 2003», 2003. 2. С. 759-760. Режим доступу:
rucont.ru/file.ashx?guid=e50f0f0e-c877-4f3d-8fb9-4e4282b4fe54.

399. Словарь библиотекаря по менеджменту и маркетингу / сост. К. М. Ключникова; ГПНТБ России. Москва: ГПНТБ, 1995. 77 с.

400. Соболев В. И. Обзор больших библиотек Европы в начале 1859 года. Санкт-Петербург: Типография Академии наук, 1860. 112 с.

401. Соколов А. В. Библиотека как национальная ценность в эпоху глобализации (элементы библиотечной аксиологии) // Библиотековедение, 2016. № 4. С. 376–385.

402. Соколов А. В. Социальные функции библиотечной и библиографической деятельности // Научные и технические библиотеки, 1984. № 6. С. 19-27.

403. Соколов А. В. Философия и библиотековедение: приглашение к размышлению // Научные и технические библиотеки, 1996. № 6. С. 3-15.

404. Сомова Т. Н. Детская библиотека: специфика краеведческой деятельности : автореф. дис. канд. пед. наук: 05.25.03. Москва: МГУКИ, 2004. 16 с.

405. Сорокин П. А. Социальная и культурная динамика : исследования изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений. Санкт-Петербург: РХГИ, 2000. 669 с.

406. Сорокин П. А. Человек, цивилизация, общество. Москва: Политиздат, 1992. 142 с.

407. Спиридонова З. И. Развитие прогрессивных тенденций в руководстве детским чтением в начале 20 века // Советская библиография, 1973. № 5. С. 53-69.

408. Справочная книжка по чтению детей всех возрастов: книги и журналы с 1870-1905 год / сост. М. В. Соболев. 2 изд., доп. Санкт-Петербург: Издание А. Ф. Маркса, [б. г.]. 580 с.

409. Стародубова Г. А. Формирование библиотечно-библиографической культуры у учащихся 4-8 классов в совместной работе детской библиотеки и школы : автореф. дис. канд. пед. наук: 05.25.03. Москва: [б. и.], 1984. 16 с.

410. Степанов В. К. Будущее библиотек в системе цифровых коммуникаций: подход к проблеме [Электронный ресурс] // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы 18-й Междунар. конф. «Крым-2011» / ГПНТБ России. Москва, 2011. Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2011/disk/140.pdf>.

411. Степанова Л. В. Детская библиотека: ценность в настоящем и философия будущего // Петербургская библиотечная школа, 1998. № 2. С. 32-41.

412. Степанова Л. В. Смысл и назначение деятельности библиотеки, посвященной детству // Мир библиотек сегодня: науч.-инф. сб. Москва, 1996. Вып. 3. С. 35-42.

413. Столин В. В. Самосознание личности // Московский университет. Москва, 1983. 284 с.

414. Столяров Ю. Н. Библиотека – двухконтурная система // Научные и технические библиотеки, 2002. № 11. С. 5-24.

415. Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход / Ю. Н. Столяров. Москва: Книга, 1981. 256 с.

416. Столяров Ю. Н. Документ как частный случай информации [Электронный ресурс] // Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса : материалы 18-й Междунар. конф. «Крым-2011» / ГПНТБ России. Москва, 2011. Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2011/disk/142.pdf>.

417. Столяров Ю. Н. Энциклопедическое определение библиотековедения // Библиотековедение, 1998. № 1. С. 54-64.

418. Стрелкова Е. В. Детская библиотека в электронной среде: приобретения и потери [Электронный ресурс] // Российские Электронные Библиотеки: [веб-сайт]. Электрон. дані. Режим доступа: <http://www.elbib.ru/index.phtml?page=elbib/rus/journal/2002/part3/strelkova>. – Назва з екрана.

419. Стрелкова Е. В. Интернет-технологии в проектной деятельности Ленинградской областной детской библиотеки // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологи и новые формы сотрудничества: тр. 8-й междунар. конф. «Крым-2001». Судак, 2001. Т. 2. С. 892-895.

420. Субтельний О. Україна: історія; пер. з англ. Ю. Шевчука ; вступ. ст. С. В. Кульчицького. 2-е вид. Київ: Либідь, 1992. 510 с.

421. Сукиасян Э. Наболевшее : о детях – для взрослых : роль библиотеки в жизни детей // Библиотека, 2003. № 1. С. 30-32.

422. Сукиасян Э. Р. О психологической подготовке библиотекаря-профессионала // Научные и технические библиотеки, 1998. № 11. С. 57-60.

423. Сулова И. М. Стратегическое управление библиотекой. Москва: МЦБС, 2008. 256 с.

424. Тананыкина Л. В. Организационно-методические основы совместной деятельности детской библиотеки и школы по воспитанию культуры чтения младших школьников: автореф. дис. канд. пед. наук . МГУК. Москва: [б. и.], 1998. 17 с.

425. Терешин В. И. Библиотека – педагогическая система // Библиотековедение, 1998. № 5. С. 49-54.

426. Терешин В. И. Современные проблемы развития педагогических функций библиотек // Развитие педагогических функций советских библиотек: межвуз. сб. науч. тр. / МГИК. Москва, 1991. С. 5-25.

427. Тикунова И. П. Библиотека как инструмент реализации культурных прав // Библиотеки и просвещение в области прав потребителей: материалы 6-го Всерос. науч.-практ. семинара, Москва, 23 октября 2014 г. Москва, 2015. С. 18-24.

428. Тикунова И. П. Концептуальная модель современной библиотеки: социально-философский анализ: автореф. дис. канд. филос. наук: 09.00.11. Архангельск [б. и.], 2007. 18 с.

429. Тимофеева И. Н. Что и как читать вашему ребенку от года до десяти: энциклопедия для родителей по руководству детским чтением. Санкт-Петербург: РНБ, 2000. 512 с.

430. Тихеева Е. О чтении детей / Е. Тихеева, Л. Тихеева. Санкт-Петербург: [Тип. М. М. Стасюлевича], [1909]. 56 с. (Энциклопедия семейного воспитания и обучения ; вып. 57).

431. Тихомирова И. И. Листать – не кнопки нажимать // Чтение. Общество. Государство: материалы Всерос. конгр. в поддержку чтения. Москва, 2001. С. 14-21.

432. Тихомирова И. И. Психология детского чтения от А до Я : метод. словарь-справ. для библиотекарей. Москва: Шк. б-ка, 2004. 248 с.

433. Тихомирова И. Тренинг человечности // Библиотека, 1992. № 5. С. 31-39.

434. Толль Ф. Г. Наша детская литература: опыт библиографии современной отечественной детской литературы, преимущественно в воспитательном отношении. Петербург: [б. и.], 1862. 332 с.

435. Толстоухова И. В. Социально-педагогическая деятельность детской библиотеки как фактор развития воспитательного потенциала семьи : автореф. дис. канд. пед. наук : 3.00.01. Тюмень: [б. и.], 2000. 22 с.

436. Томашева Е. Н. Библиография литературы для детей на пути к диалогу культур // Советская библиография, 1991. № 4. С. 21-28.

437. Томашева Е. Н. Подростки и юношество в информационно-культурном пространстве // Петербургская библиотечная школа, 1998. № 2. С. 41-51.

438. Торлин И. Г. Автоматизация детских библиотек Украины : настоящее и будущее // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые тенденции и новые формы сотрудничества: материалы конф., Форос, Ялта, АР Крым, Украина, 1-9 июня 1996 г. / ГПНТБ России. Москва, 1996. Т. 2. С. 238-240.

439. Торопыгина М. Эллипс как символ биполярности мира [Электронный ресурс] : к истории библиотеки Варбурга // Библиотечное дело, 2011. № 3. С. 12-16. Режим доступа: <http://www.nlr.ru/prof/publ/bibliograf/2011/bd03.pdf>.

440. Тоффлер Э. Метаморфозы власти : знание, богатство и сила на пороге XXI в. Москва: АСТ, 2003. 669 с.

441. Тоффлер Э. Шок будущего : пер. с англ. Москва: АСТ, 2002. 557 с.

442. Трачук Л. Ф. Перспективи розвитку українських обласних універсальних наукових бібліотек за клієнто-орієнтованою парадигмою [Електронний ресурс] : тези доповіді // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: [веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/828>. Назва з екрана.

443. Третье Всеукраинское совещание по просвещению. Харьков : Изд-во НКО УСС, 1922. 158 с.

444. Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося 1-7 июня 1911 г. в СПб.: в 2 ч. Санкт-Петербург.: [б.и.], 1912.

445. Туев В. В. Социально-культурная деятельность как элемент предметного поля культурологии // Культурология и культурологоведение: концептуальные подходы, образовательная практика : материалы межрегион. науч.-практ. семинара. Москва, 1998. С. 116-117.

446. Тюлина Н. И. Библиотечное дело второй половины XX в // Библиотековедение, 2000. № 2. С. 24-25.

447. Тюлина Н. И. Информационная функция библиотеки // Библиотековедение, 1993. № 1. С. 3-11.

448. Тюлина Н. И. Стратегическое планирование как метод управления библиотекой. // Библиотековедение, 1994. № 1. С. 11-17.

449. Уайт Л. А. Понятие культуры // Антология исследований культуры. Санкт-Петербург, 1997. Т. 1. С. 17-48.

450. Ушинский К. Д. Собрание сочинений [Електронний ресурс] : в 11-ти т. Т. 5: Методические очерки и материалы к «Детскому миру». Москва; Ленинград: АПН, 1949. 591 с. Режим доступу: http://elib.gnpbu.ru/text/ushinskiy_sobranie-sochineniy_t5_1949/fs,1/.

451. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Малыхиной. Москва: Аспект Пресс, 2004. 400 с.

452. Фабиан Б. Книга, библиотека и гуманитарное исследование ; отв. ред. В. П. Леонов ; РАН. Библиотека. Санкт-Петербург: [б. и.], 1996. 376 с.

453. Фарман И. П. Социально-культурные проекты Юргена Хабермаса ; Рос. акад. Наук, Ин-т философии. Москва: ИФ РАН, 1999. 248 с.

454. Федоров Н. Ф. Сочинения. Москва: Мысль, 1982. 709 с.

455. Фенелонов Е. А. И функции, и механизм // Библиотека, 1996. № 8. С. 36-37.

456. Фирсов В. Р. Библиотека как социальный институт : теоретико-методологические аспекты повышения ее роли в развитом социалистическом обществе : автореф. дис. канд. пед. наук: 05.25.03. Ленинград: ЛГИК, 1984. 23 с.

457. Фирсов В. Р. Общее и специфическое в социальных функциях библиотеки и комплексность исследования // Проблемы оптимизации функционирования библиотечных систем: сб. науч. тр. / Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Ленинград, 1983. Вып. 3: Общее и специфическое в информационных потребностях и условиях их удовлетворения. С. 15-22.

458. Фирсов В. Р. Сущностные функции библиотечной деятельности: культурологический подход // Научные и технические библиотеки, 1985. № 5. С. 15-20.

459. Флеров А. Е. Указатель книг для детского чтения. Москва: [б. и.], 1905. 523 с.

460. Флиер А. Я. Культурология для культурологов. Москва: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. 496 с.

461. Фокеев В. А. Библиографоведение: terra incognita: диалог о библиографической науке: науч.-практ. пособ. / В. А. Фокеев, А. В. Соколов. Москва: Литера, 2010. 197 с.

462. Фомина А. В. Сохранение региональной памяти [Электронный ресурс] // Публичная библиотека: информ. бюл., 2006. Вып. 1 (27). Режим доступа : www.library.novouralsk.ru/lib-publish-bull27.html#4.

463. Фомина Е. Н. Детская библиотека наших дней // Библиотековедение, 1996. № 6. С. 17-26.

464. Фрейд З. Психология бессознательного: сб. произведений: (перевод); сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М. Г. Ярошевский. Москва: Просвещение, 1989. 447 с.

465. Фролов И. Т. Введение в философию [Электронный ресурс]: учеб. пособие для ВУЗов // Библиотека «Полка букиниста»: [веб-сайт]. Электрон. дані. Режим доступа: http://polbu.ru/frolov_intphilosophy/. – Назва з екрана.

466. Фромм Э. Душа человека : пер. с нем; общ. ред., сост. и предисл. П. С. Гуревича. Москва: Республика, 1992. 430 с.

467. Фрумин И. М. Библиотекосведение : объект, предмет, функции // Библиотекарь, 1977. № 2. С. 64-68.

468. Фуко М. Археология знания [Электронный ресурс]; пер. С. Митин, Д. Стасов. Киев: Ника-центр, 1996. 208 с. (Opera Ararta ; вып. 1). Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fuko_arh/.

469. Фуко М. Герменевтика субъекта [Электронный ресурс]: курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1981-1982 учеб. году; пер. А. Г. Погоняйло. Санкт-Петербург: Наука, 2007. 677 с. Режим доступа: https://royallib.com/book/fuko_mishel/germenevtika_subekta.html.

470. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие [Электронный ресурс]; ред. пер.с нем. Д. В. Складнев. Санкт-Петербург: Наука, 2000. 380 с. (Слово о сущем). Режим доступа: http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/frankfurtskaja_shkola/khabermas_moral_noe_soznanie_i_kommunikativnoe_dejstvie/57-1-0-26.

471. Хавкина Л. Б. Научная разработка вопросов библиотекосведения // Труды Первой конференции научных библиотек РСФСР, [7–12 дек. 1924 г.]. Москва: 4-я тип. «Мосполиграф», 1926. С. 29-33.

472. Хавкина Л. Б. Руководство для небольших и средних библиотек. Москва; Ленинград: Госиздат, 1928. 326 с.

473. Хворостянова М. Е. Развитие у школьников-читателей библиотеки творческого восприятия произведений искусства слова: автореф. дис. канд. пед. наук: 05.25.03; Мос. гос. ун-т культуры. Москва: [б. и.], 1995. 16 с.

474. Херсонская Н. Л. Детская библиотека. Москва: [б. и.], 1923. 116 с.
475. Херсонська Н. Л. Библиотечная работа с детьми. Москва: [б. и.], 1925. 214 с.
476. Хімич Я. О. Особистісний фактор у процесі обслуговування користувачів наукових бібліотек України в період соціальних перетворень 80-90-х років ХХ століття: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.08; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: [б. в.], 1998. 18 с.
477. Хортюнова Л. В. Из истории развития систематического каталога для детей в дореволюционной России (с конца XIX в. до октября 1917 г.) // Советская библиография, 1972. № 1. С. 37-51.
478. Цвейг С. Книга как врата в мир // Собрание сочинений : в 4-х т. Москва, 1983. Т. 2. С. 2-70.
479. Цыганова Н. Н. Управление нововведениями // Мир библиотек сегодня: науч.-информ. сб., 1998. Вып. 2. С. 44-49.
480. Цыганова Н. Н. Функциональная неграмотность и актуализация проблемы информационной культуры молодежи // Библиотека и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : тр. 6-й междунар. конф. «Крым-1999». Судак, 1999. Т. 2. С. 180-183.
481. Чачко А. С. Базовые ценности и трансформация современной библиотеки // Библиотековедение, 2000. № 4. С. 26-30.
482. Чачко А. С. Развивающаяся библиотека в информационном обществе : науч.-метод. пособие. Москва: Либерея, 2004. 87 с.
483. Человек читающий. Номо Legens: писатели ХХ века о роли книги в жизни человека и общества. Москва: Прогресс, 1983. 720 с.
484. Черниш М. О. Проблемне поле трансформацій сучасної культури в нових цивілізаційних умовах // Вісник НАКККіМ, 2014. № 4. С. 42-45.
485. Черняк А. Я. Про теоретичні засади історії бібліотечної справи // Бібліотеки СРСР, 1972. Вип. 53. С. 81-89.
486. Что читать детям? Вып. 1. Санкт-Петербург: [б. и.], 1898. 172 с.

487. Чубарьян О. С. Общее библиотековедение : [учеб. для библ. фак. ин-тов культуры, пед. ин-тов и ун-тов]. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Книга, 1976. 271 с.

488. Чубарьян О. С. Человек и книга: [социал. пробл. чтения]; [предисл. М. П. Кима]. Москва: Наука, 1978. 111 с.

489. Чунаева А. А. Информация. Знание. Сознание // Проблемы интеграции социально-коммуникационных наук в социалистическом обществе : сб. науч. тр. / Ленинград. гос. ин-т культуры. Ленинград, 1987. С. 59-70.

490. Чусовитина М. А. К истории библиотечного обслуживания детей о дореволюционной России // Труды Ленинградского государственного института культуры. Ленинград, 1972. Т. 24. С. 190-194.

491. Шагинян М. В библиотеке Британского музея // Четыре урока у Ленина / М. Шагинян. Москва, 1972 С. 112.

492. Шамурин Е. И. Словарь книговедческих терминов. Москва: [б. и.], 1958. 340 с.

493. Шапиро Э. Л. Диалог НТБ с потребителями информации // Научные и технические библиотеки, 1982. № 9. С. 3-9.

494. Шапиро Э. Л. Подготовка работников НТБ к диалогу с читателями // Научные и технические библиотеки, 1986. № 7. С. 10-13.

495. Шарабура О. І. Історія дитячих бібліотек області у контексті культурних традицій регіону [Електронний ресурс] // Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія: [веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <https://www.libr.dp.ua/Biblio/Ctv/sharabura.htm>. Назва з екрана.

496. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації : монографія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. Київ: Генеза, 2005. 592 с.

497. Шемаєва Г. Модель публічної бібліотеки в сучасній системі соціальних комунікацій [Електронний ресурс], Харків. Ельбесхаузен //

Вісник Книжкової палати, 2012. № 8. С. 12-15. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2012_8_6.

498. Шибасева Е. А. Управление знаниями как новая функция библиотек [Электронный ресурс] // Библиотековедение, 2009. № 5. с. 34-39. Режим доступу: https://www.rsl.ru/datadocs/Bibliotekovedenie_05_2009.pdf#page=35.

499. Шира Дж. Х. Введение в библиотековедение: основные элементы библиотечного обслуживания; пер. с англ. В. В. Скворцова, Э. Г. Азгальдова. Москва: Высшая школа, 1983. 265 с.

500. Шира Дж. Х. Социологические основы библиотечного дела. Москва: ВИНТИ, 1973. 52 с.

501. Шрайберг Я. Л. Мировые тенденции развития библиотечно-информационной сферы и их отражение на пространстве СНГ // Научные и технические библиотеки, 2005. № 1. С. 25-47.

502. Шрайберг Я. Л. Роль библиотек в преобразовании гражданского общества в информационное // Научные и технические библиотеки, 2000. № 4. С. 83-92.

503. Шрайберг Я. Л. Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей: главные тенденции окружения, основные положения и предпосылки, базовые принципы : учеб.-практ. пособие. Москва: Либерия, 2001. 102 с.

504. Штакеншнейдер Е. А. Дневник и записки: 1854-1886; ред., ст. и коммент. И. Н. Розанова. Москва; Ленинград: Academia, 1934. 586 с.

505. Шубина Н. А. Культурологическая миссия современной гимназии [Электронный ресурс] // Педагогический журнал Башкортостана, 2009. № 3. С. 53-60. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturologicheskaya-missiya-sovremennoy-gimnazii>.

506. Эволюционная эпистемология. Дональд Т. Кэмпбелл // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики / сост. Д. Г. Лахути, В. Н. Садовского и В. К. Финна; пер. с англ. Д. Г. Лахути. Москва, 2000. С. 92-147.

507. Эко У. Имя розы; пер. с итал. Е. Костюкович. Москва: Кн. палата, 1989. 496 с.

508. Эко У. От Интернета к Гуттенбергу // Общество и книга: от Гуттенберга до Интернета / общ. ред. А. П. Королева. Москва, 2000. С. 92-94.

509. Эко У. Роль читателя : исследование по семиотике; пер. с англ. и итал. С. Серебряного. Санкт-Петербург: Симпозиум; Москва: Изд-во РГГУ, 2005. 502 с.

510. Эко У. Средние века уже начались // Иностранная литература, 1994. № 4. С. 259-268.

511. Эриксон Э. Детство и общество. Москва: Республика, 1997. 589 с.

512. Юдина И. Г. Зарождение информационной функции научной библиотеки // Электронные ресурсы региона : регион. науч.-практ. конф., (г. Новосибирск, 24-28 сент. 2007 г.). Новосибирск, 2008. С. 359-363.

513. Юдина И. Г. Информационная функция в теории и практике библиотечного дела / И. Г. Юдина А. Г. Лаврик; науч. ред. Б. С. Елепов. Новосибирск: ГПНТБ СО РАН, 2010. 227 с.

514. Юнг К. Проблемы души современного человека // Философские науки, 1989. № 8. С. 114-126.

515. [Я. К.] Всеукраинский библиотечный съезд / [Яков Керекез] // Красный библиотекарь, 1926. № 7. С. 65-66

516. Ядов В. А. Социальная идентификация в кризисном обществе // Психология личности в трудах отечественных психологов / сост. Л. В. Куликов. Санкт-Петербург, 2001. С. 324-335.

517. Ясперс К. Смысл и назначение истории. 2-е изд. Москва: Республика, 1994. 527 с.

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ

Архів Національної бібліотеки України для дітей

518. Архів НБУ для дітей. Звіти обласних бібліотек для дітей за 1960–1974 рр.

Архів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

519. Архів НБУВ, оп. 1, спр. 602.

Архів МК

520. Державний архів МК, ф. р. 1, оп. 1. т. 1. од. зб. 1297.

521. Державний архів МК, ф. р. 4, оп. 1, од. зб. 2.

**Центральний державний архів вищих органів влади та управління
України**

522. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 540.

523. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 541.

524. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 542.

525. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, од. зб. 1115.

526. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, од. зб. 1057.

527. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, од. зб. 7759.

528. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 8, од. зб. 87.

529. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, од. зб. 1112.

530. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, од. зб. 1115.

531. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, од. зб. 1301.

532. ЦДАВО України, ф. 4762, оп. 1, од. зб. 305.

533. ЦДАВО України, ф. 4762, оп. 1, од. зб. 315.

534. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 9, од. зб. 47.

535. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 9, од. зб. 48.

536. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 9, од. зб. 50.

537. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 9, од. зб. 53.

538. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 9, од. зб. 64.

539. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 9, од. зб. 129.

540. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 9, од. зб. 268.

541. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 9, од. зб. 417.

542. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 38, од. зб. 37.

ОФІЦІЙНІ ВЕБ-САЙТИ

543. IBBY = The International Board on Books for Young People [Електронний ресурс]: [офіційний веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <http://www.ibby.org/?L=0>. Назва з екрана.

544. Веселинівська дитяча бібліотека [Електронний ресурс] : [офіційний веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <http://veselynovordb.blogspot.com/>. – Назва з екрана.

545. Кривозерська Централізована бібліотечна система Миколаївської області [Електронний ресурс] : [офіційний веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <http://www.reglibrary.mk.ua/kryveozerolibrary.co.cc/www/>. Назва з екрана.

546. Львівська обласна бібліотека для дітей [Електронний ресурс] : [офіційний веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <http://lodb.org.ua/>. Назва з екрана.

547. Національна бібліотека України для дітей [Електронний ресурс] : [офіційний веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/>. Назва з екрана.

548. Централізована міська бібліотечна система для дітей м. Одеси [Електронний ресурс] : [офіційний веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <https://odessacmbsbaby.blogspot.com/>. Назва з екрану.

549. Централізована система бібліотек для дітей м. Дніпро [Електронний ресурс] : [офіційний веб-сайт]. Електрон. дані. Режим доступу: <http://www.childlib.dp.ua/>. Назва з екрана.

ДОДАТОК

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях та наукових виданнях інших держав:

1. Гордієнко А. Дитяча бібліотека як чинник детермінації культурних процесів // Вісн. Маріупол. держ. ун-ту. Сер. Філософія, культурологія, соціологія : зб. наук. пр. Маріуполь, 2016. Вип. 11. С. 78–84.
2. Гордієнко А. Діяльність дитячих бібліотек України з формування громадянського світогляду // Культура України. Сер. Культурологія : зб. наук. пр. Харків, 2016. Вип. 52. С. 301–310.
3. Гордієнко А. Передумови становлення дитячої бібліотеки як культурно-просвітницького інституту (1917–1920) // Міжнародний вісн. : Культурологія. Філологія. Музикознавство, 2016. Вип. 1. С. 87–92.
4. Гордієнко А. Формування громадянського світогляду підлітків як один із напрямів діяльності дитячої бібліотеки // Культура і мистецтво у сучасному світі, 2016. Вип. 17. С. 43–52.
5. Гордієнко А. Діяльність дитячих бібліотек України з виховання підростаючого покоління у перші повоєнні роки // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. пр. Київ, 2016. Вип. XXXVI. С. 80–90.
6. Гордієнко А. Дитяча бібліотека як ретранслятор національної культури // Humanities and Social Sciences, 2017. № 21. С. 7–10.

Статті в інших наукових виданнях та збірниках матеріалів конференцій

7. Гордієнко А. Місія дитячої бібліотеки як культурологічна проблема // Матеріали Десятої Міжнародної науково-творчої конференції «Культурно-

мистецьке середовище: творчість та технології», 20 квітня 2017 р. / НАКККіМ. Київ, 2017. С. 37–39.

8. Гордієнко А. Функції дитячої бібліотеки / Матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. «Національні культури в глобалізованому світі», 6–7 квітня 2017 р. // КНУКіМ, 2017. Київ, 2017. С. 103–105.

9. Гордієнко А. Модель діяльності дитячої бібліотеки у контексті культуруотворюючої функції // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Креативні технології, підприємство і менеджмент в організації соціокультурної сфери XXI ст.», 25–26 травня 2017 р. Київ, 2017. С. 121–122.

10. Гордієнко А. Дитяча бібліотека як формоутворення культури // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі», 21–22 квітня 2016 р. м. Київ / КНУКіМ. Київ, 2016. С. 35–41.

11. Гордієнко А. Бібліотеки для дітей як елементи реалізації культурної політики в Україні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Традиційна культура України XXI століття як складова культурної політики: сучасний стан, загрози, перспективи», 21 жовтня 2016 р. : у 2-х т. Т. I / Укр. центр культур. досліджень. Київ, 2016. С. 11–14.

12. Гордієнко А. Дитяча книга, дитяче читання, залучення дітей до читання... [Електронний ресурс] // Бібліотека у форматі Д°, 2016. № 1. С. 3–4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/103#page/2/mode/2up>.

13. Гордієнко А. Культуроутворююча роль діяльності бібліотек для дітей у формуванні нового покоління [Електронний ресурс] // Читання у соціокультурному просторі дитинства: діапазон можливостей і партнерства : міжнар. наук.-практ. конф., 5–6 квіт. 2016 р. : зб. матеріалів / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Є. Ю. Подокопна. Київ, 2016. С. 6–10. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/213#page/8/mode/2up>.

14. Гордієнко А. Особливого значення для успішної діяльності сучасної бібліотеки набуває здатність держави створювати надійну соціально-правову базу [Електронний ресурс] : слово головного редактора // Бібліотека у форматі Д,

2016. № 2. С. 3–4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/104#page/2/mode/2up>.

15. Гордієнко А. [Про Всеукраїнський конкурс «Мрії про Україну: дитячий погляд» та програму літніх читань «Бібліотечне літо юного українця-2016» в НБУ для дітей] [Електронний ресурс] : слово головного редактора / А. Гордієнко // Бібліотека у форматі Д°, 2016. № 3. С. 3–4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/105#page/2/mode/2up>.

16. Гордієнко А. Цивілізаційні ідеї Івана Франка й сучасні виклики перед Україною і українством. Бібліотечна реальність [Електронний ресурс] // Цивілізаційні ідеї Івана Франка й сучасні виклики перед Україною і українством. Бібліотечна реальність : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. директорів обл. б-к для дітей, Вінниця, 4–6 жовт. 2016 р. / Нац. б-ка України для дітей. Київ, 2016. С. 5–16. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/236#page/4/mode/2up>.

17. Гордієнко А. Бібліотеки для дітей у системі бібліотечного обслуговування населення України: за матеріалами наукового дослідження «Історія державних бібліотек України для дітей» [Електронний ресурс] // Бібліотеки для дітей в контексті культурно-історичного розвитку України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 20 листоп. 2015 р., м. Київ. Київ, 2015. С. 6–11. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/183#page/6/mode/2up>.

18. Гордієнко А. Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в інформаційній діяльності бібліотек для дітей // Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості : зб. матеріалів VIII міжнар. наук.-практ. конф. і XXII Всеукр. пед. читань, 24–25 верес. 2015 р., м. Херсон. Херсон, 2015. Ч. 3. С. 24–31.

19. Гордієнко А. І. Патріотичне виховання у бібліотеці: традиції минулого і сучасного досвіду [Електронний ресурс] // Патріотичне виховання у бібліотеці: традиції минулого і сучасного досвіду : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. директорів обл. б-к для дітей, 28–30 жовт. 2015 р., м. Полтава / Нац. б-ка України

для дітей ; уклад. Н. А. Хльобас. Київ, 2015. С. 2–13 Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/185#page/2/mode/2up>.

20. Гордієнко А. І. [Слово головного редактора] [Електронний ресурс] : [про журнал «Бібліотека у форматі Д°»] / А. І. Гордієнко // Бібліотека у форматі Д°, 2015. № 1. С. 2. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/94#page/1/mode/2up>.

21. Гордієнко А. І. [Слово головного редактора] [Електронний ресурс] : [реформування бібліотечної галузі та перспективи розвитку бібліотек для дітей] / А. І. Гордієнко // Бібліотека у форматі Д°, 2015. № 4. С. 3–4. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/101#page/2/mode/2up>.

22. Гордієнко А. І. Реформування країни і майбутнє бібліотек для дітей [Електронний ресурс] : слово головного редактора / А. І. Гордієнко // Бібліотека у форматі Д°, 2015. № 2. С. 4–5. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/97#page/4/mode/2up>.

23. Гордієнко А. І. Стратегія змін задля сталого розвитку [Електронний ресурс] // Бібліотека у форматі Д°, 2015. № 3. С. 3–5. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/D0/Book/View/100#page/2/mode/2up>.

24. Гордієнко А. Майбутнє бібліотек: тенденції, прогнози, роздуми // Сучасна дитина та бібліотека: перспективи та проблеми розвитку відносин : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. директорів обл. б-к для дітей, 7–10 жовт. 2014 р., м. Київ / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. Н. А. Хльобас. Київ, 2014. С. 2–12. Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/mbm/Book/View/%20186#page/2/mode/2up>.

25. Гордієнко А. Бібліотека для дітей: нові можливості та пріоритети // Дитяча бібліотека в новому вимірі: професійні цінності та новації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. директорів обл. б-к для дітей, 9–13 верес. 2013 р., м. Севастополь. Севастополь, 2013. С. 7–22.

26. Гордієнко А. Використання інноваційних технічних пристроїв у бібліотеках // Шкільна бібліотека, 2012. № 17–18. С. 25–26.

27. Гордієнко А. Про бібліотеки і не тільки... : [про поїздку до США у 2011 р. в рамках програми «Відкритий світ», досвід роботи з дітьми публ. б-ки

Хедбергів м. Дженсвіллль штату Вісконсин] // Шкільна бібліотека, 2012. № 15–16. С. 24–28.

28. Гордієнко А. Американський світ – очима бібліотекаря : [про поїздку до США у 2011 р. в рамках програми «Відкритий світ»] // Світ дитячих бібліотек, 2011. № 4–5. С. 21–23.

29. Гордієнко А. І. Творчий бібліотечний трикутник: книга, читач і... : [проблеми та популяризація дитячого читання в Україні] // Світ дитячих бібліотек, 2010. № 4–5. С. 11–14.

Наукові конференції

Основні ідеї та положення дисертації були викладені в доповідях на 13 наукових і науково-практичних конференціях.

Міжнародні:

1. «Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології» (Київ, 2017).
2. «Креативні технології, підприємство і менеджмент в організації соціокультурної сфери ХХІ ст.» (Київ, 2017).
3. «Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі» (Київ, 2016).
4. «Читання у соціокультурному просторі дитинства: діапазон можливостей і партнерства», (Київ, 2016).
5. «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості» (Херсон, 2015).

Всеукраїнські:

6. «Національні культури в глобалізованому світі» (Київ, 2017).
7. «Традиційна культура України ХХІ століття як складова культурної політики: сучасний стан, загрози, перспективи» (Київ, 2016).
8. «Цивілізаційні ідеї Івана Франка й сучасні виклики перед Україною і українством» (Вінниця, 2016).

9. «Бібліотеки для дітей в контексті культурно-історичного розвитку України» (Київ, 2015).
10. «Патріотичне виховання у бібліотеці: традиції минулого і сучасного досвіду» (Полтава, 2015).
11. «Сучасна дитина та бібліотека: перспективи та проблеми розвитку відносин» (Київ, 2014).
12. «Дитяча бібліотека в новому вимірі: професійні цінності та новації» (Севастополь, 2013).